Prof. Dr. HÜSEYİN SALİHOĞLU

ALMAN KÜLTÜR TARİHİ

İMGE kitabevi

Prof. Dr. HÜSEYİN SALİHOĞLU

ALMAN KÜLTÜR TARİHİ

İMGE kitabevi

İmge Kitabevi Yayınları:78
Birinci Baskı: Ekim , 1993
© 1993, Hüseyin Salihoğlu / İmge Kitabevi Yayınları
Baskı: Zirve Ofset : 229 66 84
Kapak Resmi: Ernst Ludwig Kirchner /
Berlin Brandenburger Tor
ISBN 975-533-069-0

İmge Kitabevi
Yayıncılık Paz. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Konur Sok.No:3 Kızılay / ANKARA
Tel:417 01 37 - 418 19 42 - 425 52 02
Faks: 425 65 32

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....7
I. BAŞLANGIÇTAN VIII. YÜZYILA KADAR OLAN GELİŞMELER.....9
II. FRENK-CERMEN İMPARATORLUĞU VE BÜYÜK KARL YÖNETİMİ.....15
III. ALMAN İMPARATORLUĞUNUN KURULUŞU.....20
IV. ORTAÇAĞDA ALMANYA (1150-1450).....25
1. STAUFERLER HANEDANLIĞI.....25
2. MÜLK İLİŞKİLERİ VE TOPLUMSAL GELİŞMELER.....28
3. ŞÖVALYE KÜLTÜRÜ.....31
4. HIRİSTİYANLIK VE ORTAÇAĞ FELSEFESİ.....39
5. DİNİ VE DÜNYEVİ OYUNLAR.....49
V. REFORMASYON.....57
VI. OTUZYIL SAVAŞLARI VE BAROK.....77
1. SİYASİ GELİŞMELER.....77
2. BRANDENBURG-PRUSYA.....83
3. BAROK KÜLTÜRÜ.....85
VII. AYDINLANMA DEVRİ.....94
1. SİYASİ GELİŞMELER.....94
2. AYDINLANMA.....96
3. KLASİK.....113
VIII. ROMANTİZM VE ALMAN MİLLİYETÇİLİĞİNİN UYANIŞI.....115
1. ROMANTİZM.....115
2. KURTULUŞ MÜCADELELERİ.....120
3. RESTORASYONA TEPKİLER VE MART DEVRİMİ.....128
4. İDEALİZME KARŞI FELSEFİ GELİŞMELER.....135
IX. II. ALMAN İMPARATORLUĞUNUN KURULUŞU VE SANAYİLEŞME.....143
1. BİSMARCK VE II. ALMAN İMPARATORLUĞU.....143
2. SANAYİLEŞME.....153

3. II. WILHELM ÇAĞI VE I. DÜNYA SAVAŞI.....162
X. WEIMAR CUMHURİYETİ.....176
XI. HİTLER ALMANYASI VE II. DÜNYA SAVAŞI.....189
XII. İKİ ALMANYA'NIN DOĞUŞU.....202
XIII. İKİ ALMANYA'NIN BİRLEŞMESİ.....222
Bibliyografya.....224

ÖNSÖZ

«Alman Kültür Tarihi» öncelikle Türkiye'deki üniversitelerin Alman Dili ve Edebiyatı ile Alman Dili Eğitimi Bölümlerinde okumakta olan öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap vereceği düşünülerek hazırlanmıştır. Üniversitelerimizin ilgili bölümlerinde gerek edebiyat, gerek dil ve gerek ülke bilgisi okutulmaktadır. Yaptığımız yirmi seneyi aşkın deneyimler, ilgili ülkenin siyasi ve toplumsal gelişmesi üzerine yeterli bilgi yoksa bu ders ve seminerlerin kavranmasının olanaksız olduğunu göstermiştir. Hem dil tarihinin hem de edebiyat tarihinin siyasi tarihten soyutlanmasının olanaksızlığı bu alanda çalışan bilim adamlarının ortak görüşüdür. Bu nedenle Klaus Schulz'un «Aus deutscher Vergangenheit» ile Robert-Hermann Tenbrock'un «Geschichte Deutschlands» adlı eserlerini esas alarak hazırladığımız «Alman Kültür Tarihi», adı geçen bölümlerin bütün dersleri için bir yandan «giriş» anlamını taşırken öte yandan bir başvuru kitabı niteliğindedir.

Ankara, 19.8.1993 **Prof. Dr. Hüseyin Salihoğlu**

I. BAŞLANGIÇTAN VIII. YÜZYILA KADAR OLAN GELİŞMELER

Bir milletin tarih ve kültürünü belirlemek kolay değildir. Alman tarihini Çin, Mısır ya da Yunan tarihleri ile karşılaştıracak olursak yeni, fakat Anadolu Türklerinin tarihine göre biraz daha eski, Kuzey Amerika tarihine göre de oldukça eski sayılır. Tarihler yazılı belgelere dayandırılır. Bunun için Alman tarihinden söz etmek gerekince onu Roma imparatoru *Sezar*'la M.Ö. I. yüzyıldan başlatmak zorundayız. Çünkü Cermenlerle Romalılar arasında ilk ilişkiler yazılı belgelere göre bu dönemde gerçekleşmiştir. Cermen kabileleri Alpler üzerinden Yukarı İtalya'ya girmek isteyince Romalı toprak reisi *Marius* bunları geri püskürtür. Sezar, Cermenlerden söz eden ilk kişidir. Onun ünlü kitabı «Galya Savaşları»[1] bu kabile hakkında bilgiler içerir. Cermenler Marius'un zaferinden sonra Romalıları tedirgin etmeye devam ederler.

Sezar'ın bize ulaştırdığı bilgilerle ilgili tarihten önce de kuşkusuz bugünkü Almanya topraklarında insanlar yaşıyordu. Fakat bunlar sadece Cermenler değildi. *Keltler* ve doğuda *Slav* adı verilen Cermen boylarıydı. Bu insanlar hakkında da bazı bilgilere sahibiz. Onlar henüz şehrin ve şehirleşmenin ne olduğunu bilmeyen geçimlerini av, tarım ve hayvancılıktan sağlayan büyük ailelerdi; elde ettikleri ürünler iki kuşaktan sonra yetmemeye başlarsa yakın bölgelere göç ederlerdi. Daha ayrıntılı bilgileri ise Sezar'dan sonra elde ediyoruz.

Sezar, Galya'yı[2] fethettikten sonra Ren nehrinin doğusunda bulunan Cermenlere karşı çok sayıda sefer düzenledi. Ancak her seferden sonra yeniden nehrin gerisine çekilmek zorunda kaldı. Böylece Ren nehri iki yüzyıllık bir süre için

---

1. «De Bello Gallico»
2. Bugünkü Fransa

Roma İmparatorluğu ile Cermenler arasında sınır oluşturdu. M. S. 9 yılında Romalılar, Ren nehrini aşıp kuzeydoğuya geçmeyi denediler, fakat Cermenlerin önderi *Hermann der Cherusker* (Armin), Touteburg ormanlarında üç Romen lejyonunu katletti. Milattan sonraki birinci yüzyıl içinde Romalılar Ren'in doğusunu fethetmek için birkaç sefer daha düzenlediler. Ancak bu denemelerin olumsuz sonuçlanması üzerine güney sınırında özellikle Ren'le Tuna arasında «Limes» adı verilen büyük bir sur inşa ettiler.

Ren'in batısında ve «Limes'in» güneyindeki bölgelerde Köln, Mainz, Trier, Wiesbaden gibi şehirleri kurdular. Bu şehirler Romalı lejyonlara garnizon olarak hizmet verdiği gibi Cermenlerle yapılan alışverişte de takas merkezlerini oluşturuyordu.

Bize Cermenler hakkında daha geniş bilgileri yine bir Romalı yazar ve tarihçi olan Publius Cornelius *Tacitus*, «Germania» adlı kitabında vermektedir. Ancak, Tacitus Roma bölgesinden hiç ayrılmamış, yani Cermenlerin yaşadığı bölgelere gitmemişti. Bununla birlikte onun kaleme aldığı kitap sayesinde «Cermenler» ve «Germanya» kelimeleri genel kullanım kazandı. Romalı lejyonlardan ve tacirlerden elde ettiği bilgilere dayanarak adı geçen kitapta Cermenlerin örf ve adetleri ile yaşam biçimlerini anlatmaktadır. Onun yazdıkları Cermenlerin milâttan sonraki iki yüzyıllık dönemini belgeleyen en iyi kaynaktır. Romalılarla olan temaslardan sonra bazı Cermen kabileleri, onların örf ve adetleri ile yapı prensiplerini almaya başladılar. Ama Cermenlerin ilk devletlerini kurmaları uzun zaman alacaktı. M.S. 150 ile 300 yılları arasında birçok Cermen boyu Avrupa'yı dolaştı. Bu boylardan *Gotlar* Karadeniz bölgesinden kalkıp Yunanistan'a gittiler. Başka boylar Doğu Almanya'dan İspanya'ya ve Kuzey Afrika'ya göç ettiler. Bu arada Romalılarla savaşları sürdürmeye devam ettiler. *Alemanlar* 283 yılında Limes surunu yıkınca, Romalılar yavaş yavaş Alplerin arkasına çekildi.

III. yüzyıl ortalarında Gotlar, *Ermanerich*'in yönetiminde bugünkü Güney Rusya'da ilk kez büyük bir Cermen imparatorluğu kurdular. Bu kabile daha önce Hıristiyanlığı kabul etmişti. *Wulfila* adındaki papazları İncili Gotçaya çevirdi. Çeviriyi yapmak için önce bir yazı dili oluşturmak zorunda kaldı. İncilin bu çevirisi Cermenlerin ilk yazılı belgesidir. Gotik yazı dili ile bugünkü Alman dili birbirinden çok farklıdır, bununla birlikte Almancanın oluşumunda temel basamak işlevini gören unsurlardan biri olduğunu söyleyebiliriz.

Ermanerich'in yönetimindeki Got İmparatorluğu uzun ömürlü olmadı. Daha sonraki yüzyıllarda pek çok Cermen imparatorluğunun akibeti de aynı olacaktı. İmparatorluğu 375 yılında Orta Asya'dan gelen Hunlar yıktı. Bundan sonra Cermenlerin ikinci büyük göçleri olan *Kavimler Göçü* başladı. Değişik Cermen boyları iki yüzyıl boyunca Avrupa'da bir yerden başka bir yere göç edip durdular, göçler sırasında zaman zaman Romalılarla karşılaşıp bu büyük imparatorluğu yavaş yavaş çökerttiler.

Cermenler bu göçler sırasında İspanya ve Kuzey Afrika'ya kadar gittiler. Kurdukları imparatorlukların bir bölümü Arapların VIII. yüzyılda İspanya'yı fethetmelerine kadar devam etti. Cermenlerle Romalıların ilk temasından 500 yıl sonra Batı Gotlar göç yoluyla Roma'ya ulaştılar. Bu tarihten kısa bir süre önce Roma İmparatorluğu ikiye bölünmüştü. Doğu Roma (Bizans) tarafından Batı Gotlar yenilgiye uğratılıp Roma kurtarıldı.

Romalılarla en uzun temasta bulunan Cermen boylarından Frenkler Galya'da *I. Clodwig*'in yönetiminde 486 yılında ilk Frenk imparatorluğunu kurdular. Bu devletin kuruluşu gelecekteki Fransız ve Alman kültürü ve tarihi için büyük önem taşıyacaktı. Clodwig, Roma dini inancını kabul edip üç bin Frenkle birlikte Romalı papaza kendini takdis ettirdi. Böylece Hıristiyan inancı ve ahlâkı yavaş yavaş Frenkler tarafından alınmaya başlandı. Bunun yanında onların devlet ve sosyal yapıları da Romalılardan etkilendi.

Cermen boylarının «*Gaukönige*» adı verilen kralları Clodwig'le önceleri eşit düzeydeydi. Ancak, Clodwig uyguladığı çeşitli hile ve entrikalarla, kimi durumlarda öldürmeeylemleri ile bu krallara görevlerinden el çektirdi. Topraklarını genişleterek mutlak krallığını Roma modeline göre kurdu. Egemenliği altına aldığı Cermen boylarına Derebey adını verebileceğimiz «*Herzog*» ya da «*duce*» tayin etti. En yüksek yargı organı kralın bizzat kendisiydi. Yargıçlar halk mahkemelerinde kral adına karar verirlerdi. İnfaz işini ise kralın tayin ettiği *Graf* yerine getirirdi. Kral gelirini gümrükten, pazardan ve loncalardan elde ediyordu.

Kralın maiyetinde bulunanlar krala verdikleri hizmetin karşılığında toprak alırlardı. Bu biçimde elde edilen mülke «tımar»[1] adı verilirdi. Tımar sahibi ölünce tımarı krala kalırdı, kral önce ölürse tımar sahibi tımarını yeni krala onaylatmak zorundaydı. Romanın büyük toprak sahipleri de mallarını tımar olarak krala onaylattırırlardı. Tımar sahipleriyle ve tımar düzeni ile yeni bir sosyal sınıf, *soylu* bir sınıf ortaya çıkmış oldu.

Toprak sahiplerinin[2], Roma modeline uygun bir şekilde vergi bağışıklığı vardı, yani bunlar vergi ödemezdi. Toprak sahibi olan derebeyleri kendi topraklarında yaşayan insanlarla ilgili yargı işlerini de yürütürlerdi.

Zamanla kral ya da derebeyleri kiliseye toprak bağışında bulunmaya başladılar. Bağış yaptıkları bu topraklar üzerinde kilise ya da manastır inşa ettirirlerdi. Bu kurumların ruhbanları ya da manastır yöneticileri (Abt) bağışı yapan tarafından tayin edilirdi. Bunun sonucunda kiliseler ya da manastırlar da derebeyine «Zehnten» (1/10) adı verilen aşar (öşür) verirdi.

Yeni oluşum sonucunda köylüler sürekli olarak özgürlüklerini ve değerlerini yitiriyorlardı. Çünkü köylüler mülkleri ile birlikte derebeylerin yönetimi altına giriyordu.

---

1. Lehen
2. «Grundherren» (=derebeyler)

Ekonomik güvence kazanırken kişisel özgürlüklerini kaybediyorlardı. Sonuçta eski Cermenlerdeki köylü özgürlüğü kalkmış oluyordu. Onların yerine krala bağlı tımar soyluları ortaya çıkımıştı ki, bu soyluların hak ve güvenceleri farklı idi. Bunlara öncelikle orduda görev verilirdi. Bu oluşum feodal sistemin[1] kendisidir.

Frenk geleneğine göre kralın ölümünden sonra miras oğulları arasında eşit olarak paylaştırılırdı. Ancak daha sonraki yıllarda ortaya kardeş kavgaları çıkınca krallıklar zayıflamaya ve soylular söz sahibi olmaya başladı. Hatta soylular dış politika görevlerini de üstleniyorlardı.

Son Batı Roma imparatoru 476 yılında Cermen birlikleri tarafından tahttan indirildi. Fakat komutan *Odoaker*'in askeri hakimiyetine on yıl sonra Doğu Gotlar ve onların kralı *Theoderich* tarafından son verildi. Theoderich, İtalya'da 535 yılında Bizanslıların yıktığı Cermen devletini kurdu. VI. yüzyılın sonunda Cermen *Langobardları* varlıklarını iki yüzyıl koruyabildikleri Orta ve Yukarı İtalya'ya göç ettiler. Böylece İtalya uzun bir süre için paylaşılmış oldu. Cermenlerin etkileri ve egemenlikleri Roma'ya kadar uzanmıştı. Fakat Roma'da yeni bir güç oluşmuştu: Kilise ve papalık.

Cermen halkı Roma İmparatorluğu ile 500 yıl boyunca süren temasları sırasında Romalıların yönetimi, adalet mekanizması ve kültürü ile tanıştı. Bundan sonra gelen 500 yıl içinde kendi yaşam biçimleri ile Romalılarınkini kaynaştırdılar. Bu kaynaşmalar Ortaçağın gerek yönetim gerek sosyal gerekse dini anlayışını biçimlendirecekti.

Göçler ve savaşlar sırasında Cermenler Homeros'un ve Yunanlıların söyledikleri şarkılara benzeyen kahramanlık şarkıları ya da kahramanlık destanları üretiyorlardı. Bu kahramanlık şarkıları yazılı olmayıp sözlü olarak özel günlerde ve belli zamanlarda söylenirdi. Bu destanlarda kabile reisinin kahramanlıkları konu edilirdi. Bunlardan Dietrich von Bern olarak da anılan *Büyük*

---

1. Feudalsystem. Latince feudum=das Lehen

Theoderich, adına en çok şarkı söylenen kahramandı. Destan türünün örnekleri olan bu şarkılar, ancak uzun yıllar geçtikten sonra yazıya dökülmüştür. Aynı zamanda Cermen tarihi ile ilgili önemli kaynak olarak da kabul edilirler. O tarihlerde Cermenler, içlerinden en iyi olan kişiyi önder ya da kral seçen bağımsız bir topluluktu.

Daha sonra yönetime geçen krallardan Karl Martell'in oğlu *Pipin*, soylular tarafından kral seçildi. Pipin, kilise ile ilişkilerini düzenleyip, Cermen boylarının etkin misyoneri Bonifatius'la olan ilişkisini de güçlendirdi. Pipin, papaya Frenk imparatorluğunda güçlü krallar mı yoksa güçsüz krallar mı olmasının daha iyi olacağını sordurdu. Aldığı cevap güçlü kralların bulunmasının daha iyi olacağı biçimindeydi. Bonifatius papanın verdiği görevle ve papa adına Pipin'i kral ilan etti. Bunun sonucunda ise kral olmak için kral soyundan gelme zorunluğu papanın otoritesi ile çözümlenmiş oluyordu(751). Daha sonra Pipin papayı koruması altına aldı. Papa, Pipin'e ve oğulları Karl ile Karlmann'a taç giydirdi, Pipin'i kendi hamisi olarak adlandırdı (Patricius). Pipin'in krallığı ile kilise devleti de başlamış oluyordu.

II. FRENK-CERMEN İMPARATORLUĞU VE BÜYÜK KARL YÖNETİMİ

Pipin'in ölümünden sonra egemenlik oğullarına geçti (768). İki kardeş ülkeyi üç yıl birlikte yönettiler. Karlmann öldükten sonra Karl yönetimi tek başına üstlendi. 26 yaşında Frenk imparatorluğunun kralı olan *I. Karl,* Langobardları bir güç olmaktan çıkardı. Roma ve İtalya da artık imparatorluğunun sınırları içine girmişti. Alman kültürü ve tarihi esas itibariyle I. Karl ile başlar. Onu Fransızlar *Charlemange*[1] Almanlar *Büyük Karl*[2] adıyla anarlar. Büyük Karl, 46 yıl süre ile imparatorluğu yönetti (768-814).

Karl, devletini genişleterek tüm Cermen boylarını egemenliği altında toplamak istiyordu. Ancak bu onun için pek de kolay değildi, çünkü karşısında iki büyük güç vardı: güneyde Araplar ve kuzeyde ise Hıristiyanlığı henüz kabul etmemiş olan Saksonya. Otuz yıla yakın bir sürede Karl sadece fetih politikası izledi. Saksonya ile giriştiği savaşlardan ancak 804 yılında zaferle çıktı. Bu savaşlar sırasında bir Hıristiyan hükümdarın ödevleri ve görevleri konusunda belli bir görüş elde edecekti. Savaş ve fetih politikasının nedenlerini antik çağın kilise öğreticisi Kuzey Afrikalı *Piskopos Augustinus*'un[3] önemli bir eserine dayandırıyordu. Augustinus'a göre iki dünya vardı: Tanrı

1. Şarleman
2. Karl der Große
3. Bischof von Hippo

yurttaşları topluluğu[1]; bu dünya, inançlarını sevgide muhafaza eden insanlardan oluşmuştu. İkincisi ise şeytanın dünyasıydı[2]; burada yaşayan insanlar tanrının düşmanıydı. İnsanlardan kimin hangi dünyaya ait olacağını sadece tanrı bilirdi.

Ne var ki, bu dini düşünceler kısa zamanda anlam değişikliğine uğratılarak sadece Hıristiyan dinine göre vaftiz edilenlerin dünyada tanrı devletini kurdukları anlamı çıkarıldı. Vaftiz edilmeyenler ile başka dini inançlara sahip olanlar ise «şeytanın devletini» oluşturuyordu. Bir başka deyişle Hıristiyan dinini kabul etmeyenler tanrının ve Hıristiyanların düşmanıydı.

İnsanlık tarihi Augustinus'un düşüncelerinden yola çıkarak, ama ona değişik yorumlar getirerek «aydınlığın çocukları» ile «karanlığın çocukları» arasında sürekli bir mücadeleyi başlattı. Aydınlığın çocukları sonsuz selâmete ulaşacak, diğerleri de sonsuz lânete maruz kalacaklardı. Bir Hıristiyan hükümdarının başlıca görevi yukarıda özetlediğimiz düşünceye göre yeryüzünde tanrı devletini kurmak ve onu genişletmekti. Böyle bir devletin dini merkezi Roma ve ruhani önderi de papa idi. İşte Karl da bu düşünceler doğrultusunda kâfirlere karşı savaşıyor, onları bir Hıristiyan hükümdarın egemenliği altına almayı kendisine tanrının yüklediği bir görevi yerine getirmek olarak görüyordu. Kendince tanrı devletini genişletiyordu. Saksonya'nın Hıristiyanlaştırılmasından sonra bu bölgede önemli manastırlar kuruldu ve Hıristiyanlığın merkezleri oluşturuldu. Bu oluşumlar aynı zamanda kültürel merkezler olma işlevini de üstlenmişlerdi.

Büyük Karl, yönetimi sırasında kendisine Roma İmparatorluğu'nu örnek aldı. Uzun süren yönetimi sırasında çok sayıda savaş yaptı. Ama bunun yanında yönetim sistemini oturtmak için çaba harcayıp, ekonomi, eğitim ve kültürle de uğraşmak suretiyle imparatorluğunun gelişmesi

---

1 De civitate Dei: Über den Gottesstaat

2. civitas diaboli

için önemli olan temelleri atttı. İmparatorluğun gerçek feodal bir yapıya kavuşması onun zamanında olmuştur. Kendisine bağlı olan bütün derebeyler, ihtiyaç duyduğu zaman adamlarıyla birlikte ona yardım etmek zorundaydılar. Kral onlara bu hizmetlerinden dolayı yönetmeleri ve yararlanmaları için toprak (tımar) veriyordu. Derebeyler ancak sadık bir tımar sahibi (Vasall) olurlarsa bu toprakları oğullarına miras olarak kalabiliyordu, aksi halde krala kalırdı. Bu yetki krallarla derebeyler arasında yüzyıllar boyu süren sürtüşmelere sebep oldu.

Piskoposlara da tımar olarak toprak verilebiliyordu; bu yüzden piskoposlar sadece papanın değil imparatorun emrinde dünyevi derebeyler durumunda idiler. Büyük Karl, bu feodal yönetim sistemi ile birlikte Alman tarihinde ilk kez memuriyet benzeri bir sistem getirerek yönetimin temellerini atmış oldu. Ortak para sistemi getirerek ticareti takas ticareti olmaktan kurtardı; yani ticareti eski Roma'daki erken kapitalist gelişmeden sonra düştüğü bu durumdan kurtardı. Öte yandan mahkeme ve hukuk sisteminde reformlar yaptı, yeni bir yasa taslağı hazırlattırdı. Alt kademede çalışan memurlarını papazlar arasından seçiyordu, çünkü okuma ve yazmayı sadece onlar biliyordu.

Karl'ın zamanına kadar yazı dili olarak neredeyse sadece Latince kullanılıyordu. Büyük Karl papazlara bir Almanca gramer kitabı hazırlattırdı; Latince örneğine göre içinde kahramanlık destanları bulunan Almanca yazı biçimini yerleştirdi. Eski Yüksek Almanca denilen o zamanki dil ile bugünkü Almanca arasında kuşkusuz büyük fark vardır; bununla birlikte o Almanca, İncilin çevirisinde Wulfila'nın kullandığı Gotik-Almancasından günümüz Almancasına daha yakındır.

Büyük Karl, imparatorluğunu doğuya ve güneye doğru genişletti. Papayı İtalya'da Langobardlara karşı yaptığı savaşta destekledi. Bu galibiyetinden sonra kendisine 800 yılında Roma'da papaya taç giydittirdi. Böylece Roma imparatorlarının halefi durumuna geldi. Büyük Karl'ın

yönetimi altında düşünsel ve kültürel merkezler oluşturan okullar ve manastırlar açıldı. *Fulda* o devrin en önemli manastırıdır. Kaiserpfalz Aachen Karl'ın yönetim merkeziydi. Onun amacı Roma geleneklerini, Hıristiyanlık ruhunu ve Cermen mentalitesini birleştirerek bir bütün oluşturmaktı, ancak böyle bir girişim kısa zamanda başarıya ulaşamazdı. Yine de denemelerini oluşturan prensipler, ilerideki gelişmeleri önemli ölçüde etkileyecekti.

Karl'ın kudreti ölümünden sonra yerine geçen halefleri zamanında daha çok anlaşıldı. İmparatorluğun onun kişiliğine sıkı sıkıya bağlı olduğu görüldü. Getirdiği yönetim ve devlet düzeninin de henüz oturmamış olduğu ortadaydı. Merkezi yönetimin kendini derebeylere karşı her zaman kabul ettirecek güçte olmadığı ortaya çıktı. Güçlü derebeylerin kralın emirlerine karşı geldikleri, izleyen yüzyıllarda oldukça sık görülüyordu. Kral ancak güçlü bir kişiliğe sahipse kendini derebeylere kabul ettirebiliyordu. Kral güçsüz ise (derebeyler kralın güçlü olmasını istemiyor, onu çoğunlukla güçsüz kılmaya çalışıyorlardı) derebeylerin isteklerine boyun eğmek zorunda kalıyordu. Derebeylere karşı verilen bu kavgada dini güçlerle ve papalıkla sürtüşmeler de meydana geliyordu. Augustinus'tan bu yana Roma Katolik kilisesinde kilisenin devlet içindeki yeri büyük tartışmalara neden olmuştu. Devletlerin gelişmesi Hıristiyanlık düşüncesine ve esaslarına uymayan bir durum gösteriyordu. Çünkü devletlerde yavaş yavaş feodal toplum yapısı gelişiyordu, yani hükümranlık yapısına dayalı bir toplum oluşuyordu. Bu nedenle papalar ile imparatorlar arasında, kimi zaman da imparatorların derebeyleri ile papalar arasında anlaşmazlıklar ortaya çıktı. Dışarıya karşı bu çatışmalar devletin içindeki iktidar çatışması olarak yansırken içte devletin gerçek bir Hıristiyan devleti olması için verilen mücadeleyi sergiliyordu.

Büyük Karl'ın kurduğu imparatorluğun uzun süreli olmamasının bir nedeni de mirasın paylaşılabilir olmasında yatıyordu. İmparatorluğun babadan oğula geçmesi henüz

gelenek haline gelmemişti. Bu nedenle Karl'ın halefi *Ludwig der Fromme*, oğullarıyla Frenk İmparatorluğu'nun halefliği konusunda kavgaya tutuştu. İmparatorluk, Verdun antlaşmasıyla (843) Büyük Karl'ın üç torunu arasında doğu (Almanya ve kuzey İtalya), güney (Güney İtalya) ve batı (Fransa) bölgeleri olarak paylaşıldı. Büyük Karl'ın ölümünden yüz yıl sonra imparatorluğun birliği tamamen ortadan kalktı. Doğu Frenk İmparatorluğu'ndan Alman İmparatorluğu'na geçiş 911 yılı olarak, yani Karolenjlerin ortadan kalktığı ve Frenk prensi I. Konrad'ın kral seçildiği tarih olarak alınır. I. Konrad ilk Alman imparatoru olarak da kabul edilir. Artık Almanya ve Fransa kendi tarihsel gelişmelerini farklı biçimde sürdüreceklerdi.

Bu arada dilde kimi gelişmeler kaydedildi. İmparatorluğun parçalanması ile birlikte yavaş yavaş Lâtince ve eski Fransızcaya dayanan bir dil Frenkler ve Frenk bölgesindeki Cermen boyları tarafından kullanılıyordu. Cermen boylarında ise Eski Yüksek Almanca gelişti. Ancak yüksek tabakanın kullandığı dil Lâtinceydi. Özellikle bilginler ve kilise mensupları, Lâtinceyi kullanıyordu. «*Almanca*» anlamına gelen ve *diutisk*[1] kelimesinden gelişen «*Deutsch*» kelimesinin VIII. yüzyılda ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Önceleri sadece Frenk İmparatorluğu'nun doğu kısmında konuşulan dil anlamını taşıyordu. Siyasi ayrılık, zamanla konuşulan dillere göre, yani Almanca ve Fransızcaya göre biçimlendi. Doğudaki halkın birlikte olma arzusu adım adım gelişti ve «Deutsch» kelimesi dil anlamından konuşanlara (Alman) ve yerleşim yerlerine (Almanya) aktarıldı.

Gerek Büyük Karl zamanında gerek daha sonraki yıllarda eski Alman edebiyatı doruk noktasına ulaştı. 830 yılında «*Heliand*» destanı ortaya çıktı. Kök kafiye[2] üslûbu ile Hıristiyan şairler tarafından yazılan bu destan İsa'nın hayatını Cermen kahramanlık türküleri biçiminde can-

1. volkstümlich
2. Stabreim

landırıyordu. Bunun yanında Eski Yüksek Almanca ile yazılmış başka şiirler de ortaya çıkmıştır. 900 yılından sonra edebiyata hakim olan Lâtince, Almancaya bu alanda gelişme olanağı tanımadı. Bilginlerin kullandığı konuşma ve yazı dili olma özelliğini de korumaya devam etti. Bu insanlar, o devrin Orta Avrupa'sında Lâtinceyi ortak dil olarak kullanabiliyordu. Buna karşın İngiltere, Fransa ve Almanya'da halkın konuştuğu dil giderek farklılaşıp birbirinden ayrılıyordu.

III. ALMAN İMPARATORLUĞUNUN KURULUŞU

Arkadan gelen iki yüz yıla yakın bir süre, Almanya'da genelde kralların ve imparatorların papa ve derebeylerle olan siyasi çekişmelerini yansıtmaktadır.

919 yılında Alman prenslerinin seçtiği Saksonya prensi *I. Heinrich* 936 yılında öldü. Birinci Alman İmparatorluğu'nun kurucusu olarak kabul edilen Heinrich, imparatorluğunu yaptığı savaşlarla Macaristan'a ve doğuya doğru genişletti. O, prenslerden oğlunu kral seçmelerini istiyordu. Ölümünden sonra bu isteği yerine getirildi. Bu gelişme ile birlikte mirasın en büyük erkek çocuğa kalması kabul edilmiş oldu. Bir başka önemli gelişme ise kralın prensler (Herzog) tarafından seçilmesiydi. Heinrich'in yerine daha sonra «büyük» lakabını alan *I. Otto* geçti. Ancak Otto, bu değişikliğin kendisi için iyi olmayacağını düşünerek durumunu daha sağlam temellere dayandırmak istiyordu. Kendisi kişilikli ve otoriter bir yapıya sahip, güçlü bir kraldı. Büyük Karl'ın yolunu izledi ve onun Aachen'deki tahtında ve kilisede taç giydi. Bir papazın

takdis ettiği kral, papaz gibi özel bir yere sahip olacaktı; ayrıcalıklı olacak ve tanrının kerametine kavuşacaktı. Makamını bu yolla güçlendiren kral hem halkını ve hem de kiliseyi memnun edecek Hıristiyan bir hükümdar olarak kendisine yönetme olanağı sağlayacaktı. Bu görüş aynı zamanda bir Ortaçağ Hıristiyan görüşüdür. Otto ve onu izleyen krallar bu dini görüş doğrultusunda kendilerini tanrının görevlendirdiği kişi olarak kabul ediyorlardı. Otto bunun dışında prensleri kendisine bağlı kişiler, makamlarını da kendisi tarafından verilen makamlar haline getirmeye çalıştı. Fakat prensler arasında bu durumakarşı çıkanlar oldu; sonuç olarak kral gücü ile bey gücü arasındaki ikilem sürüp gitti. Prenslerin yetkilerini sınırlamak için onların yanına daha çok piskopos yerleştirdi ve bu piskoposlara prensleri kontrol etme yetkisi verdi. Otto, yönetimi zamanında din adamlarına dünyevi işler de veriyor, memur gibi çalıştırıyordu. Tüm evrak tanzimini din adamları yapıyordu. Özellikle soyluların oğullarının nüfus kayıtlarını tutuyorlardı. Böylece din adamları da dünyevi güç kazanmaya başladılar. Onların yüksek mevkilere atanmasını, yani bir bakıma seçimini kral yapmaktaydı.

Büyük Otto 962 yılında kendisine papaya taç giydirttirip «Kutsal Roma İmparatoru» unvanını aldı. Böylece ilk ve kutsal Alman imparatorluğu 1806 yılındaki Napoleon'un istilasına kadar resmen sürecekti.

Büyük Otto'nun yönetimi aşağı yukarı 40 yıl sürdü. Onun yönetimi Latin mimarisinin başladığı zamana denk geliyordu. Bu zamanda plastik sanatlar ve mimarlık Almanya'da büyük gelişme gösterdi. İmparatorluğunun doğusunda, yani Oder ırmağına kadar ya da bugünkü Çekoslovakya'ya kadar olan yerlerde surlarla çevrilmiş şehirler kurdurdu. Oğlu *II. Otto*, Bizans prensesi Theophano ile evlendi. Bu sayede Bizans etkisindeki dekoratif sanatlar Almanya'ya girdi.

Manastırlar bu devrin önemli kültür merkezlerini oluşturuyordu. Buralarda papazlar ve rahibeler görev yapı-

yordu. Ortaya çıkan sanat eserlerinin konuları Hıristiyanlık dünyasından seçiliyor, genelde İncildeki hikâyeler konu ediliyordu. Alman mıntıkasındaki en önemli gelişme kilise ve manastır inşaatlarında görülmektedir. Büyük Karl zamanında Antik örnekler doğrultusunda taş binalar yapılmaya başladı. X. yüzyılın Saksonya kralları zamanında taş bina yapımı bütün Almanya'da yaygınlaştı. Bugün bile Almanya'nın Aachen'deki zamanın kraliyet sarayında ya da Ren kıyısında Mainz, Speyer ve Worms'daki Latin tarzındaki kraliyet katedrallerinden birinde az da olsa erken Ortaçağın bu sanat tarzına rastlamak mümkündür. Bu Katedrallerin inşaatına XI. yüzyılda başlandı. Pek çok Alman imparatorunun mezarı orada bulunmaktadır. Daha sonraki yıllarda çokca değişiklikler geçirseler bile o kiliseler bize, bugün bile kuruldukları zamanın aristokratik ruhunu yansıtıyorlar. Kilise o zaman henüz halk kilisesi değildi.

Önemli değişiklikler kilise ve manastır mimarisinde görülüyordu. Roma kubbe inşaatını alan Almanlar bunu Latin üslûbunda yansıtıyorlardı. Üslûbun uygulanmasında sadece sabırlı ve isabetli hesaplar yapabilecek akla değil, aynı zamanda bölmelerin ayırımı için sanatsal fikre de gereksinim olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca kubbe, sütun ve pencerelere ayrılan kilisenin ışık (karanlık-aydınlık) ilişkilerini önceden iyi görebilmek gerekiyordu. Bu binalar temelde aynı esasa göre yapılmış olmalarına karşın her birinin kendine özgü bireysel karakteri vardı. Dini gizemlerdeki yaşantılar özellikle kapılardaki bronz çalışmalarda, taş sütunlarda, ender olarak görülen kilise duvarlarındaki resimlerde ve ilk plastik denemelerde yansımasını bulmuştur.

Bu arada kitap süslemeleri bu devirde önemli yer tutuyordu. Özellikle «kitapların kitabı» (İncil) süslerle bezeniyordu. Yine Venedik üzerinden Bizans etkisiyle gelen fildişi oymacılığı da anılmaya değer. Ren kıyılarındaki üzüm tarımcılığı, toprak ıslahı ve tarım aletleri Roma etkisi ile manastırlar bünyesinde gelişiyordu.

İmparatorların piskoposları dünyevi işlere atama yetkisi papaları rahatsız ediyordu. Bu nedenle imparatorlarla papalar arasında büyük sürtüşmeler meydana geliyordu; papalar, imparatorların siyasetini etkileyebilmek için piskoposları kendileri atamak istiyorlardı. Atama kavgası adı verilen bu kavga özellikle 1077'de doruk noktasına ulaştı. Bu sürtüşmeler öylesine büyüdü ki, papa zamanın Alman imparatoru *IV Heinrich*'i afaroz etti. Bu fırsattan yararlanmak isteyen prensler de imparatora destek vermediler, hatta istedikleri gibi yönlendirebilecekleri bir imparator adayı çıkarmaya çalıştılar. Bunun üzerine imparatorun papadan af dilemek için yola çıkmaktan başka seçeneği kalmamıştı.

Atama kavgası ilk kez 1122 de kilise meclisinin toplanması ve kral ile papa arasında *Worms* antlaşmasının yapılması ile son buldu. Bu antlaşmaya göre papa piskoposları tayin edecek, kral da tayin edilecek piskoposlara önceden tımar verecekti.

XII. yüzyılın ortalarında Alman şiiri tekrar önem kazanmaya başladı. 1150'de ilk kez Alman krallarının kronolojisi Almanca olarak yayınlandı. Bir süre sonra da *Alexanderlied* ortaya çıktı. Erken Ortaçağdan yüksek Ortaçağa geçişteki en önemli olaylardan birisi Haçlı Seferleri'dir. Bu seferlere Avrupa'nın tüm ülkelerinden şövalyeler katıldı. Amaçları «kutsal ülke» Filistin'i Selçuklulardan kurtarmaktı. Haçlı Seferleri Avrupa'da yeni düşünsel ve ruhani hareketleri meydana getirmesi nedeniyle kültürel önem kazanmıştır. Hıristiyanlık yavaş yavaş halk dinine dönüşmekteydi. Bu zamana kadar sadece manastırlar kültürün yayılmasında öncülük ederken artık şövalyeler ve daha sonra da şehirliler kültürün yayılmasında etkin rol alacaklardı. Şehirler büyümeye ve gelişmeye başlamıştı. Zenginleşen şehirler özgürlük ve iktidar mücadelesi vermeye başladılar. Buralarda ticaret merkezleri ve el zanaatları gelişti. Şehirliler artık Gotik tarzında inşa edilmekte olan gösterişli kiliselerin yapımına katkıda bulunuyorlardı. Haçlı seferlerinin sonucu

bekleneni vermedi, ama Orta Avrupa ülkelerinin bilinçli olarak ortak güç yaratmalarını sağladı. Doğu dünyasının ülkeleri ile girişilen temaslar, düşünsel hayatı zenginleştiriyordu.

Prenslerle aralarında çıkan sürtüşmeler konusunda *II. Konrad* (1024-1039) başka bir taktik kullandı. Öncelikle prenslikleri aile fertlerine dağıttı ve Grafların ve serbest efendilerin[1] oluşturduğu aşağı soylularla prenslere karşı bir denge sağladı. Kral bu hizmetlileri Beylerin keyfi uygulamalarına karşı koruyor, tımarlarını miras bırakacak biçimde dağıtıyordu. Aralarında büyük tarımsal amaçlı toprak sahiplerinin oğullarının da bulunduğu bu yeni tabaka askeri ve yönetim işleri ile görevlendirildi. Bu hizmetlilerden pek çoğu okuma ve yazma biliyordu.

1. Ministerialen= Dienstmannen=hizmetliler

IV. ORTAÇAĞDA ALMANYA (1150-1450)

Ortaçağ Almanyası siyasi bakımdan *Hohenstaufen* hanedanlığından gelen imparatorların yönettiği bir devirdir. Edebiyat da bu isimle birleştirilerek Stauferler edebiyatı çağı adıyla anılır. *II. Friedrich*'in 1250 yılında ölümü üzerine bu devir kapanır. Arkasından Geç Ortaçağ (Spätmittelalter) başlar. Yeni yaşam ve düşünce biçimlerinin egemen olduğu Dominik ve Franzisk tarikatlarının kurulduğu, ilahiyatta yüksek skolastik ve mistik derinleşmelerin görüldüğü bir sürece girilir. Öte yandan siyasi ve sosyal oluşumlar da yeni boyutlar kazanacaktır.

1. STAUFERLER HANEDANLIĞI

1152 yılında daha sonra Friedrich Barbarossa adıyla da anılacak olan Stauferlerin prensi *I. Friedrich* yönetimin başına geçti. Hemen hemen 40 sene yönetimde kalan I. Friedrich, Ortaçağın en önemli hükümdarı kabul edilir. Zorlu mücadeleler ve yürüttüğü kurnazca müzakereler sayesinde Almanya'da yönetimi papaya karşı da güçlendirmiştir.

Onun yönetimi sırasında Almanya önemli kültür değişimi yaşadı. Bir yüzyıl devam eden yüksek şövalye kültürü doğdu. Bu kültüre son zamanlarda burjuva kültürü de katılacaktır.

Ancak, I. Friedrich gelişen bu Ortaçağ kültürünü yaşayamadı, çünkü ileri yaşında «Hıristiyanlığın koruyuculuğuna» soyunup Üçüncü Haçlı Seferinin (1189-1192) başına

geçerek Kudüs'ü Selahattin'den kurtarmak için yola koyuldu. Yolculuğu sırasında 1190 yılında Türkiye'de Silifke'nin kuzeyinde Göksu ırmağında boğuldu.

Friedrich Barbarossa sağken oğlu Heinrich'in taç giymesini sağladı, çünkü eğer oğlu, yönetimi sırasında prensler tarafından seçilir ve taç giydirilirse halefliği garanti edilmiş olacaktı. *VI. Heinrich* akıllı ve sanatsever bir hükümdardı; kendisi de *Minne* şarkıları yazıyordu. Babası ona sağlam bir imparatorluk bırakmıştı. Kendisi de onu kimi iç ve dış mücadelelere rağmen daha da güçlendirmeyi başardı. Sicilyalı bir Norman prensesi ile evlenerek imparatorluğu güneye doğru genişletti. Palermo'da 1194 yılında kendisine taç giydirttiği zaman egemenliği İtalya'nın güney ucundan Kuzey Denizi ile Baltık denizine kadar uzanıyordu. Kişisel gücünün ve Stauferler zamanındaki imparatorluk gücünün zirvesindeyken 32 yaşında Messina'da bir Haçlı Seferi öncesinde öldü. Bu ani ölüm imparatorluk için sıkıntı yarattı. İmparatorluğun mirasçısı üç yaşındaki bir çocuk olan Friedrich, kral seçilmesine rağmen henüz taç giymemişti. Friedrich Barbarossa ve VI. Heinrich, Almanya'nın en güçlü prens soyu olan Welflerle zorlu iktidar mücadelelerine girmişlerdi. Şimdi ise güçlü bir yöneticinin eli hissedilmeyince siyasette Stauferler ile Welfler arasındaki anlaşmazlık ön plana çıktı.

Ardından gelen yirmi yıl içinde Stauferler ile Welfler arasında imparatorluktaki iktidar uğruna sürekli sürtüşmeler meydana geliyordu. Zaman zaman Sicilya'daki genç Friedrich'in dışında iki kral daha görülüyordu: Stauferlerin Kralı Philipp ile Welflerin karşı kralı Otto. Almanya'nın içindeki bu iktidar mücadelesi merkezi otoritenin zayıflaması sonucunu doğurdu. Aslında komşu ülkelerin ve papanın çıkarına olan bir durum ortaya çıkmıştı. 1208 yılında Stauferlerin kralı Philipp'in ölmesinden ve Welflerin karşı kralı Otto'nun İngiltere ile ittifak kurmasından sonra papa, imparatorluğun VI. Heinrich'in oğluna kalmasını onayladı. O da 1215 yılında *II. Friedrich* adıyla Alman imparatorluk tacını giydi.

Ortaçağ Alman edebiyatının en güzel örneklerini veren *Walter von der Vogelweide* devrin yetiştirdiği en büyük ozanlardan biriydi. Birçok prenslikler arasında meydana gelen kavgaların imparatorluğu içte ve dışta zayıflatacağını görüyordu. Bu nedenle artık lirik üslûbu bırakmış, siyasi bir yazar olarak dolaşıyor ve siyasi kavgalar içeren dizeler yazıyordu. Papa, Stauferlerin iktidar gücünü azaltmak istemekteydi. İngiltere ve Fransa ise imparatorluğun zayıflığından yararlanarak etkisinden kurtulmak istiyordu. Walther von der Vogelweide yazdığı büyük şikâyetnamelerle prenslerin entrikalarına ve papanın iktidar politikasına karşı savaşıyordu.

II. Friedrich akıllı, esprili ve enerjik bir hükümdardı. Hemen hemen bütün hayatını Aşağı İtalya ve Sicilya krallığının kurulmasına adamıştı. Burada hükümdarlığının 40'lı yıllarında memurların iyi idare ettikleri ve o zaman için modern sayılan merkezi bir devlet kurdu. Yeni ortaya çıkan para burjuvasını toprak sahibi olan feodal soylular karşısında destekledi ve Batının ilk devlet yasasını yazdırdı. Palermo'daki sarayında o zamanın en iyi Arap, Yunan ve Yahudi bilginlerini topladı, Napoli'de bir üniversite kurdu.

Kral Sicilya'da oturuyordu ve Almanya'yı sadece iki defa ziyaret etmişti; İtalya'da izlediği siyasetin aksine bir siyaset izleyerek Almanya'da prenslere ticaret ve sanayi sayesinde devamlı güçlenen şehirler karşısında büyük serbestiyet verip destekliyor ve bu yolla yönetimini sürdürüyordu.

II. Friedrich'in papalarla olan ilişkisi iyi değildi. Onların imparatorluk üzerindeki iktidar isteklerini kabul etmiyordu, bunun yanında kendisi de zaten çok inançlı bir Hıristiyan değildi. Bu yüzden kilisenin yeni kurulan Franzisk ve Dominik tarikatları sayesinde kitleler içinde kendisine karşı yaymaya çalıştığı dini akımlar hakkında da yeterli bilgisi yoktu. II. Friedrich'i papa iki kez afaroz ettiyse de o bunlardan etkilenmedi. 1245 yılında papa onu kâfirce davranışlarından dolayı imparatorluktan in-

dirip yerine yeni bir kral tayin etti. Ancak papa, Friedrich'in yaşadığı süre içinde etkili olamadı. II. Friedrich 56 yaşındayken aniden öldü.

Friedrich ile I. Friedrich'in (Barbarossa) yönetimleri Alman tarihinde efsaneleşmiştir. Her iki imparatorun yaşamı efsanede tek figür halinde birleştirilip *Kyffhäuser* dağında Barbarossa olarak, imparatorluğun büyüklük simgesi biçiminde yaşatılır.

2. MÜLK İLİŞKİLERİ VE TOPLUMSAL GELİŞMELER

Başlangıçta özgür olan insanların feodal süreç içinde bağımlı duruma geldiğine önceki bölümlerde değinilmişti. Bu süreç içinde halkın çok az bir bölümü özgür kalmayı başardı. Orta Avrupa'da göçlerle harekete geçen boylar, yerleşik toplumlar haline geldikten sonra, bir başka deyişle kendilerine özgü egemenlik alanları elde edip imparatorluklar kurup sınırlar çizildikten sonra, ülke içindeki topraklar da paylaşılarak sınırlar çizildi. Mülk kavramının içinde önceleri sadece taşınabilen mallar[1], yani savaş ganimetleri, silâhlar ve ziynet eşyaları varken, yerleşik düzene geçtikten sonra bu kavram değişti: Olanaklar elverdiği ölçüde iyi bir arazi elde etmek amaçlanıyordu. Hayvan, bir ödeme aracıydı ve hayvanı olan zengin sayılırdı. Tarihsel belgelere göre Eskiçağda yaşayan Alman halkları özel mülkiyete sahip değildiler. Ancak kişinin evi ve onu çevreleyen avlusu özel mülkiyet içinde görülmektedir.

Daha sonraki yıllarda toprak mülkiyetinin önce kabilenin ve daha sonra da derebeylerinin eline geçtiğini biliyoruz. Feodal rejimin (Lehnwesen) oluşmasıyla insanlar bağımlı duruma geldi. Bir efendinin ya da derebeyinin koruması altına girme ihtiyacı duyuluyordu. Bu ihtiyaç eko-

---

[1] Fahrhabe

nomik ya da hukuksal nedenlerle ortaya çıkıyordu. Ama dış düşmanlara karşı korunmak ihtiyacından da doğuyordu. Özgürlüğün elden çıkarılması ve tımar sahibi (Vasall-Lehensmann) olunması daha çok ekonomik sebeplere dayanıyordu. Öte yandan bir efendiye bağımlılık yemini etmek, savaşta ve barışta onun maiyetinde bulunmak (ekonomik bağımlılık olmaksızın) aynı zamanda bir gelenekti. Böylece Ortaçağın efendisi ile köylü ve çiftçinin hukuki ve mülki ilişkilerini belirleyen feodal rejim ortaya çıkmıştı. Bir efendiye kendisini sadakatle bağlayan kişiye yaşamını idame ettirebilmesi için güvence olarak belli miktarda toprak ya da özel haklar tımar olarak verilirdi. Kişi öldüğü zaman bunlar efendisine kalıyordu. Tımar sahibi, aldığı toprak karşılığında gerek orduda gerek sivil alanda pek çok hizmet vermek zorundaydı. Tımar sahibi elindeki emlaki ya da onun yararlanma haklarını belli sayıda köylülere verir, onlar da bu toprağı işler imar ederdi. Bu kimselerden tımar sahibi sorumluydu. Toprak sahibi önceleri elindeki toprağın üzerinde istediğini yapma serbestiyetine sahip olan bağımsız bir kişiydi. Soylular sınıfına dahil olan bu kişi hukuksal bakımdan, eğer başka birinden tımar olarak toprak almamışsa, sadece krala karşı görevleri ve sorumlulukları bulunuyordu. Kendine bağlı olan köylüler onun kölesiydi (Leibeigenen); işine geldiğinde onları satabiliyordu. Kilise ve manastırların oluşturduğu dini derebeylikler ellerindeki toprağı ya soylulara ya da köylülere tımar olarak veriyorlardı.

Köylülerin çoğalmasının yanında Ortaçağ Almanya'sında yavaş yavaş şehirler de gelişiyordu. XI. yüzyıldan itibaren ruhban şehirlerinde (Bischofstadt) ve «Burg»larda[1] zanaatkârlar yerleşmeye başladılar. Şehrin efendisi (papaz, manastır rahibi ya da Burggraf) bunların ihtiyaçlarını karşılayacak bir pazar oluşturdu. Gümrükler ve diğer ödentiler bu efendiye veriliyordu. O

1. «Burg», «burgus» kelimesinden gelir ve sık yapılaşmış alan demektir; «Bürger» kelimesi de oradan gelir ve orada oturan, yani şehirli anlamını verir.

aynı zamanda en yüksek mahkeme sıfatını da taşıyordu. Şehrin efendisi, şehri surlarla çevirerek korumaya alıyordu. Şehirlerin önüne tacirler gelip surların içinde malları için antrepo ya da sürüm olanakları ararlardı. Bu ticaret varoşları kısa zaman içinde kendilerine özgü bir yaşam geliştirdi. Tüccarlar esnaf birliklerinde (Gilde) birleştiler, kendileri için kilise kurdular ve kendi hukukları doğrultusunda yaşamaya başladılar.

Tacirler para bakımından şehirlilerden daha üstün oldukları için şehir toprağının büyük bölümünü kısa zamanda ele geçirdiler; kendi yerleşim yerlerini eski şehirle birleştirip, etrafını surlarla çevirdiler ve böylece eski sakinlerle birlikte büyüyüp geliştiler. Feodal güçlerin yanında kendi başına hukuku olan böyle bir oluşum Kuzeybatı Avrupa'da atama kavgaları zamanında meydana geldi. Genel olarak bakıldığında durum tüccarların[1] ve loncalarda birleşen zanaatkârların kendilerini şehir efendisinin vesayetinden kurtarmak için yapılan bir devrim anlamını taşır. Kurtuluş hareketini yapanların başında tüccarlar bulunduğundan bu devrim demokratik değil aristokratik bir egemenlik getirdi[2].

Üçüncü sınıfın, yani şehirli sınıfının (Bürger) oluşmasının önkoşulu şehrin özgür olmasıydı. Şehirli tebaa ya da kul değildi; kendi malı üzerinde tasarruf edebiliyor ve yöneticilerden izin almadan evlenebiliyordu. Bu özgürlük sadece şehir toprağında geçerliydi. Bir sene bir gün şehirde oturan ve derebeyi tarafından geri çağrılmayan kimse özgürlüğe hak kazanmış demekti. Çünkü «şehir havası özgür kılardı». Onun toprak sahiplerine karşı köylüler gibi bir bağımlılığı yoktu.

Şehirler kendi hukuklarını geliştirmiş, kendi kendilerini yönetmek için bir de meclis oluşturmuşlardı. Bunun görevi savunmayı gözetmek ve vergileri tespit etmekti. Şehirlerin özgür olmalarından ötürü kimi aileler Ortaçağ

---

1. Patriziern
2. Patrizierherrschaft

sonlarına doğru çok zengin oldular. Örneğin Augusburg'daki *Fugger* gibileri imparatorluğun siyasetini etkileyecek kadar büyük zenginlik elde ettiler.

Ortaçağda özgürlüğün derecesini mülk belirliyordu. Şehirliler (Bürger) özgür olmalarına karşın köylüler serbest değildi. Feodal hiyerarşinin bulunduğunuz basamağı sosyal seviyenizi ve devamlı ait olduğunuz sosyal tabakanızı da belirlerdi. Benzer bir durum serbest olanlar için de geçerliydi. Feodal sisteme baktığımızda bu basamakları gösteren bir piramit oluşur. Kişilerin özgürlük derecesini bağlı oldukları feodal hakların cinsi belirler.

XIV. ve XV. yüzyıllarda eyalet egemenlikleri[1] belirdi. Bu bölgelerin prensleri (=Fürst) oldukça geniş bir bölgeyi ve bunun içindeki şehirleri idareleri altına aldılar. Burada yaşayan soylular da prenslerin egemenliği altına girdi. Eyalet egemenliğinin oluşmasıyla tarihsel gelişim mutlakiyet döneminde doruk noktasına ulaşacaktır. Ortaçağda bağımsız olan, şimdi merkezi idaresi bulunan bir prensliğin tebaası durumuna gelmişti.

3. ŞÖVALYE KÜLTÜRÜ

Sanattaki yenilikler önceleri Fransa'dan geliyordu. XII. yüzyılın ortalarında mimaride yeni biçimler oluştu. Manastır başrahibi (Abt) Surget, Saint-Denis'te yeni tarzda yapılara başladı; ama Paris'in katedralleri de Gotik tarzın özelliklerini gösteriyordu. Ortaçağ Alman edebiyatının en önemli türlerini *şövalye destanları* ve *minne lirik* oluşturmaktaydı. Bu devirde dini edebiyatta bir gerileme görülür. Didaktik türdeki edebiyatın örneklerini ise çağın son kuşağı ortaya koyacaktı. Tiyatro eserlerinden dini dram türü Geç Ortaçağın ürünüdür; kültürel yaşamda önemli rol oynamıştır. Tourbadorlar ve Ortaçağın en

1. Landesherrschaften

ünlü Fransız yazarı Chrétien de Troyes ünlü dizelerini yeni biçimlerde yazıyorlardı. Bunlar Lothringen üzerinden Almanya'ya geliyordu. Tourbador liriğine Almanya'da *Minnesang* adı verilmiştir. Minne, ileride de daha geniş açıklanacağı üzre bir kadını «düşünmek» anlamına geliyordu. Yazar kadını yüceltiyor, şereflendirmek için ona şiirler ve şarkılar yazıyordu. Çoğu kez de bunları kendisi söylüyordu.

Alman edebiyatını sadece Fransa değil antik Yunan ve Roma da etkilemiştir. Çok sayıda Fransız şiirini Almanya'ya taşıyan *Heinrich von Veldeke*, Vergil'in «Äneide» adlı eserini ilk kez Almancaya çevirdi. Yalnız o, destanı kelime kelime çevirmeyip çağın ruhuna uygun olarak yeniden yazdı. Bunun yanında çoğunluğu Chrétien de Troyes olan Fransız kaynaklarına göre Ortaçağın en büyük destanları yazıldı. Bu devrin Alman olan üç anlatı ustasından en eskisi *Hartmann von Aue*'dir. Diğer eserlerin yanında «*Der Arme Heinrich*»'i ve Papa Gregor'un efsanesi olan «*Gregorius*»'u kaleme aldı. Hartmann'dan biraz daha genç olan *Wolfram von Eschenbach* «*Parzival*» adlı eserin yazarıdır.

Gottfried von Straßburg, 1210'larda «*Tristan*»'ı yazan üçüncü anlatı ustasıdır. Bu sıralarda yazarı bilinmeyen «*Nibelungenlied*» ortaya çıkmıştır. Belirtilen son üç destanın düşünce dünyasından yola çıkan Richard Wagner XIX. yüzyılda müzik dramını oluşturacaktır. Bütün bu büyük edebi eserler 1190 ile 1210 yılları arasında ortaya çıkmış ve hepsi de vezinli olarak yazılmıştır. İçerik bakımından Minne ruhunu taşırlar. Ama burada daha çok Minnenin metafiziği ön plana çıkar. Bu dünya ile ilgili Minne tatmin edici değildir ve başarısız olarak görülmektedir. Şövalye en yüce mutluluğa Minneye sahip olmakla değil, hizmet ettiği tanrıya karşı güveni tevazu içinde öğrenmek suretiyle ulaşıyordu. Bunun anlamı ise dünyevi aşktan feragat etmek ve gerçek aşkın tanrının inayeti ile tanınması demekti. Alman Minnesinin bu eğilimi en güçlü biçimde Wolfram'ın «Parzival» adlı eserinde görülmekte-

dir. Eserin kahramanı Parzival çok sayıda yaşam istasyonlarından ve serüvenlerden geçer. Sonunda Gralsburg'da tanrıyı ve onun aşkını öğrenir.

Böylece edebiyat, *şövalye edebiyatı* ya da *saray edebiyatı* adını verebileceğimiz bir türü geliştirmiştir. Bu edebiyatın belli özellikleri vardı. Şövalyesel ya da şövalyeye özgü[1] sözcüğü ile toplumun belli bir tabakası kastediliyordu. Söz konusu edebiyatın yaratıcısı şövalye sınıfıydı. Şövalyelik, savaşta cesaret ve kahramanlık gösteren, eylem arzusu olan, serüven seven, zorda olan yakınlarına yardım eden, kadına hizmet eden, İsa ve kilise adına savaşan ve bütün bunları ölçülü bir erdemlilik içinde senteze ulaştırmaya çalışan bir topluluğa ait olmanın simgesiydi. Şövalyelerin esas görevi savaşmaktı. Çünkü şövalye zaten silâhlanmış süvari demekti. Ordunun çekirdeği bu cengâverlerden meydana geliyordu. Ya tımar sahibiydi ya da kendi emlaki vardı. Barondan (Freiherr) ordu içinde yetişerek yükselen hizmetliye (=Ministerial) kadar şövalye sınıfının tümü, ruhban sınıfının yanında siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda topluma öncülük etmek istiyordu. Yukarıda da belirtildiği gibi şövalye, soylu ve ayrıcalıklı bir sınıfın üyesiydi. Üçüncü sınıf olan köylü, ulusun düşünsel yaşamında hiçbir anlam ifade etmeyen, sesi çıkmayan bir alt sınıf durumuna düşmüştü. Şövalye sınıfı kendi içinde belli kısımlara ayrılsa da kendisini ideal bir birlik olarak görüyordu. Şövalyelik sıfatına imparatordan başlayarak aşağı «rütbelere» doğru prensler ve en alt kademede orduda boğaz tokluğuna çalışan yoksul Ministerial de dahildi. Feodal rejimin gereği olarak oluşmuştu. Yukarısı ile aşağısı arasındaki ilişkiyi kurar ve hizmet-ücret ilişkisine göre efendi-adam olarak karşılıklı görevler belirlenirdi. Efendi ile adam arasındaki ilişki şu ilkeye göre belirleniyordu: Hizmet yoksa tımar da yok, tımar yoksa hizmet de yoktur. Bu ilke aynı zamanda

[1] ritterlich

Ortaçağın ahlâk ilkesiydi. İş ile bağımlılık bilinci «sadakat»[1] kavramında odaklaşıyordu. Bununla birlikte gerçek yaşamda her zaman bu kavrama uygun hareket edildiği söylenemez. Yine de feodal rejime kan veren «sadakat»tı. Bir şövalyenin yaşam ölçüsü «şeref»[2] kavramında odaklaşıyordu. «Şeref», şövalyenin cengâverlikteki başarıları, toplumdaki yeri ve zihniyeti ile bir bütün olarak belirlenirdi. Bu durumla ilgili olarak «tutum»[3] kavramı kullanılıyordu. «Sadakat» ve «şeref», şövalyeliğin temel kavramlarıydı. Stauferler zamanından önce de şövalyelik vardı. Şövalye imajını, onun esasını ve yaşamını, cengâverliğini, soyluluğunu, yüceliğini, toplumsal inceliklerini ve şövalye ahlâk ölçülerine sıkı sıkıya bağlı biçimde yaşayan bir üst sınıfı *Gottfried von Straßburg*, «Tristan» adlı eserinde yansıtmıştır. Eserde sınıfın ideal tipi canlandırılıyor. Kendini yetiştiren bilinçli şövalye sınıfı, ideal olarak da sanat eserinde kendini canlandırıyordu. İşte bu sınıf edebiyatta öncülük ediyordu. Stauferler zamanının ve de edebiyatının en önemli yeniliği budur.

Şövalye sınıfının yetiştirilmesi ilk kez Almanya'da görülen bir durum değildi. Böyle bir sınıf önce Fransa'da oluşmuş ve topluma kültürel öncülük etmişti. Bir roman türü olan Artus romanı, şövalye romanıdır ve edebi tür olarak zaman ve mekân üstü bir evrenselliğe sahiptir. Artus, bir düşüncenin canlandırılması, onun eserlerde somutlaştırılmasıdır. Şövalye evrenselliği, bu sıralarda kilise evrenselliğini aşmıştır.

«Saraysal»[4] denen tavır şövalyelik katında doğmuştur. «Saraysal» ya da «saraylı» kelimeleri bir kimsenin bir prensin sarayındaki topluluğa ait olduğunu gösteriyordu. Ancak, «hövesch» temeline dayanan kelimede bir kalite (nitelik) anlamı, daha doğrusu yetişmişlik (Bil-

---

1 Treue
2. Ehre
3. Haltung
4. höfisch

dung) kavramı, insani bir üslûp vardır. Şövalyenin karşıtı olan köylü (*dörper*) «Tölpel» düzeyindeydi, yani kaba, yontulmamış (eğitim ve yetişmişlik bakımından) bir kimseydi. Önceleri saray topluluğuna ait olmayı belirleyen «höfisch» daha sonra bu toplulukta istenen niteliği gösteren kimse anlamında kullanılıyordu. Bu itıbarla her şövalye bu anlamda saraylı değildi (örn. Landjunker ya da Haudegen). O topluluğa ait olan kimse, topluluğun istediği kalitede yaşamak zorundaydı. Topluluk şövalyelerden oluştuğundan istenen kaliteyi de ancak bir şövalye gösterebilirdi. Saraylı aynı zamanda eğitilmiş, kültürlü bir insandı. Saray kalitesi için eğitim[1] temel koşuldu. Eğitim denince önce çocuk eğitimi anlaşılıyordu, bununla birlikte yetişkinlerin kendilerini eğitmeleri ve yetiştirmeleri de bu kavram içinde düşünülüyordu. Cengâver şövalyenin silâh kullanma ve cesaret kazanma eğitimi görmesi gerekiyordu. Sportmen bir kişi olması istenirdi. Ayrıca büyük kültür dilleri arasında sayılan Latince ve Fransızca bilmesi, müzikte ustalık göstermesi, şarkı söylemesi, enstrümantal müzik icra etmesi istenirdi. Şövalyenin toplantı ve topluluklarda uygun davranması beklenirdi; öte yandan böyle bir davranış göstermesi onun için zorunluydu. Saray topluluğu için yetişecek kimse hem seyahat eden hem de okuyan bir kimseydi. Örneğin yine *Gottfried von Straßburg*'un «Tristan und Isolde» adlı romanındaki şövalye Tristan'ın yetişmesinde yaptığı büyük bir dış gezinin önemli rolü vardır.

Saray kültürü bir topluluk kültürüydü, yani sosyete kültürüydü. Ortaçağ insanı için bireysel mutluluk yoktu. İnsan toplulukta ve topluluk için yetiştiriliyor ve yetişiyordu. Sarayın yetiştirmesi estetik bir yetiştirmeydi. Saray sosyetesinin özellikleri arasında güzellik, ihtişam ve letafet bulunuyordu. Saray edebiyatı ise sadece güzel insanları konu ediyordu. İyiliğin ve güzelliğin aynı yerde toplanması bir ideal olarak görülmekteydi. Kahramanlar iyi ol-

---

[1] Zucht

dukları için güzel, güzel oldukları için iyiydiler. İç güzelliğe uygun düşmesi için metinler de güzel olacaktı. Saray insanı mükemmeldi ve saraya özgü erdemleri vardı. Ahlâki kalite için kişinin kendine hakim olması, tevazu göstermesi, saygılı ve hürmetkâr olması, cömertlik, asalet ve alicenaplık göstermesi isteniyordu. Saray eğitiminin son hedefinde irade ve tutkulardan arınma bulunurdu. Soylu bir yaşam için benliğin yumuşatılması gerekiyordu. Sayılan bütün bu özelliklere *saray tutumu* adı veriliyordu.

Bu toplulukta *kadının* yeri çok önemliydi. Saray toplumu ve edebiyatı kadına yeni bir yaklaşımla özel bir yer veriyordu. Kadın, topluluğun parıldayan yıldızı ve odağı sayılırdı. Topluluk kadınla neşesini bulur, bir bayram ve şenlik biçimine dönüşürdü. Güzel kadın sarayda neşe kaynağıydı. Saray kadınları zaten güzeldi. Kadın temiz ve mükemmel bir yaratık olarak biliniyordu. O, erkeği saray mükemmelliğine ulaşması için eğitiyordu. Şövalye, kadın uğruna silâh kullanırdı. Kadının gönlünü kazanmak için spor, savaş, mücadele ve serüven gibi etkinliklerde bulunurdu. Erkek, kadın uğruna saray eğitimi ve öğretimine katlanır, arınma ve ahlâki mükemmellik için çaba harcardı. Kısaca kadın, erkeğin eğiticisi ve yetiştiricisiydi.

Ne var ki, gerçek yaşamda kadın anlatılanlardan farklı bir konumdaydı; gerek evlilikte ve aile içinde gerek toplumsal yaşamda erkek tarafından terbiye ediliyor ve onun vesayeti altında tutuluyordu. Ancak o, saray yaşamının toplumsal düzeni içinde ve edebiyatta erkeğin ulaşamayacağı yüce bir yerde gösterilmiştir. Duygusal dünyanın ürünü olması nedeniyle kilisenin dışladığı aşkın, bu ortamda olumlu kabul edildiği ve egemen bir güç olduğu anlaşılmaktadır. Aşk bile saray tarafından biçimleniyordu. Söz konusu ettiğimiz aşka saray *Minne* adını vermişti. Minnesang öncelikle aşk şiiridir. Kadın burada sanatın odak noktasını oluşturuyor ve kültür değişmesinde önemli rol oynuyordu. Bu aşk şarkılarında şövalye ethiği bir bütün olarak ifadesini bulmuştur. Minne

yaklaşımında kadın, somut bir kişi olma özelliğini yitiriyor, ulvi bir güç haline geliyordu. Bu nedenle Minne şarkılarının tümünde gerçek bir kadın imajını bulamıyoruz. Dünyevi gerçeklerin tümü mutlak ve doğa üstü bir kadın güzelliğinde kaybolmaktadır. Bu gelişme sırasında Minne ozanlarının şiir ve şarkıları zamanla yapaylaştı, edebiyatın yücelttiği kadın, bireyselleşerek erkekle kadın arasındaki aşkın yüceltilmesi durumuna dönüştü.

Batının şövalyeliğini yücelten çok sayıda eser yazılmıştır. Bunlardan bir bölümü konularını Batı halklarının göçleri zamanından, bir bölümü de Karolenjiyenler zamanından almıştır. Dietrich Efsanesi, Nibelungen Efsanesi, Gudrun Efsanesi, Roland Efsanesi, İskender Efsanesi (Alexander) ve Artus-Gral Efsanesi büyük destanlar biçiminde ortaya çıkmışlardır.

Şövalyelik zamanından gelen «ritterlich» sözcüğü Almancada bugün düşünsel, ruhsal ve fiziksel güçlerini bir uyum içine sokan ve bunu insanların hizmetine veren kimse anlamında kullanılmaktadır.

*

Friedrich'in ölümünden sonra yirmi yıl süren «imparatorsuz, korkunç zaman» adı verilen bir boşluk ortaya çıktı. Bu sırada hakkın, hukukun ne gücü ne de geçerliliği vardı. Sadece güçlünün keyfi ve orman kanunları geçerliydi. İmparatorluk gün geçtikçe daha da bozuluyordu. Eyalet prensleri sadece kendi toprakları ile ilgileniyor ve eyaletlerini büyütmeye çalışıyordu. Stauferler hanedanlığı bu gelişmenin kurbanı oldu. Son Staufer olan *Konradin* karşıtları tarafından Napoli'de pazar meydanında milletin gözü önünde idam edildi.

Geriye doğru bakıldığında, son yüzyılda Stauferlerin damgasını taşıyan «Kutsal İmparatorluk» Avrupa'nın egemen gücü olduğu görülür. Bu imparatorluk o zaman uluslarüstü egemenlik alanına sahipti. İmparatorluk papalarla ve zaman zaman da onlara karşı bir siyasetle Batı

dünyasını yönetmek istemiş ve yönetmiştir. Büyük Karl'ın yerleştirdiği sistemin feodal yapıya dayandığını biliyoruz. Bu yüzden hem imparatorluğun merkezi gücü ile prenslerin bölgesel güçleri arasında, hem de zenginleşen şehirlilerle giderek yoksullaşan küçük derebeyler arasında artarak gelişen siyasi ve sosyal sürtüşmeler bir türlü çözüme kavuşturulamıyordu. Ayrıca imparatorluğun yönetimi miras yoluyla intikal ederek tek bir hanedanlığın elinde kalmayıp, pek de iyi işlemeyen bir prensler seçimi sistemine dayanarak sık sık el değiştiriyordu. Özellikle İmparatorlarla papalar arasında iktidar mücadelesi kızıştığı zaman «Kutsal Roma İmparatorluğu» gibi evrensel kavramın değil ulusal devlet düşüncesinin daha güçlü olduğu anlaşıldı.

Yüz senelik süre kültürel bakımdan Almanya'da büyük değişiklikler getirdi. Önceki bölümlerde de değindiğimiz gibi imparatorluğa askeri ve kültürel alanlarda şövalyelik egemendi. Zengin burjuva ise (İtalya ve İngiltere'de olduğu gibi) ileri bilinç düzeyine gelmiş ve kendi haklarını istiyordu. İngiltere'de soylular ve zengin burjuva haklarını kraldan 1215 yılında ünlü «Magna Charta» belgesi ile koparmışlardı. Ancak, Almanya'da durum bu noktaya henüz gelmemişti. Fakat Almanya'da da XIII. yüzyılın ortalarında şövalye ile toprağa bağlı küçük soyluların ileride burjuva karşısında yeterli bir güç olmayacağı belirtileri görülmeye başlamıştı.

1250 yıllarında *Gotik* üslûbu Almanya'ya yerleşti. Gotik sadece kilise pencerelerindeki sivri kemer ve kilise içindeki kubbeler anlamına gelmiyordu. O sadece yeni bir yapı düşüncesi de değildi, aksine yeni bir sanat ve yaşam tarzını ortaya koyan genel bir düşünceydi. Bu devirde inşa edilen kiliseler yüksek ve aydınlıktır. Bunların mükemmel cam boyamalı büyük pencereleri vardır. Figürler artık gerçek plastiğe dönüşmüştür.Sadece kişisel bir yüz ifadesi değil, elbiseler içinde vücutları olduğu da anlaşılmaktadır. Vücut, Rönesans devrinde olduğu gibi anatomik bakımdan eksiksiz değildir, ama yine de ortaya konmuştur.

Gotik sanatın yapısal eğilimi dikeydir. Tüm hatlar Almanya'da, Fransa'da olduğundan daha belirgin bir biçimde yukarıya doğru uzanır. Bunlar ince ve uzun sütunlarda, yüksek kubbelerde, uzun aşağıya doğru uzanan pencerelerde ve kulelerde görülmektedir. Kilisenin içinde romantik devirde olduğu gibi masif duvarlar yoktur. Gerçek yapıyı saklayan çok sayıda dikey hatlar bulunur. Yapı gövdeleri süzülür gibi bir etki yapmalıydı. Öte yandan kiliselere plastiklerle zengin süslemeler yapıldı. Kilise cemaati olarak halk, Meryem Ana kültüyle yeni biçim alan ayinlere eskiye kıyasla daha çok katılıyordu. Gotik ruhu geniş kitleleri kucaklamış ve halk için bu tarzda büyük kiliseler inşa edilmiştir.

4. HIRİSTİYANLIK VE ORTAÇAĞ FELSEFESİ

Bu yüzyılın felsefesi olan *skolastik*[1], özellikle Aristoteles'in felsefesini Hıristiyan düşüncelerle birleştirerek büyük felsefi bir sistem geliştirdi. Antik düşünceler Arap ve Yahudi filozoflar aracılığıyla Avrupa'ya geldi. Skolastik felsefe, tanrının varlığını felsefi olarak kanıtlamaya çalışmıştır.

Ortaçağın dünya imajı Hıristiyanlığın ve kilisenin verdiği dünya imajıydı. Bu dünya tanrı tarafından yoktan var edilmiş olup İsa'nın kurtarıcılığındaki bir düzeni sergiliyordu. Bu dünya imajında mahvolma ve kıyamet günü tehditleri vardı. Aslında dünya bir uğrak yeriydi, çünkü insan ölüme mahkümdu. Şeytanın yeri olduğundan insan orada kolayca günah işleyebilirdi. Kilise öğretisinde tanrı-dünya zıtlığı, günah yüzünden dünya lekelenince tanrı-şeytan karşıtlığına dönüşmüştü. Cennet ve cehennemin ikisi de ebedilik anlamına geliyordu; efendileri tanrı

---

1. Skolastik, önce öğretmenler için, sonra misyonerler için ve nihayet kilise öğretmenleri için kullanılan Latince «solastici» kelimesinden gelir.

ve iblisti. İnsan gerek onların gerek ölüm ve kıyamet gününün karşısında çaresizlik ve teslimiyet içindeydi. Bu dünyadaki eylemler ya cennet ya da cehennem için bir karar niteliği taşıyorlardı.

Hıristiyanlığın Batı dünyasına ve özellikle Roma İmparatorluğuna girişi kolay olmamıştı. Bu din önceleri yasaklanmış ve taraftarları cezalandırılmıştı. Büyük Konstantin'in yönetimi zamanında (323-373) Hıristiyanlık devlet tarafından kabul edildi. İmparatorluğa tam olarak 392 yılına yerleşmiştir. Şehirlerde çabuk yayılan bu din köylerde uzun süre kabul görmedi. Bu nedenle Hıristiyan olmayanlara, köyde, kırsal kesimde oturan anlamına gelen «Heiden» adı verildi[1].

Hıristiyan Ortaçağının kültürel ve düşünsel yaşamının temelinde dört unsur vardı: Roma İmparatorluğu ve hukuku, Yunan yetiştirmesi (Bildung), Hıristiyan dini, Kelt, Slav ve Cermen boylarının kendi tarihleri. Roma ve Yunan kültürü karşısında bu halkların barbar olduğu söylense de pek de ilkel ya da yabani oldukları iddia edilemezdi. Onlar da kendilerine özgü ahlâk kuralları ve dini inançlar geliştirmişti. Anılan bu halklar Hıristiyanlığı ve Antik kültür mirasını alıp geliştirdiler. Temelinde saydığımız dört unsur bulunan Batı kültürü aradan geçen yüzyıllar içinde oluşturduğu karışımla Batı Avrupa kültürü haline geldi. Belirttiğimiz karışıma daha sonra Arap dünyası ve İslâmiyet de katılacaktı. O nedenle Avrupa kültürüne hiçbir zaman sadece Antik kültürün devamı olarak bakmak doğru olmaz.

Kültür karışımının iki ana devrede gerçekleştiği belirtilmektedir. Patrikler devri denen birinci devre Havarilerden 800 yılına kadar sürmüştür. Skolastik devir olarak adlandırılan ikinci devre 800 yılından 1500 yıllarına kadar devam etti. Bu süre içinde Ortaçağ felsefesi oluştu. Patrikler devrinde Hıristiyanlığın temel dogmaları (dini öğretileri) belirlendi. Bu dogmalar özellikle Augustinus'un

---

[1] Kelimenin Latincesi «paganus»tur (=Landbewohner).

eserlerindeki temel dogmalar olarak belirlenip bir sistem haline getirildi. Bu gelişme aynı zamanda Hıristiyan dogmasının ve felsefesinin oluşumu demek oluyordu.

Bu öğretilere göre tanrı yaratıcıdır. Dünyayı kendi arzusuna göre yoktan yaratmıştır. Tanrının dışındaki bütün varlıklar yaratıktır (mahluk). İnsan da bir yaratıktır. Yaratan ile yaratılan arasında bir uçurum vardır. Gerek insan gerek diğer yaratıklar tanrı sayesinde ve onun için vardır. Tanrısal arzunun yarattığı insan, tanrının arzusuna göre hareket etmelidir. Bu hareketin nasıl olacağı konusunda tanrısal sözler yeterli bilgileri vermektedir. Hıristiyanlığın en yüce erdemi ve gerçek özü, yaratıcı ve efendi ile olan ilişkilerdeki itaatkârlıkta yatar. Bir Hıristiyan ölçüsüzlükten, kendini tanrı ile aynı görmekten ya da onun yerine koymaktan, kibirlilikten, küstahlıktan kaçınmalıydı.

Hıristiyanlık, kişiliği olan bir tanrıyı tanır. Bu kişisel tanrı karşısında insan birey olarak tek başına bulunur. Dua ederken onunla bir başkası ile konuşuyormuşcasına konuşur. Hıristiyanlık bu aşamada bireysel ruha önem verir. Hıristiyanlığın kabul ettiği tanrı, kurtarıcı ve bağışlayıcıdır. İnsan doğası gereği günah işlemeye ve ölüme mahkümdur. Kendi başına kötülüğe karşı savaşabilir, ancak kötülükten kurtulması mümkün değildir. Kurtuluş, ancak tanrının lütfu ve inayeti ile, insan olan tanrının oğlu ile bütünleşmek suretiyle mümkün olur. Bunu sağlamak için insanın günahkâr doğasından arınması ve onu yenmesi gerekir. İsa'nın kişiliğinde yeniden doğma ile yenileşmedikçe insan ölüme ve bozulmaya mahkümdur. Paulus'un oluşturduğu yeniden doğma, Hıristiyanlık dogmasıdır.

Hıristiyanlık insanları sevmeyi emreder. Tüm insanlar tanrının çocuklarıdır. Bu görüşle genel insan sevgisi fikri ortaya çıkmıştır. Hıristiyanlık toplumsal sınıf farkı tanımaz. İsa'nın düşkünlere ve çaresizlere yönelişi bunun kanıtıdır. Bu din önce toplumun alt tabakasındaki insanlar tarafından kabul görmüştür. Bu anlamda Hıristiyanlığı «alttan gelen» dinsel bir devrim olarak görenler de vardır.

Çok geçmeden toplumun üst tabakaları tarafından da kabul edilmiştir.

İnsan ve Dünya: Öteki dünya ile olan ilişki, tanrı ile olan ilişki ve kurtuluş amacı, bu dünyanın değersiz olarak görülmesi sonucunu doğurmuştur. İsa, «Dünyayı aştım» ifadesini kullandı. Dünyadaki dini otoritelerle olan ilişki tanrı açısından değerlendiriliyordu. İnsan bu otoritelere itaat etmek zorundaydı. Tanrının İsa'nın kişiliğinde insanlaşması, hem tanrısal ve hem de tarihsel bakımdan bir defalık olaydı. Zaman dışı ve simgesel bir efsane olarak görülmemeliydi. Hıristiyanlığın tanrısal selâmet düzenine göre dünya geri dönüşü olmayan bir kezlik karakterdeydi. Yaşam ise bu karar doğrultusunda ortaya çıkmıştı.

Hıristiyanlığın Ayrıcalıklı Olma Özelliği: Roma İmparatorluğu'na Hıristiyanlığın dışında *Mithra*[1], *İsis*[2] ve *Adonis* kültü gibi pek çok kültün nüfuz ettiği bilinmektedir. Bu kültler Roma üzerinden askeri seferlerle Ren'e ve Britanya sınırlarına kadar ulaşmıştı. Başta Mithra olmak üzere bu kültlerin pek çoğu Hıristiyanlıkla benzerlik gösteriyordu. Ama Hıristiyanlık kabul gördü. İncil, Hıristiyan cemaatini özenle seçilmiş bir soy, seçkin bir halk, kutsal kral soyundan gelen, takdis edilmiş halk olarak kabul etmişti. Ayrıcalıklı olma düşüncesi Hıristiyanlığın başka dinlerle ve kültürlerle birleşmesine engel olmuştur. Bu ilke onun değişmez gelenekler ve kilise cemaati oluşturmasını sağlamıştır.

Üç Birlik Öğretisi: Tanrısal öz üç kişide bulunuyordu: babada, oğulda ve kutsal ruhta. Üçünde de eksiksiz olarak bulunurdu. Bu olgu insan ruhu benzetmesi ile somutlaştırılıyordu. Varlık, yaşam ve bilgi (ya da varlık, bilme ve yaşam) olarak ortak bir varlık oluşturuyordu.

Tanrısal Önbelirlenme ya da Alın Yazısı[3]: Augustinus tarafından ileri sürülen bu öğretiye göre günahsız ve özgür

---

1 İran dini
2. Mısır dini
3 Prädestination

doğan tek kişi Adem'di. Tanrısal istence uyarak onun ölümsüzlüğe ulaşma olanağı vardı. Ancak, Adem'in şeytan tarafından aldatılarak günaha girmesi sonucunda insanlık âlemi ilk günahı işlemiş oldu(Erbsünde). Bu olaydan sonra insan özgürlüğünü kaybedip doğası gereği günah işlemeye ve ölüme mahküm oldu. Bununla birlikte tanrı ona merhamet edip onu kurtarabilir, bağışlayabilirdi. Ama bütün insanları kurtarmayacağı da bilinmeliydi.

Skolastik: Burada kendimizi skolastik çağı geniş biçimde anlatmakla görevli saymıyoruz. Amacımız skolastik yöntem üzerine bazı bilgiler vermektir. Bu çağın felsefesi manastır okullarında ruhbanların eğitimi amacına yönelik olarak gelişitirildi ve önceleri tamamen bu amaca hizmet ediyordu. Skolastik, adından da anlaşılacağı gibi okul öğretisi demektir. Amaç baştan belirlenmişti: Gerçekte var olan mânayı akılcı nedenlere dayandırıp anlaşılır hale getirilmesi isteniyordu. Patrikler, inanç olarak Kutsal Kitap'taki bilgileri ve İsa ile havarilerinin verdikleri mesajları buldular. Onların görevi buldukları bu inanca dogmalar sistemi vermekti. Skolastık felsefe, adı geçen dogmalar manzumesini zaten hazır olarak bulmuştu. Yapılacak iş onları düzenleyerek anlaşılır hale getirmekti. Bu dogmalar Hıristiyanlaştırma süreci içinde doğal yaşam sürdüren halkların da söylenenleri anlayabileceği kadar anlaşılır hale getirilecekti. Bu amaca yönelik olarak Aristoteles'in felsefesi skolastik çağın başından itibaren alınmaya başlandı. Arap ve Yahudi bilimleri sayesinde Aristoteles'ın bütün eserleri çevirilip yaygınlaştırıldıktan ve bu yolla alındıktan sonra felsefesi de en etkili duruma getirildi. Skolastik felsefe için gerçeği aramak ya da bulmak önemli değildi. Gerçek zaten biliniyordu, yani kutsal gerçek vahiy yoluyla alınmıştı. Buradaki amaç ise bu gerçeği akılcı bir biçimde, yani felsefi olarak nedenlere dayandırmak suretiyle açıklamaktı. Bununla birlikte böyle bir şeyin ne derece gerçekleştirilebileceği konusunda kuşkular vardı. Burada üç amaç göze çarpar: Akıl yoluyla dini gerçeğe yüce bir görüş ka-

zandırmak. Bu görüşü içerik bakımından insana belletmek. İkinci amaç kutsal gerçeği felsefi yöntemle düzenli ve sistematik bir biçime sokmak. Üçüncü amaç ise dine karşı ortaya çıkarılan akılcı engelleri felsefi kanıtlarla çürütmekti. İşte bunların tümüne skolastik yöntem diyoruz.

Bu yöntem dar anlamda dialektik karşıtlama ile, yani kanıtların karşılaştırılması, taraf ve karşı olanların düşünce olarak ortaya konulması biçiminde uygulanıyordu.

*

1250 ile 1273 yılları arasında Alman prenslerinin, birliği sağlayacak bir imparator üzerinde anlaşmaları mümkün olmadı. Kendi aralarından güçlü birisini seçmek istemiyorlardı. Papa Stauferlerin halef olmasını engellemek istiyordu. Ulusal devletlerini geliştirme aşamasında olan İngiltere ve Fransa, Almanya'yı karışıklıklar içinde görmeyi çıkarlarına uygun buluyorlardı.

Nihayet Almanya'daki yedi Kurfürst[1] Avusturyalı Herzog *Rudolf von Habsburg*'u kral seçti. O zaman üç ruhani ve dört de dünyevi olmak üzere yedi Kurfürst vardı. Onlara kral seçme hakları olduğundan Kurfürst adı veriliyordu. Böyle bir seçim, çoğunluk sistemine dayanan demokratik seçimle mukayese edilemez. Bu yedi seçici prens o zaman Almanya'nın en büyük ve en güçlü eyalet derebeyleriydi. Teorik olarak aralarından birini kral seçebiliyorlardı. Ancak bu durum aralarından birisinin diğerlerinden daha kudretli olması sonucunu doğuracaktı. Öte yandan seçilen kral ya da imparator, yönetimi sırasında oğlunu halef seçip taç giydirtebiliyor ve seçici prenslerin seçim kararını ellerinden alabiliyordu. Seçim çoğunluk sistemine göre yapılmıyordu; hatta azınlık kendi adayını karşı kral olarak seçebiliyor ve böylece de ortaya savaş çıkıyordu. Durum böyle olunca seçici prenslerin seçimden önce bir aday

---

1 «Kurfürst» sözcüğü Almancadaki «küren» eyleminden gelmektedir. Küren, «wählen», yani seçmek demekti. Bu nedenle «Kurfürst» kelimesini Seçici Prens olarak Türkçeye çevirdik.

üzerinde anlaşmaları gerekiyordu. Çoğunlukla zayıf ve kendileri için tehlikeli olmayan bir aday üzerinde anlaşıyor ve bunu oy birliği ile seçiyorlardı. Bu adaya seçim öncesinde kendi haklarını onaylattırıyorlardı.

Bu yolla seçilen küçük prensin ilk yaptığı iş, seçici prensler karşısında kişisel gücünü artırmak için çaba sarfetmek oluyordu. Kral ya da imparatorun ancak kendisinin bir prens olarak (kral olarak değil) yeteri kadar toprağı, insanları ve parası varsa fiili gücü de bulunuyordu. Seçilen prens, seçimini, prenslere taviz verip onları imparator ve imparatorluk karşısındaki tımar ve haraç yükümlülüklerinden kurtarmak suretiyle satın aldığı için imparator olarak yoksuldu ve sürekli de yoksullaşıyordu. İmparator derebeylerin desteğine sahipse güçlüydü, ama derebeyler ona karşıysalar gücü bir prensten daha fazla değildi. Böylece XIII. yüzyılın sonunda ve XIV yüzyılın başında imparatorlukla bölgesel güçler arasında bir ikilem ortaya çıktı. Bu ikilem Alman tarihinde etkisini XX. yüzyılın içlerine kadar sürdürecekti.

Bu nedenle «Kutsal Roma İmparatorluğu'nun» izleyen yüz yıl içinde İtalya'daki tüm etkisini yitirmesi hayret edilecek bir husus değildir. Alman imparatorlarının kendi ülkelerinde güçlerini pekiştirmeleri ve büyütmeleri için yeteri kadar yapacak işleri bulunuyordu. Seçici prensler arasından seçilen her kral, seçildikten hemen sonra Almanya'daki kendi mülkiyet ve varlığını artırmayı amaçlıyordu. Bunu ya evlenme politikasıyla ya da nesli tükenip halefsiz kalan bir prensliğe karşı sürdürdüğü kısa savaşlarla sağlıyordu. Bu politikaya «Hausmachtspolitik» adı verilirdi. Kralların bu bencil siyaseti, aslında seçici prenslerin siyasetinin zorunlu sonucuydu. Bu siyaset ister istemez imparatorluk politikasının zayıflaması ve karışıklığa dönüşmesi sonucunu doğuruyordu.

Kral genellikle şehirleri eyalet prenslerine karşı koruyordu, çünkü şehirler zengindi ve kralın da onların parasına ihtiyacı bulunuyordu. Aynı şekilde eyalet prensleri de paraya ihtiyaçları olması nedeniyle krala ve şehirlere

karşı savaşım veriyorlardı. Şehirler kendilerini savunmak için birlikler oluşturdu. Aynı zamanda şövalyeler yoksullaşmaya başladı ve seyyar tacirleri soyan eşkiya şövalye durumuna düştüler[1].

Bu iç ve dış sıkıntıların bulunduğu sırada *tasavvuf* ortaya çıktı. İnançlı insanlar papa ile imparator ya da imparator ile prensler arasındaki dünyevi sürtüşmelere sırt çevirdiler. Ruhun değeri keşfedildi ve ruhun tanrı ile bütünleşmesi istendi. Kişinin yeni yaşam görevi ruhunu tanrıya adamakta ve dünyevi yaşama karşı mesafeli bakmakta görülüyordu. Bu eğilim büyük Alman tasavvufcu *Meister Ekkehard* (1260-1327) nezdinde felsefi ve spekülatif bir görünüm kazandı. O, skolastik okulu biliyor, ama Aristoteles'in dışında Platon'u da tanıyordu.

Bu devrin rahibe manastırlarında tasavvuf, akılcı olmayan vecdi boyutlar kazandı. Kadının ruhu İsa'nın nişanlısı durumuna getirildi. Tasavvuf kitleler arasında çoklukla dini vecitler meydana getiriyordu. Bunlar da zaman zaman büyük işkence yürüyüşlerine (kırbaçlanma) ve bunlara katlanmaya, kitlesel histeriye dönüştürülüyordu. İlkel bir sofuluğu temsil eden tasavvufta kutsal yerleri ziyaret etmek, dini alaylar oluşturmak, mucizelere inanmak, riyazet etmek, mukaddes eşyalara tapmak gibi pek çok akıl dışı eylemler ortaya konmuştur ki, bunlar dinde reform yapmayı zorunlu hale getirmişti. Hıristiyanlığı batıl inançlar doğrultusunda yorumlayanlar Yahudilere zulmetmeye başladılar. Özellikle 1349 yılında tüm Avrupa'da meydana gelen veba salgını ile ilgili olarak Yahudiler sorumlu tutuldu[2]. XIV. yüzyılda burjuva ve köylülerden oluşan kitleler Yahudileri suçladı ve onlara zulmetti; Yahudilere ne ruhbanlar ne de dünyevi güçler yardım ediyordu.

---

1 Bunun bir örneğini J. W von Goethe, «Götz von Berlichingen» adlı oyununda canlandırmıştır.

2 1348 yılı tarihe «kara veba» yılı olarak geçmiştir.

Bununla birlikte, reformasyonun dini temeli tasavvufta atıldığı için bu akım Alman düşünce tarihinde büyük önem taşır. Tasavvuf önceleri bireyi kendi başına tanrıya yaklaştırıyordu. Bunun üzerine Meister Ekkehardt zındıklık şüphesi uyandırmıştı. Ama Alman felsefesinin daha sonra ortaya çıkan fizikötesi, metafizik ve felsefi spekülasyonlar gibi kimi akımlarındaki eğilimlerin başlangıcının tasavvufa kadar gittiği belirtilir.

Habsburglar çabucak ve kurnazca yürüttükleri evlilik politikasıyla güçlenince seçici prensler güçsüz bir prens olan Heinrich von Luxemburg'u kral seçtiler (*VII. Heinrich*). VII. Heinrich eski imparatorluk haklarını papaya ve Yukarı İtalya şehirlerine kabul ettirmek için bir İtalya seferi düzenlemeyi denedi. Bu deneme başarılı olmadı. Bu tarihten sonra da hiçbir Alman imparatoru İtalya'ya ordu ile gitmedi. İtalya'da hiçbir gücü kalmayan «Kutsal Roma İmparatorluğu», bundan sonra «Alman Ulusunun» ekini aldı.

1347 yılında Luxemburglu *IV Karl* Alman kralı ve 1355'te de Alman imparatoru oldu. Onun yönetimi zamanında Almanya istikbal vaad eden kısa bir gelişme gösterdi. IV. Karl aynı zamanda Bohemya kralıydı. Prag'da Paris örneğine göre 1348 yılında ilk Alman üniversitesini kurdu. Kısa zaman sonra Heidelberg ve Erfurt üniversiteleri de kuruldu. Şehirlerde ise burjuva çocukları için ard arda okullar açılıyordu. Prag, üniversitesi ile birlikte zamanın Alman İmparatorluğu'nun düşünsel yaşamının merkezi oldu.

Aynı zamanlarda Prag'da ve diğer imparatorluk şehirlerinde yeni kiliseler ve belediye binaları inşa edildi. Bu binaların mimarisi, anlamının ve özgürlüğünün bilincine varan burjuvanın bir ifadesi durumundaydı. Kilisesini inşa eden burjuva, din adamını da seçme hakkına sahipti. Gotik tarzda inşa edilen katedraller şehirde küçük evlerin arasından göklere doğru yükseliyordu. Çünkü yere bağlı olmak değil yukarıya doğru uzanmak amaçtı (1250 yıllarında Köln katedrali ile Straßburg Münster'i gotik mimari

ile inşa edilmeye başlandı). Bir imparatorluk şehri bir prensliğin toprakları içinde bulunsa bile o prensliğe ait değildi. O serbestti ve sadece imparatora haraç veriyordu. O zamanlarda çok sayıda imparatorluk şehri bulunuyordu. Bunlar şehirlerin kuşkusuz en büyükleri ve en zenginleri olma özelliğine sahiptiler. Bu şehirlerde (soylu-varlıklı burjuva- lonca, sosyal yapısına göre) Ortaçağın ekonomik yaşamı gelişiyordu. Buralarda burjuva kültürünün başladığını ve ilk yerel yönetimlerin kurulduğunu görüyoruz. Çok kez değişik şehirler derebey prenslere karşı korunmak için ittifaklar oluşturdular. Şehirler kolay savunabilmek için surlarla çevrildi. Ekseriya kuşatmalar sırasında daha çok yiyeceğe sahip olmak, daha güçlü olabilmek ve kendilerini daha kolay savunabilmek için civar köyleri de kendi egemenlikleri altına almaya başladılar. IV. Karl, devlet yönetimini kolaylaştıracak bir reform gerçekleştirdi. Bu reforma göre yedi seçici prens kralı çoğunluk sistemine göre seçecekti[1]. Bunun karşılığında ise kendi topraklarında serbest olacaklardı. Aynı zamanda senato benzeri bir imparatorluk kurulu oluşturacaklardı (Reichsrat). IV Karl, derebey prenslere güçlenen şehirler karşısında şehir ittifaklarını yasaklayarak tavizler veriyordu. Ancak şehirlerin maddi yardımı olmaksızın imparator, derebey prenslere karşı çok az şey yapacak durumdaydı. Böylece şehir ittifakları yeniden oluşmaya başladı. Burjuva güçlendikçe sosyal sınıflar daha bir belirgin hale geldi: *Soylu, ruhban, burjuva, köylü.*

Bu şehir birliklerinin en ünlüsü ve en güçlüsü «Hanse» idi. O, XIV. yüzyılda hemen hemen bütün Batı Almanya'nın büyük şehirlerinin katıldığı bir Kuzey Almanya şehir ittifakıydı. Birliğin önemli merkezi Baltık denizi kıyısındaki liman kenti Lübeck'ti. «Hanse» zaman zaman Baltık denizinin tümüne hakim olacak ve tek başına savaş yürütecek kudrete ulaştı. Onun İngiltere, Norveç, İsveç,

---

[1] 1356 yılında yapılan bu reforma «Goldene Bulle» adı verilmiştir. Mührü çevreleyen altın kapsüle istinadan «Goldene Bulle» denmiştir.

Belçika ve Rusya'da büyük ticari temsilcilikleri vardı. Ancak imparatorluğun askeri yardımı olmaksızın İngiltere, Danimarka ve İsveç gibi genç ulusal devletlere karşı uzun sürede kendini savunması düşünülemezdi. Hanse kentlerinde sadece erken kapitalizmin para ekonomisi değil aynı zamanda bilinçli ve devamlı güçlenen burjuva kültürü gelişiyordu. Ortaçağın şövalyesine özgü Minne şarkısı burada ilgi görmüyordu. XIV. ve XV. yüzyılın ilk yarısında ruhbanların yarattığı tasavvuf edebiyatının yanında burjuva edebiyatı da görülse bile bu alanda önemli sayılacak ürünler ortaya konulamadı. Aslında geç Ortaçağın edebi ürünler bakımından kayda değecek bir başarı gösterdiği söylenemez. Sadece dini ve «Fastnachspiele» adı verilen dünyevi oyunlar şehrin meydan ve sokaklarında oynanırdı.

5. DİNİ VE DÜNYEVİ OYUNLAR

Kilise, XII. ve XIII. yüzyıllarda İncili popülarize etmeye başlamıştı; Noel ve paskalya gibi belli tatil günlerinde bazı kiliselerde İsa'nın yaşam hikâyesinden kesitleri ruhbanlar canlandırıyorlardı. Ortaçağ Almanya'sında dini oyunların belli bir yeri vardı. Temelinde dini kült yatan bu oyunlar Hıristiyan ayininin üç ana bölümünden yola çıkarak geliştirilmişti:

1. Kült 2. *Hikâye* 3. *Vaaz*

K ü l t Kült, ayinin en önemli parçasıdır. Kutsal dönüşüm bu bölümde yapılır. Bunun için papaz önüne ekmeği ve şarabı alır. Dua ederek bu şarabı ve ekmeği İsa'nın kanına ve etine dönüştürür. Bu eylem kuşkusuz simgesel niteliktedir. Sonra papaz şarabı içer, ekmeği yer ve böylece tanrının gücünü almış olur. Yapılan bu kutsal dönüşüm, dramatik ve büyüleyici bir olaydır. Hıristiyanlığın bu kültünden

yola çıkarak sonraki yıllarda İspanya'da büyük bir tiyatro meydana getirildi. Kutsal dönüşüm, bugün daha çok Katolik mezhebi için geçerlidir.

H i k â y e : Bu bölümünde İncilden kimi olaylar, azizlerle ilgili hikâyeler anlatılırdı. Bu bölüm anlatım demektir.

V a a z Vaaz bölümünde yorum yapılırdı. Kutsal hikâyeleri anlatan kimse onları yorumlardı. İnsanların nasıl yaşaması gerektiğini anlatırdı. Bu bölüm de anlatım ağırlıklıdır.

İnsanlar Ortaçağda bu hikâyeleri kilisede oyunlaştırıyordu. Bu bağlamda önceleri Latince olarak yazılan ve oynanan Paskalya oyunları[1] vardı. Bu tür oyunlar zamanla kilisede değil ya kilisenin önünde ya da şehrin pazar yerinde oynanırdı.

Seyircinin ilgisini çeken bu oyunlarda XIV. ve XV. yüzyılda İsa'nın çektiği acıları nakleden hikâyeler[2] ya da Noel hikâyeleri canlandırılıyordu. Artık sadece ruhbanlar değil gittikçe artan bir şekilde burjuva amatör oyuncular ortaya çıktı. Yavaş yavaş belli sanat biçimleri gelişti. Geç Ortaçağın büyük Passion oyunları çok kez günlercesürüyor ve yüzlerce oyuncudan meydana geliyordu.

Oyunlarda ayrıca İsa'nın doğuşu, çektiği acılar, dirilişi[3] ve Tevrattan kimi olaylar canlandırılıyordu. Dünyanın yoktan var edilişi, meleklerin ve insanların yaradılışı, günaha girme ve cennetten kovulma gibi olaylar gösteriliyordu. Yine Tevrat'tan bazı olaylar canlandırılırdı: Habil ile Kabil, İsak'ın kurbanı, Yakup'un aldatması, Yusuf ve kardeşleri, Musa'nın hayatından sahneler, Samson, Davut ile Calut, Salomon yargısı, Suzan sahneleri, Balina avcısı Yunus vb. Noel ile ilgili olarak Meryem Ana'nın yaşamı; örneğin Mısır'a kaçışı gibi. İsa'nın yaşamından vaftiz sahnesi gibi çok sayıda sahneler canlandı-

1 Osterspiele
2 Passionsgeschichte
3 bas-ül badel mevt

rılırdı. Yine İsa'nın mucizeleri arasında körlerin, felçlilerin ve dilsizlerin iyileştirilmeleri gösteriliyordu. Tüm bu sahnelerin canlandırılması dini amaç güdüyordu. Dini ve ahlâki değerlere ulaşmak hedefleniyordu. Hıristiyanlara bireysel kurtuluşları için güven verilmek isteniyordu. Dini oyunların Noel ve paskalya yortularında oynanması bir gelenekti.

Dini oyunların yanında dünyevi olanlar da vardı. Bu oyunlara Almancada *Fastnachtspiele* adı verilirdi. Çok eski zamanlarda insanlar kışın kötü, yazın iyi bir tanrı tarafından yönetildiklerine inanırlardı. İlkbaharla birlikte kötü tanrı yorgun düşer ve iyi tanrı yönetmeye başlardı. Bu iki tanrı her zaman karşılıklı olarak mücadele ederdi. Özellikle iyi tanrı baharda kötü tanrıyı yener ve onu dünyadan kovardı. Bu olayı eski insanlar iyi ve kötü tanrıları ayrı ayrı kişilerce canlandırarak oyunlaştırırdı. Ancak arkadan Hıristiyanlık ortaya çıktı. Benzer bir durumu Hıristiyanlıktaki «Fastnachtspiel»de görüyoruz. Oruç İslâmiyette olduğu gibi Hıristiyanlıkta da vardı, dolayısıyla Almanya'da da oruç tutulurdu ve paskalyadan önce kırk gün sürerdi. Paskalya Hıristiyanların en önemli dini bayramıdır[1]. Bu bayram hüzünlü ve neşeli yanları olan bir bayramdır. Orucun başlangıç günü her zaman çarşamba günüydü. Eskiden oruca hüzünlü bir biçimde başlanırdı. İnsanlar kül alıp alınlarına haç şekli yaparlardı. Bu nedenle o çarşamba kül çarşambası (Aschenmittwoch) olarak anılır. Oruç öncesi insanlar gerçek bir serbestlik istiyorlardı. Pazar günü başlayan oruç öncesindeki gecelere oruç geceleri (Fastnächte) denirdi. İşte bu üç gün ve üç gece insanlar alabildiğine serbest olmak, neşeli olmak ve istediklerini yapabilmek isterlerdi. Özellikle XVI. yüzyıl insanları bu zaman dilimini çok neşeli biçimde geçirmek istiyordu. Bu gecelerde oynanan oyunlara *Fastnachtspiele* adı verilmektedir. Bugünün karnaval eğlenceleri de ora-

1 İsa ölür, üç gün sonra tekrar dirilir ve göğe uçar.

dan gelir. Çılgın denilebilecek bu zaman içinde çok neşeli ve komik oyunlar oynanırdı. Küçük bir oyun ya da Schwank dramatik hale getiriliyordu. İnsanlar rol alarak belli konuları canlandırırlardı. Bu skeçler, parodiler öylesine gerçekçiydi ki, onların o tarzda oynanması bugün için olanaksız görünmektedir. Adı geçen oyunlar dünyevi oyunların başlangıcını oluşturuyordu. Bu tür oyunların en önemli yazarı *Hans Sachs*'tı. XVII. yüzyılda bu oyunlar artık oynanmıyordu, ancak daha sonraki yıllarda Alman komedisi bu oyunlardan esinlenecek ve pek çok bölümler alacaktır. Bertolt Brecht bu yazarlara sadece bir örnektir.

Şövalye edebiyatında izlenen temel prensip üst tabakanın idealleştirilmesiydi. Burada ise alt tabakanın idealleştirilmesi söz konusudur. Canlandırılan insan bayağı ve yetersizdir. Bu tür oyunlar tipik burjuva eğlence sanatı olarak şehirlerde geliştiriliyordu. İnsan burjuva bakış açısından değerlendirilmiştir. Köylü hicvediliyordu. Komik şeyleri sadece onlar yapardı ve bu yüzden de şehirlinin eğlence aracıydı. Burjuvanın bakış açısına göre köylü aptaldı; oyunlarda onun başlı başına bir beceriksizlik (Tölpel) örneği olduğu yansıtılıyordu. Aşağılık zevkleri vardı ve onun bu zevkleri canlandırılıyordu. Örneğin zıkkımlanmak, kafa çekmek, cinsi münasebette bulunmak, küfretmek ve dayak atmak onlara özgü eylemlerdi. Kimi zaman şövalyelerin hicvedildiği de görülmüştür.

Hümanist Latince Oyunlar Alman edebiyatındaki ilk dramatik eserlerin Antik tiyatroya bağlı olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Bu eserler ilk kez Sakyonyalı bir soydan gelen rahibe *Hrothsvith von Gandarsheim* tarafından X. yüzyılın ikinci yarısında yazılmıştır. Hrothsvith'in geniş edebiyat kültürü vardı ve klasik Romalı yazarlardan Vergil ve Terenz'i de tanıyordu. Ancak onun, Terenz'in eserlerini sahne için yazdığını bilmediği anlaşılmaktadır. Bu nedenle kendisinin yazdığı eserler de sahne için düşünülmemiştir. Tiyatronun üç birlik kuralından zaman ve yer birliğine önem vermediği görülmektedir. «*Pafnutius*» ile «*Sapientia*» adlı

eserleri yazarın bilgeliğini gösteren oyunlardır. Ortaçağ Almanya'sında XIV. yüzyıla kadar özgün Antik eserlerin tanınması ve uygulanması giderek önem kazanıyordu. Özgün biçimde yazılan oyunların kurgusu şöyleydi: Önce sebep belirtilirdi, sonra içindekiler verilirdi, daha sonra oyunlar perdelere ayrılır ve nihayet perdeler sahnelere bölünürdü. Sahnelerin üst tarafına o sahnede rol alan kişilerin adları yazılırdı. Bu oyunlarda Roma komedi türüne özgü yan tarafa konuşma, oyuncunun seyirci ile konuşması gibi özellikleri bulmak mümkündür.

*

Karl'ın yönetimi zamanında İtalya'dan gelen *Hümanizma* ilk kez etkili olmaya başlamıştı. IV. Karl İtalyan yazar *Petrarca* ile mektuplaşıyordu. *Boccaccio* da Almanya'da tamamen bilinmeyen bir kimse değildi. 1400 yılında *Johann Tepl*'ın erken Hümanizma edebiyatı olan «*Ackermann aus Böhmen*» adlı eseri yayınlanır. Eser Boccaccio'nun uzun hikâyeleri ile karşılaştırılırsa edebiyatın geleneksel biçimi olduğu görülür; bununla birlikte o, yeni bir ruhla yazılmıştı. Konusunu karısı yeni ölmüş bir dul ile «ölü» bir kimse arasındaki tartışma oluşturur. Eserin sonu Ortaçağ geleneklerine uygundur; dul, tanrı nezdinde tekrar güven bulur. Ancak ölü kişi ile yapılan tartışma ölünün Hıristiyan yorumu üzerine şüphe uyandıracak biçimdedir.

Doğa bilimlerine karşı ilgi gün geçtikçe artıyordu. Geç skolastik filozoflarından *Nikolaus von Kues* skolastikle yeni platonik fikirleri birleştirmeye çalıştı. Matematiğe ve doğa bilimlerine aşırı ilgi duyuyordu. Kendisinden yüzyıl sonra çığır açacak olan *Kopernikus*'un buluşundaki helyosantrik[1] dünya imajına götüren Dünya'nın kendi ekseni etrafında dönüşünü biliyordu.

---

1. günmerkezli

Bununla birlikte erken Hümanizmanın Almanya'daki etkisi çok azdır. XV yüzyılda İtalya'da Hümanizma ve Rönesans büyük gelişme gösterirken Almanya'da geniş kitleleri başka şeyler etkiliyordu. Hıristiyanlık, gotik üslûpla kitleler arasında popülarite kazanmasından ve tasavvufun dini duyguları iç derinleşmeye götürmesinden sonra kilise ve din adamları, yürüttükleri iktidar politikaları ile İncilin öğretilerine ters düşmeye başladılar.

XIV. yüzyılda kilisenin reform edilmesi için düşünceler ortaya atıldı (İngiltere'de Wiclif). Çek ilahiyatçısı *Johann Hus* ile bu hareket Prag Üniversitesi'nde yeni bir güç kazandı. Hus, kilisenin yoksulluğunu ileri sürerek akşam yemeğine amatörlerin de katılmasını istiyordu. Onun öğretisi Alman egemenliğine karşı yöneltilen eski Çek soylularının milliyetçi eğilimleri ile uyum gösteriyordu. Kilise, Hus'un çağrıldığı ruhaniler meclisinde bir reform hazırlamak istedi. Bununla birlikte toplantıda anlaşmaya varılamadı ve Hus 1415 yılında zındık olduğu gerekçesiyle yakıldı.

Arkasından aynı zamanda Bohemya kralı olan Alman imparatoru ile Çek soylularından oluşan Hus taraftarları arasında yıllarca süren savaşlar oldu. Bu savaşlar Hus taraftarlarının ezilmesiyle sona erdi, ama Luxemburg hanedanlığı özel emlakini kaybetti, Çek soyluları da zafer kazandı. Bu sırada Almanların çoğu ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştı; Prag'daki Alman profesörler de Leipzig'de yeni bir üniversite kurdular.

Ama kilisenin reform edilmesi istekleri durdurulamadı. Hümanizmanın ve Rönesansın ruhu bastırılamazdı. Ortaçağ artık sonuna geliyordu. Bu sırada *Johann Gutenberg* Mainz'de matbaayı icat etti. Bu sayede yeni fikirlerin yayılması durdurulamıyordu. Teknik bir icat fikirlere kanat takmıştı sanki.

*

Dini inançların egemen olduğu Ortaçağ XIV yüzyılın ortalarından itibaren geçmişe mal oldu. Ortaçağ, skolastik, gotik ve erotik sarmalında biçimlenmiş, hatta kireçleşmiş bir çağdı. Uluslararası karakterde bir kültüre sahipti. O çağın yaşamı, bugünün yaşamından çok belirgin çizgilerle ayrılıyordu. O zamanın karanlık-aydınlık, ışık-gölge ayırımları daha belirginken bugünün renklerinin de kendi içinde çok sayıda nüansları bulunmaktadır. O devirde insanlar sadece yedi rengi tanıyordu. Bu durum insan yaşamında farklı oluşumlara kaynaklık ediyordu. O devrin insanı bilinçsiz ve eleştiri yapmadan yaşıyordu. Ortaçağ bize tek düze, sınırlı ve saf (çabuk inanan) bir anlayışı yansıtıyor. İnsanlar o zaman gerçekten her şeye inanıyordu. Her görünüme, her efsaneye, her söylentiye ve her şiire inanıyordu. Doğruya, yanlışa, bilgeye, deliye, azize, cadıya, tanrıya ve şeytana inanıyordu. Ama insan kendine de inanıyordu. İnsanlar her tarafta gerçekleri görüyordu: her şey gerçekti. Her yerde tüm gerçeklerin en yücesi olan tanrıyı görüyordu: her şey tanrısaldı. İnsan her şeyin üstüne kendi düşlerinin büyüleyici peçesini örtmek istiyordu: her şey güzeldi. Bu nedenle tüm öteki dünyaya yönelmelere, dar görüşlülüğe ve kifayetsizliğe karşın olgucu sayılırdı Ortaçağ. Bugüne karşın Ortaçağda yaşam daha renkli, daha masalvari, daha tiyatrosal ve daha çocuksu bir karakter gösteriyordu. Bir anlamda hayat daha canlı, daha ilginç ve daha gerçekçiydi.

Ortaçağ insanı için savaş, hayalleri kamçılayan pitoresk bir uğraşı biçimiydi. İnsanlar savaşmıyorlarsa yaşamlarını aylak aylak dolaşarak geçiriyorlardı: şövalyeler, dilenciler ve oyuncular gerçek yaşamda bunun sayısız örneklerini veriyorlardı; ya da ulema gibi kendilerini bilime veriyorlardı. Bu tür yaşam biraz da şiirseldi. Ortaçağ insanı doğaya henüz egemen değildi. Doğa gerçek ve vahşi doğaydı: şahane ve korkunçtu, mucizevi ve korkutucu bir gizemdi. Gazete, dergi gibi iletişim araçları yoktu, hatta kitap da yoktu. Her şey sözlü geleneklerle yaşatılıyordu. Basit günlük bir olayın iki tanığı, olayı çok farklı biçimde

aktarabiliyordu. Güvensizlik her alanda egemendi. Atılan her adım tehlike, saldırı gibi olaylara gebeydi. Yaşamın tümü bir serüvendi.

O devrin insanları çocuksu tavırlar sergiliyordu. Sarılmalar ve öpüşmeler akla gelen her fırsatta ortaya konuyordu. İnsanlar daha çabuk ağlıyorlardı. Jest ve mimikler çok kez evin içindeki konuşma vasıtasıydı. Doğa ile olan ilişkileri başlangıç düzeyindeydi: ormanla, çayır çimenle, bulutla ve rüzgarla. Tutkulu hayvan sevgileri son derece etkileyiciydi.

Ortaçağ insanının para ile ilişkisi yok gibiydi. İş mutlaka yapılması gerekirse yapılıyordu. Zanaatkârlar «Zunft» adı verilen, tüccarlar da «Gilde» adı verilen birliklerde organize olmuşlardı. Yaşamak için çalışılıyordu, çalışmak için yaşanmıyordu.

V. REFORMASYON

1453 yılında Türkler *Fatih Sultan Mehmet* (II. Mehmet) komutasında İstanbul'u, arkasından da Atina'yı alarak Balkanlarda, Önasya'da ve Kuzey Afrika'da egemenliklerini kurdular. *III. Friedrich,* 1452 yılında Roma'da taç giyen son Alman imparatoru oldu. 1453 yılında İngiltere ile Fransa arasında süren Yüzyıl Savaşları sona erdi. Bu üç olayla birlikte Avrupa'nın siyasi tarihinde yeni bir dönem başladı.

İngiltere'nin geri çekilmek zorunda kalması, Fransa'ya Avrupa kıtasında emperyalist politika uygulamakta serbest bir ortam sağlamıştı. Türkler, sadece Macaristan'daki Habsburg hanedanlığının hakimiyetini değil, doğrudan bütün krallığı tehdit ediyorlardı. III. Friedrich, resmen Roma'da «Alman Ulusunun Kutsal Roma İmparatorluğu» tacını giyen son hükümdar oldu. Böylece bir orduyla İtalya'ya gelen son Alman imparatorundan yüz yıl sonra Alman imparatorunun Roma'da sembolik taç giyme töreni de son buluyordu. İmparatorlukla Fransa arasında hâlâ Hollanda ile İsviçre'ye bağlı olan Burgonya meselesi vardı. Burası İngiltere ile Fransa arasındaki Yüzyıl Savaşları sırasında ticari ve kültürel bakımdan en parlak devrini yaşamıştı. Cesur Karl yönetiminde iktidar politikasını doruğa ulaştırmış ve Fransa için olduğu kadar imparatorluk için de tehlikeli olmaya başlamıştı. Cesur Karl, imparatorluğun Fransa ile yürüttüğü ortak savaşta yenildi. Alman imparatorunun oğlu Maximilian, Karl'ın kızıyla evli olduğundan Burgonya, Habsburg hanedanlığının eline geçti. Habsburg hanedanlığı kendi toprakları olan Avusturya'nın yanı sıra Bohemya, Macaristan'ın bir bö-

lümü, Burgonya ve Hollanda'ya da sahip oldu. Orta Avrupa'daki egemenlik politikası, Avusturya ile Fransa arasında iktidar anlaşmazlığını doğuracaktı. 1493 yılında babasından yönetimi devralan *I. Maximilian*'ın evlilikle elde ettiği yerleri elinde tutmak ve gücünü artırmak için hemen çaba harcaması gerekiyordu. Augusburg'lu tüccar *Jakob Fugger*'in desteğiyle Alman tarihinde ilk kez paralı askerlerden oluşan bir ordu kurdu. Yani Maximilian askerleri kiralıyor, Fugger de parasını ödüyordu. Fugger askerlerin parasını öderken kraldan da ekonomik ayrıcalıklar elde ediyordu. İmparatorluğun Fransızlar, Polonyalılar ve Türkler tarafından tehdidi karşısında diğer Alman prenslerinin yardımını sağlamak istiyordu. Böylece yeniden Alman İmparatorluğu'nun merkezi gücü ile ilgili sorun gündeme geldi. İmparatorluk, Fransa, İngiltere ve İsveç gibi genç ulusal devletler karşısında kudretli olmak istiyorsa, kendini derhal reform etmek zorundaydı. Bu tür reform denemeleri Almanya'da prensler yüzünden başarıya ulaşmamıştı. Şimdi başkanı imparatorun olacağı bir nevi prensler parlamentosu planlanıyordu.

Kurulacak olan parlamento dış politika ve olası savaşlarla ilgili kararlar verecekti. İç politikada ise Alman derebey prensler arasındaki sorunları çözecekti. Bunun için imparatora bağlı olmayan bir imparatorluk mahkemesi kurulması gerekiyordu. Hatta imparatorluk vergileri ile bir imparatorluk ordusu kurmak da düşünülüyordu. Ancak bütün bu reform planlarını Avusturya prensi Maximilian da dahil çeşitli derebey prenslerin kendi haklarından imparatorluk lehine taviz vermek istemeyişlerinden dolayı gerçekleştirmek mümkün olmamıştır. Almanya içindeki tartışmaların çözümü için kurulan imparatorluk mahkemesi, verdiği kararları çok kez uygulatamıyordu.

I. Maximilian, «Kutsal İmparatorluk» düşüncesine bağlı olan son Alman imparatoruydu[1]. Yeniçağın başla-

[1] Habsburg Hanedanlığından gelen Maximilian aslında Avusturya Prensi olarak Alman İmparatorluğu'nun başına geçmiştir.

ması, ulusal duyguların uyanması, yeni ülkelerin ve kıtaların keşfedilmesi karşısında uluslarüstü bir egemenlik alanı oluşturmak mümkün değildi. Maximilian ileride sık sık «son şövalye» adıyla anılacaktı. Çağının hümanist hareketlerini benimsemekle birlikte aslında Yeniçağdan çok şövalye Ortaçağına bağlıydı.

I. Maximilian kendini, hükümdarlığını İtalya ve Burgonya'ya kadar genişletmek isteyen XII. Lui yönetimindeki Fransa karşısında savaş ve evlilik siyasetiyle korumaya çalışıyordu. Bu nedenle oğlunu bir İspanyol prensesle evlendirdi. Bu evlilikten kendisinin halefi ve aynı zamanda hem İspanya kralı ve hem de Alman imparatoru olacak olan V. Karl dünyaya geldi. Bu oluşumla Fransa, Avusturya tarafından kıskaca alınmış görünüyordu. I. Maximilian artık Türk tehdidine karşı savaşabilecekti. Kendisinin Haçlı Seferleri zihniyetini taşıdığı bilinmektedir. Ortaçağ zihniyetiyle tüm Hıristiyanları Türklere karşı savaşmak için birleştirmek istiyordu. Para sıkıntısı olmasına rağmen ihtişamlı yaşamı ve şenlikleri seviyordu; bu gösterişlerle sarayının güçlü olduğu izlenimini vermek istiyordu. Ancak, evlilik politikasıyla elde edilen Habsburglıların gücü daha sonra tartışılır duruma gelecekti.

1500 yıllarında Almanya, Avrupa'nın diğer ülkelerine göre farklı bir konumdaydı. İtalya'da Rönesans ve Hümanizma gelişmesini tamamlamıştı. Yukarı İtalya'nın zengin kentlerinde özerk şehir devletleri kuruluyordu. *Machiavelli*, mutlak hükümdarı öngören yeni devlet teorisini yayınlamıştı. Antik düşünce yeniden keşfedilmiş ve bilimin hizmetine verilmişti. Floransa'da ünlü Medici ailesi Platon örneğine göre bir akademi kurdu. Özellikle sanat, Rönesans[1] devrinde en parlak çağını yaşadı. Sanat-

[1] Mimaride simetriyi ön plana alan bu sanat akımı yontu sanatında çıplak erkek figürlerini geliştirmiştir. Resimde ise gerçekçi manzara resimlerine ve insan vücudunun orantılı yansıtılmasına özen göstermiştir. Yağlı boyanın bulunuşu bu çağ

çılardan sadece çok ünlülerini sayarsak *Leonardo da Vinci*, *Michelangelo* ve *Raffael*'in sırasıyla ressam, heykeltraş ve mimar olarak etkinliklerini görürüz.

Bu sırada İngiltere'de Lancester ile York hanedanlıkları arasındaki otuz yıllık savaş sona ermişti. VII. Heinrich yönetimindeki Tudorlarla İngiltere'nin yükselişi başladı. *Christoph Kolumbus* Amerikayı keşfetmiş, İspanya ile Portekiz, papanın hakemliğinde bu yeni dünyayı aralarında paylaşmışlar ve Atlantik ötesi kolonilerini kurmuşlardı.

Diğer Avrupa ülkelerinde ve özellikle İtalya'da yeni Hümanist düşünceler ve keşifler kabul görürken Almanya'da değişik iç olaylar yaşanıyordu. Hümanizma burada da taraftar bulmuştu. Yeni çağa olumlu bakan çok sayıda insan vardı (örn. Ulrich von Hutten). Ancak Almanya'da buyeni düşünsel huzursuzluk ve hareketin önceleri derin ve değiştirici bir etkisi olmadı. Hümanizma derin etkiler yaptığı durumlarda bile dini sorunlarla birleşiyordu. Diğer ülkelerde o, bireysel değerin en büyük düşünsel yaşantısıyken bu yaşantı Almanya'da yüz yıl önce tasavvuf çerçevesinde dini alanda meydana gelmişti.

Rönesansın yeni sanatı, modern anlamda iç özgürlüğe kavuşan sanatçı tipi ve yeni biçim duygusu 1500 yıllarında Almanya'da hemen hemen bilinmiyordu. Ünlü *Albrecht Dürer* (1471-1528), İtalya'da bulunmasına rağmen antik motiflerden oluşan freskler değil büyük Passion resimlerini bakır üzerine kazıyordu. Aynı şekilde *Matthias Grünewald* iç duygularını ve yaşantılarını (özellikle ilahi kurtuluşla ilgili olarak) renklerle ifade ediyordu. Zamanın *Tilman Riemenschneider* ve *Veit Stoß* gibi Alman sanatçıları geç gotik tarzında kilise mihrabı oyma sanatının en parlak devrini yaşatmışlardır. Burada sanat tüm Ortaçağda olduğu gibi dini yaşantıya hizmet

---

için büyük önem taşımaktadır. Duvar resimlerinde ve dekorasyon sisteminde mitolojik konular canlandırılmıştır.

ediyordu. Sadece üzerinde daha çok durulan portre sanatında İtalyan Rönesansının etkisi görülmüştür.

İtalya'da saraylarda ve şehirlerde antik tiyatroyu tekrar canlandırma denemeleri yapılıyordu. İtalyan yazar *Ariost*, ilk komedilerini yazdı. Almanya'da ise hâlâ Passion oyunları oynanıyordu. Lübeck ve Nürnberg gibi kentlerde daha önce de değindiğimiz gibi şehirliler dünyevi oyunlar oynamaya başlamıştı. Ancak, bu oyunlar antik biçimlerin etkisinde değildi. Nürberg'de kendi oyunlarını yazıp oynayan zanaatkârlar vardı; bunlar kendilerine *Meistersinger* adını vermişlerdi. Oyunları Hümanizma etkisindeydi. Ancak yine yukarıda da belirtildiği gibi bu oyunların edebi değeri yoktur. Bu oyunlar İngilizlerin «every-man-plays» oyunlarından etkilenmiş öğretici ve ahlâki yönü ağır basan basit oyunlardı. Dramatik unsurlardan çok epik unsurlar içeriyordu. Çoğunlukla etrafında seyircilerin ayakta durduğu bir podyum-sahnede oynanırdı. Almanya'daki hümanistler içinde en önemlisi *Erasmus von Rotterdam*'dı. Alman hümanistleri, özgün eser yazmaktan çok kuramsal eserlerin çevirisini yapıyorlardı. Eserlerini ekseriya Latince olarak kaleme aldıklarından yazdıklarını sadece belli düzeyde eğitim görmüş kimseler okuyabiliyordu.

1500 yıllarında Almanya'da çok sayıda zengin şehirler oluştu. Bu şehirlerde de İtalya'da olduğu gibi erken kapitalizmin ekonomik biçimleri gelişti. Bu oluşum, tüccarlara siyasi olayları etkileme olanağı veriyordu. Bunların en ünlüsü birkaç kez değindiğimiz *Jakob Fugger*'di. O, Maximilian'ın hemen hemen tüm savaşlarına kendisine tekel sağlayacak ayrıcalıklar karşılığında parasal destek verdi. Öylesine zengindi ki, V. Karl'ı Alman imparatoru seçilmesi için 1519'da Fransız imparatoru I. Frank'a karşı finanse edebiliyordu.

Erken kapitalist biçimler yanında Alman şehirlerinde 1500 yıllarında Ortaçağ gelenekleri de devam ediyordu. Öz belirleme ya da öz yönetim hakları pek çok kentte İtalya'nın aksine henüz gelişmemişti. Tüccarlar çoğunlukla

esnaf birlikleri kurarak içlerindeki zenginlere ve derebey prenslere karşı korunuyorlardı. Zanaatkârlar tüccarlara karşı korunmak için loncalar kurmuşlardı. Şehirlerde zenginlerle az zengin olanlar ve tüccarlarla zanaatkârlar arasında sürtüşmeler meydana geliyordu. Ancak bu sürtüşmeler şehirlerle derebey prensler arasındaki siyasi sürtüşmeler kadar güçlü değildi. Özellikle küçük prenslikler şehirleri kendi egemenlikleri altına almak istiyorlardı. Bunu önlemek için şehirler de imparatoru destekleyerek kendilerini savunuyorlardı. Sonuç olarak imparatorla derebey prensler arasında sık sık sürtüşmeler meydana geliyordu.

En büyük sosyal sürtüşmeler bu sırada bir yandan köylülerle derebeyler ve toprak ağaları arasında, öte yandan az toprağı olan şövalyelerle derebeyler arasında meydana geldi. Çoğunluğu eski şövalye olan toprak sahipleri, erken kapitalizmin para ekonomisinin gelişmesiyle gittikçe yoksullaştılar. Bunu ortadan kaldırmak için topraklarını işleyen çiftçilerden daha çok faiz ve daha çok vergi istiyorlardı. Bu durumdaki çiftçiler de daha yoksullaşıyor ve daha bağımlı duruma geliyordu. Vergisini ödeyemeyen kimse hiçbir hakkı olmayan köle (Leibeigener) durumuna geliyordu. Maximilian, savaşlarını paralı askerlerle yapıp şövalyelere bağımlı olmaktan kurtulduktan sonra, şövalyeler işlevlerini yitirip büsbütün çaresiz duruma düştüler. Devrin önemli sosyal gerilimin temel nedeni işte bu iki tabakaydı, yani yoksullaşan şövalyeler ile köleleşen köylülerdi. Imparatorluğun siyasi ve sosyal bakımdan reformu büyük derebey prensleri yüzünden yapılamıyordu.

Almanya'daki siyasi ve sosyal sürtüşmelere bir de dini boyutlu olanı eklendi. Siyasi ve sosyal sorunlara cevap bulunamayınca pek çok Alman, diğer Avrupa ülkelerinde olduğundan daha çok iç huzursuzluk çekiyordu. Kitleler yeni bir şeyin gelmekte olduğunu seziyorlardı. Yeni şeyin siyasi ve sosyal alanda büyük zorlukları da birlikte getireceğini belki de beklemiyorlardı. Bu durumda pek çok insan zamanın ruhuna uygun olarak çareyi dinde ve kilisede arıyordu.

Zamanın kilisesi inançlı insanları pek çok konuda tatmin etmekten uzaktı. Alman, dışa yönelik güçlü kilisenin arayışı içinde değildi. İçinde kendini sıkışmış olarak hissettiği durumlarla ilgili olarak sorunlarına kilisenin çözüm getirmesi arayışına girdi. Gerçekte Hıristiyan dininin bir şeyler yapabilmesi için eylemci yönünü araştırdı. İncilin sözüne uygun bir dinin arayışı içine girdi.

Bu metafizik arayış, düşüncede köktendinci eğilım, Alman mentalitesinin bir sonucuydu. Başka uluslar Almanları bu noktada anlamakta güçlük çekiyordu. Onlar bir yandan huzursuzluklardan korkuyor, öte yandan ise köktenciliğin cazibesine kapılıyor, kimi zaman da kendilerini itilmiş hissediyorlardı. 1500'lü yıllarda çok sayıda Alman, kilisenin gerçek tanrı, gerçek inanç ve tanrının gerçek adaleti ile ilgili köklü sorulara cevap vermesini bekliyordu. Diğer uluslar yeni bir dünya keşfederken Almanlar yeni bir tanrı keşfetmeye çalışıyordu, ya da en azından eskisini yeniden keşfetmek istiyordu.

Ancak, kilise bu biçimdeki köklü sorulara cevap verecek durumda değildi. İmparatorla yaptığı uzun süreli iktidar mücadeleleri sonunda siyasi bir yön kazanıp dünyaya angaje olmuştu. Ama yapısal bakımdan çok sayıda piskopos, bilindiği gibi hem dünyevi hem de ruhani prens durumundaydı. Yedi seçici prensten üçünün piskopos olduğunu biliyoruz. Piskoposların masraflı ve şatafatlı yaşamları pek çok insanı kiliseye karşı içten içe soğutuyordu. Hele kilisenin «günah çıkarma tezkereleri»nin satışını her türlü vasıta ile istemesi, insanları bu kurumdan büsbütün uzaklaştırıyordu. Bu tezkereyle inançlı bir insan, ruhunu ölmeden önce şeytandan satın alıp kurtarabiliyordu. Bu uygulama yoksullar için büyük üzüntü kaynağı olmuştu, çünkü onların adı geçen tezkereleri satın alıp kendilerini günahlardan arındıracak paraları yoktu. Bu yüzden öteki dünyada tanrı onların ruhlarını bağışlamayacaktı. Kimileri bu durumdan dolayı tanrının adaletinden ya da kilisenin tanrının yeryüzündeki temsilciliği olmasından şüphe ediyordu.

Bu nedenle Reformasyon, Alman tarihinde ve kültüründe çok önemli bir olay olarak karşımıza çıkar. Etkisi ve tarihsel sonuçları günümüze kadar uzanır. Zamanın dini, siyasi ve sosyal sorunlarını gözönüne alarak Reformasyonun sebeplerini bulmak oldukça zordur. Çünkü reform hareketi tek bir olayın değil, değişik sebeplerin ortaksonucudur.

Reformasyonun meydana çıkış sebeplerini birbirinden kesin çizgilerle ayrılmasa da dört grupta toplayabiliriz:

Siyasi Faktörler: Bunları önce dış politikadaki gerginlikler olarak belirtebiliriz, yani imparatorluk ile yeni kurulan ulusal devletler arasındaki gerginlikler. İç siyaset bakımından ise bir yandan derebey prenslerle imparatorlar arasındaki gerginlikler, öte yandan şehirlilerle derebeylikler arasındaki gerginlikler.

Ulusal Faktörler Almanların artık Roma'dan yönetilmek istemeyişleri. Kilisenin Alman kilisesi olması istekleri. Vergilerin büyük bölümünün Roma'ya gitmesine karşı tepkiler. Kilise devleti olmak istemeyiş.

Sosyal ve Ekonomik Faktörler: Özellikle hem köylülerle toprak ağaları ve hem de şövalyelerle derebey prensler arasındaki gerginlikler. Balık avlama yasağına ve ormanların korunması isteğine karşı tepkiler; angaryada çalışmak, öşür vermek gibi yükümlülüklerin kaldırılması istekleri.

Dini Faktörler: Tanrının adaleti ve inayeti konusundaki şüphe.

Bilimsel Çevrelerin Huzursuzluğu: Hümanizma hareketi ve düşünürlerin eleştirileri bu faktörün devreye girmesine neden olmuştur. Örneğin bin yıllık bir birikimle hazırlanmış olan dogmalar, insanları tarihsel ve filolojik araştırmalar yapmaya sevketmiş; araştırmalar sonunda dogmalar sarsılmaya başlamıştı.

Yukarıda saydığımız etmenlerin tek tek ele alındığında zayıf oldukları düşünülebilir, ancak hepsi birlikte belli bir oluşumun meydana gelmesini sağlamış ve mücadelenin etkinliğini artırmıştır. Sayılan etmenlerin içinde en

önemli olanı kuşkusuz dindi. İncilin esasına dönüş isteği hareketin odak noktasını oluşturuyordu. Çünkü İncilde manastırlardan, keşişlerden, piskoposlardan, papazlardan, ruhani liderlerden, ayinlerden ve günah çıkarmaktan, papanın günahları bağışlamasından (Ablaß) söz edilmiyordu. Reformasyon hareketindeki dini etmen bu noktada yoğunlaştı. Papaya karşı başkaldırış, yani onun tarafından yönlendirilmek istemeyiş, hareketin ulusal yönünü gösteriyordu.

Açık ya da kapalı, bilinçli ya da bilinçsiz bir biçimde ortaya çıkan değişim istekleri ve çalkantılar, coşkulu bir gerilim yaratmıştı. İnsanlar yeni bir şeyin geleceğini umuyorlardı. Yenilikle birlikte yeni olan *Martin Luther*'den başkası değildi.

Martin Luther, 31 Ekim 1517 tarihinde 95 tezden oluşan protesto yazısını *Wittenberg* kilisesinin kapısına astığı zaman gelecek yüzyıllara nasıl etki edeceğini kendisi de bilmiyordu. Luther o zaman Wittenberg Üniversitesi'nde 34 yaşında bir ilahiyat profesörüydü. Ortaya koyduğu tezlerle nasıl bir sonuca ulaşılacağını bilmediği söylense bile bir ilahiyat profesörü olarak tezleriyle neyi hedeflediğini kuşkusuz çok iyi biliyordu. Almanların kiliseye karşı duymaya başladıkları yabancılık, tanrının adaleti ve inayeti konusundaki şüpheler onun yıllarca üzerinde düşünüp çalıştığı konulardı. 95 tez sadece onun on yıl süreyle tanrı konusundaki mücadelelerinin sözlerle ifadesinden başka bir şey değildi.

1517 yılının ekim ayında günah çıkarma vaazcısı Tetzel günah çıkarma tezkerelerini (Ablaßbrief) Wittenberg yakınlarında satmaya başlayınca Luther, artık kendi düşüncelerini açıklamanın ve kamuoyuna duyurmanın zamanı geldiğini düşündü. Tetzel ve onun üniversitedeki meslekdaşlarıyla tartışmak için tezlerini kilisenin kapısına astı. Bunlar o zaman için aslında olağan sayılan şeylerdi, fakat Luther tezleriyle kilisede reform istiyordu.

Arzulanan tartışma olmadı, fakat matbaanın sağladığı kitap basma kolaylığıyla onun düşünceleri çok hızlı bir

şekilde yayılmaya başladı ve geniş kitlelerde taban buldu. Luther'in öğretileri özetle aşağıdaki hususları içerir:

Hıristiyan öğretisinde resimlere tapılmayacağı, kutsal kişilerin eşyalarının kutsal sayılmayacağı, papanın Petrus'un halefi olmadığı, günahları sadece tanrının affedebileceği, piskoposların bulunmasının hiçbir yararı bulunmadığı, rahiplere evlenme izni verilmesi gerektiği, akşam yemeğinde yenilen ekmeğin ve içilen şarabın kişiyi İsa'nın gerçek vücuduna dönüştürmeyeceği, gerçek Hıristiyanların inançları sayesinde her gün İsa'nın cismini alabilecekleri, Meryem Ana'ya dua edilmeyeceği, kilisenin dışında da ibadet edilebileceği, birliğin kilise cemaati biçiminde değil, İsa'nın başkanlığı ve himayesiyle sağlanacağı vurgulanıyordu. Çok sayıda papanın dini bozduğu, yanıltıcılık yaptığı ifade ediliyordu. Papanın günah çıkarmada olsun, cennete girmek için vizè vermede olsun hiçbir etkisi olmadığı anlatılıyor, dini ayinlerin Kutsal Kitab'ın yanlış tefsir edilmesinden ortaya çıktığı belirtiliyordu.

Kilise, Ortaçağda bütün doğrulukları bünyesinde toplayan bir kurum olarak kabul edilmişti. Kilise olmadan hiçbir inanç sahibinin tanrının inayetine ulaşması mümkün değildi. Bunları öğreten Ortaçağ dogmaları karşısında Luther'in öğrettiklerinin etkisi elbetteki çok müthiş oldu.

Onun düşüncelerinde üç tane önemli ve modern unsur vardı: Bunlardan bir tanesi bireyselciliktir. Din onun anlayışına göre kişinin iç yaşantısıdır. Her fani kendi tanrısını kendi içinde yaratmalıdır düşüncesi kişiliğin bağımsızlaşması sonucuna götürdü. İkincisi ise o, kilise cemaatinin üyelerini tek tek birer rahip olarak görüyordu. Bunun sonucunda Ortaçağın vekâlet sistemi yıkıldı. Kişi ile tanrı arasına başka kimselerin girmesini reddetti. Üçüncüsü ise günlük yaşamın tümünün bir çeşit ibadet olarak görülmesiydi. Bu görüşle dine dünyevi bir işlev katılmış oluyordu.

Luther'e göre Hıristiyanlığın Tanrısı adil değil merhametliydi. İncilin içeriği de bir yasa niteliğinde olmayıp

merhamet sergilemekteydi. O, Katolik kilisesinin ticari bir meta haline getirdiği günah bağışlama tezkerelerini yapacağı reform için en önemli gerekçe olarak gördü ve bu noktada saldırısını yoğunlaştırdı. Çünkü bu işlem âdeta günah bağışlama borsasına dönüşmüştü. Her günahın belli bir tarifesi vardı. Yalan yere yemin etmenin, adam öldürmenin, sahte evrak düzenlemenin, ana babayı öldürmenin, büyücülüğün ve daha pek çok günah sayılan eylemin fiyatı belirlenmiş durumdaydı. Bağışlama, fiyatı belirlenmiş olan günahlarla ilgili olarak kişinin önceden ödeme yapmak suretiyle o günahı satın alması da mümkündü. Bunlar için reklamlar bile yapılmaktaydı. Örneğin bir piyangoda güzel şeyler kazanırken bunların yanında günah bağışlama tezkeresi de kazanmak olanaklıydı.

Luther yazılarında papayı dünyanın efendisi olarak kabul etmedi. Ayin olarak ise İsa'nın söyledikleri ve yaptıkları geçerli kılınmalıydı: Vaftiz, kefaret ve akşam yemeği. Otoriter bir kişiliğe sahip olan Luther, papayı reddetmekle birlikte dünyanın bir papaya ihtiyacı olduğunu da vurguluyordu. Ancak o, papa olarak İncil'in kendisini kabul ediyordu. Orada yazılanlar kelimesi kelimesine doğruydu. Otorite olarak İncil'in kabul edilmesi gerekiyordu. Reformasyon bu noktada Aydınlanma hareketinin akılcı kültürüne ve akılcı dinine (Deizm) giden yolu açtı. Akılcılıktan etkilenmemiş olan Luther aklı ve aklın ürünlerini nefretle karşılamıştır. Bu nedenle gökbilimine de İncile uymadığı gerekçesiyle itibar etmemiştir. Çağın büyük coğrafi keşifleri bile onu etkilemiyordu.

Büyük bir ikna yeteneği olan Luther, Reformasyon hareketini başlatıp, tüm dünyaya duyuruyor ve yayıyordu. Çağının sözcülüğünü yapan, eskiyi ve yeniyi şahsında birleştiren bir kişiydi. Onu bir geçiş insanı olarak görebiliriz. Bununla birlikte Luther'in sonraları gerçek Protestancılığa sadık kalmadığı görülmüştür. *Protestanlık açık ve cesurca ortaya konan ve her türlü inanç zorlamasına, şekilciliğe ve sözde inanca karşı protestodur Sadece İncilin öğretisine, Hıristiyanlığın temel gerçeklerine dönmeyi esas alır*

Tanrı ile insan arasına girecek her türlü aracın reddedilmesidir. Katıksız bir inançla İsa izlenmelidir.

Luther'in tarihsel imajı çelişkilerle doludur. Örneğin Katolikler tarafından övülmüş, ama Protestanlar tarafından lânetlenmiştir. Ateistler için bir kurtarıcı kişiliği sergilerken inançlı kimseler için dini perişan etmekten başka bir iş yapmamıştır. Kimilerine göre «Alman Catilina'sı» kimilerine göre de «insanlığın ferahlatıcısı»dır. Kimisi ona aklın özgürlüğü için savaşan bir kimse olarak bakarken kimisi de onu azgın bir keşiş, barbar bir yazar olarak görmüştür. Aşağılanması için ne gerekse yapılmış, oburluğu, alkolikliği, yalancılığı, sahtekârlığı, utanmazlığı ispat edilmeye çalışılmıştır. Herkesin söylemek istediğini, fakat söyleyemediğini telâffuz ettiği için zamanın lideri olduğunu ileri sürenler de vardır.

1519 yılında I. Maximilian ölünce Alman prensleri onun torunu ve İspanya'nın da kralı olan *V. Karl*'ı Jakob Fugger'in maddi desteğiyle Alman imparatoru seçtiler. Bu seçimle Fransız kralı I. Frank'in Alman imparatoru olmasını engellemek istiyorlardı. Ancak prensler, V. Karl'ı seçerken yetkilerini sınırlarladılar. Çünkü İspanya ve Burgonya'da büyüyen ve güçlenen, aynı zamanda koyu bir Katolik olan prensin Reformasyon hareketini kuvvet kullanarak bastırması olasılığını önlemek istiyorlardı. Reformasyon hareketinin dini anarşiye dönüşmeden yayılabilmesi için bazı prenslerin bunu desteklemesi gerekiyordu. Luther'i papa afaroz etmişti. 1521 yılında Luther'den, V. Karl'ın ilk imparatorluk meclisinde öğretisini imparatorun ve prenslerin önünde savunması ve inkâr etmesi istendi. Luther, öğretisini savundu, ama inkâr etmedi. Bu arada papanın ve din meclislerinin hatasız olamayacaklarını kabul etmedi. Papalar ve din meclisleri de yanılabilirdi. Luther'in, papanın dinle ilgili sorunlarda otoritesini kabul etmemesi, anlaşma imkânını ortadan kaldırdı. Böylece o, kendini ve öğretisini Roma'dan ayırdı. Kilise ikiye bölündü. İmparatorluk meclisi ona sürgün cezası verdi. Hakları olmadığı için herkes

tarafından öldürülebilirdi. Ancak Luther bazı prenslerin ve özellikle Saksonya seçici prensi Friedrich'in desteğini gördü. Friedrich onu Türingen'de Eisenach yakınlarında sakladı. Luther burada İncili Almancaya çevirmeye başladı. Bu çeviri Alman dilinin zenginleşmesine katkıda bulunmuştur. Bu yüzden onu yeni Almancanın yaratıcısı olarak görenler de olmuştur. Kullandığı dil Almancanın genel yazı dili olarak kabul edildi. Zamanın resmi yazışma dilinin karşıtı bir dil yarattı. Bu dili, kendi ifadesine göre evdeki annenin, sokaktaki çocuğun ve pazardaki sade vatandaşın kullandığı dilden yararlanarak oluşturmuştu. Bu sayede Almanca doğallık, canlılık, kıvraklık ve anlaşılırlık kazandı.

Luther'in kimi prenslerden destek görmesi, dini değil tamamen siyasi sebeplere dayanıyordu. Prensler, yeni öğretiye destek verirken Roma'dan bağımsız olma olanağı elde ediyorlardı. Bunun karşılığında da protestan öğreti onlara bağlı olacaktı.

Protestan kilisesinin ortaya çıktığı ilk zamanlarda sosyal patlamalar da meydana geldi. Alman keşiş Bertold Schwarz'ın barutu icat etmesi savaş taktiğini değiştirdiğinden şövalyeliğin önemi hemen hemen kalmamıştı. Tımar olarak elinde bir kale ve buna ait bir köyü olan şövalye artık geçinemeyecek duruma düşmüştü. Bu arada prensler onların imparatorlukla olan doğrudan ilişkilerini kesip kendi tebaaları ve memurları yapmak istiyorlardı. İmparatorluk şövalyeleri, özgürlüklerinin tehdit edilmesi karşısında *Franz von Sickingen*'in önderliğinde 1523 yılında kendilerini savunmaya geçtiler. İstekleri arasında serbest ve kendi başlarına olma güvencesi verilmesi, Reformasyonun kuvvet kullanarak kabul ettirilmesi ve dini prensliklerin kaldırılması bulunuyordu. Sözcüleri hümanist yazar *Ulrich von Hutten*'di. Ayaklanma Franz von Sickingen'in öldürülmesiyle son buldu. Bu olayla birlikte şövalyelik de siyasi bakımdan sona erdi.

Yeni bir ayaklanmayı köylüler başlattı. Köylüler 1525 yılında 12 paragraftan oluşan isteklerini ortaya koydular.

Bu istekler arasında kendilerine papazlarını seçme hakkı verilmesi de yer alıyordu. Öşür dışında kalan tüm ödentiler kaldırılmalıydı. Kölelik (Leibeigenschaft) kaldırılmalı, balık da dahil avlama ve odun kesme serbest bırakılmalı, Almanya'nın tümünde geçerli olacak ölçü ve para birimi oluşturulmalıydı. Gümrükler kaldırılmalı, mahkeme reformu yapılmalıydı. Bu ve buna benzer istekler kabul edilmeyince savaş patlak verdi. Köylüler *Thomas Münzer*'in önderliğinde başarılı ilerlemeler kaydedettiler. Ancak disiplinsiz olmaları nedeniyle ayaklanmaları kolayca bastırıldı. Özgürlük isteyen köylüler Luther'in yanında yer aldıklarına ve adil tanrının desteğini bulacaklarına inanıyorlardı. Çünkü Luther, dini anlamda olsa bile bir Hıristiyanın özgür bir insan olduğunu ve kimsenin uşağı olmadığını belirtmişti. Başlangıçta Luther de onları destekliyordu. Ancak daha sonra beklenmedik bir biçimde tavrını değiştirip ayaklanmaya karşı koydu; köylülerin isteklerini reddetti, «eşeğe yükü, semeri ve yemi yeterli» diyerek köylüyü eşek yerine koydu. Köylü onun için bir yük hayvanından farksızdı. Böylece Luther'in sosyal bir düşünceyesahip olmadığı Köylü Savaşları sırasında ortaya çıkmış oluyordu. Egemen güçlerin safında yer alıp tüm toplumsal ve siyasi sorunlar karşısında Ortaçağ zihniyeti ile hareket ettiği anlaşılmaktadır. Luther düşüncelerinin, daha doğrusu dini görüşlerinin siyaset konusu edilmesini istemiyordu.

Sözünü ettiğimiz Köylü Savaşları zamanın en büyük siyasi olayı sayılır; ona sonuca ulaşamayan sosyal devrim hareketi de denilebilir. Sosyal anlaşmazlık sonuçta reformla değil zor kullanımı ile çözülmüş oluyordu. Köylülerin baskı altına alınması Almanya'da üç yüz yıl sürecek derebey prenslerin mutlak hakimiyetinin garanti edilmesine neden olacaktı. Çünkü Almanya, XIX. yüzyıl içlerine kadar bir tarım ülkesi olarak kaldı. Bazı şövalyeler köylülerin yanında yer aldılarsa da (Götz von Berlichingen ve Florian Geyer von Gibelstätt gibi) toplumun bu iki tabakası (Köylüler ve şövalyeler) Reformas-

yondan sonra Almanya'da hemen hemen hiçbir rol oynamadılar.

Luther, oluşturduğu yeni kiliseyi derebey prenslerin emrine verdi. Böylece derebey prens, hem dünyevi hem de dini prens olma özelliğini kazandı ve herhangi bir sınırlama olmaksızın tebaasına tahakküm etti. Luther İsviçreli reformcu *Calwin*'in aksine dünyevi otoritelere her ne koşulda olursa olsun saygı duyulmasını, devlet otoritesini kötüye kullansa bile insanın onları zor kullanarak ortadan kaldırmak gibi bir hakkı olmadığını öğretiyordu. İsviçreli reformcu *Zwingli* ile tartışmaları oldu. Calwin'in insanın alın yazısı ile ilgili öğretisi ve tanrının ekonomik yönden başarılı olanlara yardım edeceği düşüncesi, kapitalizme ahlâki bakımdan haklılık kazandırmıştır. Bu haklılık durumunu İngiltere'de özellikle Puritanistler geliştirdiler; daha sonra da Amerika Birleşik Devletleri'nde geliştirildi. Calwin, başarı ile ilgili ahlâk öğretisinin yanında otoritenin inananların inancını ve ahlâkını kötüye kullanması durumunda yöneticiye karşı koyma izni de veriyordu. Puritanistlerin İngiltere'de Cromwell yönetiminde devrim yapmaları ancak bu sayede mümkün olmuştu.

Luther'in kiliseyi devlet korumasına ve devlet otoritesinin emrine verme kararı, öğretisini çok sayıda Alman prensliğinde kabul ettirmesi sonucunu doğurdu. Özellikle Kuzey Almanya, Protestanlığı kabul etti. Ancak Luther'in bu kararı her türlü demokratik gelişmeyi engelledi. Çünkü inançlı bir Protestana, hiçbir zaman ne ahlâk bakımından ne de görev olarak inançsız ve keyfi bir yönetimi yıkma hakkı tanımıyordu.

V. Karl Reformasyona karşıydı. İspanya'dan Macaristan'a, Hollanda'dan yukarı İtalya'ya kadar uzanan büyük imparatorluğunu sürekli olarak Fransızların ve Türklerin saldırılarına karşı korumak zorundaydı. Örneğin Kuzey İtalya'da Fransızlara karşı savaşmıştı. 1526 yılında iki önemli olay meydana geldi. Bunlardan birincisi Habsburg Hanedanlığından *I. Ferdinand*'ın Bohemya kralı seçilme-

sidir. Köylü ayaklanmaları henüz bastırılma aşamasındayken I. Ferdinand'a Macaristan kralı II. Layoş'u Türklerin *Mohaç Meydan Savaşı*'nda yendiği ve öldürdüğü haberi geldi. Krallığına Macaristanı da katmak istiyordu. Ancak Macar soyluları krallık seçiminde onu desteklememişti. Bununla birlikte 1527'de Bohemya-Macaristan kraliyet tacını giydi ve zaman zaman Türklerle işbirliği yapan Macaristan'da kendini kabul ettirmek için kolları sıvadı. Türkleri Macaristan üzerinde hakları olduğu konusunda ikna etmeye çalıştıysa da bunda başarılı olamadı. Ferdinand yeni bir siyasi durumla karşı karşıya gelmişti. 1529'da ise Türkler *Sultan Süleyman* komutasında Viyana önlerine dayandı. Bu savaşla Friedrich Barbarossa'dan sonra ilk kez Türklerle Avusturyalı Almanlar sıcak temasa girmiş oldular. Ferdinand'ın birlikleri Türkleri engelleyemedi. Viyana'nın çevresi Türkler tarafından kuşatıldı. Şehir 18.000 asker ve topçu desteğinde savunmaya geçti. Türklerin gelişini görebilmek için şehrin varoşları yakıldı. Surlar sağlamlaştırıldı. 26 Eylül 1529'da Viyana'nın etrafı Türk çadırlarıyla çevrildi. 14 ekimde yapılan son saldırıda da başarılı olamayınca Türkler hava koşullarının iyi olmaması ve salgın hastalıkların yayılması üzerine geri çekilmeye başladılar. Viyanalılar şehirlerini kurtarmış olmanın sevinciyle şenlikler düzenlediler, fakat Türk ordusunu takip edecek güçleri yoktu. Bu savaşlar sırasında Fransızların, Türklerle ittifak oluşturmasını Avrupalı Hıristiyanlar bir türlü hazmedememiştir. Türklerle yapılan savaş yüzünden V. Karl, Luther'in öğretisinin yayılmasını engelleyememiş, ama tüm Almanya'nın Protestan olmasını önlemeyi başarmıştı. Sonuç olarak kısa zaman içinde Almanya'da *Protestan* ve *Katolik* olmak üzere iki taraf oluştu.

Luther, ölümünden kısa bir süre önce Katolik prenslerle Protestan prensler arasında meydana gelen ilk savaşın tanığı oldu. Bu savaş kısa aralıklarla 1555'teki Augusburg Dini Barışına kadar sürdü. Bu dini barışta tebaanın din özgürlüğü olmadığı, fakat prenslerin din özgürlüğü bulunduğu

kararlaştırıldı. Bir başka deyişle mezhep seçme hakkı sadece prenslere tanınıyordu. Prens Protestan ise yurttaşları da Protestan olmak zorundaydı. Prens Katolikse yurttaşları da Katolik olacaktı. Böylece din doğrudan egemenlik siyaseti alanına giriyor ve din savaşı çıkması tehlikesini doğuruyordu. Protestan ve Katolik yurttaşlar sadece serbest imparatorluk şehirlerinde birlikte yaşayabiliyordu. Yeni din, Luther'in tezlerini asmasından kırk sene sonra özellikle kuzeyde olmak üzere Almanya'nın büyük bölümünde kabul görmüştü. Augusburg Din Barışından itibaren devlet de her iki kiliseyi resmen tanımış oldu.

Mesele bununla bitmedi. Kilise ikiye bölünmüş, pratikte egemenliğini İtalya'da yitirmiş olan «Kutsal Roma İmparatorluğu»nun artık «Kutsal İmparatorluk» olarak da tabanı yoktu. Almanya'daki Protestan prensler Ortaçağın Hıristiyan-Katolik emperyalizmi fikrini benimsemiyorlardı.

Almanya, Otuz Yıl Savaşları ile son bulacak olan din ağırlıklı iç çekişmelerle uğraşırken diğer Avrupa halkları Dünya'da yeni yerler keşfediyorlardı. İspanyollar, Portekizliler, İngilizler, Hollandalılar ve Fransızlar XVI. yüzyılda Amerikayı, Hindistanı ve Afrikayı keşfetmişlerdi. Alman olan *Nikolaus Kopernigk* (Kopernikus) (1473-1543) kendi gözlemlerine dayanarak Dünyanın helyosantrik yapısını yeniden keşfetti. Yani evrenin merkezi Dünya değil Güneş'ti. Dünya da diğer gezegenler gibi hareketliydi ve Güneş'in etrafında dolanıyordu. Kopernigk bu keşfi ile doğa bilimlerinde bir devrim başlatmış oluyordu. Bu keşifle sadece Batlamyüs teorisi yıkılmıyor, modern insanın dini inançla doğa bilgisi arasındaki ikilemi de başlamış oluyordu. Bu yeni dünya imajının Reformasyon ve onunla ilgili savaşlar nedeniyle siyasi imajı belirlemek gibi bir rolü olmadı.

Almanya'da Protestanlığın kültürel yaşama kimi etkileri olmuştur. Luther'in İncili tercüme etmesinden sonra yeni öğretiyi sanatsal araçlarla yaygınlaştırmak için çok sayıda Protestan oyunlar yazıldı. Hümanistler de bu

arada önemli yazıları tercüme ettiler; dini tartışmalar içeren yazılar yayınlandı. Güzel sanatlarda ve mimaride Protestanlığın başlangıçta önemli bir katkısı olmadı. *Hans Holbein* (1497-1543) ve *Lukas Cranach* (1472-1553) gibi zamanın büyük ressamları, iç güzelliği ve temizliği yansıtan portreler ve dini resimler yapıyorlardı. Ancak bunlarda İtalyan Rönesans sanatçılarındaki deha olmadığı gibi Albrecht Dürer'deki dini ifade yeteneği de yoktu. Protestanlık, XVI. yüzyıl Almanyasında müzik bir yana bırakılırsa sanatı teşvik eden bir rol oynamamıştır. 1550 yıllarında Tridentin din meclisinin koyduğu Katoliklerin karşı reform hareketi, Protestanlarda da sanatsal duyguların uyanmasına neden oldu. Bununla birlikte bu eğilimin ilk başlarda etkili olduğu söylenemez.

Nihayet Luther'in Reformasyonu ile Almanya'da üç büyük problemden hiçbirinin tam olarak çözülenmediğini belirtebiliriz. İmparatorla derebey prensler arasındaki siyasi sorun derebey prenslerin lehine sonuçlandı. Bunun anlamı Almanya'da merkezi yönetim olan imparatorluğun gelişmelerde etkili olamayacağı, tersine gelişmeleri derebey prensliklerin yönlendireceğiydi. Köylülerle toprak ağaları arasındaki anlaşmazlık da çözümlenmemiş, kuvvet kullanarak bastırılmıştı.

Reformasyon sayesinde pek çok Almanın sadece ruhsal ve dinsel sıkıntıları Protestan kilisesinde bir çözüme ulaşmıştı. Ama halkın farklı mezheplere ve kiliselere bölünmesi, buna bağlı olarak Alman prenslerinin siyasi yönden karşıt gruplara ayrılması, yeni anlaşmazlık konularını ve çözümsüzlükleri beraberinde getirdi.

Protestan kilisesinin Roma'dan kesin ayrılmasından sonra Katolik kilisesi içinde düşünsel güçlerin oldukça önemli bir bölümü savunma gereğini duydu. Bu güçler Tridentin meclisinde bir araya gelmişti. İspanyol keşiş *Ignatius von Loyala* ve onun *Cizvit* tarikatı burada belirleyici rol oynadı. Bu tarikat karşı reform hareketini yürütüyordu. Protestanlıkla başka inançta olanlarla sadece fiziksel yönden engizisyon marifetiyle imha ederek değil

kendi yaptıkları reformlar ve düşünsel katkılar vasıtasıyla da mücadele ediyorlardı. Bu düşünsel tartışmalar nedeniyle her iki tarafta da sanat canlanıp kültürel yaşama katkıda bulunuyordu. Katolik tarafta güzel sanatlar dalındaki etkinlikler biraz daha fazlaydı. Mücadele daha çok edebiyat alanında ve özellikle oyun (Drama) dalında kendini gösteriyordu.

Reformasyondan kısa bir süre sonra biçim bakımından Ortaçağ oyunlarından daha modern olan Protestan oyunlar geliştirildi. Bu oyunların amacı Protestanlık propagandası yapmaktı. Bu oyunlarda tipler hâlâ karakterlerden önemliydi. Ancak, olay dramatik yapıdaydı. Protestanlar çoğunlukla kendi kurdukları okullarda ve üniversitelerde tiyatro oyunları sahneliyorlardı. Bu yüzden o tür tiyatroya bugün okul tiyatrosu adı verilmektedir. O zamanlar oyunculuğu meslek edinen insanlar henüz yoktu. Rönesans devrinde yeniden keşfedilen Terenz ve Plautus'un komedileri de oynanıyordu. Bu oyunların dili Latinceydi; hümanistler de yazılarını çoklukla Latince olarak yazıyorlardı. Zaten bu sıralarda Hümanizma ile Protestanlık arasında bir bütünleşme görülüyordu. XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Almanya'da Katolik oyunlar da gelişmeye başladı. Özellikle Cizvitler oyunlarını kendi okullarında ve üniversitelerinde geliştiriyorlardı. Bu oyunlar da genellikle Latinceydi, çünkü hem mezhep propagandası yapılıyor hem de Latince öğretiliyordu.

Geç Ortaçağın son ürünü olarak Protestanların bir halk kitabı olan «Dr. Faust»u basmalarını gösterebiliriz. Böyle bir eserin basılması o devir için ilginçtir, çünkü tarihsel ve efsanevi bir figür olan Dr. Faust, yaşamın sırlarını ortaya çıkarmak ister ve bunun için ruhunu şeytana satar. Başta Goethe ve Thomas Mann olmak üzere Alman yazarlar bu konuyu daha sonraki yüzyıllarda ele alıp işleyeceklerdir.

Katoliklerin karşı reform hareketi mimaride Baroka giden yolu açtı. Bu sanat özellikle Güney Almanya'da parlak devrini yaşadı. Buna karşın Protestanlığın XVII. yüzyıl mimarisinde önemli bir rolü olmamıştır. Ancak Barok

devrinde müzik, Katolik kiliselerin aksine Protestan kiliselerinde en güzel ifadesini buldu. Yeni bir kilise müziği sanatı geliştirildi. Önceleri cemaatin birlikte söylediği koraller vardı, daha sonra moteler ve kantatlar oluştu ve nihayet Bach, güçlü passion müziğini yarattı.

Almanya'nın düşünsel ve kültürel yaşamı, Augusburg din barışından (1555) Otuzyıl Savaşlarının başlamasına kadar canlı gibi görünse de diğer Batı Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında evrensel bakımdan kalıcı ürünler ortaya koyamadı; isim yapmış kimseler de yetişmedi. Örneğin bu sırada Elizabeth Çağını yaşayan İngiltere, *Marlow* ve *Shakespeare* gibi yazarları ve filozof *Bacon*'u yetiştirmiş, İspanya ise *Cervantes* ve *Lope de Vega* gibi sanatçıları çıkarmıştı.

XVI. yüzyıldan itibaren meslek kuruluşlarında çıraklık uygulamasına başlandı. Çıraklara çok kötü muamele edildiği belirtilmektedir.

VI. OTUZYIL SAVAŞLARI VE BAROK

1. SİYASİ GELİŞMELER

1555 ile 1618 yılları arasındaki süreyi Almanya siyasi bakımdan oldukça sakin geçirdi. Ancak, 1618'de başlayan Otuzyıl Savaşları ile ülke temelden sarsıldı; otuz yıl boyunca süren savaşlarda harabeye döndü, 18 milyon olan nüfus 8 milyona indi. Bunun sonucunda ülke kuşkusuz her yönü ile zayıf düştü. Yeniden toparlanması için oldukça uzun bir süreye ihtiyacı olacaktı. Müziğin dışında sınırlarını aşacak herhangi kültürel bir varlık göstermesi de bu zaman zarfında mümkün olmadı. Bununla birlikte derebey prensler kendi topraklarında kayda değer çalışmalar yapıyorlardı. Bütün bunlar Almanya'da 1648'den sonra yazar, ressam ve düşünürler yetişmediği anlamına da gelmez. Savaşın olumsuz etkisi, imparatorluğu ayakta tutan temel düşüncenin yok oluşu ve dini parçalanma pek çok kimse için büyüklük düşüncesinin kaybolmasına neden olacak ve küçük devletlere parçalanan Almanya, uzun bir süre yeniden gelişemeyecekti. Bu tarihten itibaren Almanlar evrensel düşünce ve duygu ile ulusal duygular arasında bir ikilemi yaşadılar.

Otuzyıl Savaşlarının çıkış sebepleri nelerdi?

Öncelikle Reformasyondan itibaren ortaya çıkmış olan dini faktörler bu savaşın çıkmasında etkili olmuştur. Karşı reformun amacı sadece düşünsel değildi, siyasi bakımdan Reformasyon zamanında elden çıkan yerleri geri almak istiyordu. Fransa'da Hugenotların Protestan azınlığı imha edilmiş ya da ülkeden çıkarılmıştı. Böylece çoğunluğunu

Fransa'nın küçük soyluları ve zengin burjuvası olan Hugenotların karşı çıktığı XIV. Lui için mutlak monarşinin yolu açılmış oluyordu. İngiltere, Elisabeth'in yönetiminde Anglikan kilisesini Maria Stuart'a karşı harekete geçirmişti. Gerçek bir Protestan kilise olmayan bu Anglik devlet kilisesine karşı Calvinist Puritanlar karşı koymuşlardı. Kuzeyde İskandinav ülkeleri olan Norveç, İsveç ve Danimarka tamamen Protestan olmuştu. Güneyde ise İspanya, Portekiz ve İtalya Katolik olarak kalmıştı.

Karşı reform hareketinin kısmen başarılı olduğu söylenebilir. Habsburgların Alman imparatoru, Protestan olan Kuzey Almanya'yı yeniden kazanabileceğini ya da kendine bağımlı kılabileceğini düşünüyordu. Böyle bir siyasete papanın da destek vermesi gerekiyordu. Bunun üzerine Protestan prenslerle serbest şehirler, Katolikliğe karşı 1608'de birlik kurdular. Kendilerine Protestan Danimarka'nın ve İsveç'in destek vereceğini hesaplıyorlardı. Öte yandan İngiltere ile Katolik Fransa'nın da destek vereceğini hesaba katıyorlardı, çünkü Fransa, Habsburgluları ve aynı zamanda imparatorluğu zayıflatmayı çıkarına uygun buluyordu.

Bir yıl sonra Protestan prenslerin birliğine karşı Katolik birlik kuruldu. Bunları imparator, papa ve Habsburg Hanedanlığı ile hısım olan İspanya destekliyordu. Almanya'nın Katolik ve Protestan güçleri askeri bakımdan karşı karşıya gelmişti. Karşıt prenslerden oluşan birlikler arasındaki ilk kavga 1609 yılında başladı. Olay Ren yakınlarındaki küçük bir yerin mirası meselesinden dolayı meydana gelmişti. Bu yerin bir bölümü Protestan olan Brandenburg seçici prensliğinin (daha sonra Prusya'yanın) eline geçti. Bu şekilde Brandenburg ilk kez Ren havzasına girmiş oluyordu.

Savaşın gerçek nedeni ise Bohemya'da ortaya çıktı. Protestan azınlık, birkaç sene önce imparator tarafından verilen hakları kaybedeceği endişesine kapılmıştı. Çünkü Prag başpiskoposu kendini, küçük bir kentte Protestan kilisesininin kurulmasını kraliyet yetkilerininin aşılması bi-

çiminde değerlendirerek kapattırmaya yetkili görmüştü. Bunun üzerine Bohemya temsilcileri Prag'a imparatorluk yetkilileriyle görüşmeye gittiler. Yetkililer şikâyetleri kabul etmeyince temsilciler imparatorluğun iki yetkilisini Prag surlarının penceresinden dışarı attılar. Atılan kişiler ölmemekle birlikte bu olay savaşın 1618'de önce Bohemya'da ve Güney Almanya'da başlamasına sebep oldu. Savaşı Katolik tarafın kazanması üzerine hem Holstein Herzogu ve hem de imparatorluk prensi olan Danimarka kralı IV Christian, İngiltere ve Hollanda ile ittifak kurarak Protestanlara yardıma geldi. Ancak, o da Protestan prenslerle birlikte imparatorluk ordusunun komutanları olan *Wallenstein* ve *Tilly*'ye yenildi. Tilly ile Wallenstein Kuzey Almanya'nın tümünü fethedince, Protestanlığın durumu tehlikeye girmiş oldu.

Bu durum üzerine İsveç'in Protestan olan kralı *Gustav Adolf* savaşa müdahele etti. On iki sene sonra savaş iyice yayıldı. Gustav Adolf, Almanya'daki Protestan tarafı tehlikede görünce Baltık denizinde kimi yerleri güvence altına almak istedi. İki meydan muharebesinde Tilly ve Wallenstein komutasındaki imparatorluk birliklerini yendi. Wallenstein'a karşı yaptığı meydan muharebesinde kendisi de öldü. Öndersiz kalan ordusu Münih'e kadar giderek bütün Almanya'yı yağmaladı. İsveç ordusunun soygun ve cinayetlerini önlemek için Wallenstein imparatordan yetki almaksızın İsveç'le müzakerelere başladı. Onu imparator taraftarları hem bu yüzden ve hem de gücünden korktuklarından dolayı öldürdüler. İsveç, imparatorluk ordusu tarafından mağlup edildi. Protestan Alman prenslerinden kimisi İsveç ordusunu ülkeden atmak için imparatorun tarafına geçtiler. Artık sıra barışa gelmiş gibi görünüyordu.

XIII. Lui'nin ünlü siyasi danışmanı ve şansölyesi kardinal *Richelieu*, Habsburgluların ve dolayısıyla Alman imparatorunnun güçleneceğini, İspanya ile birlikte Avrupa'daki Fransız egemenliğini tehdit edeceğini düşünerek durumu Fransa için bir tehlike olarak görmeye baş-

ladı. Bunun üzerine Katolik Fransa ile Protestan İsveç, Habsburg imparatorunun Almanya'daki ve Avrupa'daki gücünü sınırlamak için ittifak kurdular. Böylece on yedi sene sonra savaşın üçüncü devresi başlamış oldu. Savaşın bu onüçsenelik sonbölümünün din savaşı olma özelliği yoktu. Tüm acımasızlığı ile sürdürülen bu savaş, artık emperyalist amaçlar güdüyordu. Almanya'nın büyük bölümü tahrip edildi, bir enkaz haline geldi.

1648 yılında uzun müzakerelerden sonra nihayet «*Vesfalya Barışı*» yapıldı. Barış, harabeye dönmüş olan Almanya'ya ne kazandırmıştı? Yine prenslere din özgürlüğü getiriyordu, yurttaşlar ise bu bakımdan özgür değildi. İsveç, Baltık denizinde pek çok yeri, hatta Kuzey Denizinde Bremen'i kendi topraklarına kattı. Fransa, daha önce Habsburglulara ait olan Elsas'a doğru genişledi. Fransa'nın sınırı ilk kez Ren'e kadar uzanmış oluyordu. Hollanda ile İsviçre nihayet bağımsız duruma geldiler. Önemli ölçüde genişleyen tek Alman devleti 1618'de miras yoluyla Prusya'ya sahip olan Brandenburg'tu. Aralıklarla da olsa Brandenburg-Prusya devleti, Ren'den Doğu Prusya'daki Königsberg'e kadar uzanıyordu.

Bu korkunç savaşın Almanya'nın daha sonraki gelişmesinde iki önemli etkisi olmuştur. Birincisi Alman prensleri imparator karşısında kendi devletlerinin hemen hemen tüm hükümranlığını elde etmiş oluyorlardı. İmparatora ve imparatorluğa karşı olmadığı sürece yabancı ülkelerle anlaşmalar yapabiliyorlardı. İmparatorluk pratikte bir devletler birliği haline gelmişti; devletlerin hakları birlikten daha fazlaydı. Bavyera, Brandenburg (sonraları Prusya olacak), Saksonya ve Hannover belli başlı güçler olarak ortaya çıktı. Avusturya büyük güç haline geldi. Brandenburg-Prusya'nın gücünü artırması Almanya içinde Habsburglulara karşı denge yaratıyordu. Alman tarihinin gelecek yüzyıllarına bu güç kaymasının önemli etkisi olmuştur. İkincisi ise dini karşıtlık nihayet barışçı tartışmalar platformuna çekilmişti. İleri yıllarda gerilimler mey-

dana gelmekle birlikte Almanya, dini nedenlerden dolayı bir daha savaşa sürüklenmeyecekti.

Böylece tamamen harabeye dönen, yoksullaşan, irili ufaklı yüzlerce prensliklere ve şehir devletlerine bölünen 1650 Almanya'sının yeniden canlanmak ve kendini toparlamak için hâlâ şansı vardı. Ancak bu, pek çok alanda yeni başlangıç demekti. Çünkü o tekrar başlangıca dönmüştü; Avrupa devletler sistemi içinde siyasi güç olarak ortadan kalkmış oluyordu. Şimdi Almanya bir çiftçiler ülkesi haline gelmişti.

Bütün Alman devletleri kendilerine XIV. Lui'nin mutlakıyetle yönettiği Fransa'yı örnek alıyorlardı. Lui, «devlet benim» diyecek kadar ileri gitmişti. Özellikle büyük prensler mutlak güce sahipti. Bunlardan bir bölümü eli kanlı tiran olmasa bile tebaalarından acımasızca vergi alıyor ve gerektiğinde ülkelerinin gençlerini başka devletlere paralı asker olarak satmaktan çekinmiyorlardı. Burjuva, saraylara bağımlı hale gelmişti. Sanayiyi de burjuva değil prensler kuruyordu, çünkü burjuvanın yeterli sermayesi yoktu. Bunun sonucunda egemen güçlerin iradesi karşısında benliği koruyabilmek için itaatkâr bir ruh doğmuştu.

XV. ve XVII. yüzyıllardaki eğitim tamamen dini tartışmaların odağında yapılıyordu. Özellikle yüksek öğrenim veren okullar bu özelliği taşıyordu. Küçük okulların öğretmenlerinin durumu hiç de iç açıcı değildi. Geçimlerini çeşitli işlerde çalışarak sağlıyorlardı. Okullar XVI. yüzyılda Protestan karakterine büründü. İstisna olarak Katolik kalanlar da vardı. Katoliklerin manastır okulları devam ediyordu. Bu alanda en önemli başarıyı Cizvitlerin elde ettiği belirtilmektedir.

1551 yılında Cizvitler, Viyana Üniversitesi'nde öğretim vermeye başladılar. *II. Ferdinand*'ın imparator seçilmesinden (1619) sonra Protestanlar kürsülerden uzaklaştırıldı. Bunların yerine tarikat, Avrupa'nın çeşitli yerlerinden öğretim elemanları temin etti.

Soylu üniversite öğrencileri Batı ve Güney Avrupa'nın ünlü üniversitelerine gidiyorlardı. Üniversite tercihlerinde Protestan ve Katolik ayırımı açık bir biçimde göze çarpmaktadır. Protestanlar Protestan yüksek okullarına, Katolikler de Katolik yüksek okullarına, örneğin Ingolstadt, Prag ve Löwen'e gidiyordu. Her iki mezhepten olanlar da Fransa'nın Sorbonne Üniversitesi'ne, hukuk öğrenimi için İtalya'nın Bologna ve Padua şehirlerine gidiyorlardı. Hollanda ve İngiltere'nin yüksek okullarına gidenler de vardı. Bu gezici öğrenciliğin amacı sadece belli alanlarda uzmanlaşmak değildi; gezi, dil öğrenmek ve dünyayı tanımak için de yapılıyordu.

Türklerle Savaş ve İkinci Viyana Kuşatması: 1658 yılında *I. Leopold* imparator seçildi. Avusturya ile Fransa arasındaki sürtüşmeler devam ediyordu. Fransa gerek Macarları, gerek Türkleri Avusturya'ya karşı destekliyordu. Türk sınırında yapılan barış, Avusturya'ya Otuzyıl Savaşları sırasında belli bir rahatlık sağlamıştı. Bir Voyvodanın Transilvanya'ya seçilmesindeki belirsizlik, Avusturya'yı yeniden Osmanlı İmparatorluğu ile savaşa sürükledi. Prenslik seçimi yüzünden Bab-ı Ali ile Viyana sarayı arasında anlaşma sağlanamayınca *Sultan IV Mehmet* savaş ilan etti. Türklerin Avrupa için büyük bir tehlike olduğunu düşünen Leopold, geniş çaplı hazırlıklar yaptı. Bütün Avrupa, Türklere karşı Avusturya'nın yanında yer aldı. Polonya kralı ve papa, tüm batılı güçleri harekete geçirmek için çalışıyordu. Papa bizzat para yardımında bulundu. Savoya, Toskana, Cenova, İspanya ve Portekiz maddi destek verdi. Bavyera, Saksonya ve birkaç imparatorluk şehri de askeri destek vermeyi kabul etti. Sadece Fransızlar Türklerden yana tavır almıştı. 14 Temmuz 1683'te Viyana kuşatması başladı. Avusturya kuvvetleri 65.000 askere ulaşmıştı. 12 eylülde Osmanlılar yenilgiye uğratıldı. Batılı güçlerin Osmanlılar karşısında aldıkları bu başarıdan dolayı moralleri çok yükseldi. Avusturya, Osmanlılara karşı kazandığı bu zaferden sonra

adım adım büyük güç haline geldi. Doğuda ve Batıda yürüttüğü fetih siyaseti ile çok uluslu bir monarşi oldu.

2. BRANDENBURG-PRUSYA

Büyük Seçici Prens olarak da anılan *Friedrich Wilhelm* 1640 yılında Brandenburg tahtına çıktığı zaman hem kendi ülkesi ve hem de Almanya Otuzyıl Savaşları'nın etkisi altındaydı. Brandenburg doğrudan savaşın odak noktası olmamakla birlikte önemli yaralar almıştı. Devletin mali durumu düzensizdi. Soylular seçici prense karşı güçlü bir direnişe geçmişlerdi. Ama Friedrich Wilhem küçük prensliğinden büyük bir devlet yapmak istiyordu. Fransa örneğinde olduğu gibi soyluların direnişini kırdı; yeni vergiler koydu. Devlet gelirlerinden yararlanarak bir ordu kurdu. İzlediği politikalarla ülkesini genişletmeye başladı. Büyük güçler arasında devam eden savaşlarda uzun süre tarafsız kalmaya ve sonunda da galip gelecek tarafın yanında yer almaya özen gösterdi. Prusya'yı Polonya'dan bağımsızlaştırarak Brandenburg Devleti'nin önemli bir parçası haline getirdi. Zaman zaman Habsburglularla (Avusturya) işbirliği yaparak XIV Lui yönetimindeki Fransa'ya ve İsveç'e karşı savaştı; zaman zaman da XIV. Lui'nin yanında yer alarak kendine maddi destek sağladı.

Yönetiminin sona ermesine kadar oluşturduğu 36.000 askerlik ordusunun giderleri için Fransa'daki merkantil sisteme göre devlet tarafından oluşturulan ve yönlendirilen bir ekonomiye gereksinim duyuyordu. Gelirin temelinde seçici prensin yeni koyduğu ve memurların yönetimine verdiği mülk sistemi bulunuyordu. Ülkesine Hollandalı kolonicileri yerleştirip, patates ve tütün yetiştirerek, cam ve demir işleme fabrikaları kurarak Brandenburg'un doğal yoksulluğunu aşmaya çalışıyordu. Elbe'yi Oder'e bağlayan Friedrich-Wilhelm-Kanalını yaptırdı. Yeni bir posta teş-

kilatı kurdu. Eğitimde reform yaptı, Duisburg Üniversitesini kurdu. Topraklarında bulunan Protestanlara ve Katoliklere eşit davrandı, azınlıklara karşı hoşgörülü oldu. Tüm istediklerini gerçekleştiremese bile Brandenburg, onun yönetiminin sonunda iyi yönetilen bir prenslik haline gelmişti.

Friedrich Wilhelm'in doğrudan halefi III. Friedrich'ti (1688-1713). İç istikrardan çok dış görünüşe önem vermesinin yanında krallık unvanını da çok arzu eden bir kişiydi. Bunun üzerine imparator ona «Prusya Kralı» unvanını *I. Friedrich* adı altında kullanmasına izin verdi. Königsberg de Prusya krallarının taç giyme kenti oldu.

Brandenburg-Prusya merkezi devletinin esas kurucusu *I. Friedrich Wilhelm*'di; ona «Askerler Kralı» adı da verildi (1713-1740). O, Büyük Seçici Prensin siyasi çizgisinde giderek Brandenburg-Prusya'nın gücünü merkezi yönetimli bir devletin hükümdarının şahsında toplamak istiyordu. Bu amacını krallığında, ordusunda ve memurlarında yaşama geçirdi. Onlar Brandenburg-Prusya Devleti'nin yenilmez ve yılmaz bekçileri olmalıydı. Soyluların siyasi ayrıcalıklarını sınırlamaya devam etti. Onları krallığa daha çok bağımlı kıldı. Yönetimde yaptığı reform çok önemliydi. Devletin gelir kaynakları mülk gelirleri ile vergilerdi. 1713'te derebeylik topraklarını bir genel müdürlüğün yönetimine, vergi yönetimini de genel savaş komiserliğinin yönetimine verdi. 1723'de her ikisini de bir genel müdürlük haline getirerek tüm yönetimi bireysel sorumluluk esasına göre yapılandırdı. Memur kadrolarını ise soylulara verdi.

Yönetimde yaptığı reform tüm ayrıcalıkları ortadan kaldırıyordu. Soylulara memur olarak hizmet vermelerinden dolayı yeni bir yer vermiş oluyordu; bu hizmeti krala ve devlete verilen şeref hizmeti olarak açıklıyordu. Memurluğun şerefli bir hizmet olarak açıklanması Prusya memurlarına uzun süre büyük itibar (prestij) garantiledi.

I. Friedrich Wilhelm, orduya Büyük Seçici Prensten daha çok değer veriyordu. Yönetiminin sonunda 83 000 ki-

şiden oluşan bir ordu oluşturmuştu. 1740 yılında öldüğü zaman devlet gelirleri yedi milyon talerdi. Bunun beş milyonu ordu için ayrılmıştı. Zaten gerek Almanya'da olsun gerek Avrupa'da olsun mutlakıyet yönetimi içeride ve dışarıda iktidarını ordu sayesinde sağlıyordu. Subayları soylulardan seçiyor ve onlara ayrıcalıklar tanıyordu. Yaptığı reformlarla gerek Almanya'da ve gerek Avrupa'da devletini önemli bir konuma getirdi. Onun izlediği yol her şeyin devlet için yapılması ilkesine dayanıyordu. Kendisi de sorumluluk bilinci ile devlete hizmet ediyor ve bunu dini bir ödev sayıyordu. Tebaasından da aynı davranışı bekliyordu. Böylece Brandenburg-Prusya'yı büyük güç olmaya hazırlıyordu. Sanatla arası iyi olmayan kral, ahlâka uygun görmediği için tiyatroyu sarayından kovmuştu. Friedrich Wilhelm'in zamanından başlayarak önce orduda ve memur kesiminde olmak üzere belli «tipik Prusya» özellikleri gelişti. Bunlar görevi mutlaka yerine getirmek, sadakat, dürüstlük, fedakârlık, dakiklik, yöneticilerin koyduğu bütün düzenlemelere koşulsuz itaat, tutumluluk ve göründüğünden daha iyi olma isteğiydi. Bu yönetim biçiminin olumlu yanlarının yanında bütün insani faaliyetlerin devletin emrine verilmesi gibi bir tehlike de ortaya çıkmıştı. Bu arada devlet de cansız, ruhsuz bir mekanizmaya dönüşmüştü. Merkezi yönetimi ön plana alan ve memurların bile kendisine subaylar gibi itaat etmelerini isteyen I. Friedrich Wilhelm'in yönetimi zamanındaki Prusya'da, bilimsel ve kültürel merkezler oluşturulamamış, hatta Berlin Sarayı sanata düşman bir saray özelliği göstermişti.

3. BAROK KÜLTÜRÜ

Barok kültürü iki temel ögeye dayanır: Birincisi Katolik mezhebi, ikincisi de prenslerin mutlak hükümranlık istekleri. Katolik görüşe göre Tridentin Din Meclisinde

Hıristiyanlığın sırları akılcı nedenlere dayandırılmıştı. Katolik mezhebi kendini, geleneklerini ve yaptığı düzenlemeleri inananların kalple anlamaları gerektiğini kabul etmekle birlikte keyfiliğin kilisesinin tamamına ya da bir kısmına zarar vermemesi için düzenleyici akla büyük değer veriyordu. Mutlakıyet de pek çok noktada Katolik mezhebi ile benzer özellikler gösteriyordu. Sadece hedefler farklıydı. Mutlakıyet bu dünyaya yönelik ve devletle ilgiliydi, oysa Katoliklik öbür dünyaya yöneliktı ve insanlara öteki dünyada mutluluk vaad ediyordu.

Barokun sanatsal temeli Rönesansa dayanıyordu. Rönesanstan akılcı hesaplara dayanan simetri kavramını almış, ama onu çok yönlü yaşamla doldurmuştu. Düzgün hatlar uçuşan hatlara, taşıyıcı sütunlar süsleyici sütunlara dönüştürülüyordu; gözlerin yukarıya dikilmesini sağlamak için kapalı kubbeler yukarıya doğru açılıyordu. Mimaride sınırlı ya da hayali sınırsız mekânın yaşantısı önem kazanmıştı. Buna donuk hatlarla (eliptik) ışık ve gölge etkisinden yaralanarak elde edilen perspektiflerle, içten bakışlarla, küreleştirmelerle, uçuşma etkisi verilerek, bol miktarda alçı kabartmalarla ve karşıt renklerin kullanımıyla ulaşılıyordu. Barokta oyalanmaya yer yoktu. Duyuları sürekli harekete geçirerek bir yaşantı haline getirmek, sanat eserinin temel ilkesiydi. Bu bakımdan plastik sanatlarda, edebiyatta ve müzikte bir ayırım yapılmamıştır.

Barok, İtalya'da büyük mimar *Bernini*'nin kişiliğinde temsil edilmiş ve İtalya barokun vatanı sayılmıştır. Almanya ve Avusturya'da ise imparatorun kazandığı zaferler halkın güven içinde yeniden çalışma şevkini artırdı. Katolik mezhebinin güçlenmesi, imparatorun durumunu kimi sınıflar karşısında güçlendirdi. Prensler ve soylular kudretlerini ihtişam ve şatafat içinde göstermek istiyorlardı. Bu gereksinime özünde lükslük olan barok kültürü cevap verecek durumdaydı. Katolik mezhebi içinde özellikle Cizvitler inançlarının yüceliğini kilisenin şatafatlı olmasıyla ifadelendiriyorlar ve bu ihtişamla insanın hem

duyularına hem de ruhuna hitap etmeyi amaçlıyorlardı. Barokta kiliseyi «Tanrının Şenlik Salonuna» dönüştürmek, ibadeti ise bir gösteri sanatı ve şenlik haline getirmek amaçlandı. Bu amaçlar doğrultusunda kiliseler, kubbeler ve bol miktarda tavan resimleriyle süslenerek akıcı bir görünümkazandı. Kimi yerlerde alçı kabartmalarla duvar resimleri iç içe geçiyordu. Katolik kiliselerinde yapılan bu düzenlemelerle Protestanlığın boş ve kuru bir mezhep olduğu da anlatılmak isteniyordu. Bu bakımdan halka hitap eden barok tarzındaki kilise binaları bu devirde önemli yer tutar. Batı ve Güney Almanya'daki kilise, manastır ve vakıf binaları Katolik mezhebinin zaferini gösteren birer anıt niteliğindedir (Theatiner Kilisesi-Münih ve Karl Kilisesi-Viyana). Bu arada pek çok manastır ve kuruluş da barok tarzında inşa edildi (Klosterneuburg-Avusturya, Weingarten-Württemberg, Maria Einsiedeln-İsviçre gibi).

Barok devrinin Katolik edebiyatı da kilisenin didaktik amaçlarına uygun olarak gelişti. Tiyatro eserlerinde özellikle dini, tarihsel ve efsanevi konular işleniyordu. Bu eserler sanat bakımından zayıftı. Sanatsal değerlerden çok seyirciye bir mesaj iletmek amacını taşıyordu. Sadece ilahiler ve tasavvuf belli bir sanatsal düzey tutturabilmiştir. Protestan olan *Paul Gerhard*'ın ilahileri bu alanda örnek gösterilebilir. Tasavvufta ise Protestan olan Jakob Böhme ile Katolik olan Agelius Silesius ifade gücü ve içerik bakımından aynı düzeyde eserler verdiler.

XVIII. yüzyılda kilise ve inançtan çok dünyevi güçler çağın çehresine damgasını vurdu. Özellikle Otuzyıl Savaşlarından sonra kendini kilise karşısında emansipe eden devlet, sanatçıdan prensin kudretini en abartılı bir biçimde göstermesini istiyordu. Bu nedenle barok kültürünün ve yaşamının yansımasında mutlakıyetçi prenslerin damgası vardır. Prenslikler Fransız sarayını örnek alarak tebaalarının odağı olmak çabasındaydılar. Almanya'nın, Batı Avrupa devletlerinin aksine yüzlerce prenslikten oluşması ve bu prensliklerin başındaki prenslerin mutlak

hükümdar olması, yapısını olduğu gibi görünüşünü de farklı kılıyordu. Örneğin Fransa bir yabancı için Paristen belirlenebiliyordu. Ama aynı şey Almanya için söylenemezdi, çünkü başkent durumunda olan çok sayıda şehir vardı.

Her prens kendi malikânesi için Paris'teki kraliyet gücünü temsil eden Versailles sarayını örnek alıyordu. Bu yüzden Almanya'nın her tarafında «küçük Versailles» sarayları ortaya çıkmaya başladı ki, bunlara harcanan para prensliklerin gücünü aşıyordu. Viyana, Potsdam, Dresden, Würzburg ve Salzburg gelişmelerini o devrin prensliklerinin mutlakıyet rejimine borçludur. Mannheim, Karlsruhe ve Buchsal ise ortaya çıkmalarında prenslerin mutlak hükümranlığı büyük rol oynamıştır. Bu prens malikânelerinin bulunduğu şehirlerin yanında prenslerin kudretini gösteren parklar içinde şatolar inşa ediliyordu. Berlin yakınındaki Charlottenburg ve Potsdam, Viyana yakınlarındaki Favorita ve Schönbrunn, Münih yakınlarındaki Nyphenburg ve Schleißheim, Hannover yakınlarındaki Herrenhausen, Kassel yakınlarındaki Wilhelmshöhe, Stuttgart yakınlarındaki Ludwigsburg, Münster'deki (vestf.) Nordkirchen ve Würzburg yakınlarındaki Veitshöchheim o devrın prenslerinin malikânelere verdikleri önemi ve mımari anlayışlarını gösteren birer kanıttır. Ama aynı zamanda bu binalar yaratıcılarının sanatsal gücünü ve buyüklüğünü de göstermektedir. Belvedere ve Schönbrunn şatolarının park düzenlemeleri barok devrinin geometrik ve süslemeli üslûbunun kanıtıdır. Bu devirde sanat doğaya boykünme değil ona biçim verme olarak anlaşılmıştır. Hatta şehirlerin yerleşim planlarında da güvenli mekân duygusu ile geometrik üslûp özellikleri kendini göstermiştir. Parklar içinde kurulan şatolara halkın sadece girmesi değil yanaşarak merakla bakması bile yasaktı. Kim saraya dahil değilse tebaa sayılıyordu (kul). Merdivenli çıkışların ve şenlik salonlarının göz kamaştırıcılığı, aynalı odalar ve harikulâde freskler barok devrinin mutlakıyetçi gösterişinin ifadesidir. Kudretin yücel-

tilmesi amacıyla gösterişli mimari bu devirde olduğu kadar zarafet, çok yönlü dekorasyon anlayışı ve geniş bir uyumu hiçbir devirde göstermemiştir. Bu devrin büyük ustalarından *Johann Baltasar Neumann* (1687-1753) Würzburg'da, Cenovalı *Lukas von Hildebrandt* (1688-1745) Viyana'daki Prens Eugen'in yazlık şatosu olan Belvedere, İspanya Binicilik Okulu ve bugünkü başbakanlık binasıyla, *Andreas Schülter* (1664-1714) Berlin'deki eserleriyle ve *Fischer von Erlach* (1656-1723) Viyana'daki imparatorluk binası, Saray Kütüphanesi, Karl Kilisesi ve Schönbrunn Şatosu'yla ve *Daniel Pöppelmann* (1662-1732) Dresden'deki eserleriyle yabancı sanatçılarla boy ölçüşecek durumda olduklarını kanıtlıyorlardı.

Edebiyat da şatolar ve bunlarla oluşan atmosfere uygun toplumsal yaşam biçimlerini yansıtacak tarzda gelişti. İçerik ve biçim olarak, günlük toplumsal ilişkileri zarifleştirmeye yönelik eserler yazılıyordu. Bunlar ruhsal olayların dile getirilmesinden çok saraydaki yaşamın ritmine ayak uyduran dalkavukluk örnekleriydi. Bu edebi ürünler çağın akılcı ilkesine uygun şemalara göre oluşturuluyordu ve öğrenilebilir nitelikteydi. Saray sosyetesini eğlendirmeye yönelik bu ürünler yabancı edebiyatların kalıpları örnek alınarak yazılıyordu.

Öte yandan barok devrinde Almancanın yabancı dillerin (İspanyolcadan, İtalyancadan, Fransızcadan ve Latinceden) hakimiyetinden kurtarmak için Almanca yazma seferberliği başlatıldı. Bu amaca yönelik olarak kurulan dil dernekleri arasında 1617'de kurulan *Die Fruchtbringende Gesellschaft* ya da der *Palmenorden* ile 1644 yılında kurulan die *Pegnitzschäfer* ya da der *Gekrönte Blumenorden* bulunuyordu. Arındırma işinde Philipp von Zesen oldukça ileri giderek Yunan tanrı adlarına da Almanca karşılıklar verdi. Bu kapsamda *Martin Opitz* (1597-1639) bir de kuramsal kitap yazarak edebi dilin Yüksek Almanca olmasını istedi. Bu devrin ürünü olan edebiyat ruhtan, düşünceden ve sanattan yoksundu. Çocuksu ve ilkel oyunlar yazılmıştır. Belâgatlı ve alego-

rik ifade için özel bir çaba harcanmıştır. Opitz'in kuramı da zaten saray yaşamının yüceltilmesine ve zevklerine yönelikti. Tiyatro oyunlarında eylemden çok konuşma vardı; her kişi sahneye çıkarak kendi söyleyeceğini nutuk söyler gibi seyirciye aktarıyordu.

Yukarıda belirttiğimiz ihtişamlı kiliselerin ve şatoların halkın yaşamıyla hiçbir ilgisi bulunmadığını zamanın yazarı *Hans Jakob Christoffel von Grimmelshausen* (1610-1676), yazdığı eserlerle ortaya koymuştur. O, romanlarına çağın önemli olaylarını konu olarak seçiyordu. Eserlerini tamamen Hıristiyan dünya görüşü doğrultusunda yazan Grimmelshausen'e göre insan, tümüyle kötü olan dünyada kendi gücü ve tanrıya olan güveni ile ayakta durabiliyordu. Grimmelshausen, alay ve hicivleriyle de çağını yermiştir. Otuzyıl Savaşları «*Der abenteuerliche Simplizissimus*» adlı romanında canlı bir biçimde yansıtılmıştır.

Saray yaşamına en uygun düşen sanat türü İtalya'dan alınan operaydı. Çünkü o hem göze hem de kulağa hitap ediyor, saray yaşamını serüvenci ve romantik bir tarzda canlandırıyordu. İtalyan müziği, uzun süre etki etmesinin yanında Almanya'da da operanın doğmasına katkıda bulundu. Örnek olarak *Wilibald von Gluck* (1714-1787) ile *Wolfgang Amadeus Mozart* (1756-1791) gösterilebilir. Böylece Almanların müzik dalındaki yaratıcılığı önce *Georg Friedrich Händel* (1685-1759) ve *Johann Sebastian Bach* (1685-1750) isimleriyle ve daha sonra da *Joseph Haydn* (1732-1830) ile sürmüştür. Bach'ın eserlerinin bu çağda önemli yeri vardır. Bunların son örnekleri gösteriş ihtiyacından değil Luther'in anladığı derin bir inançtan ilham almaktadır. Bach'ın müziği bu anlamda tam bir araç niteliğindedir. Zaten eserini bir prensin sarayında değil Leipzig'deki Thomas Kilisesi ve okulunda tamamladı.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Viyana müzik merkezi haline geldi. *Wilibald Gluck*, opera müziğinin kurucusu olarak «*Orpheus und Eurydice*» ve «*Alceste*» eserleriyle

faaliyet gösteriyordu. Yine Joseph Haydn enstrümantal müziğin ustası olarak senfoni, sonat ve vurgulu çalgıların biçimlerini ortaya koyuyor, oratoryalar besteliyordu.

Mozart, Salzburg'da doğmuş, müzik dehası olarak babasıyla bütün Avrupa'yı dolaştıktan sonra yaşamının son yıllarını yoksulluk içinde geçirmişti. «*Saraydan Kız Kaçırma*» (1781/82), «*Figaro'nun Düğünü*», «*Don Giovanni*» (=Don Juan) ve «*Zauberflöte*» (1791) bu müzik dehasının önemli eserleri arasında yer alırlar.

XVIII. yüzyılda Türklerden esinlenerek Avusturya'da askeri müzik de bestelenmiştir. İcra ederken Türklerin kullandığı enstrümanlardan yararlanılıyordu. Sonraları bu müziğe *Türk müziği* adı verildi.

Devletin yapısının ve ödevlerinin kendi görüşleri doğrultusunda öğretilmesini isteyen prensler eğitim konusuna da eğildiler. Zorunlu olmamakla birlikte ilkokul öğrenimi XVI. yüzyıl başlarında kimi Alman devletlerinde teşvik ediliyordu. Kiel Üniversitesi (1665), Halle Üniversitesi (1694), Katolik Innsbruck Üniversitesi (1677) ile Katolik Breslau Üniversitesi (1712) çeşitli yöneticiler tarafından kuruldu. Bunların içinde en önemli olanı 1737 yılında kurulan Göttingen Üniversitesi'dir.

Bilimde yabancıların Almanya'ya etkisi büyüktür. Bununla birlikte Almanlar ilk önemli temsilcilerini *Gottfried Wilhelm Leibniz*'in (1646-1716) kişiliğinde ortaya koydular. Leibniz, bir devlet adamı olarak dini hoşgörü ile ve prenslerin aklın yönetimindeki anlaşmaları ile ilgili düşüncelerini kabul ettirmek istiyordu. Kültürün prensliklerin kuracakları akademilerle yayılabileceğine inanan filozof bu amaçla Berlin'de *Prusya Bilimler Akademisinin* kurulmasına öncülük etti. Matematikte Newton'dan bağımsız olarak diferensiyal ve entegral hesaplamaları, fizikte de kinetik enerjinin belirlenmesindeki formülü buldu. Filozof olarak zıtlıkların büyük bir sistem içinde birliğe dönüştürülebileceğine inanıyordu. Hıristiyanlığın verdiği dünya imajı ile doğabilimsel bilgilerin uyuşması konusunu araştırdı. Düşüncenin de öte-

sinde eylem önemliydi onun için. Akıl belirleyici olmalıydı, eylem hevesi de onun motoru. Leibniz'e göre insanın mutluluğu dünyayı çalışma ile mükemmelleştirmekte ve kesintisiz öğrenimde yatıyordu.

Yine çağın ruhuna uygun olarak Hollandalı *Hugo Grotius*'un (1583-1645) görüşleri paralelinde Büyük Seçici Prensin tarihçisi *Samuel Pufendorf* (1632-1694) devlet içinde tanrının arzuladığı barışın sağlanması gerektiği görüşündeydi. Devletin anlaşmalara dayanması, hatta prenslerin mutlak iradesinin de anlaşmalarla sınırlanması gerektiğini savunuyordu. Prenslerin böyle bir anlaşmaya yanaşmamaları halinde devrim yapmayı haklı buluyordu. Pufendorf bu görüşleriyle Aydınlanma hareketinin Almanya'daki öncülerinden sayılmıştır.

*

Almanya'da bu devirde sanatsal ifadelerde ve toplumsal davranışlarda dışarıya karşı büyük bir özenti görülmektedir. Büyük ölçüde yabancı ülkelerin, özellikle de Fransa'nın ve Hollanda'nın etkisinde kalınmıştır. Çağın ideali *homme du monde*, hatta *homme de cour, honnête homme, monsieur à la mode* olarak belirlenir. Soyluların mektup dili Fransızcaydı. Hemen hemen herkesin soylu olması mümkündü, çünkü küçük prenslerden herhangi bir hizmet karşılığında ya da satın alma suretiyle soyluluk unvanı temin etmek mümkündü. Her iyi giyimli birisine «*Herr von ...*» biçiminde hitap etmek özellikle Avusturya'da âdeta gelenek haline gelmişti. "Şöhret ve itibar", "şereflilik" değer ölçüsü olarak kabul ediliyordu. Bunun arka yüzü «kuyruk sallama», yani saraya, bürokrasiye ve kendinden bir kademe yüksek olan herkese dalkavukluk etmek anlamına geliyordu. Fransız davranış biçimlerine göre görgü kuralları öğreten kitaplar satılıyordu. Kılıç taşımak modaydı. Ama sık sık kürdan kullanmak da görgü kuralları arasında bulunuyordu. Erkekler yeni tanıştıkları kadınlara «tapılacak tanrıça», «yüksek erdemli

peri» gibi abartılı iltifatlarda bulunuyorlardı. Her iki taraf da bu şerefe lâyık olmadığını ifade etme yarışına giriyordu. Konferanslarda ve oturumlarda sandalyesini halı üzerine sadece seçici prenslerin delegeleri koyabiliyordu. Daha sonra diğer prenslerin delegelerine de sandalyenin ön ayaklarını halının saçağına koyma izni verildi. Mektup başlıkları ve zarf üzerleri de çok abartılı bir biçimde yazılıyordu. Örneğin «sayın» anlamına gelecek olan «Herr» yeterli görülmüyor, bunun yerine «dem hochwohlgeborenen Herrn Herrn» ifadesi kullanılıyordu. Hatta kimi resmi dairelerin adresi bu yüzden yarım sayfalık kalıp bir hitaptan oluşuyordu. Almanca insan adları da latinleştirilmeye başlanmıştı. Örneğin Weber yerine Textor, Müller yerine Molitor gibi.

Patates ve tütün, çağın moda ürünleriydi. Walter Raleigh'in İrlanda'ya getirdiği ve Fransızların uzun süre tatlı niyetine yedikleri patates, Almanya'da savaşın sebep olduğu yoksulluk yıllarında hızla yayılmış; yetiştirilmesi ve sindirimi kolay olması nedeniyle bugün de Almanların en sevilen yemeği olma durumunu korumuştur. Çiğnemek anlamına gelen «tütün yemek», sigara içmek anlamına gelen «tütün içmek»[1] o devirde kullanılan ifadelerdi. Ayrıca enfiye çekmek de tütünden alınan ayrı bir keyifti. Tütün, Almanya'ya İngiltere, Hollanda ve Fransa üzerinden geldi. Pipo kısa zamanda askerlerin, üniversite öğrencilerinin ve moda düşkünlerinin demirbaş eşyası durumunagelmiş, kadınlar tarafından da beğenilmeye başlanmıştı.

[1] Tabaktrinken

VII. AYDINLANMA DEVRİ

1. SİYASİ GELİŞMELER

1740 yılında I. Friedrich Wilhelm ölünce yerine oğlu *II. Friedrich* geçti. II. Friedrich babasından pek çok noktalarda ayrılıyordu. Annesi ona Batının aydınlanmacı düşüncelerini aktarmış, müzik ve barok kültürüne olumlu bakmasını sağlamıştı. Gençlik yıllarında felsefeye, Fransızca olarak sanatsal faaliyetlere ve müziğe yakınlık gösteren Friedrich, siyasetle, ekonomiyle ve askerlikle ilgilenmiyordu. Babasının otoriter eğitiminden kurtulmak için 1730 yılında İngiltere'ye kaçtı. Birlikte kaçtığı arkadaşı ölüme mahküm edildi ve kendisinin de zorla devlet yönetiminde çalışması sağlandı. Babası onu sevmediği Braunschweig-Bevern prensesi Elisabeth ile evlendirdi. Bu sırada Fransız aydınlanma hareketinin önemli kişilerinden olan *Voltaire* ile karşılaştı. Voltaire ile kurduğu dostluk onda düşünce ve eylemlerde tek ölçünün akıl olduğu kanaatini güçlendirecekti. Friedrich, bir prensin görev anlayışında insanları sevmenin ve barışı bir hazine gibi korumanın bulunmasını istiyordu. Bu ve benzer görüşlerini 1739'da «*Antimachiavell*» adlı yazısında dile getirdi ve İtalyan devlet adamı *Niccolò Machiavelli*'nin 1513'de yazıp devlet yönetiminde despotluğu öngördüğü «*Prens*» adlı eseriyle hesaplaşmaya girdi. Veliaht prens olarak bir hükümdarın kendini ülkesinin çıkarlarına adaması gerektiğini, çünkü o «ülkesinin birinci hizmetçisi» olduğunu dile getiriyordu.

Bu sırada Habsburg hanedanlığından *VI. Karl*, en büyük kızı *Maria Theresia*'yi Avusturya'da tüm devlet işlerinden ve siyasi faaliyetlerden uzak tutuyordu. II. Friedrich'in Prusya'da tahta geçmesinden kısa bir süre sonra VI. Karl ölmüş ve bir büyük güç olan ülkesini, yöneticiden çok kadın ve anne özellikleri bulunan kızı Maria Theresia'ya bırakmak zorunda kalmıştı. II. Friedrich, Maria Theresia'dan Avusturya'nın diğer topraklarını düşmanlara karşı savunma güvencisi karşılığında Silezya'nın kendisine verilmesini istiyordu. Ancak, Maria Theresia bu teklifi kabul etmedi. Bunun üzerine Friedrich, Silezya'ya saldırdı ve bu bölgeyi kendi topraklarına kattı.

Maria Theresia, kendisinin tanınması ve hükümdarlığı konusunda Fransa önderliğindeki koalisyon devletleri ile uğraşmak durumundaydı. Bunların içinde aynı zamanda Roma İmparatoru unvanına da sahip olan Bavyera seçici prensi en amansız düşmanıydı. Ülkesinden uzaklaştırılmış olan bu prens, 1742 yılında Frankfurt'ta *VII. Karl* olarak Alman imparatorluk tacını giymeyi başardı. Avusturyalılar, Bavyera'yı alıp Fransızları Ren'in arkasına ittiler. II. Friedrich, Fransız koalisyonunun yanında yer aldı, Silezya'dan Bohemya'ya girerek Silezya'nın tümünü topraklarına ilhak etti. 1745'de Dresden'de barış imzalandı. Friedrich'e bu başarısından sonra halkı tarafından «*Büyük*» lakabı takıldı. Böylece Brandenburg-Prusya Krallığı, İngiltere, Fransa, Avusturya ve Rusya'nın yanında Avrupa'nın beşinci büyük gücü haline gelmiş oldu. Ancak Dresden Barışı ile Prusya ve Avusturya arasında sürekli bir anlaşmazlığın tohumları da atılmış oldu.

Karl'ın 1745'te ani ölümü üzerine Avusturya'nın silâh üstünlüğü, Maria Theresia'nin eşi *I. Franz*'a (1745-1765) imparator seçilmesi ve taç giymesi imkânını sağladı. Maria Theresia, Fransa ve Rusya'yı; Friedrich ise İngiltere ve Hollanda'yı kendi taraflarına çekmeyi başardılar. 1756'da Friedrich'in Avusturya'ya saldırmasıyla Yediyıl Savaşları (1756-1763) başlamış oldu. Friedrich,

savaşın ilk üç yılında Avrupa'nın üç büyük gücü ile çarpışmak zorunda kalıp hemen hemen bütün büyük muharebelerde zafer kazandı. Ama o arada savaş hem Prusya'nın hem de Friedrich'in takadini tüketti. 1759 tarihinden itibaren Rusların, Fransızların ve Avusturyalıların ittifakları daha belirgin hale geldi. Friedrich, Berlin yakınlarında yenilgiye uğratıldı. Bu yenilgi Prusya Devleti'ni zor duruma düşürdü. Devlet ekonomik bakımdan çöküş noktasına geldi. Friedrich intihara kalkıştı, fakat Prusyalılar her şeye rağmen bunalımı atlattılar.

Yediyıl Savaşları, Friedrich'e büyük güçlere saldırarak ülkesini genişletemeyeceği gerçeğini öğretmiş oldu. Kendisi 1786 yılında ölmüştür.

2. AYDINLANMA

Batı Avrupa ülkeleri XVIII. yüzyılda felsefi bakımdan aydınlanmanın etkisindeki bir süreci yaşadı. Büyük Friedrich'in Brandenburg-Prusya Devleti de bu etkiden belli oranda nasibini alıyordu. Ancak, Büyük Friedrich'in mutlakıyet yönetiminin aydınlanmacı yanlarını ele almazdan önce hareketin Avrupa çapındaki gelişmesine kısaca göz atmak istiyoruz.

**

Yeniçağın, bir başka deyişle akıl çağının başlamasında etkili olan üç önemli faktör vardır. Bunlar sırasıyla Berthold Schwarz tarafından barutun bulunması, kitap basımında hareketli harflerin kullanımı ve nihayet simyaya (alşimi) aşırı ilgi gösterilmesidir. Bilinen önemli gelişmelerin yanında XV. yüzyılın son çeyreği ile XVI. yüzyılın başlarında bilim ve teknikte önemli ilerlemeler kaydedilmişti. Meydan saatleri her on beş dakikada bir çalmaya başlamış, kan dolaşımı ve Kopernik sistemi ortaya konmuştu. Cebir ve matematik alanlarında Almancada da kitaplar yayınlanmaya başlamış, zoolojide ve mineralojide ilerlemeler kaydedilmişti. Orta-

çağdan akıl çağına geçiş dönemi olarak kabul edilen bu zaman diliminde önemli gelişmeler oldu.

Matbaanın ve barutun keşfi, alşimideki gelişmelerden daha etkili olmuştu. Ateşli silâhların kullanımı ile savaş alanına barbarlık ve mekanikleşme gelmişti. Barut sayesinde cesaret «demokratikleşmiş», bireysel olmaktan çıkmıştı. At üstünde adam adama sürdürülen şövalye savaşı, belli bir toplumsal sınıf yaratmıştı. Saldırı ve savunma teçhizatlarının kullanımı uzun çalışmalardan sonra elde edilen bir nevi yetenek ve cesaret kazanmayı gerektiriyordu. Ama barutun kullanımıyla savaş, artık sadece belli sınıfın, insanların ve yeteneklerin yapacağı iş olmaktan çıktı. Böylece savaş da artık Ortaçağdaki içerik ve anlamını değiştirip, daha geniş kitleleri ve daha geniş alanları içine alacak şekilde büyüdü.

Baskıda harflerin değiştirilebilir hale getirilmiş olması insanı Ortaçağ bağımlılığından kurtardı. Artık her şey akıcı, değiştirilebilir, dinamik ve bireysel hale getiriliyordu. Her harf kitabın bütününde eşit ağırlığı olan bir yapı elemanıydı, ama aynı zamanda o, bireysel olmayan, hizmet eden teknik bir elemandı. Benzer durum savaştaki askerde de görülüyordu. Şövalye tek başına ve kendi için savaşırdı, oysa asker isimsiz bir savaş elemanı durumundaydı. Yurttaşın yerine tebaa, zanaatkârın yerine işçi ve mal yerine para geçmişti. Asker, tebaa, işçi ve altın, bunların hepsi belli anlamda aynı değerdeydi. Sayı olarak önemliydi. Gerektiğinde toplanabilen, çıkarılabilen ve değiştirilebilen bir niteliği vardı. Belirleyici olan kişisel özellikleri değil sayılarıydı. Aynı durum konforlu yaşamda da kendini gösterecekti. Yeniçağın insanı Ortaçağ insanına oranla pratik mobilyaya, hızlı ulaşım araçlarına, daha çok sıcaklık veren sobaya, daha aydınlatıcı ışıklandırmalara, rahat evlere ve daha iyi eğitim kurumlarına kavuştu. Bütün bu ve benzeri olanaklar ona özgür, sıkıntısız ve bireysel bir yaşam güvencesi veriyordu. Ama bütün bu saydıklarımız ödeme gerektiren ihtiyaçlardı. Kişiliğin kaybolması ve bireyselliğin ön plana çıkması sonucunu doğuruyordu.

Öte yandan bunlar dünya imajının değişmesi anlamına geliyordu. Ayrıca bu yeniliklere daha önce sözünü ettiğimiz Kopernik'in buluşu da dahil, astronomi alanında ulaşılanlar da eklenecekti. Luther'in buna şu sözlerle karşı koyduğunu biliyoruz: «Deli astronomi sanatını altüst etmek istiyor; fakat Kutsal Kitap bize Yuşa'nın (Josua) Dünya'yı değil Güneş'i hareketsiz koyduğunu söylemektedir». Bununla birlikte Kopernik'in Güneş'i evrenin merkezi olarak kabul etmesi, insanlarda uzaklara ulaşma, düzenli

olma, eşit biçimlilik ve kurallara uygunluk arayışı arzusunu uyandırıp, hesaplanabilirlik arayışını ortaya çıkardı.

Yeniçağın başlarında pusula sembolik anlamda diğer buluşlardan daha çok önem kazanan bir aygıttı. O zamana kadar görülmemiş olan uzaklara ulaşmak arzusu, yeni anlayışın en başta gelen özelliğiydi, her şeyi açığa çıkarmak, nüfuz etmek ve keşfetmek için doyumsuz tepi, bu sıradaki onlu yılların keşifler çağı olarak adlandırılmasına neden olmuştur. Keşiflerden çok, kuşkusuz ki keşfetme eğilimi önemliydi Araştırmak için araştırma yapmak bir coşku ve tutku olarak sarmıştı insanları. O zamana kadar zorunlu olmadıkça ve isteyerek yapılmayan seyahat, artık zevkle yapılmaya başlandı. Herkes gezmeye, dolaşmaya başladı. Hemen hemen her meslekte seyahat vardı ve seyahat eden deneyim kazanıyordu. Bu gezi tutkusu kısa zamanda denizaşırı mesafeleri de kapsayacaktı. Bunun arkasından Afrika kıyılarının keşfedilmesi, Afrika bitki örtüsünün Aristoteles ve Batlamyüs'ün verdikleri bilgilerden farklı olduğu, geçilemez denilen Ümit Burnu'nun geçilebilir olduğu ortaya çıkarıldı. Daha sonra İspanya hükümetinin hizmetine giren aslen Cenevizli *Cristoforo Colombo* batı istikametine ilk hamleyi yaptı. Ancak, Amerikanın kimin tarafından keşfedildiği tam olarak bilinmese de Kolomb'un Küba'ya, Haiti'ye, ikinci gezisinde Jamaika'ya ve en son gezisinde de Honduras'a gittiği bilinmektedir[1]

Bilinçli olarak yapılan ilk keşif gezisi ise yine İspanya'nın hizmetine giren Portekizli *Fernão Magellhães* tarafından yapıldı. 1519 yılının eylül ayında İspanya'dan hareket eden bu denizci, 1521 yılında Filipinler'de öldürüldü. «Vittoria» adlı gemisi Sebastian d'Elcanos komutasında Hint Okyanusu'nu, Ümit Burnunu geçerek ülkesine geri geldi. Tarih yine 1522 senesinin eylül ayını gösteriyordu. Dünyanın etrafı 1100 günde dolaşılmış oldu. Sonuç olarak Dünya'nın küre biçiminde olduğu ispatlanmıştı.

Halkın hayal gücü, Yeniçağın bütün eğilimlerini Faust'un kişiliğinde toplamıştı. Luther'in çağdaşı olan Faust, bir süre Wittenberg'de oturmuştu. Kendisi alşimist ve sihirbazdı. Goethe'nin de aynı adı taşıyan ünlü eserinde canlandırdığı bu kişi bilim ve büyü sayesinde kudret kazanmak istiyordu. Protestan ve ilahiyatçı olan

---

1. O nedenle yeni kıta, Kolomb'un adıyla değil *Amerigo Vespucci* 'nin adıyla anılmaktadır.

Faust, ruhunu şeytana satar ve ondan bütün sorularına doğruyu ortaya koyacak yanıt vermesini ister. Faust'un kişiliğinde çağın özelliği olan bilgilenme arzusu somutlaşmıştır. Ortaçağ insanının dünyası çarpık ve dardı, kalple algılanan bir somutluktu. Ama şimdi bu somutluk ortadan kalkıyordu. O nedenle Faust'un trajiği aynı zamanda Yeniçağ insanının trajiğidir; akılcılığın, şüpheciliğin ve gerçekçiliğin trajiğidir. Modern insanın tipik açmazıdır.

Böylece Ortaçağın, insanı tamamen soyutlayan ve tanrıya, öteki dünyaya, dini inanca ve bilinçsizliğe bağlayan dünya duygusu, şimdi insana ve sadece insana bağlı bir dünya duygusunun potasında eritiliyordu. Bu duygu bu dünyadan, deneyimden, akıldan ve bilinçten kuvvet alıyordu. Her şeyin ölçüsü olan insan tanrının yerini alırken, öteki dünya olarak düşünülen gökün yerini de dünya alıyordu. O zamana kadar tanrı merkezli (teosantrik) dünya imajının yerini artık yer merkezli (jeosantrik) ve antroposantrik dünya imajı aldı. O zamana kadar bu dünya ile ilgili olan her şey değersiz ve güvensiz görülürken artık dünya ile ilgili her şey geçerlilik kazanıyor, realite oluyor, hatta tek realite oluyordu. Dünya astronomik olarak da daha bir gerçeklik kazandı.

Yukarıda saydıklarımız ve XVI. yüzyılda meydana gelen daha birçok buluş ve keşiflerden sonra artık akılcılık ön plana çıkmaya başlamıştı. Felsefi bakımdan aydınlanmanın kurucusu kabul edilen Fransız düşünürü *René Descartes* (1596-1651), en önemli ilkesini *her şey kuşkulu dır* (şüphelidir)[1] cümlesinde ortaya koydu. Duyu organlarımız bile bizi yanıltabilirdi. Yanılan da yanıltan da benin kendisiydi. Şüphelerin tümü düşünmek demekti: *cogito ergo sum*. «Düşünüyorum, o halde varım» biçiminde Türkçeye aktarılan bu cümlede Descartes insan beninin ve dünyanın tüm gerçeğini düşünme ile açıklıyordu. Çünkü varlık sadece düşünmede vardı ve bu yüzden sadece düşünülen gerçekti. İnsanın kendi başına düşünüyor olması ve her şeyin insanın beni açısından değerlendirilmesi o devir için büyük bir olaydı. Descartes insan düşüncesinde açıklık ve anlaşılırlık sağlamak istemiş, her şeyin açık ve saydam olması için çaba harcamıştı.

Mutlak bilgi kaynağını akıl olarak alınanın ve aklın gücüne inanmanın felsefi ifadesi *rasyonalizm*dir. Aydınlanma hareketi de temelde İncil'i değil, *aklı* gerçek bilgi kaynağı olarak almıştır.

---

1. de omnibus dubitandum

Rasyonalizm gibi bilgikuramsal felsefi akım olan *deneycilik*[1] için de akıl, dünyayı yaşamada, kavramada ve algılamada belirleyici organdı. Kökü İngiltere'de olan deneycilik, özellikle gözlemlere ve deneylere dayanarak elde edilen bilgilerin akıl tarafından düzene sokulduğunu ve yargılarda kullanıldığını savunuyordu. İngiliz filozofu *John Locke* duyu organlarıyla algılanmayan hiçbir şeyin bellekte bulunmayacağını belirtiyordu. «Bilginin ve aklın malzemesi nereden elde ediliyor? Buna tek bir kelime ile yanıt veriyorum: deneyimden.», ifadesini kullanarak empirizmin sistemini ortaya koydu. Ancak, Alman filozofu Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716) bu belirlemeyi eksik bulacak ve anlığın kendisini bilgi kaynağı olarak görecekti. Bir başka deyişle anlık duyu organlarıyla algılama olmasa da vardı.

Doğadaki tüm ilişkiler, yasalar ve prensipler, canlıların yapısı ve bünyesi XVI. ve XVII. yüzyıllarda aklın yardımıyla adım adım keşfedilmeye başladı. İnsan aklının dogmatik öğretilerden etkilenmemesi ve bilime özgürlük kazandırılabilmesi için kilisenin otoritesinden kurtulmak ve önyargıları atmak gerekiyordu. Çünkü insan tüm bu keşif ve buluşlar sonucunda karanlık olan pek çok şeyi aydınlığa çıkarmış ve tanrının «sırlarına» nüfuz etmişti, pek çok şeyin açıklanması mümkündü; hurafelere artık yer yoktu.

Ancak kilise otoritesinden, dini-dogmatik bağımlılıktan kurtulmak isteyen insan, tanrısallığı, ya da «tanrı» kavramını yok saymayıp, tanrıya akılcı yoldan ulaşmayı hedefliyordu. Aydınlanma hareketindeki din anlayışına *deizm* adı verilmiştir. Deizme göre dünya tanrı tarafından yaratılmıştı, ancak onun şimdiki yasal işleyişi tanrının etkisi olmaksızın sürüyordu. Bir başka deyişle dünya tanrının etkisiyle değil onun koyduğu yasalar uyarınca varlığını sürdürüyordu.

Doğabilimsel çalışmalar sonucunda doğanın belli yasalara göre hareket ettiği ve onlara göre düzenlendiği belirlenince insan düşüncesinin ve sosyal yaşamın da yasa karakteri olması gerektiği sonucuna varıldı. Örneğin kilisenin desteklediği ve Ortaçağdan beri tanrının arzuladığı ya da öngördüğü bir düzen olarak kabul ettirilen *feodal düzen* reddedilecekti. İngiliz filozofu John Locke, «Devlet, sadece ve sadece yuttaşlık çıkarlarını temsil etmek, hakim kılmak ve geliştirmek için yaratılmış bir insanlar birliğidir», diyordu. Bu nedenle aydınlanma sosyal ve siyasal anlamda feodal düzene ve kili-

[1] empirizm

seye karşı mücadeleyi amaçlıyordu. Mücadele feodal düzenin yerine toplumsal ve siyasi bakımdan burjuvanın düşünsel ve ekonomik bağımsızlığa kavuşacağı sosyal bir düzeni hedeflemişti. Bu amaca İngiliz filozoflarından Francis Bacon'un (1561-1626), Thomas Hobbes'un (1588-1679), Isaac Newton'un (1643-1727), John Locke'un (1632-1704), Bernard Mandeville'in (1670-1733), Anthony Shaftesbury'nın (1671-1713) ve David Hume'un (1711-1776) çalışma ve düşüncelerinin büyük katkısı oldu. Bu filozoflar insan bilgisini bilimsel olarak açıklamaya, bilimi dinin vesayetinden kurtarmaya, ilahiyatı felsefenin alanından çıkarmaya, burjuva tabakasını toplumun ve devletin kurucusu olarak göstermeye, fikirleri ve bilgileri duyular dünyası temeline oturtmaya çalıştılar. Böylece aydınlanma hareketinin temelinde Descartes'in bilgikuramsal akılcılığı ile modern doğa bilimcilerin deneyciliği yatıyordu.

Hollandalı *Hugo Grotius*'un (de Grot) (1583-1645) aydınlanmacı düşüncesine göre hak ve devlet tanrının buyruğu olarak değil insanın bizzat kendi ürünü olarak ortaya çıkmıştı. Devlet insanların akılcı doğasından, varlığın idame ettirilmesi güdüsünden ve toplu yaşamak arzusundan doğmuştu. O nedenle özgür insanın devlet içindeki ilişkileri haklar bakımından anlaşmalarla düzenlenmeliydi. Bir başka deyişle devletle insanlar arasındaki ilişkiler, devlet yöneticilerinin yurttaşlara karşı davranışları keyfi olmamalıydı. Bu düşünceler sayesinde toplumsal anlaşma fikri ortaya çıkmış oldu. Grotius ise burjuva hukukunun kurucusu olarak tarihe geçti.

Yine Hollandalı bir düşünür olan *Benedikt Spinoza* (1632-1677) Descartes ve İngiliz filozofları gibi feodal skolastik felsefeye karşı mücadele ediyordu. Feodal düzenin kaldırılmasını isteyen filozof, onun yerine ilerici kapitalist bir düzenin kurulmasını savunuyordu. Öte yandan Spinoza doğa ve tanrı ayırımı yapmayıp, onları özdeş görüyordu (*Deus sive natura*). O, sadece doğayı öz olarak kabul edip tanrı olarak adlandırdı; yaratıcısı olmayan ve kendi sebebinin bizzat kendisi olan bir Doğa-Tanrı anlayışına sahipti. Spinoza'nın bu görüşleri daha sonraki tümtanrıcılık (Pantheismus) düşüncesinin temelini oluşturacaktı. Spinoza hem materyalist ve hem de ateistti.

Fransız düşünürlerinden *Pierre Bayle* (1647-1716), *Montesquieu* (1689-1755), *Voltaire* (1694-1778), *Rousseau* (1712-1778) ve daha sonraları *Denis Diderot* 'nun (1713-1784) aydınlanma uğruna verdikleri mücadelelerle oluşturulan fikir ortamı 1789'daki *Fransız İhtilalini* hazırladı.

Aydınlanma ile birlikte insan Ortaçağın ve barok devrinin karamsarlığından ve kötümserliğinden kurtulup, dünyaya olumlu bakmaya başlamıştı. Ona yaşama sevinci ve bu dünyada mutlu olma arzusu geldi; bu dünyanın nimetlerinden yararlanmak, etkin olmak istiyordu, çünkü bu dünya inanılmaz ve yalancı değildi. Artık ahenkli ve dengeli bir yaşamın kendi hakkı olduğu kanaatına vardı. Aydınlanma, akıl, zekâ ve sağ duyu demekti. Toplumsal, dini ve siyasi alanlarda önyargısızlık ve hoşgörü anlamına geliyordu. Daha somutlaştırılırsa ezilen azınlıkların emansipe edilmesi, ezilen sınıfların (burjuva) özgür olması ve yükselmesi, ulusal engellerin aşılması demekti.

**

XVI. ve XVII. yüzyıl Almanyasında siyasi bakımdan aydınlanmacı hareketleri göremiyoruz. Alman aydınlanması özellikle İncil eleştirisi, edebiyat eleştirisi ve bilgikuramı alanında kimi gelişmeler gösterdi. Fakat dini alanda da kiliseye karşı kesin bir tavır konulamadı. Hatta geliştirilen felsefe de bu yüzden dinle arasını açmayan, sadace felsefe ile dini ayrı ayrı alanlar olarak görmeye özen gösteren, akılcılığa önem veren idealist bir felsefedir. O, ancak XVIII. yüzyılda idealist burjuva felsefesi karakterine bürünecektir.

Yukarıda kendisinden söz ettiğimiz Leibniz'in felsefesinin özünü *Monadologie* (monadlar) oluşturuyordu. Dünya salt monadlardan oluşmuştu. Monadlar (tözler), dünyayı oluşturan en küçük elemanlardı. Kendi aralarında basamaklar oluşturuyordu, en alttan en üste kadar, tanrının bizzat kendisine kadar uzanan bir basamaklar sistemi. Bu monadlar kendi içlerinde bağımsız olup aynı zamanda evreni kendi gücü ile «aktif» bir biçimde yansıtan birer ayna durumundaydılar. Görüntüyü, bu çok sayıdaki monadlar vermekte ve ortaya sanki farklı dünyalar varmış gibi bir durum çıkmaktaydı. Oysa bunlar monadların bakış açısına göre elde edilen aynı dünyanın değişik perspektifleriydi. Leibniz, her monadın kendi içinde akıllı olduğunu söylüyordu (tanrısal akıl tarafından belirlenip yaratılmıştı).

Tüm monadlar paralel olarak yan yana duruyorlardı; hepsi uyum içindeydi. Tanrı mutlak iyi bir dünya yerine en iyi dünyayı yaratmıştı, yani mümkün olan en iyi dünyayı yaratmıştı. Bu dünyada her şey tanrının bilgeliği ile önceden belirlenip yaratıcı gücü sayesinde uyum içine sokulmuştu. Bu şekilde Leibniz, dünyanın önceden belirlenmiş uyumu olduğu sonucuna vardı (prästabilierte Harmonie). Tanrı tarafından yaratılan, onun tarafından yaşatılan ve hareketlendirilen, düzenlenen uyumlu dünya, dünyaların en iyisiydi. Bu nedenle dünyadaki cisimler ve dünya olayları mutlak bir kaos olmayıp planlı bir düzen olarak açıklanıyordu. Böylece Leibniz, *Theodizee* olarak geliştirdiği tanrının varlığı ve haklılığı kavramına ulaşmış oldu.

Leibniz'in felsefesinin genel olarak tanınması ancak XVIII. yüzyılda mümkün oldu. O nedenle *Christian Thomasius* (1655-1728) Alman aydınlanma hareketinin babası kabul edilir. Thomasius'un Almancada verdiği ders ve konferansların o devir için büyük bir olay olduğu söylenebilir. Bilindiği gibi din adamları ve bilginler Almancayı kullanmıyordu. Onun Almancayı bilim dili olarak kullanması akademik eğitim almamış olanlara da rasyonalist düşüncelerle tanışmak ve bu fikirleri anlamak olanağı sağladı. İlk Almanca dergi olan *Monatsgespräche* onun tarafından yayımlandı. Thomasius batıl inançları ve akılsız hareketleri ateizmden daha tehlikeli görüyordu. Halkın dostu ve din adamlarının düşmanıydı. Alman felsefesinde rasyonalizmi *Christian Wolff* (1679-1754) zirveye ulaştırdı. Wolff'un hemen hemen tüm yazıları «Akılcı düşünceler » sözüyle başlıyordu. Ancak o, semavi dini akılcı dinle tahrip etmek istemiyordu. Ona göre akıl, insanın yaşamını ve hareket tarzını belirlemekteydi. Yazılarının Alman deizmine katkılarının büyük olduğunu belirtebiliriz. Çalışmaları arasında bilim dilinin almancalaştırılması da bulunuyordu. Bu sayede Almanca, bilimsel ifadeler ve kavramlar kazandı. O, Leibniz'in öğretisini sistematize ederek Almancaya aktardı. Ancak bundan sonra Leibniz'in felsefesi geniş okur

kitleleri tarafından okunup anlaşılabilir duruma geldi. Wolff'un bu çalışmaları Almanları kendi dillerinde felsefe yapmaya teşvik etmiştir. Bununla birlikte Wolff'un etkisi bir filozof olmaktan çok bir genel kültür insanı olarak olmuştur.

XVIII. yüzyılda Alman felsefesinde öncülüğü *Immanuel Kant* (1724-1805) aldı; hatta o, yüzyılın ikinci yarısında Alman düşüncesinin tek temsilcisi durumundaydı. Leibniz'den Kant'a giden çizgideki felsefe, idealist burjuva felsefesi olarak adlandırılır. Bu felsefenin amacı dini görüşlerle çatışmaya girmemekti. Bir burjuva olan Kant'ın hem zamana bağlı ve hem de zamanı aşan görüşleri bulunmaktaydı. Devletle, hukukla, toplum düzeniyle, kilise ile, eğitimle ve yaşam tarzı ile ilgili görüşleri tamamıyle aydınlanmacıdır. Newton, Leibniz, John Locke ve David Hume gibi filozoflardan etkilenmiştir. Bu sırada bilgi kuramı ile ilgili olarak iki temel felsefi akım bulunuyordu: *Duyumculuk* (sensualizm) ve *akılcılık* (rasyonalizm). Duyumcular ağırlığı duyuların fonksiyonuna verirken rasyonalistler aklın fonksiyonuna veriyorlardı. Duyuların ve aklın ortak faaliyeti «deneyim» dediğimiz olguyu meydana getirmekteydi. Kant'ın felsefesi eleştiriseldir. Akılcılarla duyumcular arasında tarafsız bir hakem konumundadır. Kant, deneyimin nereden geldiğini, nasıl mümkün olduğunu, bilginin bilgi olarak nasıl algılandığını sorguladı. Kant'ın eleştirisel felsefesinin araştırdığı obje hiçbir deneyime bağlı olmayan akıldı. Onun bütün deneyimlerden önce nasıl var olduğunu araştırdı. Bu nedenle de ona «saf» akıl adını verdi. Saf aklın üç ana yetisinden birisi duyarlık (=Sinnlichkeit) ya da bakış yetisi, ikincisi anlık (=Verstand) ya da kavramlar yetisi ve sonuncusu da akıl (=Vernunf) ya da fikirler yetisiydi. Kant, aklımızın faaliyeti sonucunda bilincimizde dünyanın bir «görüngüsünün» meydana geldiğini belirtiyordu. Ancak bu «görüngü» nesnenin kendi haliyle ilgili değil, bizim tarafımızdan nesneye verilen bir biçimdi. Kant'a göre kendi halindeki cismi ya da nesneyi algılamamız

olanaksızdı; algılayan insanın bakış tarzının dışında ve ondan bağımsız olarak kendi halinde var olan nesneyi algılamak mümkün değildi. Kant, deneyi akılla bağıntılı olarak görüyordu (*Saf Aklın Eleştirisi* -1871). Yani deneyim sonrası (*a posteriori*) vardığımız yargıları, kategorik olarak bizde daha önceden (*a priori*) bulundukları için mümkün görmekteydi.

«Saf Aklın Eleştirisi» tümüyle bu temel düşüncenin bilgi biçimlerinin her alanında uygulanmasına yöneliktir. Görüşler ve saf kavramlar her türlü deneyden önce vardır; yargılar ise deneyden elde edilmektedir. Tüm deneyler sınırlı ve yaklaşık bir gerçeğe sahiptir. Mutlak gerçek ise deney öncesinde, deney dışında ve deney yapmadan bulunabilir. Bizim gerçek diye adlandırdığımız şey, sadece aklımızın yarattığı bir görüngüdür; ideal bir dünyadır. Nesneler bize görüşler sayesinde verilir; kavramlarla da düşünülürler. Kavramsız görüşler kör demektir, görüşsüz kavramlar da boştur. «Anlık, yasalarını doğadan almaz, aksine yasaları doğaya dikte ettirir.»

Tanrı, ruh, özgürlük, ölümsüzlük gibi «fikirler» ne kanıtlanabilir ne de çürütülebilir. Bunlar inanç meselesidir. İnsan sadece ahlâki «yargıya» bağımlıdır, başka yönlerden serbest ve hiçbir yasaya bağlı olmayan bir yaratıktır. Aklımız, insanın serbest olduğunu, ölümsüz ruhu bulunduğunu, dünyayı büyük bir bilgelikle ve iyilikle yönettiğini kanıtlayacak durumda değildir, ama öyle yapıyormuş gibi görünür. Fikirler bize kategoryalar gibi yasalar dikte ettirmezler, sadece temel ilkeleri verirler; bunlar «belirleyici» değil «ayarlayıcı» prensiplerdir, anlığımızın gerçek nesnesi değil, aksine aklımızın ideal hedefidir. «Fikirlerin» değeri onların gerçekleştirilebilirliklerinde değil, bizim tüm düşünme ve hareketlerimizi yönlendirmelerinde yatar.

Akıl, tüm realiteye yasalar koyar, bu da sözkonusu yasaların bizim için geçerli olduğu anlamına gelir ve sadece bizim için geçerlidir. Biz sadece görüngülerin arkasında bir şeylerin var olduğunu söyleyebiliriz, yani bizim deney

olanağımızın ötesinde birşeyler vardır. Ve "kendi halindeki nesne" kavramı algılamamızın durduğu sınırı belirler. İnsan evrende bir nokt acıktan da küçüktür, ama bir hiç gibi görünen insan, evrene kendi yasalarını koyar.

«Saf Aklın Eleştirisi», bilgi yasalarımızla, «*Pratik Aklın Eleştirisi*» (1788) ise eylemlerimizin yasalarıyla ilgilidir. Kuramsal akıl görüngüler dünyasına yasalar koyduğu gibi pratik akıl de kendisine ahlâk yasası dikte ettirir. Bu yasa da şudur: «*Hareketine esas olan istencinin ilkesi her zaman kanun koyucunun genel prensiplerini geçerli kılacak biçimde olsun.*» Pratik ilkeler ya yönetmelikler içerir (örn. "Aşçı olmak için yemek pişirmeyi öğrenmek gerekir") ya da mutlak, her türlü koşulsuz geçerlilik (örn. "yalan söyleme"). İkinci durumda koşulsuz buyruk olur. Ahlâk yasalarına hoşumuza gitse de gitmese de görev gereği uymak zorundayız. Biz mutlak ahlâki mükemmelliği istemeliyiz.

«Saf Aklın Eleştirisi» kendi halindeki nesneyi algılayamayacağımızı, sadece «düşünebileceğimizi» ve inanabileceğimizi açıklamıştı. «*Pratik Aklın Eleştirisi*» ise bunların düşünülmesinin, inanılmasının zorunlu olduğunu, varlığımızın ve eylemimizin tüzüğü yapmak zorunda olduğumuzu belirtir. İnsan, bilgi edinen varlık olarak dış dünyanın yasa koyucusudur. Ahlâki varlık olarak da kendine yasa koymaktadır. Bu durumda yasa koyuculuk ve yurttaşlık bir kişide toplanmıştır. İnsan, duyusal ve ahlâki dünyasını kendisi kurar. Kuramsal aklımız dünyayı somut, düzenli ve yasal bir birlik olarak düşünür; sonuçta yasal ve somuttur. Pratik aklımız ise insanın serbest ve ahlâklı bir varlık olmasını ister; sonuçta ahlâklı ve serbesttir.

«*Yargı Gücünün Eleştirisi*» adını taşıyan üçüncü eserinde Kant, güzellikle ilgili düşüncelere bilimsel boyut kazandırmıştır. Güzelliği de deneyden elde ettiğimiz bir kavram olarak görmez, aksine bizim ona verdiğimiz bir yargı olarak düşünür. Bu nedenle estetik olan nesneler değil, onlarla ilgili tahayyüllerimizdir (imgelemelerimiz).

Bütün bunlardan sonra filozof, gerçeğin anlığımızın, ahlâklılığın istencimizin ve güzelliğin zevkimizin ürünü olduğu sonucuna varmıştır.

Aydınlanma devrinde insan kendi bilincine vardı. Aklın keşfedilmesi ile insanın kendi değeri ve bireysellığı önem kazandı. Yaratıkların en soylusunun kendisi olduğunu kabul etti. Kant, aydınlanma ile ilgili değerlendirmesini şu sözlerle dile getiriyordu: «*Aydınlanma insanın kendi suçu olan vesayet altından çıkışıdır*». Bu belirleme insanın eski çağlarda vesayet altında kaldığı ve bu vesayet altında kalmanın suçlusu da bizzat kendisinin olduğu, çünkü kendi aklını kullanma cesaretini gösteremediği, her zaman dışarıdan verilecek buyruklara ihtiyaç duyduğu anlamına geliyordu. Ama aydınlanma ile birlikte düşünmesinin zamanı geldiğini anlamıştı. Parola «Sapere Aude ! *Kendi aklını kullanma cesaretini göster!*» dir. «*Tembellik ve korkaklık insanların büyük bölümünün yüzyıllar boyu vesayet altında kalmalarının ve başkalarının kendilerini bu insanlar üzerine vasi tayin etmelerinin sebebidir*» Kant, insanlara kendilerinin yerine başkalarının düşünmesinin daha kolay geldiğini ve bu sayede düşünme zahmetine katlanmadıklarını belirtiyor ve bu nedenle vesayet altına girmelerinin kabahatini de kendilerinde buluyordu. Aydınlanmanın ruhunun *özgürlük* olduğunu; bu özgürlüğün de aklı açıkça kullanabilme özgürlüğü olduğunu belirtmiştir.

*

Mutlakıyet rejimi Avrupa'nın hemen hemen bütün devletleri tarafından etkili ve ilerici bir rejim olarak görülüyordu. Ancak, bazı hükümdarlar aydınlanmacı fikirleri kabul etmeseler bile güçlerine zarar vermeyecek kadarını alma yolunu seçtiler. Büyük Friedrich, bu yaklaşımın en somut örneğidir. O, sadece kendi devletine değil aynı zamanda kendisine hayran olan Avusturya imparatoru *II. Joseph*'e de örnek olmuştur.

Büyük Friedrich, Prusya'yı bazı müdaheleler dışında bir hukuk devleti yapma gayreti içindeydi. 1752'de kaleme aldığı «Siyasi Vasiyetname», aydınlanmacı bir ruhla yazılmıştır. «Mahkemelerin akışına müdahele etmemeye karar verdim: Mahkemelerde yasalar konuşmalı, hükümdarlar susmalıdır» demişse de kendisini kimse yargılamaya cesaret edememiştir. Onun zamanında hakimlere teminat ve tatmin edici ücret verilmiştir. Ölümünden sonra yayınlanacak olan Prusya Genel Kanunnamesi'ni hazırlattırdı ve onun sayesinde kişilik hakları hükümdara bağlı olmaktan çıkarıldı; hükümdar da tebaa (uyruk) gibi adaletin emrine girdi. Soruşturmalarda eski yöntemler bırakıldı. Prusya'nın her tarafında geçerli olan bu hukuk sisteminin, devlet olma bilinci bakımından bağlayıcı etkisi oldu.

Friedrich, aydınlanmacı anlayış doğrultusunda tüm dini görüşlere karşı hoşgörülü davranıyordu. Dinin devletin üyesi olmaktaki belirleyici rolünü kaldırdı. Bununla birlikte Yahudilere karşı pek de hoşgörülü olduğu söylenemez, çünkü onları Hıristiyanların ticaretine zarar verdikleri ve devlete yaramadıkları düşüncesiyle en tehlikeli kimseler olarak görüyordu. Yahudi nüfusunun artmaması için önlem alınması gerektiğini savunup büyük çapta ticaret yapmalarını yasakladı. Devletin soylu, burjuva ve köylü biçiminde tabakalara ayırımını korudu. Soyluların mallarını burjuvanın ve köylülerin satın almasını yasakladı. Hukuk ve din alanında gösterilen aydınlanmacı tutum bu alanda gösterilemedi ve soyluların ayrıcalıklı olması durumu daha da pekişti.

Soylular (memurlar, subaylar) devletin belirleyici tabakası olmaya devam ediyorlardı. Küçük burjuva onların tebaası durumuna getirildi. Şehirlerdeki burjuvanın siyasi hakları bulunmadığından devlet yaşamına karşı kayıtsız kalıyordu. Köylülerin ise sadece taşınabilir malları bulunuyordu. Angaryada zorunlu olan altı gün çalışma, üç güne indirildi.

Büyük Friedrich devleti rasyonalist bir mekanizma olarak görüyordu. Kendisi için devlet, hem hükümdar hem de tebaa olarak hizmet edeceği kişiliği olmayan bir yücelikti.

Friedrich Prusya'da reformlar yaparken *II. Joseph* 1780'de Avusturya imparatoru oldu. On yıllık yönetimi sırasında Habsburg Devletini aydınlanmacı bir ruhla reform etmeye çalıştı; devleti büyük ölçüde kiliseden ayırdı. Tarikatları kaldırdı, manastırların çoğunu kapattı ve ibadeti belli günlerle sınırlayarak düzene soktu. Protestanlar onun yönetiminde eşitlik kazanıp devlet hizmetinde çalışabilme yetkisi aldılar. Yahudilerin hukuksal durumunda iyileştirmeler yaptı, öğrenim yapmalarına, zanaat icra etmelerine, fabrika kurmalarına ve Alman soyadlarını almalarına izin verdi; özel kıyafet giyme mecburiyetlerini kaldırdı.

Evlilik 1783'de kilise nikâhı zorunlu kalmakla birlikte bir burjuva akti olarak kabul edildi. Katolik olmayanlara boşanma ve tekrar evlenme izni verildi. «Josephina» adıyla anılan yasa ile işkence ve ölüm cezası resmen kaldırıldı.

İmparator Joseph, 1871 yılında köylüleri doğuştan tebaa olma durumundan çıkardı; onlara özgürce evlenme hakkı verdi; serbest iş seçme hakkı tanıdı; mallarını da serbest satabilme yetkisi verdi. Köylüler, topraklarının efendisi ile anlaşıp angaryayı ve diğer ödentileri icara çevirme olanağı elde ettiler.

Joseph'in uyguladığı kilise siyaseti ve yenilikleri zorla kabul ettirme isteği, halkın tepkisine neden oldu. Soyluların, din adamlarının ve geniş kitlelerin direnci karşısında reformları geri almak zorunda kaldı. Resmi dil olarak Almancanın Bohemya'da ve Macaristan'da da kullanılması emri ve her tarafın Alman kalıbına sokulması isteği, Avusturya İmparatorluğu altında yaşayan halklarda büyük infial uyandırdı. Bu nedenle imparatorun planları Macaristan'da ve Avusturya Hollanda'sında gerçekleşmedi.

*

XVIII. yüzyılın ikinci yarısı Avrupa'da kimi köklü değişimlerin sürecini başlatmıştır. 1789'da aydınlanmacı birikimin sonucunda Fransız burjuvazisi Fransız Devrimi'ni gerçekleştirdi. Büyük Devrim mutlakıyeti ve *Ancien Rejimini* (eski krallık rejimini) yıkarak demokratikleşme sürecini başlattı. Önce devlet sisteminde başlayan bu hareket daha sonra toplumun çeşitli kesimlerinde de görülecekti. İkinci devrim sanayileşmede oldu. XIX. yüzyıla girerken sanayileşme, topluma biçim vermeye başladı. Her iki olayın da birden bire ortaya çıkmadığı, önceki yüzyıllarda sosyal, ekonomik ve kültürel değişikliklerin birikimi sonucunda gerçekleştiği bilinmektedir. Her iki olayın da geleneksel yaşamın ve toplum düzeninin çözülüp yıkılmasıyla meydana geldiği bir gerçektir. İnsanların olayların nedenlerini, yasal durumlarını araştırmak, bunları bir sistem haline getirmek, dış dünyada uygulamak, belli buluşlar yapmak ve olanları geliştirmek güdüsü ile hareket etmeye başlamış olduğunu önceki bölümlerde belirtmiştik. Elde edilen doğabilimsel yöntemler, düşünce tarz ve yöntemine belli ölçüde etkili oluyordu.

Bu gelişmeler paralelinde oluşan aydınlanma hareketi, aklı insan yaşamının belirleyici ve egemen gücü olarak kabul etti. İnsanlar artık devleti, kiliseyi ve toplumu eleştirmeye başladı. İnsan yavaş yavaş özgürlük, eşitlik, hoşgörü ve insaniyet ideallerine ısınıyordu. Kültürel, ekonomik, resmi ve sosyal yaşamın her alanında akılcı bilgiler yardımıyla iyileştirmeler ve gelişmeler kaydediliyordu.

Doğa bilimlerinde elde edilen gelişmelerin bir sonucu olarak teknolojide birkaç on yıllar içinde büyük atılımlar sağlandı. Ancak bu gelişmelerin düşünsel yönlendirmeler olmaksızın gerçekleşmesi olanaksızdı. Yeni bir çalışma ahlâkıyla geleneksel üretim ve işletme biçimleri değiştirildi; yeni bir çağ başladı. Aydınlanma ile ekonomideki liberalizm bu bağlamda önemli hareket olarak ortaya

çıktı. Bireyin özgür olarak gelişmesini, yeteneklerini serbestçe kullanabilmesini isteyen liberalizm, genel bir kültür gelişimini ve sosyo-ekonomik düzende yapısal değişiklikleri vaad ediyordu. Bu düşünsel tavır, XVIII. yüzyılın sonları ile XIX. yüzyılın başlarında çeşitli alanlarda gerçekleştirilen çok sayıda reformu hazırladı. Özellikle liberalizm mutlakıyetin tekelci ve merkantil sistemine muhalefet ediyordu. Sanayi devriminin başında liberal, katı bireyselci ve kapitalist düşünce egemendi.

1791'de Fransa meşruti krallığa dönüştü. Fransa cumhuriyet ilan edince Avrupa'nın tutucu güçleri İngiltere, Hollanda, İspanya, Habsburg (Avusturya) ve Prusya devrimci Fransa'ya karşı koalisyon savaşı açtılar.

1793'te XIV. Lui ile Marie Antoinette giyotinle idam edildi. Cumhuriyetçi Konvansiyon, Jakobenlerin öncülüğündeve *Robespierre*'in önderliğinde Fransa'da iki yıl süren kanlı terör egemenliğini kurdu. Buna karşın koalisyon kuvvetleri devrimci Fransa'yı yenmeyi başaramadı.

1799'da İtalya ve Mısır'da zaferler kazanan *Napoleon Bonaparte* (I. Napoleon) Fransız Cumhuriyeti'nin birinci konsulu oldu. Avusturya ve Almanya ile yapılan *Lenéville* Barış Antlaşması sonunda Napoleon Almanya'yı kendi arzusuna göre yeniden düzenlemeye başladı, 1804'te kendini Fransa İmparatoru ilan ettti. Ren kıyılarındaki çok sayıda Alman, onun kişiliğinde Büyük Karl'ı (Şarleman) görüyor ve onu büyük bir coşku ile alkışlıyordu.

Alman İmparatoru *II. Franz*'ın unvanını bırakarak (1806) sadece Avusturya kralı olması üzerine «Alman Ulusunun Kutsal Roma İmparatorluğu»[1] kuruluşundan bin yıl sonra bir protokolla sona erdi.

Almanya'daki gençlik Fransız Devrimin gerçek siyasi durumunu anlamasa bile büyük bir coşku ile alkışlıyordu. Ancak Schiller'in Fransız devrimini kısa bir süre desteklemesi bir yana, devrim Alman aydınları tarafından onaylanmadı.

---

[1] Das Heilige Römische Reich deutscher Nation

*

Almanya'nın, yukarıda belirttiğimiz düşünsel ve ekonomik gelişmelerden etkilendiğini söylemek mümkün değildir. Aydınlanma felsefesini edebiyat alanında *Gotthold Ephraim Lessing*'in (1729-1781) yaşama geçirdiğini görüyoruz. Lessing, 1767'de «*Minna von Barnhelm*» adlı oyununu yazıp, iki sene sonra burjuva tiyatrosunun temel kuramı olan «*Hamburgische Dramaturgie*» adlı yazılarını kaleme aldı. «*Emilia Galotti*» (1772) adlı oyununda feodal yönetimi ve prenslerin vahşetini eleştiriyordu. Bugün bile Almanlara insancıl olma konusunda örnek olacak «*Bilge Nathan*» adlı eserinde, önyargısızlığı, hoşgörüyü, kardeşliği ve sevecenliği farklı uluslardan ve dinlerden gelen insanlar arasında sağlayarak bu alanda örnek bir eser yarattı. Bu arada Shakespeare'in ve İngiliz tiyatrosunun etkisi artarken Fransız tiyatrosu etkisini yitirmeye başladı. Bununla birlikte Lessing'in çağını etkilediğini söylemek pek mümkün değildir.

Yaklaşık 1765 ile 1885 yılları arasında devam eden *Fırtına ve Tepki* (Sturm und Drang)[1] hareketiyle dar anlaşılan aydınlanmaya karşı yaratıcı deha ve bireyin özgürlüğü fikri savunulmaya başlandı. Bu akım, Rousseau'nun da etkisiyle aydınlanmanın akılcı egemenliği karşısında duygu serbestliğini savunuyordu. *Johann Gottfried Herder* (1744-1803) halk diline, halk edebiyatına ve türkülerine önem vererek bunların halkın bilinçsiz yaratıcı gücü olarak değer kazanmasını sağladı. «İnsanlık Tarihinin Felsefesi Üzerine Fikirler» adlı çalışmasında «insancıllığa ulaşmada» halkların milli özelliklerinin rolünü ortaya koydu. Herder, etkisini klasik ve romantik çağlarda da sürdürecekti. 1773 yılında *Johan Wolfgang von Goethe*'nin (1749-1832) «*Götz von Berlichingen*» adlı oyunu, 1774'te de «*Genç Werther'in Acıları*» romanı ya-

[1] Bu akıma «Deha Çağı» adı da verilmektedir.

yınlandı. Seksenli yıllarda *Friedrich Schiller*'in (1759-1805) «*Haydutlar*», «*Hile ve Sevgi*» ve «*Fiesco*» adlı oyunları yayınlandı ve oynandı. «*Don Carlos*» adlı eseriyle keyfi yönetime karşı insancıllık ve özgürlük anıtı diken Schiller, ayrıca tiyatro kurumuna ahlâki ve siyasi bakımdan eğitim ve propaganda görevi veriyordu. Felsefesini özetlediğimiz Kant da yazılarıyla yeni bir çağın başlamasına katkıda bulunuyordu. Kant, «Pratik Aklın Eleştirisi» adlı eserinde insanın kişisel gelişmesi için özgür olması gerektiğini savunurken dolaylı olarak burjuva sınıfının özgürlüğünü savunuyordu.

3. KLASİK

1790 ile Prusya'nın 1806/1807 yılındaki I. Napoleon'a karşı yenilgisi arasında kalan sürede Alman klasik edebiyatı gelişti. Schiller'in eserleri başta olmak üzere klasik Alman edebiyatını yeşerten Kant'ın felsefesidir. 1794'yılında Goethe ile Schiller yakın dostluk kurdular. Bu tarihten itibaren özgürlük, uyum, yetiler arasında denge kurmak, iyilik, doğruluk, ahlâki güzellik ve insancıllık düşüncelerini eserlerinde idealize ederek canlandırıp, Alman klasik edebiyatını geliştirdiler. *Fırtına ve Tepki* üslûbu doğrultusunda eserler vermekte olan Goethe, İtalya seyahatinden dönünce sanata yeni bir anlayışla yaklaştı. «*Iphigenie*» ve «*Tasso*» gibi eserleriyle evrenselliği yakaladı. Tanrıya meydan okuduğu «*Faust*» adlı eserinin ilk bölümünü tamamladı. Destan türünde yazdığı «*Hermann ile Dorothea*» adlı eserinde Fransız Devrimine karşı beslediği kuşku okunmaktadır. «*Wilhelm Meister'in Öğrenim Yılları*» adlı romanına bireyle toplum arasında sağlanması gereken uyumu konu etti. Çok sayıda şiir de yazmış olan Goethe, Alman ve dünya edebiyatının unutulmaz simalarındandır. «Özgürlük Yazarı» ve «Küçük Devrimci» olarak da anılan Schiller'in, yaşamı boyunca yöneticilerle

başı dertten pek eksik olmadı. Özgürlük ve bağımsızlık anlayışından ödün vermeyen yazar, çok sayıda balad ve şiirlerinin yanında oyun yazarı olarak ün yaptı. «*Don Carlos*», «*Wallenstein*» «*Orleanlı Bakire*», «*Maria Stuart*» ve «*Wilhelm Tell*» onun klasik üslûpla yazdığı ve özgürlük, bağımsızlık ve insancıllık mesajlarıyla dolu eserleridir.

Goethe ile Schiller'in klasik edebiyatına paralel olarak Haydn, Mozart ve Beethoven Viyana'da müzik alanında şaheserler yaratıyorlardı. Goethe'nin sanatın halktan özellikler taşıması isteğini Haydn, Mozart ve Franz Schubert müzikte gerçekleştirdi. Barok müziğiyle tanınan Mozart, 1791 yılında genç yaşında yoksulluk içinde öldü. Bir sene sonra *Ludwig van Beethoven* Viyana'ya taşındı ve Haydn'ın öğrencisi oldu. 1799'da ilk büyük senfonisini besteleyen Beethoven, 1804 yılında Napoleon'a adamak istediği «*Eroica*» adlı senfonisini orkestraların icrasına sundu. Beethoven, klasik Alman müziğinin tamamlayıcısı olarak kabul edilmektedir.

VIII. ROMANTİZM VE ALMAN MİLLİYETÇİLİĞİNİN UYANIŞI

1. ROMANTİZM

Alman klasik akımının insancıllık idealinde ulusalcılık bilinci henüz yoktu. Daha çok kendi dilinin ve halkının kaynaklarından elde edilen güç keşfedilmişti. Büyük ideallerle bakılan antik çağ, evrensellik ve doğa yaşantısı, Goethe ile Schiller'in dar anlamdaki bir ulusalcılık anlayışını engelliyordu. Özellikle Goethe, kendi halkının kaderiyle ilgilenmekle birlikte yaşamı boyunca kendini bir dünya yurttaşı olarak görüyordu. Schiller'in kültür devleti fikri de Almanya'da uygun koşullar bulunmakla birlikte sadece Almanları hedef almıyordu. Klasik dünya görüşü evrenseldi ve hiç kimse bunu zararlı görmüyordu.

Yüzyılın doksanlı yıllarında Jena'da yazarlar ve alimler çevresi oluştu. Bu çevre *romantizm* akımını meydana getirdi. Özellikle erken romantizm, klasik devirde olduğu gibi dar burjuva aydınlanmasına karşı tavır aldı. Ama aynı zamanda klasiğin biçimciliğine karşı da saldırı başlattı. Jena romantikçileri insandaki akıl dışı ve hatta şeytani güçlere hitap ediyorlardı. Varlığını çok kez tehdit eden bu güçleri Goethe tanıyordu. Bunları ortadan kaldırmayı kendisine ödev bilmişti.

Romantizmin yazarları da kaos istemiyorlardı. İstedikleri sadece özellikle Schiller'de gördükleri klasiğin biçim arzusuna karşı duyguyu koymaktı. Jenalı filozof *Johann Gottlieb Fichte* (1762-1814) 1794 ile 1797 yılları

arasında doğal hakkın temelleri ile bilim öğretisinin prensipleri konusundaki yazılarını yayımladı. Burada Fichte, Kant'tan daha ileri gidiyordu. Felsefenin kişinin yaratıcı ve ethik etkinliğinin bilimsel gözleminden başka birşey olmadığını öğretiyordu. Kişilik gelişmesinin bu en yüksek biçimine «ben» adını verdi. Fichte'de «ben» tümüyle dünyanın düzenleyici prensibine dönüştü. Fichte için nesnelerin görüngüleri «ben»i belirlemiyor, tam tersine «ben» algılama sayesinde nesnelerin görüngülerini belirliyordu. Böylece Fichte'de «ben», bireyin aklı, istenci, ahlâklılığı ve inancı ile ilgili kollektif kavramıdı. Bu aynı zamanda kimi romantizm yazarları için çıkış noktası olmuştu. Fichte insanın özünün sonsuzlukta tamamlanacağını öğrettiği için romantizm yazarları da «ben»in sonsuzluğa ve evrene giriş imkânı verdiği sonucunu çıkarabileceklerine inanıyorlardı. Kant'ın akılcı transendentalizmi bu sayede gerçek tarsendenz öğretisine, saf deneyimi aşan bir bilgi anlayışına dönüştü. Zaten romantizm yazarlarının istediği de buydu. Onlar düşsel bilinçsizliğe ve büyülü efsanevi durumlara ulaşmak istiyorlardı. *Friedrich Wilhelm Schelling* (1775-1854) doğayı görünen bir ruh ve ruhu da görünmeyen bir doğa olarak özdeş kabul ediyordu. Sanatçıyı düşünürün üstünde görüyor, çünkü sanatçı duyumsalı ruhsallaştırmakta ve ruhsalı duyumsallaştırmaktaydı. Bir başka deyişle soyutu somutlaştırmakta, somutu soyutlaştırmaktaydı. Bunun sonucunda o, «dünya ruhunun» ortaya çıkarılmasında daha başarılı bir rol üstlendi. Her iki filozof da romantik akımı köklü biçimde etkilemiştir.

Romantizmin yazarları Herder'den de etkilendiler. Herder, bir halkın ruhunun efsanelerden yola çıkarak gelişeceğini öğretmişti. Bu doğrultuda romantik yazarlar kısa zamanda halkı ve efsaneleri zihinsel ve ruhsal kaynak olarak keşfettiler. Ortaçağı ve Ortaçağ insanının inançlılığını çağın akılcı Hıristiyanlığı karşısına koydular. Özellikle Stauferlerin imparatorları ve Haçlı Seferleri onları büyülüyordu. *Friedrich von Hardenberg* (yaygın adıyla *Novalis*) 1799'da yazdığı «*Hıristiyanlık ya da*

Avrupa» adlı makalesinde romantizmin tutucu programını biçimlemeye çalıştı. Novalis, bu yazısında Ortaçağı idealize etmektedir. Kendi çağında dağınık gördüğü halk ve inanç birliğinin o devirde var olduğuna inanıyordu.

Romantizm edebi ve düşünsel hareket olarak ikilemli bir biçimde başladı. Bunun kanıtı edebiyattaki alaycılıktır. Gerçek ortadan kaldırılmak için edebileştirilmekteydi. Romantikçiler sonsuzluğun ulaşılamaz olduğu görüşünü benimsemek durumunda kalıyorlardı. Bundan dolayı da edebi gerçekliklerindeki çelişkiye aldırmamak için alaycılıktan yararlanıyorlardı. Bazıları için ise sanat, yedek bir din anlamına geliyordu. Ancak burada da pek çoğu başarılı değildi. Katolik mezhebine giriyor ve gençlik eserlerini lânetliyorlardı. Romantizmin çelişkisi tasavvufi inançlılıktan hiçlik sınırına kadar uzanıyordu. Sadece doğa, manzara ve halkın sade yaşamı değil, yalnızlık, yitirmişlik ve boş hiçlik de keşfediliyordu. İşte bu çelişkiden düşünsel büyük bir akım ortaya çıktı.

Romantizm akımı sadece edebiyatla sınırlı kalmamıştır. Bilimin de hemen hemen bütün alanlarına etki edip onun değişmesine neden oldu. Özellikle tarih bilimi onun sayesinde bir çağın ruhunu ve de kültürü zamandan yola çıkarak anlama yöntemlerini öğretti. Romantizm devrinde folklor (halkıyat) ve etnoloji (ırkıyat) başladı. Romantizm, çağının psikolojisini ve tıbbını zenginleştirdi. Yine bu devirde gerçek olarak modern filoloji ve karşılaştırmalı edebiyat bilimi ortaya çıktı. Ama doğa bilimleri ve idari bilimler de ondan etkilendi. Romantizmin tasavvufi (gizemli) eğilimlerinden ilahiyat da etkilendi; bu alanda özellikle devrin Katolik mezhebi ile romantizmi özdeşleştirmek mümkündür. Almanya çıkışlı olup bütün Avrupa'yı etkileyen tek düşünsel hareket romantizmdir.

Romantizmin yazarları ve alimleri halk edebiyatı ile ilgileniyorlardı. Şair *Clemens von Brentano* ile *Achim von Arnim*, 1806 yılında «*Der Knaben Wunderhorn*» adı altında topladıkları halk şarkılarını yayımladılar. Bu toplama ile sade ve doğal liriğin yeni tarzı başlamış oldu.

Grimm Kardeşler filolog olarak masalları toplayıp bunları bilimsel bir yorumla yayımladılar. Sözlü halde bulunan halk edebiyatı, bu sayede yazılı edebiyat haline gelip, daha da çok yayılma olanağına kavuştu. Halk şarkıları ve masallar pek çok romantik yazar tarafından bizzat yazıldı. Çok geçmeden Franz *Schubert* gibi romantik şarkı bestecileri de ortaya çıktı ve çok tanınan şiirleri besteledi. Bütün bu çalışmalar edebiyata popüler bir görüntü veriyordu. Klasik az ya da çok eğitim görmüş bir okur kitlesine yönelmiş ve halkı eğitmeyi hedeflemişti. Romantik ise bazı durumlarda bunun tersini yaptı: halkın doğal ve edebi gücüne inanıp halka yöneldi. Halkı edebileştiriyor ve idealize ediyordu, fakat bunu yaparken sanatla halk ayırımı kimi durumlarda daha belirgin duruma geliyordu. Çünkü sıradan bir köylü ya da zanaatkâr 1800 yıllarında ne Goethe'yi ne Schiller'i ne de Novalis ya da Brentano'yu okuyordu. O, çağının edebi olmayan pek çok sayıdaki romanlarından ancak birini okuyordu. Bugün için Almanya'da romantizm yazarlarının çok güzel şiirleri ile birkaç uzun hikâyeleri canlılığını korumaktadır, ama romanları için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Yazdıkları tiyatro eserleri ise o çağda bile oynanmamıştır.

Romantizmin değiştirici ve derin etkisinin bir nedeni de onun daha çok siyasi ve sosyal karakterde olmasında yatar. Jena'daki romantik akım ile Weimar'daki klasik akımın buluştuğu ortak nokta şuydu: Her iki akım da ulusalcılığı siyasi anlamda ele almıyordu. Yeniden keşfedilen Stauferler Çağı sayesinde imparatorluk düşüncesi ortaya çıktı. Ama bununla bağıntılı olan tutuculuk henüz milliyetçi esaslara göre düzenlenmemişti. Fakat Jena yakınlarındaki meydan savaşından ve I. Napoleon'un bütün Almanya'yı işgalinden sonra durum değişecekti.

Devrin büyük üstadı Goethe, I. Napoleon'a karşı konulmayacağı düşüncesindeydi. I. Napoleon, Goethe için devrimin ortaya çıkardığı ve anarşinin üstesinden gelen bir dahiydi; ona hayranlık duyuyordu. Ne var ki, gelişen

olaylar Goethe'yi bu düşüncesinde haklı çıkarmadı. Romantizm ise işgal altında daha milliyetçi ve tutucu bir tavır aldı. Romantizmin ikinci edebi merkezi Heidelberg'di. Burada özellikle halk edebiyatı teşvik ediliyordu. Siyasi romantizmin merkezi ise Berlin'di. Berlin'deki romantizm çevresinde edebiyatta o zamana kadar önemli bir rol oynamayan pek çok soylu kişi yer alıyordu.

1807 yılında Prusya kralı, *Freiherr von Stein*'i başbakanlığa atadı. Ona Prusya devletininin reform edilmesi görevini verdi. Freiherr von Stein romantikçi değildi. Ancak tutucu fikirlerle yaptığı reformlar romantikçiler tarafından da kabul görüyordu. İşe başlarken hükümetle halk arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesi noktasından yola çıktı. Stein'e göre devletin ödevi, halkta ahlâki bakımdan mevcut olan iyi güçleri bir araya toplayıp herkesin hizmetine sunmaktı. Bu amaca yönelik olarak yurttaşların devlete olan ilgisini uyandırmak gerekiyordu. Bu, ancak yurttaşların devlet yaşamına aktif bir biçimde katılımıyla mümkün olabilirdi.

Stein'in ilk reformu şehirlerle ilgiliydi. Halk küçük bölgelerde kendi kendini yönetecekti. Şehirler ve köyler, hatta vilayetlerin kendi yönetimleri olmalıydı. Ancak yaptığı bu reformu sadece şehirlerde yaşama geçirebildi. İkinci reformu ise köylülerle ilgiliydi. Köylü ve çiftçiler 1524/25'deki Köylü Savaşları'ndan itibaren günden güne özgürlüklerini daha da kaybetmiş, hatta pek çoğu köle olmuştu. Yeni elde ettikleri haklar, toprak ağalarının onları ücretsiz olarak mülklerinde çalıştırmaya zorlamalarına izin vermiyordu. Bir yıl sonra I. Napoleon, Prusya kralından Stein'i görevden almasını istedi. Stein ise ülkeden kaçmak zorunda kaldı.

2. KURTULUŞ MÜCADELELERİ

1808 yılında I. Napoleon'a karşı İspanya'da ayaklanma başladı. 1809 yılında ise Avusturyalılar ayaklandılar. I. Napoleon her iki ayaklanmayı da bastırdı. Prusya'da ise sadece küçük çapta tek tük isyanlar oluştu. Romantizm çevrelerinde I. Napoleon'a karşı nefret büyümeye başlamıştı. O zamana kadar tam belirgin olmayan milliyetçi düşünceler artık düşünsel ve siyasi bir karşı devrim programı haline getirilmek isteniyordu. Aralarında sadece yazarların değil filozofların ve anayasacıların da bulunduğu Berlin romantikçilerinin programı tutucuydu. Bununla birlikte kendilerini devrimci hissediyorlardı. Klasikçilerin aksine bireyi değiştirmek değil halkın aklını ve geleneksel güçlerini uyandırmak ve güçlendirmek istiyorlardı.

I. Napoleon'un istilâsı sırasında siyasi olmayan «Alman Hareketinin» özgürlük fikirleri ulusla ilişkilendirildi. Schiller'in «*Jungfrau von Orleans*» ve «*Wilhelm Tell*» adlı oyunları, Friedrich Hölderlin'in «*Freies Volk der Griechen*» ve «*Anavatan İçin Ölüm*» gibi eserleri bağımsızlık ve özgürlük düşüncelerine örnek verilebilir. *Fichte*, 1807 yılında «Alman Ulusuna Söylevler» adlı yazısını kaleme aldı. Bu söylevlerde Almanların I. Napoleon'a düşünsel yönden karşı koymalarını istiyordu. Yazar *Heinrich von Kleist* (1777-1811) «Hermannsschlacht» adlı oyununu yazdı. Onun ulusal kahramanı Roma egemenliğine karşı savaşmış olan Hermann der Cherusker'di, ancak eser Fransız istilâsına karşı savaşımı hedef alıyordu. *Joseph Görres* «Rheinische Merkur» adlı dergisinde I. Napoleon'a karşı mücadele veriyordu. Prusya kralı *III. Friedrich Wilhelm*, 1809 yılında *Wilhelm von Humboldt*'u Prusya kültür bakanı yaptı. Humboldt, Berlin'de üniversite kurdu, Fichte de üniversitenin ilk rektörü oldu. Gün geçtikçe I. Napoleon'a karşı düşünsel direnç

artmaya devam ediyordu. Ve o, hâlâ Fransız Devriminin bir üyesi olarak görülüyordu.

Kral, orduda sessizce reform yaptırtmaya başladı. Reformcular genel askerlik hizmeti esasına dayalı bir halk ordusu yarattılar. Burjuva sınıfı vatana sahip çıkıp, onu kurtarmayı bir ödev olarak anlayacaktı. Bu sınıfın insanlarına artık subay olma hakkı da veriliyordu. Yapılan reformlar kitlelerde büyük beklentiler uyandırmıştı. Devlet ilk kez halktan devleti kurtarmasını istedi. Burjuvabununkarşılığında devlet tarafından (kral tarafından) geniş özgürlüklerle ödüllendirileceklerdi. Ancak Stein'in yerine geçen Prens Hardenberg öngörülen reformlardan demokrasi tehlikesi sezinleyerek vazgeçip, burjuvada uyanan ulusal ve siyasi unsurları ekonomik alana kanalize etmeyi yeğledi. Prusya için ticaret serbestisi getirerek ilk reformunu yaptı. Şimdi herkes bir ticarethane açabiliyordu. Bunun anlamı ekonominin liberalleştirilmesi demekti.

I. Napoleon 1812 yılının yazında yaklaşık 150.000'i Almanlardan oluşan 600.000 kişilik bir orduyla Rusya seferine çıkınca Alman kamuoyunundüşüncesi ikiye ayrılmıştı. Güçlü bir Fransız etkisi altında bulunan Batı ve Güney Almanya'da milli duygular yoktu. I. Napoleon buralarda köklü yönetim reformları yapmış ve kısmen de «Code Napoleon»u uygulamaya sokmuştu. Böylece tüm yurttaşların yasa karşısında eşitliğini sağlamıştı. Kölelik, feodal sınıflar, soyluların ve din adamlarının ayrıcalıklı olması durumu artık geçmişte kalmıştı. Sadece Prusya ve Avusturya'da ulusal bir hareket beklenebilirdi. Avusturya ise başarısız bir direnişten sonra Prusya'nın hareketini bekliyordu.

Milliyetçilerin tek ümidi Prusya idi. Ancak kral ve bakanları ortaya çıkan yeni özgürlükçü düşüncelerden ve bunların ortaya çıkaracağı yeni düzenden korkuyorlardı, daha doğrusu eski devlet düzenine zarar vereceğinden korkuyorlardı. Halka ihtiyaçları vardı, romantikçilere mü-

teşekkirdiler, ancak uyanan özgürlük isteklerini de kontrol altında tutmak istiyorlardı.

Napoleon büyük ordusu ile çabucak Moskova'ya ulaştı. 1812/13 kışında orduları Rusya'da yenilgiye uğradılar. Kış şartlarının ortaya çıkması ve mesafenin çok uzak bulunması, onu geri dönmeye mecbur etti. Moskova'yı ateşe verip binlerce kilometrelik yolu katetmek için yola koyuldu. Soğuk, açlık ve Partizanlarla Rus odrusunun devamlı takibi hemen hemen tüm ordusunu kaybetmesine sebep oldu. Bu yenilgiden sonra Fransızlara karşı kurtuluş savaşları başladı. Prusya kralı halkın baskısı sonucunda I. Napoleon'a savaş ilan etmek zorunda kaldı. Kısa zaman içinde Avusturya da, Rusya ile Prusya'nın kurdukları birliğe I. Napoleon'un beklenen yenilgisinden sonra Almanya'nın yeniden düzenlenmesi sırasında söz sahibi olabilmek için katıldı. Diplomatik alanda çok becerikli olan *Metternich* Bavyera'yı I. Napoleon'un Ren birliğinden ayırdı. 16-19 Ekim 1813 tarihlerinde Rus, Avusturya ve Prusya birlikleri I. Napoleon'u *Leipzig Meydan Savaşı*'nda yenilgiye uğrattılar. I. Napoleon 6 Nisan 1814'te görevinden çekildi. Bu arada milliyetçi ve hanedanlık taleplerinin ön plana çıktığı ve yöneticilerin bu yolda çaba harcadığı görülüyordu. Bununla birlikte «Tanrı himayesindeki prenslik mutlakıyeti» son buldu. Yurttaşlar artık söz sahibi olmak, anayasal düzene kavuşmak ve parlamenter rejimle yönetilmek istiyorlardı. *Prens Metternich*, Avrupa'nın prenslerini ve devlet adamlarını Viyana'da kongreye çağırdı. Avrupanın yeniden düzenlenmesi 1815 yılında *Viyana Kongresi*'nde sağlanacaktı. Metternich tutucu bir diplomattı; devleti tehlikeye sokacağı varsayımıyla liberal ve ulusal düşünceleri reddediyordu. Halklar I. Napoleon'a karşı hükümdarlarının ve devletlerinin özgürlüğü için savaştılar. Dünya tarihinin büyük fatihine karşı savaşıp zafer kazandılar. Şimdi hükümdarlarının da kendilerini unutmayacaklarını umuyorlardı. Ancak özgürlük fikri Almanya'da sadece I. Napoleon'a karşı ve onunsayesinde uyandı. İlk kez hükümdarlar tahtlarını

geri almak için halklarına başvuruyordu ki, bu durum yepyeni bir şeydi. Viyana Kongresinde şu siyasi prensipler kabul edildi: R e s t o r a s y o n: 1792 öncesi siyasi durumun yeniden sağlanması. Konferansa başta İngiltere, Rusya, Prusya, Avusturya ve Fransa olmak üzere Avrupa'nın tüm prensleri ve devletleri katıldı. M e ş r u i y e t (=Legitimität): Eski hanedanlık rejiminin isteklerinin haklı görülmesi prensibi. D a y a n ı ş m a (=Solidarität): Prenslerin devrimci fikirleri ve hareketleri bastırmak için ortak politika izlemesi.

Almanya'da milliyetçilik artık uyanmıştı. Milliyetçi içerikli savaş şarkıları söyleniyor, 1813 yılındaki şiirlerde ve konuşmalarda ulusal bilinç işleniyordu. Romantizmin fikirleri de milliyetçi, halkçı bir renge büründü. Klasik akımdan sadece özgürlük kavramı kalmıştı. Schiller'in romantik oyunu «Orleanslı Bakire»[1] çok popüler bir duruma geldi. Milliyetçiliğin tasavvufu keşfedildi. Ne var ki, Metternich ve Viyana Kongresinin diğer prensleri görevlerini özgürlük ruhunu bastırmakta görüyorlardı. Reform hareketini tümüyle bastırma olanakları yoktu, fakat en aza indirmek için çaba sarfediyorlardı. I. Napoleon'un işgali sırasında Almanya'nın Prusya prensi de dahil olmak üzere pek çok prensi halklarına anayasa sözü vermişti. Anayasa ile burjuvaya, devleti ve tahtı kurtardığından dolayı siyasi haklar verilecekti. Ancak, Viyana Kongresi başladığı zaman bunlardan söz edilmiyordu. Eski mutlakıyet güçleri I. Napoleon'a karşı elde ettikleri zaferle Fransız Devriminin ruhuna karşı da zafer elde ettiklerine ya da edeceklerine inanıyorlardı.

Pek çok kimsenin beklediği özgür, ulusal ve birleşik bir A l m a n d e v l e t i n i n k u r u l m a s ı özlemi Viyana Kongresi'ninde giderilemedi. Bunun ve eski imparatorluğun yerine bağımsız devletlerden oluşan gevşek bir birlik ortaya çıktı, yani *Alman Birliği*[2] kuruldu. Alman Birliği,

---

1 *«Die Jungfrau von Orleans»* (=Jean d'Ark)

2. Der deutsche Bund. 1815-66

Metternich'in önderliğinde 39 devletin (35 bağımsız prenslik ve dört serbest şehir) bir araya gelmesinden oluştu. Birliğin tek ortak organı Frankfurt'taki parlamentoydu. Aslında bu parlamento da seçimle gelen üyelerden değil, elçilerden oluşan bir konferans niteliğindeydi. Sonuç olarak demokratik anayasa ne Avusturya'da ne de Almanya'da yürürlüge girdi. I. Napoleon 1815 yılında Waterloo'da kesin yenilgiye uğratıldıktan sonra St. Helena'ya sürüldü ve 1821 yılında orada öldü. Viyana Kongresindeki prensler Fransız Devrimine karşı savaşmak konusunda daha kararlı bir tutum içine girdiler. Böylece üç monarşik devlet olan Rusya, Avusturya ve Prusya, Batıdan gelecek olan liberal ve milliyetçi fikirleri kendi halklarına bulaştırmamak için *Kutsal İttifak*'ı[1] kurdular. İttifaka daha sonra papa ile Osmanlı Sultanının dışında tüm Avrupa ülkeleri katıldı. Ve temelini tutucu romantizmden alan restoratif eğilim otuz yıl boyunca Almanya'da etkili oldu. Polis ve sansür marifetiyle liberal bir ortamın oluşması engellendi. Hükümdarların tanrı inayeti, tebaanın tüm demokratik yenilik isteklerine, devrimci mücadelelerine ve her türlü serbestlik arzularına karşı güvence oluşturmaktaydı. Her alanda gericilik egemendi. «*Taht ve kilise birliği*»[2] uluslarüstü bir barış organizasyonu anlamına geliyordu.

Federal meclisin ve 35 prensin restorasyon siyaseti görünüşte sükûnet getiren bir devri yaşadı (Biedermeier). Soylular, tutucu memurlar ve burjuva libaral fikirleri reddediyordu. Siyasi kararlara tebaanın katılması gereksiz görüldü.

Goethe bu sırada Weimar'da yaşıyordu. Fakat liberallerin ve tutucuların saldırısından kurtulamıyordu, çünkü liberaller onu tutucu ve gerici olarak görüyor, tutucular ise aşırı liberal buluyorlardı. Kendisi bu sıralarda «Faust» ve

1 Heilige Allianz
2. Bund von Thron und Altar

«Wilhelm Meister» adlı eserleri üzerine çalışıyordu. Oryantal ve Çin edebiyatıyla da ilgilenen Goethe, Marianne von Willemer ile birlikte «West-östlichen Divan» şiirlerini yazıyordu. Anılarını ise «Edebiyat ve Gerçek»[1] adlı eserinde kaleme aldı.

Sanayi çağı başlamaktaydı. İnsanların ortak yaşamı o zamana kadar doğal ihtiyaçlar üzerine kurulmuştu, ortaya çıkan anlaşmazlıklarda düzen her zaman sağlanabiliyordu. Sanayi dünyası ise insan zekâsının ürünü olan yeni biçimler ortaya koyuyor, ama bunları kısa zamanda şekillendiremiyordu. Bunun sonucunda ortaya kültür bunalımı çıktı. Goethe gerçek ile fikir, istek ile eylem zıtlığında saklı olan bu büyük dinamiği yansıtmaya çalıştı. O, çağının en büyük sorununu bu noktada görüyordu. Bu sorun basit ifadesiyle şuydu: Yaşam ve doğa üzerine geniş bilgilere sahip olan insan, değişen yaşamını bakış altına nasıl alacak ve ona durağan bir merkez nasıl verebilecekti?

Tutucu romantikçiler eski ethik-dini merkezleri, tanrıyı ve halkın ahlâki güçlerini yeni çağda harekete geçirmek istiyorlardı. Liberaller ise bireyin özgürlüğünü ve aklı, başlayan teknik çağın merkezine oturtmak istiyorlardı. Yaşlı Goethe, her iki yöne de kuşkuyla bakıyordu. İngiliz-Fransız aydınlanmasındaki özgürlük kavramı Goethe ve Schiller için çok akılcı ve soyuttu. Goethe de Schiller gibi bireyin özgürlüğünün sadece ahlâki özgür bir kişilik çerçevesinde insanı refaha (rahata) ulaştırabileceğine inanıyordu. Goethe, romantikçilerin halk hayaline ve Hıristiyanlığa kaçışlarından korkuyordu; halkların özgürlük çağırısına olumsuz bakmaları da onu tedirgin ediyordu. Liberal devrimci fikirler, İngiltere ve Fransa'da gelişme kaydetmesine karşın Almanya'da çok az taraftar bulabiliyordu. Bununla birlikte bu düşünceler uzun süre görmezlikten gelinemezdi. Ancak bu tür fikirlerin kimi liberallerin arzu ettikleri gibi çabucak alınması 1820 ile 1850 arasındaki koşullarda kolay değildi. Buradan ortaya

---

1 «Dichtung und Wahrheit»

çıkan ikilem Alman tarihini düşünsel ve ideolojik bakımdanbugünedeğin meşgul etmiştir. Bu ikilem artarak yüzyılın ikinci yarısında daha da radikalleşti. Taraflar kendi öğretilerinin doğruluğunu o zamana kadarki tarihten yola çıkarak kanıtlamaya çalışıyordu. Böylece Herder ve romantizm tarafından keşfedilen tarih, ideolojilerin bitmez tükenmez silâhı oldu. Karl Marks'ın, ideolojilerin «sınıf karakterini» keşfetmesinden sonra bu savaşım daha uzlaşmaz ve tavizsiz bir duruma geldi.

Otuz yıllık restorasyon devrine geçmezden önce klasik ve romantizm devirleri arasında bulunan iki yazardan söz etmek istiyoruz. İkisinin de yaşamı çağın çelişkileri ve edebi arzuları yüzünden mahvolan trajik kişilerdir. Bunlardan oyun yazarı ve anlatımcı olan *Heinrich von Kleist* kendini 1811 yılında Berlin'de öldürdü. *Friedrich Hölderlin* ise otuzunu biraz geçe çıldırdı ve kırk sene ruhsal karanlıklar içinde yaşadı.

Bu yazarlardan Kleist, kendisini Goethe'ye, Hölderlin de Schiller'e kabul ettirmek için çaba harcadı. Ama ikisi de emeline ulaşamadı. Bunun sebebi, antik devri farklı yorumlamada yatıyordu. Goethe ile Schiller, antik devirde daha çok biçim zorunluğunu, ölçülülüğü ve sadeliği, klasiğinuyumunu buluyorlardı. Bu yüzden Goethe Euripides'in «Iphigenie» adlı eserini örnek almış, fakat Sophokles'in «Orestie» adlı eserine itibar etmemiş ya da Aeschylos'tan bir oyunu seçmemişti. Antik devir Goethe ve Schiller için açıklıktı, Hölderlin için ise daha çok Diyonistiktir, antik tanrılar dünyasının karanlığı ve gizemliliğidir. «Empedokles'in Ölümü» adında yazdığı lirik oyundaki Yunan doğa filozofunun ölümü, Hölderlin için insanın kendini tanrısallığa feda etmesinin simgesi oluyordu. Efsanevilik Hölderlin'in eserlerini yazmasına neden olan yaşantısal çıkış noktasıdır.

Prusyalı bir subay olan *Heinrich von Kleist* için antik devir çok daha farklıydı. Antik devri o tutkuların arka-

yık[1] ve karmaşık dünyası olarak görüyordu. Amazonlar kraliçesi Penthesilea'yı oyunlarından birinde canlandırdı. Yunan tanrılar dünyasına hem alaycı hem de trajik olarak yaklaştı. Örneğin «Amphitryon» adlı komedisinde Jupiter, Amphitryon'un bulunmadığı bir sırada karısını baştan çıkarmaya çalışır. Kleist eserinde, Molière'in aynı adı taşıyan eserinden daha ileri gitmiştir. Ancak ondaki anlaşmazlık Hölderlin'de olduğu gibi Hıristiyan dogması ile efsane arasında değil, insanla tanrı arasındadır. Kleist'in en iyi oyunu Büyük Seçici Prensin Prusya'sında oynar. «*Prinz von Homburg*» adlı eserle aynı zamanda devlet ahlâkı olan görev ahlâkına unutulmaz bir simge konulmuştur. Burada Kleist «Hermannsschlacht» eserinde olduğu gibi milliyetçi oyun değil devlet nezdinde görevi hedefleyen oyun yazmıştır. Görevin bilinmesi eylem ahlâkına bakış anlamına gelmektedir. Schiller Hölderlin'i anlamadığı gibi Goethe de Kleist'i anlayamamıştır. Goethe Weimar'da Kleist'in «*Kırık Testi*» adlı komedisini sahneye koydu, fakat bu mükemmel ve taptaze komediyi klasik biçim uğruna başarısız kıldı.

Dış yaşamları başarısız olan bu iki yazarda Goethe'nin ortaya çıkmakta olduğunu gördüğü kültür bunalımının trajiği açıkça görülüyordu. Bir yandan efsanevi olan aranırken öte yandan hiçliğin verdiği boşluğun tehdidi vardı. Kleist'te hiçlik henüz kapalıydı, fakat Jupiter, komedide keyfi bir Tanrı olarak kısa bir süre için ortaya çıkar. «Prinz von Homburg» adlı eserdeki hiçlik, genç prensin tehdit edici ve anlamsız görünen ölümüdür. Görev anlayışını kavramak, prensi ölümden ve yazar Kleist'i de hiçlikten kurtarır. Ancak Kleist bu anlaşmazlığı çözemeden kendi içinde taşıdı.

Goethe 1832 yılında öldü. Üç sene sonra 21 yaşındaki *Georg Büchner* devrimci olduğundan dolayı polis tarafından kovuşturulduğu bir sırada birkaç hafta içinde «*Danton'un Ölümü*» adlı oyununu yazdı. Bu oyunda tanrı

---

[1] eskimiş

ölmüştür; «hiçliği doğuran dünya tanrısıdır». Büchner oyunda klasiğin idealizmine ödün vermeden Fransız Devriminin trajedisini yazdı. Tarihi ve dinamik güçler olan halkı ve kitleyi oyunda arka plan olarak canlandırmayı denedi. Bunların önünde Danton, Saint Just ve Robespierre birey olarak sanki bir kukla gibi hareket ederler. Kısa süreli başarısından ve getirdiği yeni üslûptan sonra unutulan Büchner, elli sene sonra natüralizm tarafından yeniden keşfedilecekti. İkinci oyunu olan «*Woyzeck*»te ilk kez basit ve yoksul bir insan eserin «kahramanı» olmuştu. Büchner'le birlikte çelişki, kültür bunalımı belirgin hale geldi.

3. RESTORASYONA TEPKİLER VE MART DEVRİMİ

Profesörler, üniversite öğrencileri ve gönüllü savaşçılar 1815 yılında Jena'da *Alman Öğrenci Birliğini*[1] kurdular. Metternich sistemine tepki olarak (İmparatorluğun siyah-kırmızı-altın renkleri ve namus, özgürlük, anavatan parolası altında) ortaya çıktılar. Reformasyon ve Leipzig Meydan Savaşı anısına 1817'de kutlanan *Wartburg Şenliği* federal evrakların, gerici yazıların ve sembollerin yakılmasıyla son buldu. Tutucu oyun yazarı August von Kotzebue'nın kitapları da yakıldı. Kendisini, öğrenci birliklerine karşı olmasından dolayı bir ilahiyat öğrencisi öldürdü. Radikal gruplar eylem koymak istiyorlardı. Kotzebue'yi öldüren üniversite öğrencisi idam edildi (1819). Metternich'in girişimi ile toplanan bakanlar konferansı *Karlsbad Kararları*[2] ile olaylara tepki gösterdi (1819): Meinz'te merkezi bir araştırma komisyonu kuruldu. Öğrenci dernekleri yasaklandı. Halkı kışkırtanlar («Demagoglar») hakkında tahkikat açıldı. Kitap ve der-

---

1 Burschenschaft

2 Karlsbader Beschlüsse

gilere sansür kondu. Basın ve üniversiteler gözetim altına alındı; devrimci, yani liberal düşünceli profesörler üniversitelerden atıldı. Böylece fikir üretecek merkezlerin oluşması önlendi. Çok sayıda ve değişik siyasi görüşlerdeki yazar ve düşünürler tutuklanmamak ve baskıdan kurtulmak için Almanya'dan kaçtı. Yurttaşların pek çoğu siyasetten elini ayağını çekti ve bir anlamda kendi içine kapandı.

1820'deki Viyana sonuç kararları ile federal anayasanın yürürlüğe girmesi kararı alındı. Polis devleti yöntemleri ile milliyetçilik hareketleri bastırıldı. 1830'daki Paris Temmuz Devrimine kadar Metternich, Alman Birliğine hakim oldu. İngiltere ve Fransa'da sanayileşme dev adımlarla ilerlerken Almanya romantik nurlu Ortaçağı idrak etmekteydi. 1834 yılında Prusya'nın öncülüğünde Alman gümrük birliği kuruldu. Bu olayla siyasi birleşmenin ve sanayileşmenin ilk adımlarının atıldığı kabul edilir. Vestfayla'da sanayici Friedrich Harkot, demirhane ve bakırhaneler kurup kanal ve demiryolu yapımına başladı ve buharlı gemi taşımacılığını teşvik etti. Hemen hemen aynı zamanda *Friedrich Krupp*, o devirde adı pek bilinmeyen Essen kentinde ilk Alman çelikhanesini kurdu. Almanların eğitimsiz ve ilgisiz olmaları nedeniyle bu kuruluşlarda önceleri İngilizler çalıştırılıyordu. Ekonomik alanda gelişmenin sağlanabilmesi için girişimciler, bütün çocuklar için ilkokulların kurulmasını istediler. Demiryolu çalışmaları başladı; ilk raylar 1837-39 yıllarında Leipzig-Dresden arasında döşendi.

Almanya'nın batısında yaşayan insanlar daha liberal düşünüyor, siyasi haklar ve ekonomik gelişme istiyorlardı. Bunların karşısında ise Prusya'nın tutucu derebeyleri vardı. Kral onların durumlarını tekrar güçlendirdi. Köylülerine karşı polis gücü yetkisi elde edip vergi bağışıklığı aldılar. Böylece Prusya'da eski güçler yeniden hakim duruma gelmiş oldu. Kral büyük burjuvanın muhalefeti karşısında başarılı olabilmek için ekonomiyi liberalleştirmeye başladı.

Mart Öncesi (Vormärz)1830-1848: Fransızların Temmuz Devriminin etkileri giderek güçleniyordu. Halkın siyasi ilgisine koşut olarak kamuoyu baskısı arttı. Bu gelişmelerde basının önemli rolü oldu. Gazeteci ve yazarlardan *Genç Almanya* (Das junge Deutschland) adı altında bir grup oluşturuldu. Kısmen Hegel'den etkilenen (kısmen de ona muhalefet eden) bu yazarlar demokratikleşme isteklerini yeni bir siyasi gazetecilik üslûbu ile ortaya koyuyorlardı. Siyasi özgürlükler, basın ve düşünce özgürlükleri, kadın erkek eşitliği ve cumhuriyetle yönetilmek için mücadele verdiler.

Alman idealist felsefesinin son temsilcisi olan *Georg Friedrich Hegel* 1831 yılında Berlin'de koleradan öldü. Onun felsefesi sayesinde tutucularla liberaller arasındaki zıtlık sistematik bir biçime dönüştü. Ortaya koyduğu sistem antik Yunanistan'daki Heraklit'in (M.Ö.~540-480) «Her şeyin babası savaşımdır» sözüne dayanıyordu. Yaşam zıtlıklardan, gerilimlerden oluşmaktaydı. Hegel öğretisini diyalektik gelişmeye dayandırıyordu. Teze karşı antitez ve sonuçta sentez ortaya çıkıyordu ve bu yasa her alanda geçerliydi. O, her fikrin zıddı ile karşı hareketin gelişebileceğini öğretiyordu. Bu hareketle karşı hareket sentezi zorlayan tüm gelişmelerin belirleyicisiydi. Hegel, tarihsel gelişmeyi de diyalektik gelişme olarak kabul ediyordu. Ayrıca Hegel, tüm dünya tarihini dünya ruhununkendi bilinçlenmesinin daimi süreci olarak görüyordu. Dünya ruhu tarihte basamaktan basamağa, «durumdan» «olumsuzluğa», yeni bir durum olan «olumsuzluktan olumsuzluğa» giderek insan bilincinde vahyolmuştu. Böyleçe insan aynı zamanda kendi özgürlük bilincine ulaştı. Şimdi o, tüm gelişmelerin yöneldiği tarihin diyalektik gelişmesinin sentezini algılayacak durumdaydı. Hegel buradan şu sonucu çıkarıyordu: Eğer dünya ruhu devlet ve hukuk gibi «nesnel ruhun» biçimlerinde karşıtlıklar halinde gelişir ve bunu yurttaş kavrarsa, o zaman yurttaş kendini bu devletle özdeşleştirecektir. Hegel burada «öznel ruhla»(faal birey olan insanla) «nesnel ruhun»

(devlet ve hukukun) sentez olanağını görüyordu. Yurttaş, birey olarak kendini devletle özdeş gördüğü zaman devletin yasalarını zorlayıcı olarak hissetmeyip, gönüllü olarak bizzat isteyecekti. Hegel böylesi bir sentezi reform devrinin Prusya devletinde görüyordu. O, devletin eski ve keyfi biçimde varolmasının yavaş yavaş ortadan kalkacağını, çünkü yurttaş kendini onunla özdeş göreceğini düşünüyordu. Hegel'in felsefesinin işte bu yanını karşıt gruplar kendilerine göre değerlendirdiler. Tutucular, onu fikirlerinin baş tacı yaparken, liberaller diyalektik prensiple Prusya devletinin şimdiki biçimi ile sentez durumuna gelmediğini ispatlamaya çalışıyorlardı. Bu tavrı en köklü biçimde savunan Karl Marks olmuştur. Öte yandan dünyayı akıl vahyetmişti. Onun ünlü ve kötü şöhretli iddiası şuydu: «*Gerçek olan akıllıdır ve akıllı olan gerçektir.*» Cümlenin ilk yarısı ele alındığında muhafazakâr devlet, felsefi olarak desteklenmiş oluyordu, ikinci kısım ele alındığında ise o zaman akıllı olan zorunlu olarak gerçek olacaktı, yani devrim haklı çıkarılıyordu. Hegel'in ölümünden sonra onun tarih diyalektiğini sürdüren Sol Hegelciler grubu ile tanrısal öğretilerini devam ettiren Sağ Hegelciler grubu oluştu. Böylece Hegel'in öğretileri, siyasi ve ideolojik savaşımlara hizmet etti.

Almanya'da restorasyona karşı tepkiler devam ediyordu. Devrimci ruh 1832 yılında yapılan mitinglerle açığa vuruldu. 27-30 Mayıs 1832 tarihlerinde Hambach Şatosunda ilk demokratik-cumhuriyetçi kitle gösterisi düzenlendi. Almanya'nın birliği ve özgürlüğü için siyah-kırmızı-altın renkler eşliğinde Güney Almanya'dan ve Avrupa'dan katılan otuz bin civarında cumhuriyetçi, liberal ve demokrat, gösteri yaptı; amaç federatif bir cumhuriyetin kurulmasıydı. Gösteride kadınlara erkeklerle eşit haklar verilmesi de isteniyordu. Bu gösteri Rusya, Prusya ve Avusturya monarşilerinin oluşturduğu Kutsal İttifak'a karşı Avrupa'nın demokratik hareketinin ittifakı biçiminde ortaya kondu. *Hambach Şenlikleri* adıyla anılan bu gösteri sırasında binlerce kişi monarşist düşünceleri l â-

netledi. Arkasından 1833 yılındaki *Frankfurt Karakol Baskını* geldi. Bu saldırıda öğrenciler tarafından darbe denemesi yapıldı. 1834 yılında tıp öğrencisi ve oyun yazarı Georg Büchner, F. L. Weidig'le birlikte «*Hessen Postası*» adlı sosyal devrimci bildirisini gizlice bastırarak dağıttı. Hakkında tutuklama emri çıkarılınca önce Darmstadt'a, sonra Straßburg'a ve oradan da İsviçre'ye kaçtı. Ancak Weidig tutuklanmaktan kurtulamadı. Karşı tepki olarak yine rejim aleyhtarları takibe alındı ve basına sansür kondu. Siyasi nedenlerle Almanya'dan kaçanlar Paris'te (Karl Marks, Chopin, Heinrich Heine, Ludwig Börne) ve İsviçre'de (Herwegh, Freiligrath ve Georg Büchner) toplandılar. 1837 yılında aralarında ünlü *Grimm Kardeşlerin* de bulunduğu yedi profesör üniversiteden tart edildi.

1844 yılının haziran ayında Silezya'nın Langenbielau ve Peterswaldau kasabalarındaki dokumacılar (çulhacılar) sadaka denecek kadar az olan ücretlerini protesto etmek için ayaklandılar. Ancak ayaklanma kanlı bir biçimde bastırıldı.[1]

Bu bağlamda aslen bir Yahudi olan Karl Marks «Komünist Manifesto»sunu 1847'de el ilanı biçiminde yayımladı ve burada tarihin sadece sınıf mücadelelerinden oluştuğunu, feodal düzeni yıkararak yerine geçen burjuvanın ise sınıf çatışmalarını ortadan kaldırmadığını, toplumun esasen burjuvazi ve proleter gibi birbirine zıt iki sınıftan oluştuğunu, proleterlerin tüm üretim araçlarını kamulaştırıp sınıfsız bir toplum yaratmak için birleşip kendilerini ezen ve sömüren sınıfa karşı mücadele etmeleri gerektiğini belirtiyordu. «Tüm ülkelerin işçileri birleşin!» çağırısını yaparak mevcut düzene karşı meydan okudu.

1797 yılından beri Prusya tahtında oturan *III. Friedrich Wilhem*'in 1840 yılında ölümünden sonra yerine *IV*

---

1. Bu ayaklanmayı Gerhart Hauptmann 1891 yılında «Dokumacıların İsyanı» adlı oyununda canlandırmıştır.

Friedrich Wilhelm geçti. Fransız Devrimini kesinlikle reddeden IV. Friedrich Wilhelm liberal bir düşüncede de değildi. Kralın gücünü sınırlayacak her türlü anayasaya karşıydı.

1848 yılının şubat ayında Fransa'da yeniden devrim yapılmış ve bir kez daha cumhuriyet ilan edilmişti. Bu haber Almanya'da da belli bir heyecan yarattı. Yapılan çeşitli toplantılarda kararlaştırılan istekler hükümetlere sunuldu. Devrimci güçler tüm Almanya'yı temsil edecek bir parlamentonun kurulmasını ve seçimlerin de bütün Almanların katılımıyla yapılmasını istiyorlardı. Prusya kralına Almanya'nın imparatorluk tacını kabul edip etmeyeceği soruldu. Buna karşılık kraldan bir anayasanın hazırlanması ve parlamentonun kurulması için söz vermesi isteniyordu. Ancak o, devrimcilerin elinden imparatorluk tacı giymeyi reddetti. Bunun üzerine halk onu Berlin'de karar vermeye zorladı. Kral, 18 Mart 1848'de Prusya için anayasa sözü, parlamentonun ve federal devletin oluşturulması için de yardım sözü verdi. Berlinliler krala teşekkür etmek için aynı gün sarayın önünde toplandılar. Kalabalıktan korkan kral, askere kalabalığı dağıtması için emir verdi. Birdenbire askerler arasından iki el silâh sesi ortalığı karıştırdı. Kimseye bir şey olmamıştı, fakat gösteriye katılanlar kendilerine ihanet edildiğini sanarak barikatlar kurup askere karşı sokak çatışmalarını başlattılar. Göstericiler, örgütlenme ve basın özgürlüğü, halk milisi ve jürili mahkeme istiyordu. Ren, Baden, Saksonya ve Silezya'daki radikal gruplar (küçük burjuva ve köylüler) demokratik bir cumhuriyet kurulması için çaba harcarken liberal mülk sahipleri ve aydın burjuva daha ılımlı davranarak dilekçe hakkı istiyordu. Ortak arzu ise ulusal birliğin kurulmasıydı. Sansür kaldırıldı, ancak başkaca bir değişiklik yapılmadı. Devrim Prusya ve Avusturya gibi büyük devletlere sıçramıştı artık. Viyana'da yurttaşlar, üniversite öğrencileri ve işçiler ortaklaşa Metternich'e karşı ayaklandılar; Metternich İngiltere'ye kaçmak zorunda kaldı. Viyana'daki devrimci

hareket imparatorluğun diğer kısımları için bir başlangıç işareti niteliğindeydi. İmparatorlukta yaşayan değişik halklar siyasi özgürlük ve ulusal bağımsızlık istiyorlardı. Prag'daki ve İtalya'daki ayaklanma denemeleri aynı yıl bastırıldı. *18 Mayıs 1848 tarihinde Frankfurt'taki Paulskirche'de kurucu meclis açıldı.* Siyasi partiler henüz teşkilatlanmamış olduklarından parlamentonun üyelerinden pek çoğu profesör, avukat ve gazetecilerdi. Tüm Alman devletlerini kucaklayacak bir anayasa yapmak için ünlü Alman bilim adamları, yazarları ve şairlerinin tamamına yakını bu parlamentoda temsil edildi. Ne var ki, çok kısa bir süre sonra Prusya birlikleri toplantıyı kuvvet kullanarak dağıttı. Sonuç olarak devrim başarıya ulaşamadı. Çünkü günlük siyasi mücadeleleri istemeyen yurttaş, kişiliğini geliştirmek suretiyle insancıllık idealine daha iyi hizmet edeceğine inanıyordu. Ordunun ve memur kesiminin krallığa olan bağlılığı yüzünden ve burjuvanın radikal devrimden (Markssizm) korkması nedeniyle devrim gerçekleştirilemedi. Bununla birlikte Alman birliğinin kurulması arzusu devam edecekti, ancak siyasi bakımdan hayal kırıklığına uğrayan burjuva kendini ticarete ve ekonomiye verdi.

Devrim olaylarından sonra IV. Friedrich Wilhelm 1850 ile 1918 yıllarında yürürlükte kalacak olan bir anayasa empoze etti. Bu anayasa bazı liberal istekleri karşılıyordu. Örneğin herkesin yasalar karşısında eşit olması, basın ve din özgürlüğü gibi. Bununla birlikte bakanları atama yetkisi krala aitti; savaş ve barış için kararı yine o veriyordu. 28 Mart 1849'da ulusal meclis Frankfurt'ta Prusya kralını imparator seçti. Taç, IV. Friedrich Wilhelm'e bir değişiklik yapılarak halk adına sunuldu. Ancak o, halkın imparatoru olmak istemediği için tacı reddeti.

Başarısız devrim girişimi ve Alman birliğinin kurulamaması bazı kimselerde hayal kırıklığı yaratmıştı. Bunun üzerine Amerika'ya göç edip orada yeni bir yaşam kurma çok sayıda Almanın tek ümidi haline geldiğinden

Birleşik Amerika'ya göç edenlerin sayısı seneden seneye arttı.

4. İDEALİZME KARŞI FELSEFİ GELİŞMELER

XIX. yüzyılın düşünsel tarihine baktığımız zaman idealist dünya modeline karşı bir tutum görürüz. Değişen toplumsal koşullar ve gelişen teknoloji insanları gerçekçi olmaya zorluyordu. Özellikle *Ludwig Feuerbach, Karl Marks* ve *Arthur Schopenhauer* gibi filozoflar idealist modele tepki gösterenlerin başında geliyordu. Feuerbach (1804-1872), insanın dini durumunu yeni bir bakış tarzı ile inceleyerek felsefi idealizme karşı düşüncelerini geliştirip materyalist dünya görüşünün yolunu açtı.

Ludwig Feuerbach, her tür teolojiyi antropolojiye çevirip dinin insan egoizminden kaynaklanan arzuların yönelmelerinden başka bir şey olmadığını savunuyordu. İnsanın tanrıyı ya da tanrıları kendi imajına göre yaratmış olduğunu düşünüyordu. Ölümsüzlük sadece insan tarafından yaratılan eserlerde ya da yaşamın onun çocuklarında sürdürülmesi biçiminde anlaşılmalıydı. O, Hegel'in ortaya attığı «mutlak ruh» kavramından insan ruhunun değil tanrı ruhunun anlaşılması gerektiğini düşünüyordu. Mesele böyle anlaşılınca Hıristiyan ilahiyatı karşısında ortaya önemli bir değişiklik çıkmamış oluyordu. Bir başka deyişle Hegel, herhangi bir yenilik getirmemişti. Ve Hegel'in mutlak felsefesinin de spekülatif (nazari) bir ilahiyat olarak anlaşılması gerekmekteydi. Feuerbach, Hegel'e karşı tavrını işte bu noktada koydu. Onungözünde hemen hemen tüm felsefi ve teolojik gelenekler kuruntularla uğraşmıştı. Onlar gerçek olarak öbür tarafta bulunan mutlak bir dünyayı, düşüncelerde var olan bir dünyayı kabul ediyordu. Buna karşın Feuerbach, şimdi ve burada olan varoluşun, doğanın ve insanın gerçeğine bakıyor ve konuyu bu şekliyle ele alıyordu. Onungözünde

tek gerçek buydu. Felsefi düşüncelerini nasıl geliştirdiğini ve bu sonuca nasıl vardığını kendisi şu cümlelerle ile ifade ediyordu: «Metafizikten somut olana geldim. Metafiziğin gerçekdışılığı ve anlamsızlığından somutu elde ettim.» Feuerbach'ın tüm fizikötesi durumları kabul etmemesi ateist olduğunun kanıtıdır. «Tanrının varlığı, kurmaca, gerçek olmayan, fantastik bir varlıktır, oysa onun aynı zamanda gerçek ve hakiki varlık olması gerekir», diyordu. «İnsan Hıristiyanlıktan vazgeçmelidir; insan ancak o zaman insan olacaktır.» Feuerbach'a göre insan dinin hem başlangıcı, hem odak noktası, hem de sonuydu. Dinin insan düzeyine indirgenmesi, Feuerbach'ı tanrı kavramının yıkılmasına götürmüştür. Zaten Feuerbach'ın düşüncesinde «tanrı» kavramı yoktur. Çünkü «Tanrı, hayal edilen, kurmaca bir şeydir; gerçekte, somut olarak öyle bir varlık yoktur», diyordu. Tanrı kavramını insan kendi özünden, genel olarak kendi türünden ortaya çıkarmıştı. Feuerbach, «tanrının varlığı insanın kendi varlığıdır, bizzat kendi özünden gelen bir varlıktır» diyor ve «tanrı, kendi başına gerçek bir varlık olarak bakılan insan varlığının idealidir» belirlemesini yapıyordu. Yani tanrı insanın dışına çıkardığı kendi özüydü, ya da insanın kendi kendini idealleştirmesiydi.

Feuerbach, bütün tanrı kavramlarını «Hıristiyanlığın Özü»[1] adlı eserinde insanın düşünce ihtiyacından yola çıkarak şu sözlerle açıkladı: «İnsan, tanrının herşeyi bilmesi olgusunda kendi arzusu olan herşeyi bilmeyi tatmin etmiş olur; hiçbir mekâna bağlı olmamak arzusunu da tanrının her yerde oluşuyla gerçekleştirmiş olur; zamana bağlı olmama arzusunu ise tanrının sonsuz olmasında gerçekleştirir; her şeyi yapabilme arzusunu ise tanrının mutlak gücünde gerçekleştirir.» Şu soruyu irdelemekte yarar görüyordu: İnsan neden her defasında hayal gücünün yardımı ile bir tanrı ve tanrısal bir alan yaratmak istemiştir? Onun düşüncesine göre tanrı inancını insanın içindeki güçler ve

---

1 Das Wesen des Christentums

yetenekler ortaya çıkarıyordu. Bunların başında insandaki bağımlı olma duygusu geliyordu. İnsan bağımlı olduğu şeyi tanrı olarak yüceltirdi. «Bu sayede insan kendisine muktedir olmadığı, insan gücünü sonsuz bir biçimde aşan ve bundan dolayı da sınırlılığının itaat edici duygusunu, güçsüzlüğünü ve hiçliğini» aşılardı. Ancak insan bu bağımlılığını dinsel biçimde açıklamak istemesiyle yanılgıya düşüyordu. Çünkü insanın gerçekten bağlı olduğu şey doğaydı. Hem dış doğa «yaşam ve ölüm üzerindeki güç», hem de kendi içimizdeki doğa, tepiler, arzular ve ilgiler. Öyle ise bağımlılık iç dünya ile, insanın kendi içi ile ilgili olarak anlaşılmalıydı.

Tanrı düşüncesinin ortaya çıkmasının bir diğer motifi de insandaki mutlu olma dürtüsüydü. «İnsan gerçekten olmadığı, ama olmayı arzuladığı şeyi tanrılaştırır, ya da onu tanrısı olarak kabul eder.» Mutluluğa hiçbir zaman tam olarak ulaşamayan insan bu arzusunu, tam olarak mutlu olduklarını hayal ettiği tanrılarda yaratıyordu. «Tanrı insanın hayalinde tatmin ettiği mutluluk güdüsüdür.» «İnsan nasıl düşünüyorsa, nasıl bir zihniyete sahipse tanrısı da öyledir: insanın değeri ne kadarsa tanrısının değeri de o kadardır. Tanrı bilinci insanın kendi bilincidir, tanrıyı algılamak insanın kendisini algılamasıdır. Tanrısından yola çıkarak insanları tanırız ve insanlardan yola çıkarak tanrısını tanırız; her ikisi de aynı şeydir. İnsanın tanrısı onun kendi ruhudur, kalbidir, zihniyetidir; işte o şey insanın tanrısıdır. Tanrı, insanın kendi özüdür, kendi benliğidir; insanın kapalı değerlerinin ortaya çıkması dindir; kendi iç düşüncelerinin anlaşmasıdır; sevgi sırlarının açık itirafıdır.»

Görüldüğü gibi Feuerbach, tanrıyı değil, insanı ön plana çıkaran bir düşünceye sahipti. Bu nedenle onun görüşlerinde derin bir insancıllık bulunduğu yorumu yapılmaktadır. Onun düşüncelerinin etkisi özellikle gerçekçi dünya görüşüne dönüşte önem kazandı. Öteki dünyaya yapılan itibar azaldıkça bu dünya görüntüye giriyordu.

Feuerbach, 1848 devrimi sonrasında soyluların yönetimine karşı ve demokrasi yanlısı olan düşüncelerini şu sözlerle ifade ediyordu: «Devlet işlerini sadece belli ve ayrıcalıklı bir kastın, ya da sınıfın meselesi değil, herkesin meselesi, halkın meselesi yapmak isteyen bir düşünce zafer kazanmalı ve kazanacaktır; çünkü sadece onun zaferiyle insanlık ödevi yerine getirilmiş olur.»

İdealist felsefenin karşısında olan diğer Alman düşünürü aslen Yahudi olan *Karl Marks*'tı (1818-1883). Marks, Hegel'in diyalektik metodunu almış ve ondan belli noktalarda etkilenmiştir. Feuerbach'ın yaptığı gibi o da felsefenin dini boyutunu eleştiriyor ve eğer tanrının hayal edilmesi insanın gelişip mükemmelleşmesini engelliyorsa «dinin eleştirilmesi tüm eleştirilerin önkoşulu olmalıdır» sözleriyle Feuerbach'ı destekliyordu.

Marks, öncelikle Hegel'in tarih anlayışını eleştiriyordu. Hegel'e göre tarih rastlantısal değil anlamlı ardardalıklardan oluşmaktaydı; bir iç prensiplere, yani bir iç diyalektiğe göre gelişiyordu. Bu görüşte önemli olan tarihin esas öznesi olan aktif insan değildi. Tarihte daha çok etkili bir ruh hükmetmekteydi. Bunu Hegel «dünya ruhu» ya da «mutlak ruh», ya da «tanrı» biçiminde adlandırmıştı. İşte o «tanrı», tarihin akışına kendi istediği biçimi ve yönü veriyordu; tarihsel sürecin ilerlemesi ile oluşuyor, kendine geliyordu. Hegel «akıllı olan gerçektir; gerçek olan akıllıdır» demişti. Şimdi ise akıl ile gerçek uyumlu bir biçimde bir araya gelmiş, gerçek bir barışıklık sağlanmıştı.

Marks'ın işte bu düşünceyi protesto ettiğini görmekteyiz. Hegel'in tüm gerçeğin mutlak bir ruh açısından anlaşılması gerektiği düşüncesi onun için haksız bir «mistisizmdi». Mevcut gerçek Marks'a göre tanrısal bir gerçekle açıklanamazdı. Tüm düşüncelerin çıkış noktası somut gerçek olmalıydı. «Tarihin ödevi», diyordu Marks «gerçeğin öteki dünyası kaybolduğuna göre, bu dünyanın gerçeğini kurmaktır.» Somut gerçek ise düşünürün fikrine

göre insanın gerçeğiydi. Felsefe, Marks'ın varsayımına göre Hegel'ın dışlanması ve Feuerbach'a katılımla insan varlığının felsefesi olarak görülmeliydi. «İnsanın kökeni insanın kendisidir.» O nedenle Marks kendi felsefesini gerçek insancıllık olarak nitelemiştir. İnsan varlığı için ilk ve kökensel gerçek insanın kendisiydi. Bu noktadan hareketle yeni düşüncesini başlatmış, çıkış noktası için «gerçek feodal insanı» almıştı. İnsan yalnız başına değil her zaman bir toplulukta yaşardı. «Birey toplumsal» bir varlıktı «İnsanın dünyası yine insanın» kendisiydi; «devlet ve toplum.» İşte bu toplumsal doğa, diğer düşüncelerin gelişmesinde Marks'ın çıkış noktasını oluşturacaktı. Bu noktadan «İnsanın varlığını onun bilinci belirlemez, aksine onun toplumsal varlığı bilincini belirler» noktasına geliyordu. Yani yaşamı bilinç belirlemiyor, aksine yaşam bilinci belirliyordu. «Maddi yaşamın üretim biçimi, sosyal, siyasal ve düşünsel süreci» belirliyordu.

İnsan toplumu nasıl oluşur, sorusuna Marks'ın verdiği yanıt şuydu: Ortak bilinçle değil ortak çalışma ile. Çünkü insan temelde ekonomik bir varlıktı. Ekonomik ilişkiler ve özellikle onun temelinde yatan üretim güçleri insan varlığının temelini oluşturuyordu. Bu ekonomik ilişkilerin değişmesi ve gelişmesi ölçüsünde «ideolojik çatıyı» oluşturan bilinç tarzı gelişiyordu. Bu çatının altında devlet, yasalar, fikirler, ahlâk, sanat, din ve benzerleri yer almaktaydı. Ekonomik şartlar diyalektik olarak, yani sınıfların çatışması ile oluşuyordu. Bunun için Marks, tarihi sınıf çatışmaları tarihi olarak görmekteydi.

Filozofların dünyayı farklı yorumladıklarını belirten düşünür, onun duruma göre değiştirilebileceğini iddia ediyordu. Bu görüşüyle de zamanının eleştirisini yapıyordu. Etrafını gözlemleyince insanın gerçek varlığı, özgürlüğü ve bağımsızlığı konusunda «bilinçli özgür eyleminin» etkili olmadığını görüyordu. Her tarafta insan kendinden uzaklaşmıştı; her yerde kendi gerçek varoluş olanaklarını yitirmişti. İnsan kendine, ürettiğine, yarattığına sahip olamamakta ve böylece de gerçek insan olamamaktaydı.

«Kendini gerçekleştirme» olgusu, tarihsel çalışma sürecinin bir sonucu olarak ortadan kalkmıştı. İşte bu da Marks'ın «insanın kendine yabancılaşması» adını verdiği kavramın açıklamasıydı. Bu belirlemede kapitalist üretim biçimiyle insan dünyasının değersizleştiği anlamı yatmaktadır.

Kendine yabancılaşmanın kökeninde çalışan insanın ürettiği mala yabancılaşması vardı. Üretim, çalışan için değil işveren için bir keyifti. Üretime yabancılaşma olgusu «insanı insana» yabancılaştırıyordu. Bu durum sadece kapitalist ile işçi arasındaki düşmanca mücadele için geçerli değildi; sosyal ilişkilerdeki doğrudanlık da yabancılaşma yoluyla sürekli olarak kaybedilmekteydi. Marks, sözkonusu yabancılaşmayı ortadan kaldırmak ve «insanı insan yapmak» istiyordu. İnsanı aşağılayan, uşaklaştıran, iten, hor gören tüm şartların kaldırılmasını hedef alıyordu.

Marks'ın bütün bu görüşlerini İngiltere'deki işçi-işveren ilişkilerini incelemiş olan Friedrich Engels de destekliyordu.

Arthur Schopenhauer (1788-1860): Hegel'in idealizmine karşı model geliştirenlerden biri de uzun süre farkedilmeyen Arthur Schopenhauer'di. Yaşamının sonuna doğru tanınmaya başlanan filozofun sanatçıları ve edebiyatçıları etkilediği bilinmektedir. Kant'ın felsefesinde «kendi halinde nesne» ve «görüngü», yani insanlar tarafından algılanan «nesne», ya da «şey» bulunduğunu biliyoruz. Schopenhauer bu kavramlardan yola çıkarak dünyanın gerçekten karanlık bir imajını ortaya koydu. Bu imaj aynı zamanda Hegel'in iyimserliğine köklü bir karşıtlık getiriyordu.

Schopenhauer'in bir insan dostu olduğunu söylemek zordur. Her yaşamın tarihinin, bir acılar tarihi olduğu belirlemesini yapan filozof, bu durumun varlığın sonunda çok açık olarak görüldüğünü söylüyordu. Onun gözlemlerine göre yaşam hem güldürü hem de trajediydi. Yaşamı kaderle ve rastlantılarla dolu olan insan ümit eder, yanılır,

acı çeker vs. İnsanlar kendi aralarında yaşamı karşılıklı olarak acı haline dönüştürüp birbirlerine zehir ediyordu. İnsan dünyası bir cehennemdi, insanlar hem acı çeken ruhlar hem de şeytandılar. Kısaca yaşam acılarla doluydu ve kesinlikle arzulanmaya değmezdi. Leibniz, dünyayı mümkün olan dünyaların en iyisi olarak görmüştü. Schopenhauer, bu görüşün aksine dünyayı mümkün olan dünyaların en kötüsü olarak görmekteydi. Dünya «olmaması gereken» bir şeydi.

Schopenhauer'in «*Arzu ve Hayal Olarak Dünya*» adlı temel eseri, «dünya benim hayalimdir», cümlesiyle başlar. Bununla insanların hayal ettikleri nesnelerin somut gerçekler olduğu kastedilmez. Schopenhauer, daha çok tüm gerçeğin insanların hayal ettikleri gerçekler biçiminde var olduklarını söylemek istemiştir; nesneler hayal edilmektedir. Eğer filozof bu düşüncelerini devam ettirmeseydi, buna idealizm diyebilirdik. Ve dünya insan hayalindeki bir görüngü, bir rüyadan başka birşey olmazdı. Kendisi görüngü kavramı üzerinde düşünmeye devam edip görüngünün arkasında görünen bir şeyin olması gerektiği kanaatına vardı. Vücut hareketlerinin isteklerin harekete geçmesinden, vücudun biçim ve organlarının da insan arzusunun ifade tarzından ortaya çıktığını belirtir. İnsan vücudunun bir istek olduğunu düşünüyordu. İstek ise insanın en iç varlığıydı. İstek aynı zamanda doğadaki nesneleri çeken ve iten, harekete geçiren, cisimleri ayırıp birleştiren, cezbeden bir güçtü. Her yerde bir isteğin gücü egemendi. Dünya kendi halinde ve iç yapısı itibariyle bir istekti. O, ortaya çıkan (görünen, somutlaşan) bir istek olarak vardı. Hain olan kendi bilincimizdi. Vücudumuz bize iki kez verilmişti: Bir kez dışarıdan, hayal olarak, bir kez de içten, istek olarak. Bu nedenle dünya istek ve hayaldi. İstek nesnelerin özüydü ve bütünüyle görüngüye karşıt özellikteydi. İstek dünyanın özüydü. Doğa isteğin yaşamdaki görünümüydü ve isteğin nesnelleştirilmesinin sıralanışını oluşturuyordu: Düşme isteği olan taştan düşünme isteği olan beyine kadar. İstek en alt basamakta «mekanik, kimyasal

ve fiziksel neden» olarak, bitkide «cazibe», hayvanda «görünür motif», insanda «soyut, düşünülen motif» biçiminde ortaya çıkıyordu.

Schopenhauer, isteğin kendini gerçekleştirirken pek çok isteklere bölünen, kökensel ortak bir güç olduğunu belirtiyordu. Bu nedenle kökensel istek kendini insanlarda gösterdiği gibi bilinçli isteğin şeklini önceden alamazdı. Daha çok kendi kaynağına göre «kör, önlenemez» bir tepiydi. Filozofumuz benim felsefem bir tek cümlede özetlenebilir diyordu: «Dünya, isteğin kendini tanımasıdır.» İstek kendine karşı isyan ettiği zamam acı başlardı; kendini gerçekleştirme aşamasında acı çekerdi. Ancak kökensel istek doğa üstü, tanrısal menşeli değildi. O, tepi ve istekti; ruh değildi.

Hegel, tüm gerçeklerin akıllı olduğunu belirtmişti. Buna karşın Schopenhauer, her şeyin özünün kör bir tepi olduğunu iddia ediyordu. Hegel için varoluşun tüm çılgınlıkları bir uyumda çözümlenmekteydi. Oysa Schopenhauer, dünya olaylarında birbirini imha edengüçlerin amaçsız ve anlamsız mücadelesini görüyordu. Benzer zıtlığı iki düşünürün insan tarihinin değerlendirilmesinde de görmekteyiz. Hegel onu planlı bir süreç olarak görürken, Schopenhauer kısır bir döngü, evet büyük bir fantazmagori[1] olarak görmekteydi. Schopenhauer'in öğretisinde Hegel'in kozmik[2] iyimserliğinin karşısına karamsar bir dünyagörüşü çıkmıştır.

Schopenhauer'in «*Die Welt als Wille und Vorstellung*» adlı eserinden özetlemeye çalıştığımız yukarıdaki düşünceleri idealizme olan itibarı zayıflatmıştır. Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi filozofun düşünceleri yaşamından sonra etkili oldu. Örneğin XIX. yüzyılın ikinci yarısında Richard Wagner'de ve daha sonraları ise Thomas Mann'da bu etkiyi açık bir biçimde görmekteyiz. «Yaşam büyük ve küçük çapta devam ettirilen bir aldatmaca ola-

1. Hakikatte mevcut olmayan hayaller gösterme sanatı.
2. Evrenle ilgili.

rak kendini gösterir.» Aktif bir kimseye kendi amaçlarını istemekten başka bir illüzyon kalmaz. Schopenhauer'de her şey anlamsız, tekrar kendine dönen acılar döngüsüdür. Acının, isteğin anlamsız olarak sürmesini güvence altına almaktan başka bir anlamı yoktur. Ve her şeyin sonunda hiçlik vardır.-*Nirvana.*

Öte yandan *David Friedrich Strauß* (1808-1874) da İsa'nın yaşamını ve İncili eleştirisel bir gözle inceleyip bunların bir söylenceden ibaret olduğu, bilinçsiz olarak ortaya konmuş edebi bir ürün olduğu sonucuna varmıştı.

IX. II. ALMAN İMPARATORLUĞUNUN KURULUŞU VE SANAYİLEŞME

1. BİSMARCK VE II. ALMAN İMPARATORLUĞU

1848 yılındaki başarısız devrim girişiminden sonra Almanya yeniden restorasyon devrine girdi. Fakat bu kez durum 1815'tekinden farklıydı. Liberal güçler başarısız olmuşlardı, ama ulusal birlik çabaları daha çok benimseniyordu. Birliği ne burjuva ne de prensler sağlayamamış olduğuna göre ekonomik ve diplomatik yollar denenecekti. Frankfurt Parlamentosunu devralan «Alman Federal Meclisi'nin» kuruluş çalışmaları sırasında Avusturya ile Prusya arasındaki gerilim yeniden ortaya çıktı. *Otto von Bismarck* 1851 yılında 36 yaşında iken «Alman Federal Meclisine» Prusya üyesi olarak katıldı. Böylece onun diplomatlık ve devlet adamlığı kariyeri başlamış oluyordu.

Bu iki ülkenin başa güreşmesi federal meclisin hareket yeteneğini azaltıp felç olmasına neden oluyordu. Küçük

prenslikler de bu rekabetten yararlanmak istiyorlardı. Böylece Türkiye ile Rusya ve İngiltere ile Fransa arasındaki *Kırım Savaşı* sırasında Federal Mecliste ortak bir politika izlemek mümkün olmadı.

Prusya, Kuzey Almanya'da kendi pozisyonunu güçlendirmeye çalışıyordu. Prensler halklarına anayasalar vermişlerdi, fakat bu anayasaları bir yandan da sınırlamaya çalışıyorlardı. Bu durum özellikle Avusturya ve Prusya'da belirgin bir biçimde kendini gösteriyordu. Her iki ülkede de anayasa, yurttaşlara tam bir siyasi özgürlük vermiyordu. Örneğin Prusya'daki seçim hakkı temelde demokratik değildi. Buna «üç sınıflı seçim hakkı» adı veriliyordu. Yurttaşın seçim hakkı devlete ödediği verginin yüksekliğine bağlıydı. Böylece parlamentoda az sayıdaki zenginlerin çok sayıdaki yoksullardan daha çok vekili bulunuyordu. Prusya'da parlamentonun yanında bir de «Herrenhaus» adı verilen ikinci bir meclis bulunuyor ve üyeleri kral tarafından tayin ediliyordu. Bunların çoğu aslında parlamentoda da temsil edilen toprak işleten soylulardı; o nedenle bu meclise soylular meclisi de denilebilir. Bu nedenle parlamentoda daha başlangıçta liberal burjuva ile tutucu soylular arasında gerilim ortaya çıktı. Bunun yanında elbette ki parlamento ile kral arasında da bir gerilimin yaşanılması kaçınılmazdı.

1858 yılında *I. Wilhelm* kardeşinden yönetimi devraldı. Yeni kralla yeni siyasi bir seyrin başlayacağı ümidine kapılanlar oldu. Başlangıçta durum, biraz da beklentilere uygun olarak daha liberal bir yönetim oluşacağı izlenimini veriyordu.

Aynı sene İtalya'da güçlü bir birlik hareketi oluşmuştu. İtalya, 1859'da Fransanın da desteği ile devlet adamı *Cavour* ile özgürlükçü general *Garibaldi*'nin önderliğinde Avusturya'ya savaş ilan etti. Prusya, Bismarck'ın önerisine uyarak Avusturya'yı desteklemedi. Kısa zamanda yenilgiye uğrayan Avusturya, Yukarı İtalya'daki pek çok bölgelerini kaybetti. 1862 yılında Prusya, İtalya Krallığını tanıyınca Avusturya'yı karşısına almış oldu.

Bu yıllarda Prusya'nın kendi içinde yaşadığı ve gelecek için çok önemli olan bir bunalım hüküm sürmekteydi. Kardeşinin ölümünden sonra tahta geçen *I. Wilhelm* kısa zaman içinde restorasyon yanlısı eğilimler gösterdi. İlk Prusya kralının yaptığı gibi Königsberg'de halkın değil tanrının inayeti ile taç giymek istiyordu. Kuşkusuz tanrı inayeti ile kral olan bir kimsenin anayasaya gevşek de olsa bağlı olması ile bağdaşması mümkün değildi. Parlamentoda İtalya olaylarından da etkilenilerek hemen muhalefet oluştu. Parlamentonun büyük bir askeri reform için para onaylaması gerekince ortaya anlaşmazlık çıktı. Liberal kanat teklifi bir defa onaylamakla askeri reform üzerindeki kontrolü kaybedeceğine inanıyordu. Arkadan yapılan seçimlerde liberaller zafer kazandılar. Buna rağmen kral parlamentoya karşı mücadelesini sürdürmeye devam etti. Parlamentoyu feshedip bir iç savaş hazırlığına girdi; 1848 deneyiminden sonra korkmasına gerek olmadığını düşünüyor ve askeri reformunu gerektiğinde parlamentosuz uygulamak istiyordu. Kralın bu direnişi karşısında liberaller anayasa için açık bir mücadeleyi göze alamadılar. Öte yandan kral da çok ileri gidip gitmediği konusunda emin değildi, istifa etmeyi de düşünüyordu.

İşte tam bu sırada parlamentoya karşı verdiği mücadelede kendini destekleyecek adamı buldu. Bu kişi, *Otto von Bismarck*'tı. Enerjik bir yapıda olan Bismarck'tan kral da çekiniyordu, ancak Bismarck kralın parlamentoya karşı politikasını yürüteceğini açıklaması üzerine onu başbakan olarak atadı. Bismarck'ın seçilmesi, liberallerin tepkisine yol açtı. Parlamentoda yaptığı ilk konuşma, onun eğer parlamentonun kendisine yönetimde yardımcı olmaya niyeti yoksa parlamentoya rağmen her türlü araçla yönetmekte kararlı olduğunu gösteriyordu. İlk konuşmasında çağın büyük sorunlarının nutuklarla ve çoğunluk kararlarıyla değil, «kan ve demir»le çözüleceğini belirtti.

Bismarck yönetiminin ilk yıllarında parlamentoyu gerçekten dikkate almadı. Prusya'da parlamentonun yenilgisi

yine Almanya'da liberal burjuvanın zayıflığını gösteriyordu. Az sayıdaki anayasal haklarını kullanamıyor ve güçlendiremiyordu. Yeni uyanan küçük burjuva ve işçi kesimi ile anayasal devlet için anlaşıp savaşım da veremiyordu. Bismarck'la birlikte Prusya'da liberalizm büyük darbe yedi.

1862 yılında Breslaulu bir tüccarın oğlu olan *Ferdinand Lassalle* bir sosyal reform programı ile ortaya çıktı. Ona göre devletin tek ödevi sadece bireylerin özgürlüğünü ve malını korumak değil, sosyal sorunları da çözmekti. Lassalle'i Marks'tan ayıran husus her devletin işçisini genel ve eşit seçim hakkıyla kazanması ve işçilerin kazanca ortak edilmesi düşüncesiydi. Bu görüşün yaşama geçirilmesi devletin sermaye ile destekleyeceği üretim kooperatiflerinin kurulması ile mümkün olacaktı. Devletin biçimi onun için hiç de önemli değildi. Ferdinand Lasalle 1863'te beşbin üyeli «*Genel Alman İşçi Derneği*»ni kurdu. Böylece işçiler siyasi olarak ilk kez hareket edip örgütlenmek için eylem başlatmış oldular. Bir süre Lassalle ile Bismarck bir devlet sosyalizmi temelinde liberal ve kapitalist burjuvaya karşı birleşeceklermiş gibi bir izlenim yarattılar. Ancak tutucu Bismarck ile demokrat sosyalist Lassalle arasındaki fark çok büyüktü. Hemen hemen iki yıl sonra Lassalle bir düelloda öldürüldükten sonra partinin sosyalist ve Marksist kanadı aslen tornacı olan *August Bebel* ile *Wilhelm Liebknecht* öncülüğünde egemenlik kurdu; bu tarihten sonra tutucu devlet sosyalizmi görüşü hayal oldu. 1864 yılında Karl Marks, Londra'da ilk uluslararası sosyalizmi, yani Bebel'in de katıldığı «Uluslararası İşçi Teşkilatını» kurdu. Ancak Marks'ın komünist düşüncelerinin örgüt içinde öncü duruma gelmesi 1869'daki Basel Kongresinden sonra olacaktı. Onun öğretisini Almanya'da Liebknecht yaydı. Bebel ile Liebknecht 1869'da Alman işçi dernekleri birliğinden «Sosyal Demokrat İşçi Partisini» kurdular. Bu parti 1875'de «Alman Sosyalist İşçi Partisi» ve 1890'da da «Alman Sosyal Demokrat Partisi» adını

aldı. Bebel de kapitalist devletin değişmesini istiyor ve proleter devrimi tezini destekliyordu.

Bismarck, Prusya başbakanı olduktan sonra imparatorluk kurmak için diplomatik çalışmalara başlamıştı. Prusya, Bismarck'ın iş başına gelmesinden önce Avusturya'nın protestosuna karşın Fransa ile ticaret anlaşması imzaladı. Prusya'nın öncülüğündeki bu gümrük ticaret anlaşması Avusturya'yı ekonomik bakımdan Almanya'daki birlik hareketinden dışlamaktaydı. 1863'te ortaya Schleswig-Holstein bunalımı çıktı. Danimarka bu iki prensliği kendi ülkesine katmak istiyordu. Bunun üzerine Bismarck, Danimarka'ya Avusturya ile birlikte bir ültimatom vermeyi başardı. Prusya ve Avusturya birliklerinin Schleswig'e girmesinden birkaç hafta sonra Danimarka bu bölgelerden çekilmek zorunda kaldı. Ancak işgal edilen toprakları kimin alacağı sorunu ortaya çıktı, çünkü henüz Alman imparatorluğu kurulmuş değildi. Avusturya ile aralarında açık bir anlaşmazlık çıkması için Bismarck bu durumdan yararlanmak istiyordu. Önce diğer Avrupa ülkelerine kendi politikasını kabul ettirmek için herşeyi denedi; Fransa'yı ve Rusya'yı kendi tarafına çekti.

Diplomatik hazırlıkları tamamladıktan sonra sıra Avusturya'ya saldırmaya gelmişti, çünkü Bismarck Almanya'da Prusya'ya manevra yeteneği vermek istemiyordu. Reform edilen ordu Avusturya'yı Bohemya'da yenilgiye uğrattı. O arada III. Napoleon Avusturya'nın yanında yer alacağı tehdidinde bulunuyordu. Bismarck, Avusturya'nın mutlak yenilgisinin diplomatik bakımdan kendilerine zarar vereceğini düşünüyordu, çünkü hemen hemen bütün Güney Almanya devletleri Avusturya'nın yanında yer alıyorlardı. Öte yandan III. Napoleon'un saldırısı da gündemdeydi ve Almanya'da Prusya karşıtı bir kamuoyu oluşacaktı. Bismarck başarılı müzakerelerle bu gelişmeyi önledi. III. Napoleon'a Main hattını kabul ettiğini bildirdi. Avusturya'ya ise uygun bir barış antlaşması kabul ettirdi. Bu gelişmelerin sonunda sadece Alman Birliği ortadan kaldırıldı. Böylece Prusya, Alman-

ların birleştirilmesinde otomatik olarak tek başına öncü rol üstlenmiş oluyordu; Avusturya ise böyle bir rolü bir daha hiç alamayacaktı. Onun sadece Almanya'ya katılabilme şansı vardı. Prusya kuzeyde Schleswig-Holstein ve Hannover ile genişlemeye başlamıştı. Frankfurt (Main) ile Hessen'in kimi bölgeleri de Prusya'ya katıldı.

Prusya ile Avusturya arasındaki ikilem bu savaşla son buldu. Avusturya ise yenilmesinden bir yıl sonra devlet yapısını yeniden düzenledi. 1867 yılında çift monarşi denilen Avusturya-Macaristan İmparatorluğu (k.u.k Monarşi) kuruldu. Avusturya imparatoru aynı zamanda Macaristan kralıydı. Her ülke kendi parlamentosuna sahip olup resmi müzakereler o ülkenin dilinde yapılıyordu.

Almanya için sadece bir soru cevapsız kalmıştı: Ne zaman diğer Alman devletleri Prusya'nın öncülüğünde birleşeceklerdi? Bismarck dış politikadaki başarıları sayesinde iç politikada da bazı liberallere kendi politikasını kabul ettirdi. Liberal Parti «Milli Liberaller» ve «İlerici Parti» diye ikiye bölündü. Böylece liberal burjuva daha da zayıflayıp siyasi etkinliğini büyük ölçüde yitirdi.

Bismarck dış politikadaki birleşme siyasetini sürdürüyordu. Main'in kuzeyindeki devletlerin Prusya'nın öncülüğünde *Kuzey Almanya Birliğini* kurmaları için yaptığı öneri, kısa zamanda gerçekleşti. İlgili hükümetlerin kabul ettiği bir anayasa da yayınlandı. Yönetim olarak büyük ölçüde Prusya modeli kabul edilmişti. Yeni oluşumda Bismarck, monarşi ile demokrasiyi bir senteze ulaştırmayı amaçlamıştı. Ortak bir federal hükümet yoktu. Ama Prusya başbakanı aynı zamanda şansölye idi. Birliğin ortak parası, gümrüğü ve postası olacaktı. Her yurttaş federal topraklarda oturma yerini ve işini özgürce seçebiliyordu. Yüksek bir federal mahkeme, hukuki sorunları çözecekti.

Bismarck, Güney Almanya devletleri için de mücadele veriyordu; Bavyera ve Württenberg ile III. Napoleon'a karşı gizli anlaşmalar imzaladı. Bununla birlikte bu dev-

letlerin Kuzey Almanya Birliği'ne katılmaları çok zordu. Bu arada 1870 yılında Fransa ile Prusya arasında açık bir bunalım doğdu. Karşılıklı olarak kışkırtıcı konuşmalar yapıldı. Bismarck, Fransa ile savaşmaktan kaçınmamaktaydı, çünkü o sayede kendisinin yürüttüğü birleşme politikası için milli bir hava yaratılmış olacaktı ve bu hava ancak III. Napoleon'un provokasyonu ile sağlanabilirdi. Napoleon elçileri aracılığıyla Prusya kralına bir nevi ültimatom vermek istedi (Ems Telgrafı). Bismarck telgraf metnini kısaltarak daha etkili hale getirip basında yayınladı. Bu metin Almanya'da milli birliği canlandırdı; III. Napoleon 18 Temmuz 1870'te Prusya'ya savaş ilan ettiği zaman Bismarck'ın Güney Almanya devletlerini savaşta kendi tarafına çekmesi hiç de zor olmadı. Napoleon beceriksiz politikasıyla Fransa'nın izole olmasına sebep olmuştu. Savaş ilân etmesinden iki ay sonra III. Napoleon *Sedan*'da yenilgiye uğradı; tahttan indirilip tutuklandı. Bu siyasal durum Fransa'da yapısal değişiklik getirip üçüncü cumhuriyetin kurulmasına neden oldu. Alman birlikleri Paris'i altı ay kuşatma altında tuttular. Açlık nedeniyle şehir 28 Ocak 1871'de teslim olmak zorunda kaldı. Aynı gün barış antlaşması imzalandı. 1871'de Fransa'da komün ayaklanması başladı. Burjuva, Paris'te ilk kez kendini sosyalist bir devrimin tehlikesi ile karşı karşıya görüyordu. Bismarck burjuvayı destekleyip ayaklanmanın kanlı bir biçimde bastırılmasını sağladı. Yapılan barışla Fransa Elsas-Lotringen'i Almanya'ya bırakıp beş milyar Frank tutarında savaş tazminatı da ödemek zorunda kaldı.

Barış görüşmeleri sırasında Bismarck Güney Almanya prenslerini imparatorluk kurmak için ikna etmeye çalışıyordu. Prusya kralı Alman imparatoru olacaktı. Sonuçta bunu başarıp büyük gayretlerden sonra da I.Wilhelm'i imparatorluk tacını kabul etmesi için ikna etti. Ve nihayet taç giyme töreni *18 Ocak 1871 tarihinde Versailles*'da yapıldı.

Böylece Prusya-Fransa savaşından sonra Almanlar, Bismarck'ın öncülüğünde bir devlet altında toplanmış ve imparatorluk kurmuş oldular. Milli birlik düşüncesi altmış yıl boyunca tartışılmıştı. Ne var ki, birleşme alttan gelen bir hareket biçiminde gerçekleşmemiş, tam aksine yukarda diplomatik ve savaş yollarıyla sağlanmıştı. Bu tarihten sonra Güney ve Kuzey Almanya devletlerinin ekonomik olarak ortak çalışmaları sağlandı. Yine bu tarihten sonra Almanya'da milliyetçilik ve emperyalizm hareketleri başladı.

Bismarck imparatorluğa kısmen demokratik özellikler de taşıyan bir anayasa kazandırırken tahtı şansölyenin temsil ettiği bir yapı oluşturdu. Sözde herşey demokratikti, partiler bulunuyordu, demokratik seçim hukukuna göre oluşturulan bir imparatorluk meclisi vardı; meclisin üyeleri partilerden oluşuyordu, ancak imparatorluk meclisinin hükümetin oluşmasında herhangi bir etkisi yoktu. Ne imparatorun ne de şansölyenin çoğunluğun isteğine uymak gibi bir zorunluluğu bulunmuyordu.

Bismarck'ın destekçileri önceleri çoğunluğunu burjuvanın teşkil ettiği milli liberallerdi. Bunların desteği ile Bismarck bir dizi önemli yasaları yürürlüğe koydu. Hatta onların desteği ile her sene onaylanan ordunun masrafları *Septennat* denilen yedi senede bir belirlenmesi biçimine dönüştürülerek kabul edildi.

Ortada oturmaları nedeniyle kendilerine merkezciler adını verdikleri Katolik milletvekilleri 1871'de kilise kuruluşlarının devlete karşı korunması, din eğitimi verilmesi, okulları gözetlemek gibi bir dizi istekle ortaya çıktılar. Ancak Bismarck devlet otoritesinin ve kendi eserinin tehdit edildiğini düşünerek ve devlet memurunun kilisenin tebaası olmasını istemediğinden bu isteklerinin yanında Katolik milletvekillerinin başka isteklerini de kabul etmedi. O, devlet yönetiminde din adamlarının etkisinin bulunmasını istemiyordu. Bunun üzerine aralarında kavga başlamış oldu. Bismarck Nasyonal Liberal Partiyi yanına

almayı başardı. Liberaller kültürel gelişmeye engel olarak gördükleri kilisenin etkisini ortadan kaldırmak istiyorlardı. Bu nedenle Bismarck'ın başlattığı bu savaşa «Kültür Savaşı» adı da verilmiştir. Bunun sonucunda Almanya ile Vatikan arasındaki diplomatik ilişkiler kesildi. Bismarck, Katolik mezhebindeki toplumun tepkisi üzerine yavaş yavaş çıkardığı yasalardan vazgeçti. Bunlardan sadece medeni evlilik, doğan çocukların ve ölenlerin nüfus idarelerine kaydedilmesi, Cizvit Tarikatının yasaklanması gibi birkaç yasanın yanında din adamlarının kürsüden siyasi konuşma yapmalarını yasaklayan madde de yürürlükte kaldı.

Bismarck ekonomideki yasaları liberallerin istekleri doğrultusunda serbest ticaret esasına göre düzenliyordu. Muhafazakârlar da tahıldan elde edilen fazla ürünü ihraç edebilmek için onu destekliyorlardı. Ancak gelişmeler Alman ekonomisinin güç durumda kalmasına neden oldu. Alman tarım ürünleri 1878 den beri pazarı tatmin edecek durumda değildi. Arjantin'den, Amerika'dan ve Rusya'dan Almanya'ya daha ucuz tahıl ithal ediliyordu. İngiliz demir ürünleri Alman ürünlerinden daha ucuzdu. Demir ürünleriyle ilgili gümrüğün kaldırılmasından sonra İngiliz ürünleri Almanya'ya sel gibi akmaya başladı. Bu nedenle serbest ticaret sert eleştirilere uğruyordu. Büyük mülk sahipleri koruyucu gümrük isterken, liberaller serbest ticaretten yana olan tavırlarını sürdürüyorlardı. Bismarck yeni bir gümrük tarifesini 1879'da yürürlüğe koydu. Buna göre tahıl, hayvan, demir ve ahşap gümrüğe tabi tutulacaktı. Alınan bu tedbirler fiyatların yükselmesine neden olurken ona paralel olarak ücretler yükselmedi.

1871 yılında imparatorluk meclisine sadece iki sosyal demokrat milletvekili seçilmişti. 1877 yılında ise bu sayı 12 ye yükseldi. Bismarck bu partiyi monarşi karşıtı olmasından ve uluslararası karakterde bulunmasından dolayı imparatorluk için bir tehlike olarak görmekteydi. İmparator I. Wilhelm'e yapılan iki suikast girişimi ortalığı karıştırdı(1878). Eylemcilerin arkasında sosyal de-

mokrat partinin bulunduğu ispat edilemediyse de tutucu-liberal çoğunlukla Karlsbad Kararlarını andıran bir yasa iki sene için yürürlüğe konuldu. Sosyal demokrat, sosyalist ve komünist çalışmalar yapan ve mevcut devlet ve toplum düzenini yıkmayı hedefleyen tüm kuruluşlar feshedildi. Üyeleri sürgünle tehdit edilip, basını yasaklandı. Buna rağmen milletvekili adayı olmaları serbest bırakılıyordu. Yasanın süresi daha sonra uzatılacaktı.

Bismarck işçi kesimini sosyal demokrasiden uzaklaştırmak istiyordu. Bunun için devlet tarafından yönlendirilen sosyal politikaları yürürlüğe koydu. Örneğin yardıma muhtaç olan kimselere güvence ve yardım sağlayan yasalar çıkarttı. 1883'te hastalık sigortası, 1884'te kaza sigortası, 1889'da malulluk ve yaşlılık sigortası bu amaçla yapılan düzenlemelerdir. Ne var ki, işçiler Bismarck'ın yönetimiyle bir türlü barışamıyordu.

I.Wilhelm 9 Mart 1888'de ölünce yerine boğazından hasta olan oğlu Friedrich geçti. Ancak Friedrich tahta geçmesinin 100. gününde ölmesi üzerine tahta oğlu 29 yaşındaki *II. Wilhelm* çıktı. Bir sene içinde taht dededen toruna geçmiş oluyordu. Sosyal demokratların oyları gün geçtikçe çığ gibi büyümekteydi. Genç imparator kendini «dilenciler kralı» gibi görüyor ve emeğin korunmasını istiyordu. Bunun için önce pazar günü çalışmayı yasakladı. Bismarck, imparatorun bu tutumunu beğenmiyordu. Arzusu sosyal demokratları kuvvet kullanarak bastırmak, imparatorluk meclisini feshetmek ve ülkeyi gerekirse parlamento desteği olmaksızın yönetmekti. II. Wilhelm ise Sosyal Demokrat Partiye konmuş olan yasağın kaldırılmasını istiyordu. Bismarck imparatorla ters düştüğünü anlayınca istifasını sundu. Böylece 20 Mart 1890'da Bismarck'ın siyasi yaşamı sona ermiş oldu. Bismarck, 30 yıl boyunca Prusya'nın ve Almanya'nın iç ve dış politikasını belirlemiş bir devlet adamıydı, çünkü fikirlerini her defasında imparator I. Wilhelm'e kabul ettiriyordu.

2. SANAYİLEŞME

XIX. yüzyılda başlayan teknolojik gelişmeler ve sanayileşme büyük değişikliklere neden oluyordu. Köklü değişiklikleri yaşayan ilk ülke İngiltere'ydi. Onu büyük gecikmelerle Rusya izledi; diğer devletler ise o arada gelişmeler kaydettiler. Almanya'da ve özellikle Prusya'da da XIX. yüzyılın ellili yıllarında sanayileşme başladı. Sanayi özellikle Rur ve Sar Havzası ile Yukarı Silezya'da yoğunlaşarak gelişme gösteriyordu. Teknik gelişmeler ve ekonomik organizasyonlar, örneğin fabrika yönetimleri, üretilen mal sürümü, işçi sorunları vs. yepyeni bir eğitim sistemini de ortaya çıkardı. Sanayinin itici gücü demiryollarıydı. Demiryolları sayesinde çok miktarda mal ve eşya taşınıp yer değiştirebiliyordu. Almanya, 1840'lardan itibaren başarılı bir demiryolu işletmeciliğine kavuşup 1866'da tüm büyük şehirler ve komşu ülkeler bu demiryolu ağına bağlandı. Bu sayede hızlı bir kapitalist gelişme yaşanıyordu. Almanya'nın 1871'de Fransa'dan savaş tazminatı olarak aldığı beş milyar frank ülkeyi kısa zamanda ekonomik bunalıma sürükleyecek büyük bir spekülasyon yarattı. Liberal büyük girişimciler ve anonim şirketler madenleri, demiryollarını, sanayii, banka, sigorta, ulaşım ve haberleşmeyi geliştirdi. Elektrik ve optik sanayiinde ilerlemeler sağlandı.

Toplumdaki soylu, orta sınıf ve halk ayırımı yüzyılın ortalarına kadar geçerliliğini koruyordu. Sanayileşmenin sonucunda büyük şehirlere göçlerle şehirleşme hareketi başladı. Şehirleşme olgusuna Avrupa düzeyinde bakarsak karşımıza önce Paris ve Londra çıkar. Almanya'daki şehirleşme XIX. yüzyılın ikinci yarısında hız kazandı. Sanayileşme ve kapitalist gelişme ile birlikte sosyal sınıflarda değişmeler olup iki yeni sosyal sınıf ortaya çıktı: «Burjuvazi» ve «proleter» adı verilen fabrika işçisi. Almanya'da özellikle demiryolu yapımı, ağır sanayinin kurulması ve daha sonra da makine üretimi sırasında o zamana kadar görülmemiş derecede işgücü ihtiyacı doğdu.

Sanayide çalışan işçiler daha çok Almanya'nın doğusundaki tarım bölgelerinden geliyordu. Özellikle altmışlı yıllarda doğudan batıya âdeta bir göç başlamıştı. Gelenler daha çok Berlin bölgesine, sanayi bölgelerine ve yeni sanayileşen Rur Havzasına akın ediyordu. Yersiz yurtsuz ve güvencesiz olan bu insanlar, insan onuruna yakışmayan yerlerde oturuyordu. Berlin çevresini sanayi işçilerinin oluşturduğu barakalar kaplamıştı. Bir odasında altı-yedi kişinin barındığı tip-binalar oluştu. İşte bu işçiler kendileri ile birlikte pek çok sorunları da getirdiler. Ekonomik bunalım sırasında reel ücretlerinin düşmesi, durumlarını daha da sarstı. Fabrika işçiliği aile birliğini de sarsmıştı. Eskiden iş ve konut aynı yerde iken artık bu birlik meslek nedeniyle korunamıyordu. Kadının da fabrikalarda çalışmaya başlaması onun toplumdaki yeri ve erkekle olan eşitliği konusunda tartışmaları gündeme getirdi. Luise Otto-Peters ile Auguste Schmidt Leipzig'de «Genel Alman Kadın Derneğini»(1865) kurdular ve kadın hakları için örgütsel mücadele vermeye başladılar.

Eğitimin ve bilinçlenmenin önkoşulu, sermaye ve mülk sahibi olmak biçiminde anlaşılıyordu. Bu nedenle burjuva, proletarya ve soylular karşısında uygarlaşmayı temsil edebileceğine inanıyor ve gelişmeleri kendi amaçları doğrultusunda yürütmek için çaba harcıyordu.

Almanya'nın bir tarım ülkesinden sanayi ülkesine geçişteki en büyük rolü oynayan enerji kaynağı kömürdü. Kömür rezervleri bakımından Almanya, Avrupa'nın en önde gelen ülkesiydi. Bu enerji sayesinde ağır sanayi geliştirildi. Az miktarda demir cevherine sahip olmasına karşın yüzyılın sonlarına doğru İngiltere'den daha çok çelik üretir duruma geldi. Ama kimya sanayiindeki başarısı daha da büyüktü. Örneğin bugün de hâlâ hayatiyetini sürdürmekte olan belli başlı firmalardan *Bayer, Hoechst* ve *BASF* gibi pek çok firma altmışlı yıllarda kuruldu. Bilim ve tekniğin ortaklaşa çalışması, ürünlerini tıp alanında veriyordu. Bu birliktelik insanlığın yardımcısı oluyor ve modern uygarlığın koşullarını hazırlıyordu. Çağın simge-

lerinden olan mikroskop yardımı ile *Robert Koch* 1882 yılında tüberküloz basilini buldu. Bakteriyolog *Emil von Behring*, difteri ve kuduz serumunu keşfetti. Behring 1901'de, Koch 1905'te Nobel Ödülünü kazandı. Daha buna benzer çok sayıda buluşlarla bulaşıcı hastalıklara karşı mücadelede büyük başarılar elde edildi. Fizikçi *Wilhelm Conrad v. Röntgen*'in (1845-1923) keşfettiği *X- ışınları* kısa zamanda tıbbın en önemli yardımcısı olacaktı. *Werner von Siemens*'in bulduğu dinamo makinesi büyük bir güç kaynağı olmuştu. 1885'te *Daimler* ve *Benz* tarafından geliştirilen hafif patlamalı motor, otomobil yapımını teşvik etti. Seksenli yıllarda Alman sanayi ürünleri dünyada aranır duruma gelmişti.

XIX. yüzyılın ortalarında raylar döşenmeye başlayınca insanların yaşam biçimleri de değişti. İnsanlar artık bir kentten diğerine trenle gidebiliyordu. Bu gelişme insanların daha sık seyahat etmesine olanak sağladı. Buna paralel olarak edebiyatta gezi türü, anılar ortaya çıktı. İnsanlar önceki yüzyıllara oranla tanrıyı artık düşünmez olmuştu. Çağın tanrısı *paraydı*. Edebi eserlerde de bu zihniyet yansımasını buluyordu. Artık eserlerde paradan söz edilmeye başlanmıştı; insanların sahip olma, zengin olma hırsı yavaş yavaş ön plana çıkıyor, zengin yoksul zıtlığı işleniyordu.

*

Devrim denemesinin yapıldığı 1848 tarihinden II. Wilhelm yönetimine kadar geçen süre içinde düşünsel ve bilimsel bakımdan Almanya'da kimi gelişmeler olmasına karşın kültürel alanda oldukça sönük bir devir yaşanmıştır. Burjuva cumhuriyet istemekle birlikte meşrutiyete de razı olacak durumdaydı. Sosyalist düşüncelerin propagandasını yapan sadece Karl Marks ve arkadaşları değil, aynı zamanda genç *Richard Wagner* (1813-1883) de komünist devrimden sözeder duruma gelmişti. Ancak Wagner, komünizmi egoizmin karşıtı biçiminde anlıyordu. Sanatın

ve özellikle tiyatronun ekonomik etki altında olduğunu belirtiyordu. Sanatın salt eğlence düzeyine indirildiğini ve böylece de insana ruhsal yüceliğinin bir kopyasını vermek olan özünü kaybettiğini iddia ediyordu. Wagner buradan yola çıkarak sanatın halkın aşınmamış güçleriyle yenilenebileceğini belirtiyor ve bu düşüncesiyle de bir romantikçi olduğunu gösteriyordu. Sanatın doğası itibariyle tutucu olduğuna, ama yenilenmeyi ancak devrimci olursa sağlayabileceğine inanıyordu. Bununla birlikte iki sene sonra yazdığı «Geleceğin Sanat Eseri» adlı makalesinde sanatın devrimi desteklemesinden artık söz etmiyordu. Tutucu unsur olarak «halkı» ön plana çıkarıyordu. Efsanelerin yeniden keşfedilmesi en büyük özlemiydi. Wagner «Tristan ve İsolde» adlı operasıyla bu eğilimini kanıtladı. O artık efsaneye düşkün, tutucu bir kral taraftarı olmuştu.

1855 yılında *Ludwig Büchner*'in «Kuvvet ve Madde»[1] adlı eseri yayınlandı. Burada ilk kez materyalist doğa felsefesi popüler duruma getiriliyordu. Bu yılların düşünsel gelişmelerini Ludwig Büchner'in yanında *August Comte, Charles Darwin* ve *Schopenhauer* belli ölçüde biçimleyeceklerdi. Kimya, fizik ve biyoloji, düşünsel bakımdan belirleyici faktörler olarak felsefe ve edebiyatın yerine geçti. İdeolojilerin temelini Marks'ın ekonomik esasının yerine şimdi Darwin'le birlikte biyoloji almaya başladı. Teknikte ve doğa bilimlerindeki ilerleme inancı, materyalist dünya görüşünün egemen olmasına neden oluyordu. Bunun önemli kanıtlarından birisi İsviçreli hukuk tarihçisi *Johann Jakob Bachofen*'in (1815-1887) yazdığı «Anne Hukuku» adlı kitaptır.

Bu zaman dilimi içinde belli bir düzeyi tutturan Alman yazarlar arasında oyun yazarı olarak *Friedrich Hebbel*', anlatı ustaları olarak da *Wilhelm Raabe, Theodor Storm*, Avusturyalı *Adalbert Stifter* ve yine Avusturyalı oyun yazarı *Franz Grillparzer* ile İsviçreli *Gottfried Keller* bu-

[1] Kraft und Stoff

lunmaktadır. Bunların hepsi belli ölçüde gerçekçi üslûpla burjuva yaşamının sorunlarını, anlaşmazlıklarını, ahlâkını ve ethiğini yansıtmışlardır. Ancak bunlardan hiçbiri Almanya sınırlarını aşıp dünya edebiyatının gerçekçi ustaları ile boy ölçüşecek yaratıcılığa ulaşamadı. Günlük sorunlarla uğraşmaktansa tarihe yönelmek Almanların kolayına gidiyordu. Böylece bu devirde tarih bilimi gelişti, tarihsel araştırmalar yapıldı ve tarihsel romanların yazılması moda oldu. İsviçreli *Jakob Burkhardt*'ın «İtalya'daki Rönesans Kültürü» adlı eseri bu tür çalışmaların ünlü örneğidir. Alman arkeolojisinin ününü *Heinrich Schliemann* yaydı. Onun 1871'de Hisarlık tepesinde yaptığı kazılarla eski Troya harabeleri ortaya çıkarıldı[1].

Materyalizme karşı geliştirilen ırkçılık, Almanya'da büyük taraftar buldu. Irkçılığın kökeni aslında Fransa'daydı; Gobineau'nun «İnsan Irkının Farklılığı Üzerine Bir Deneme» adlı eseri daha sonra Richard Wagner'in eniştesi İngiliz H. Stewart Chamberlein tarafından «XIX.Yüzyılın Temelleri» adlı eserde popüler hale getirildi. Buna göre önemli kültürel başarıların yüksek ırkların, özellikle kuzey ırklarının becerisi olduğu, bunları özellikle Cermenlerin yaşama geçirdiği belirtiliyordu. Esere göre düşünceyi belirleyen ırktı (biyolojik materyalizm). Yüksek değerdeki kuzey ırkı karşısında Yahudiler çok yeteneksiz ve değersiz bir ırk olarak gösteriliyordu. İmparatorluğun kurulmasından itibaren Yahudi karşıtlığı, devleti eleştiren bir politikaya dönüşmüştü. «Yahudiler»

---

1 Azra Erhat, Homeros'tan çevirdiği Ilyada adlı destanın önsözünde şu bilgileri verir: «Heinrich Schliemann, altın parıltısını görür görmez, işçilerini paydos eder, karısı ile yapayalnız çıkarırlar altınları, gizli gizli barakalarına saklarlar,sonra bin dalavere ile Yunanistan'a oradan da Almanya'ya kaçırırlar Haram maldan hayır gelmezmiş, İkinci Dünya Savaşında bir köye saklanan Berlin Müzesi hazinesinin yerinde yeller eser bugün. -Homeros: Ilyada[4], Türkçesi: Azra Erhat-A.Kadir, Sander Yayınları İstanbul 1981, s. 23. -Sekiz ile on bin parçadan oluştuğu belirtilen bu hazinenin bugün Rusya'da Puşkin Müzesi'nde olduğu söylenmektedir.

Almanların mutsuzluk nedeni olarak gösteriliyordu. Tarihçi *Heinrich von Treitschke* de Hegel'in devleti yücelten felsefesini Alman tarihine aktararak bu düşünceye destek veriyordu.

Müzikte *Johannes Brahms* (1833-1897) ve *Anton Bruckner* (1824-1896) Beethoven'in çizgisinde eserler veriyorlardı. Avusturyalı Bruckner'de dini etki oldukça belirleyici rol oynuyordu. Wagner'e bağlı görünen bu bestekârın dini yönden Bach'a olan yakınlığından da söz edilmektedir. Resimde *Max Liebermann* (1847-1935) empresyonist üslûbu temsil ediyordu.

Friedrich Nietzsche'nin (1844-1900) «Müzik Ruhundan Trajedinin Doğuşu» adlı eseri 1872 yılında yayınlandı. Onun halefleri tarihinin acıklı sayfasını oluşturmuştu. Zaten kendisi de «Kuvvetli sular kendileriyle birlikte çok sayıda taş ve molozları sürüklerler, güçlü zekâlar ise aptal ve dağınık kafaları», diyordu ilk yazılarından birinde.

Nietzsche'nin ürünlerini üç bölüme ayırmak mümkündür: 1869 ile 1876 yılları arasında kaleme aldığı eserleri antik devrin, Wagner'in ve Schopenhauer'in etkisinde olup trajedinin doğuşunu içermektedir. Bu yıllarda Nietzsche, Wagner'in kökensel sanatın müzik olduğukonusundaki öğretisine katılmaktadır. Müziğe diğer bütün sanatlar da hizmet etmiş ve ondan trajedinin ve antik tiyatronun toplu sanat eseri ortaya çıkmıştı. Nietzsche, trajiğin anlamını Wagner'den daha açık bir biçimde kavramaya çalışıyordu. Wagner, *Bayreuth Festivalini* «Nibelungen'in Yüzüğü» ile açınca ve hemen arkasından Hıristiyanlığı mistifize etme eğilimi gösterince aralarında düşmanlık başladı. Nietzsche özellikle Wagner'in «Parsifal» adlı eserini sert bir dille eleştirdi. Bu düşmanlığa karşın ikisinin de ortak yönleri vardı. Her ikisi de gecikmiş romantikçiydi ve bir yönü ile bağlı oldukları çağa ters düşüyorlardı. İkisi de burjuvanın derin kültürel bunalımını ve klasik devirden beri sürekli etkinleşen düşünce ve gerçek arasındaki ikilemi yaşıyordu. Bu ikilemin estetik alanda ortadan

kaldırılacağına inanılıyordu. Wagner yaşlılığında Hıristiyanlığa romantik efsanevi bir yönelim gösterdi.

İkinci bölüm 1876 ile 1881 yıllarını kapsamakta ve daha çok olgucu ve akılcı bir içeriktedir. En önemli bölüm ise «yeniden değerlendirme», yani yeni değerler biçme olan 1881 ile 1888 sonu arasındaki zamandır. Nietzsche dini illüzyon olarak belirttiği «*Zerdüşt Böyle Buyurdu*»[1] adlı eserinin ilk iki bölümünü 1883'te yayımladı. Wagner deölümünden bir yıl önce 1882'de «Parsifal» adlı eserini sahneye koymuştu. Wagner'in «Parsifal»ı ile Nietzsche'nin «Zerdüşt»ü 1880'lerdeki burjuvanın düşünsel alandaki kutupluluğunu göstermeleri bakımından önemlidir. Burjuva toplumu bir yandan materyalist olup ilericiliğe inanıyor, bir yandan da karanlık bir bunalımı hissedip çevre ve soyla sınırlanmış dar atmosferden çıkmaya çalışıyordu. Bu özlemi bir yandan Wagner'in operası gideriyor, öte yandan da Nietzsche'nin aşağıda açıklayacağımız kudret isteği ve üstün insanın kendi yasaları tatmin ediyordu.

Nietzsche'nin bir yönü ile Lutherci, bir yönü ile Descartesci, bir yönü ile Wagnerci, bir yönü ile Comte, Darwin yanlısı ve pragmatist olduğu, zaman zaman da Nietzscheci olduğu belirtilir. Felsefe tarihi bakımdan irdelenirse Schopenhauerci olduğu söylenebilir. Onun sistemini şu formülle açıklamak mümkündür: *Dünya kudret isteğidir*[2]. Nietzsche'den sonra doğmuş olan yazarlar onun üslûbunun etkisinde kalmıştır. Thomas Mann bu etkilenmeyi bizzat dile getirmiştir.

Nietzsche'nin felsefesine göre insanın mutlak doğruyu kavraması mümkün değildir. Bundan dolayı her türlü inanç yanlıştır. Nihilizminin birinci anlamında *doğru diye bir şey yoktur* düşüncesi vardır. İkincisinde ise *ahlâk diye bir şey yoktur* görüşü bulunmaktadır. Çünkü eylemler Nietzsche'ye göre ahlâki ilkelerle ortaya konulmakta-

---

1 Also sprach Zarathustra

2 Die Welt als Wille zur Macht

dır. Buradan «mutlak değersizlik» ve «mutlak anlamsızlık» yorumu çıkmaktadır. Ahlâk hayata sırt çevirmiş ve «doğa karşıtı» olmuştur. Şimdi hayat ve doğa doğruluk için ahlâka başkaldırıyor.

Nihilizmin üçüncü anlamında *din diye bir şey yoktur* prensibi vardır. Nietzsche öncelikle Hıristiyanlıkla ilgili görüşlerini açıklayıp onun atılmasını istiyordu, çünkü Hıristiyanlık kendi kendini tahrip etmekteydi; başlangıcından beri yaşamdan ayrılmış ve bu yüzden hiçlik haline gelmişti. Tahribat kendi özünden geliyordu, kendi içindeki doğruluk terbiyesi içgüdüsünden ortaya çıkmıştı. Nietzsche'ye göre tanrıya inanma yalanının yasaklanmasının zamanı artık gelmişti.

Filozofun en derın nihilizmi şu cümlede odaklaşır: «*Tanrı öldü.*» «Tanrı nereye gitti? Size söyleyeyim. Onu biz öldürdük, -siz ve ben! Hepimiz onun katiliyiz! Ama bunu nasıl yaptık? Denizi nasıl içip bitirebiliriz? Nereye hareket ediyoruz? Sonsuz bir hiçlik sayesinde yanılmıyor muyuz? Tanrı öldü! Tanrı ölü olarak kalacaktır! Kendimizi katillerin katili olarak nasıl teselli ederiz? Bu eylemin yüceliği bizim için fazla büyük değil mi? Tanrılara lâyık görünmek için kendimizin tanrı olması gerekmez mi?» Tanrının ölmüş olması «değersizleşme, tahribat, sukut ve yıkılma gibi uzun bir birikimin sonucudur; belki de bugüne kadar dünyada benzeri görülmeyen korkunç bir dehşet mantığına, yozlaşmaya ve Güneş tutulmasına uzanmaktadır.»

Nietzsche hiçlikte durmak mümkün müdür sorusunu irdeliyordu. Hiçlik son durum değildi. Onun olgucu yanı geçiş durumuolmasında yatıyordu. «Onun sayesinde Avrupa'da göz kamaştıran gerilimli bir düşünce yaratılmıştır. Böyle gergin bir yayla en uzak hedefler vurulabilir.» Bu belirlemesiyle Nietzsche üçüncü aşamaya gelmişti. Yaşamın karşı olmasına rağmen hiçliğin etkisini onaylamaktaydı. Bu nedenle de nihilizmde «her türlü gösterinin büyük ümidini görmektedir». Üçüncü aşamada kendi üzerinde hiçbir tanrıyı ve hiçbir insanı tanımama bulunuyordu. «Uzaklara

hamle etmeliyiz, buna cesaret göstermeliyiz. Gücümüz bizi denizlere zorluyor, bugüne kadar bütün Güneşlerin battığı yere; yeni bir dünyayı biliyoruz.»

Yeniden yaratılacak olan kuşkusuz tahrip edilen ve maskesi düşürülen ahlâktı. Filozofun «yeni değerleri tahtaya» yazması gereğini vurguluyordu. Kuşkusuz ki bu, değerlerin değiştirilmesi anlamına geliyordu. Bu durum, transsendense inanarak değil, tamamiyle insandan yola çıkarak gerçekleştirilecekti. «Yaratan, isteyen ve değerlendiren ben, nesnelerin değeri ve ölçüsü» olacaktı. Yeni değerlendirme düzeninin temel değeri yaşam olacaktı. Mesele yaşama evet demekti. Yaşama isteği, içinde tahrip etme hazzı da bulunan geleceğin hazzıydı.

İnsan, yaşamın yaratma sürecinde kendini aşmak isterdi. Bir aşma ve batmaydı bu. İnsanın yolu nereye gidiyor, sorusuna Nietzsche şu yanıtı veriyordu: İnsandan daha fazla olan, onun üstünde olan bir şeye, ama bir tanrıya değil bir «*üstün insana*», «insan bulutları arasındaki şimşeğe». Üstün insan, insanın yeni ve daha üstün tarzındaki insandı. Günümüzün insanı «hayvanla üstün insana bağlanmış bir halattır,-uçurumüzerinegerilmiş bir halat» diyordu.

Kendini aşma belirlemesi sadece insan varlığı için geçerli değildi. Nietzsche bunu yaşamın temel ilkesi olarak anlıyordu. Bunun için de «kudret isteği» her şeye uymaktaydı. «Benim için dünya ne midir? Başı sonu olmayan kendini tüketemeyen ama değiştiren müthiş bir kuvvet -sınırlarından çok «hiçlikle» çevrili bir deniz. İçinde fırtına ve kasırga kuvveti olan bir deniz. Med ve cezirle kendi biçimlerine dönen bir sonsuzluk, en basitinden en karmaşığına doğru iterek, en donuk ve en soğuktan en vahşiye, kendi kendisiyle çelişene, ve bu çeşitlilikten tekrar yuvaya dönerek en basite, zıtlıklar oyunundan geri dönüp tekrar uyumluluğa giden, doymak ve yorulmak bilmeyen bir oluşmadır-: Kendini ebediyen yaratan, kendini ebediyen tahrip eden benim bu diyonistik (büyüleyici) dünyam,-buna bir isim mi istiyorsunuz? Bu dünya kudret isteğinden

başka bir şey değildir. Ve siz de bu kudret isteğinden başka bir şey değilsiniz.»

Nietzsche, bu yaratma ve tahrip etme yaşamının hiçbir amacı ve hedefi olmadığını belirtiyordu. Bu nedenle de en derin anlamıyla bir hiçlikti. Yaşamı onaylamak demek öncelikle yaşamın hiçlik özelliğini onaylamak demekti. Nietzsche için bunun en büyük simgesi «sonsuz tekrardı». Var olan her şey tekrar ortaya çıkmaktaydı. Böylece nihilizmin sonuna ulaşılıyordu. «Anlamı ve hedefi olmayan, ama kaçınılmaz olarak tekrar eden, hiçlik içinde bir sona ulaşmayan kendi başına bir varoluş: >sonsuz tekerrür<. Bu nihilizmin en aşırı biçimidir: sonsuz hiçlik (>anlamsızlık<).» Filozof hiçlikten kurtulmayı anlamsızlıktan anlam yaratmakla mümkün görüyordu.

Nietzsche, çağının bütün düşünsel ürünlerini dini, ulusal devleti, liberalizmi, felsefeyi ve sanatı reddetti. Kendisine kadar ulaşan bütün değerlerin tahripçisiydi. Bu nedenle eserleri zehir olarak görülmüştür. Kendisi «Ecce homo» adlı eserinde şu ifadeye yer vermiştir: «İnsanların günün birinde beni aziz olarak niteleyeceklerinden müthiş derecede korkuyorum. Hiçbir zaman aziz olmak istemiyorum, bir şarlatan olmayı daha çok isterim. Belki de ben bir şarlatanım.»

3. II. WILHELM ÇAĞI VE I. DÜNYA SAVAŞI

Bismarck'ın görevden uzaklaştırılması ile I. Dünya Savaşı'na kadar geçen süre Almanya'da üçüncü imparatorun adıyla, yani II. Wilhelm'in adıyla anılır. Bununla birlikte zamanı Wilhelm'in biçimlendirmediği, aksine zamanın Wilhelm'i biçimlediği söylenir. Onun yönetimi bir yandan tavizci, bir yandan katı, bir yandan barışçı, diğer yandan savaşla tehdit edici, bir yandan sosyal zihniyetli, öbür yandan tanrı inayetindeki krallık zihniyeti, bir yandan idealizm öte yandan materyalizim ve bir yandan ro-

mantik duygu coşkunluğu, öte yandan soğuk bir durgunluk arasında gidip gelen bir yönetimdi. Çelişkili bir karakter yapısı olması, çelişkili politikalar izlemesine de neden oluyordu. En önemli özellikleri arasında askeri gücü diğer güçlerden üstün tutmasıydı. Çünkü o, Almanya'nın askeri bakımdan yenilmez olduğuna inanıyordu. Uygun ve yararlı gördüğü zamanlarda kılıcı dünyaya karşı bir tehdit aracı olarak kullanıyor, ancak savaştan da çekiniyordu. «Halkın imparatoru» olma hırsı, siyasi konuşmalarına yansıyor ve konuşmalarını siyasi sorumluluk bilincinden çok kitleleri memnun edecek biçimde halka yönelik ağırlıkta yapıyordu. Gittiği her yerde tanrı inayetine sahip bir hükümdar izlenimini vermeye çalışıyordu. Bu nedenle de yanından dalkavuklar eksik olmuyordu. Görüşlerini paylaşanlar güvenini kazanırken, eleştirisel bakanlar gazabına uğrayacaklarını hesaplamak zorundaydı. Ülkesinin sürekli olarak tehdit altında olduğunu düşünüyordu. Bu nedenle de silâhlanmaya büyük önem veriyordu. Bunun sonucu olarak Almanya 1914'te İngiltere'den sonra dünyanın en büyük ikinci donanmasına sahip bir ülke durumuna geldi. Onun bu tutumu komşu ülkelerde Almanya'ya karşı bir kuşkunun doğmasına neden olmuş ve tehlikeli bir ülke olma imajı yayılmaya başlamıştı. Bu nedenle de Alman İmparatorluğu'na karşı ittifaklar oluşturuluyordu.

II. İmparatorluğun kurulmasıyla başlayan endüstriyel ve kapitalist gelişme, bilim alanında gösterilen ilerlemeler ve imparatorluğun bir büyük güç olarak ortaya çıkması zamanla Almanların kafasında bu denli yetenekli bir halka tarihin bazı şeyleri esirgeyip esirgemediği sorusunun ortaya çıkmasına neden oluyordu. Örneğin İngiltere'ye bakıldığında, bu ülke yıllardan beri sürekli genişlemiş, gücünü dünyanın her tarafında kabul ettirmiş, sanayisi hammadde ve sürüm pazarları bakımından çok zengin imkânlara kavuşmuş ve İngiliz donanması denizlerin yenilmez egemeni olmuştu. Oysa Almanların gücü birleşme sağlandıktan sonra bile Orta Avrupa ile sınırlı kalıyordu.

«Güneşlik yer»[1] edinme rüyası artık kolonileşme ile yetinmeyip, dünyanın İngiltere ve Fransa ile paylaşılması konusunda sıkı bir rekabete girmeyi göze almaya bağlıydı. Doğu Afrika kolonisinin kurucusu *Carl Peters* kolonileşme ile ilgili motifi şu sözlerle dile getiriyordu: «Bizim için Alman demek, dünyanın en savaşçı halkı demekti. Haritaya baktığımızda bu güçlü ülkenin diğer Avrupa ülkeleri arasında kolonisi olmayan tek ülke olduğunu ya da ülke dışına çıktığımız zaman Almanların tüm Avrupa ülkeleri içinde en az saygı göreni olduğunu görünce, hatta Hollandalıların, Danimarkalıların ve Norveçlilerin bile yukardan bakmaları bizi utandırıyor ve tepki olarak da milliyetçi hislerimiz kabarıyordu.» Kolonileşme siyaseti aslında imparatorluk kurulduktan sonra hız kazandı, ama düşünce olarak daha önce de vardı. Örneğin Friedrich Schulz, Almanların çıkarının kolonileşmede ve doğuya (Rusya) doğru genişlemekte yattığı tezini 1845'te savunuyordu. Emperyalist anlamda dünya gücü olma arzusu sadece ekonomiye yön verenlerin gözünü değil, bilimsel alanda çalışan profesörlerin de gözünü karartmıştı. Okullar da bu siyasete uygun biçimde koyu milliyetçi bir eğitim vermeye başladı.

Milliyetçi ve emperyalist akımları besleyen ve burjuva tarafından destek gören başlıca üç örgüt bulunuyordu : «Tüm Almanlar Birliği», «Alman Koloni Derneği» ve «Alman Donanma Derneği». «Tüm Almanlar Birliği»nin amacı Avrupa'daki bütün Almanları Alman İmparatorluğu çatısı altında toplamak, kolonilerle yayılmacı bir politika izlemek, Almanlığı imparatorluk sayesinde bütün dünyada korumaktı. Bunun da ötesinde tüm Almanların askeri ve fetih istemlerini güçlendirmek ve yetkili devlet adamla-

---

[1] Zamanın dışişleri bakanlığı müsteşarı Bernhard von Büllow, 6 Aralık 1897 tarihinde İmparatorluk Meclisi'nde yaptığı konuşmada Almanya'nın çıkarlarının Doğu Asya'da olduğunu, kendilerinin de diğer büyük güçler gibi orada pay almak ve saygın olmak istediklerini, kimseyi gölgede bırakmak istemediklerini, ama kendilerinin de Güneşte yerleri olmasını istediklerini belirtiyordu.

rıyla imparatorun dünya siyasetinin halka yansımasını garanti etmekti.

Yüzyılın ortalarına kadar Almanların askerliğe olan ilgisi pek de olumlu değildi. Askerlik görevi özgür insanın ezilmesi anlamına geliyordu. Ancak kazanılan zaferlerden ve özellikle subaylara tanınan ayrıcalıklardan sonra bu tutum değişmişti. Üniformanın şerefli bir giysi durumuna gelmesinden sonra mesleki yükselmenin de aracı oldu ve subaylık, toplumda saygın bir yer işgal etti. Mesleki değerlendirmede askerler birinci sırayı aldılar; askeri düşünce devlet yaşamında egemen oldu.

II. Wilhelm, yukarıda değinildiği gibi iç politikada Bismarck'tan oldukça farklı bir yol izliyordu. Sosyal demokratların faaliyetlerini yasaklayan yasayı 1890'da yürürlükten kaldırmış, işçilerin lehine kimi sosyal güvenceler getirmişti. Hastalık ve kaza sigortası alanında iyileştirmeler de yapmıştı. Yürütülen ekonomik politikalarla Alman sanayisi daha iyi duruma getirilmiş ve geniş kitleler için hayat standardının yükselmesi sağlanmıştı. Almanya'nın 1875 ile 1914 yılları arasındaki ekonomik büyümesi ABD'deki durumla karşılaştırılıyordu. Eski sanayi devletleri olan İngiltere ve Fransa, sanayi üretimi alanında Almanya'dan daha da çok çekinir duruma gelmişlerdi. 1913 yılında Almanya gerçekten ABD'nin arkasından dünyada ikinci büyük sanayi devleti haline gelmişti.

II. Wilhelm, 1894'te yönetiminden hoşnut olmayan sosyal demokratlara karşı savaş açtı. Taraftarlarını meydanlarda yaptığı konuşmalarda «vatanı belirsiz herifler» olarak niteliyordu. Sosyal demokratların anayasal haklarını kısıtlama girişimi, imparatorluk meclisinde diğer partilerin demokratik ve hukuk devleti düşüncelerine bağlılıkları sayesinde başarısızlığa uğradı. İmparator, sosyalistlere karşı nefretini daha sonraki yıllarda da dile getirecekti. Örneğin 1905 yılında «önce sosyalistleri kurşuna dizmek, kafalarını uçurmak ve zararsız hale getirmek, ondan sonra da dışarıya karşı savaş açmak» gerektiğini

belirtiyordu. İşte bu nedenlerle olacak, yurttaşlar, parlamentonun en güçlü partisi haline gelmiş olan sosyal demokratlara karşı mesafeli durmak gereğini duyuyorlardı.

Dış politikada Türkiye'yi de ilgilendiren kimi durumlarda Almanya'nın rolünü şu biçimde belirleyebiliriz: İngiltere'nin Türkiye'ye karşı olan tutumu 1895 yılından beri değişmişti. İngiliz başbakanı Salisbury, koloniler bakanı Chamberlain'in de desteği ile Afrika'daki kolonilerini Hindistan'la birleştirmek ve bir dünya imparatorluğu kurmak istiyordu. Önasya ise bunun köprüsünü oluşturacaktı. Bunun anlamı Asya'daki Türkiye'nin, Arabistan'ın, Irak'ın ve İran'ın İngiliz egemenliğine girmesiydi. Almanya ise ekonomik nedenlerle Türkiye'nin parçalanmasını istemiyordu. 1898'de II. Wilhelm Orta Doğu'ya yaptığı bir gezide 300 milyon İslâma kendi kişiliğinde koruyuculuk güvencesi verdi. 1899'da Bağdat demiryolunun inşasına başlandı. Berlin'den İstanbul'a ve Bağdat'a giden yol Balkanlardan geçiyordu. Aynı zamanda da İngilizlerin ilgi alanıyla çatışıyordu.

Alman İmparatorluğu'nun Osmanlı İmparatorluğu'nu ekonomik alanda desteklemesi sonucunda iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerde daha çok yakınlaşma meydana geldi. Türkiye bu sırada iç politika bakımından oldukça sıkıntılı günler yaşamaktaydı. *İttihat ve Terakki*, 1908'de ordu ile de işbirliği yaparak bir devrim gerçekleştirdi. Bu durumdan yararlanan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Berlin Konferansı kararlarının aksine Bosna-Hersek'i kendi topraklarına kattı. Yeni oluşum Sırpların denize ulaşmasına yardım ederken, Rusların Balkan planının bozulmasına neden oldu. Öte yandan Almanya ile Türkiye arasındaki ilişkiyi de güçleştiriyordu. Buna rağmen Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yayılmasına karşı çıkmak bir yana onun bu saldırganlığını onayladı.

Bu arada Almanya, Fas'ı 1911 yılında Fransızlara kaptırarak bir kez daha diplomatik yenilgiye uğradı. Aynı yıl İtalya, Türklere ait olan Trablusgarp'ı işgal etti.

Kendi yurttaşlarının zarar görmemesi için Almanya, İtalyanın bu saldırganlığına da hoşgörü ile bakıyordu.

Türkiye'nin zayıf düşmüş olmasından yararlanan Balkan devletleri onu Avrupa'nın dışına itmeye çalışıyorlardı. 1912/13 yıllarındaki Balkan Savaşı sonunda yarımada gittikçe Slavların eline geçmeye başlamıştı. Sadece Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Slav bölgelerinin bir kısmını elinde tutuyordu. Sırp milliyetçiliği, karşısında rakip olarak sadece bu imparatorluğu görüyordu. Sırplara ise bugün olduğu gibi Ruslar destek çıkıyordu.

*

Yüzyılın son çeyreğinde sanatı, çağın ruhuna uygun olan *natüralizm* yakaladı. Natüralizm, Almanya'da sosyalizmin yasaklandığı yıllarda doğdu. Bu akımın asıl vatanı Fransa'ydı. En önemli temsilcisi olan *Emile Zola*, yazdığı romanlarla Alman yazarlarına da etki ediyordu. Ama Alman natüralizmi sadece Zola'dan ve Fransa'dan değil Rusya'dan, özellikle Rus yazarları Leo Tolstoy ve Fyodor Dostoyevski'nin sosyal eleştiri yapan romanlarından, İskandinav yazarlarından Henrik İbsen'in toplumsal analiz yapan oyunlarından da etkiledi. Dünya görüşü bakımından Marks ve sosyalizm, Hippolyte Taine, Darwin ve Nietzsche bu akımın düşünsel altyapısını oluşturuyordu. Nietzsche'nin düşünceleri Marks'ınkine karşıt olduğundan, ondan sadece natüralizmin burjuva yazarları etkilendi. Almanya'da *Heinrich* ve *Julius Hart* kardeşler natüralizmin öncülüğünü yaptılar. *Arno Holz*, Richard Dehmel, Hermann Sudermann, Max Halbe ve *Gerhart Hauptmann* (1862-1946) bu akımın önemli temsilcileriydi. Hauptmann'ın «*Gün Doğmadan*» adlı oyunu 1889'da Berlin'de sahneye konndu. Natüralizmin Almanya'da Berlin ve Münih olmak üzere iki merkezi vardı. Berlin'de *Freie Bühne* adında natüralist eserleri oynayan bir de tiyatro kurulmuştu

Natüralzim yepyeni bir estetik anlayışla ortaya çıktı. Artık sadece güzel olan değil, çirkin de olsa «doğru» olan canlandırılacaktı. Gerçek, artık sosyal gerçek olarak anlaşılıyordu. Gerçekte insanı çevresinin ve geçmişinin belirlediği inancıyla edebi eserlerde çevre betimlemelerine büyük yer veriliyordu. Natüralizm aslında klasik ve romantik çağların idealizmine ve onun uzantısı olan edebiyata karşı bir savaş açmıştı. Bu nedenle edebi eserlerde kahramanların ve figürlerin gerçek hayatta kullandıkları dil olduğu gibi aktarılıyor ve olabildiğince nesnel olmaya özen gösteriliyordu. Eserlerde yoksul ve ezilen, toplumdan dışlanan insanlar ve onlarla ilgili konular işleniyordu. Hauptmann'ın «*Dokumacıların İsyanı* adlı oyununda Silezya'nın yoksul ve sefil dokumacıları bir bütün olarak oyunun kahramanı durumundadır. Ama eser sosyal acımadan doğan sosyal eleştiri sınırları içinde kalmıştır. Natüralizm sosyal sorunları ele alıp toplumsal eleştiri yapıyordu. Burjuva kültüründeki çelişkileri somut bir biçimde ortaya çıkarmayı amaçlıyordu. Hauptmann, ileri yıllarda da natüralist üslûpla eserler vermeye devam edecektir. Örneğin «Kunduz Kürk», «Yalnız İnsanlar» ve «Fareler» unutulmaz eserleri arasında yer alır. Hauptmann, 1912 yılının Nobel Edebiyat Ödülünü kazandı. Doksanlı yılların sonlarına doğru sanatın bir amaca hizmet etmesi düşüncesinden uzaklaşılmaya başlandı. 1900'lu yıllarda Nietzsche'nin etkisi yazarlar üzerinde daha etkili oldu.

Natüralizmle birlikte «halk için sanat» hareketi başlatılarak işçilerin sanata kazanılması amaçlanıyor, bunun için de halk sahneleri kuruluyordu. İşçi edebiyatı ve işçi yazarlığı, yeni kavramlar olarak ortaya çıkmıştı. Ne var ki, işçiler natüralizmin sefalet yansıtan eserleri yerine klasik eserleri görmeyi tercih ediyorlardı.

1900'lü yıllarda natüralizmin aşırı gerçekçiliğine karşı gelişen empresiyonizm, yeni romantizm ve yeni klasik gibi edebi akımlar, XX. yüzyılın ilk on yılında ortak bir üslûbun oluşmadığını göstermektedir. Avusturyalı *Hugo von*

Hofmannsthal ve *Rainer Maria Rilke* eserlerinde lirik ve elejik (mersiye) unsurlara yer veriyorlardı. Ölüm ve fanilik, natüralizmdeki kalıtım ve çevrenin yerini aldı. Bu arada *Thomas Mann* büyük bir anlatı ustası olarak 1901 yılında yayınlanan «Buddenbrooklar» romanı ile natüralist çevre betimlemesini de aşıp, burjuvanın zihniyetini gerçekçi bir üslûpla yansıttı. Onun Rilke ve Hofmannsthal ile herhangi bir düşünsel yakınlığı bulunmuyordu.

Başta başkent Berlin olmak üzere Münih, Dresden, Frankfurt ve Stuttgart gibi kentler düşünce ve sanat oluşturan merkezler haline geldi. Müzikte Brahms ve Wagner artık itibar görmüyordu. Operada Avusturyalı *Richard Strauss* yeni bir üslûpla ortaya çıktı. Aynı zamanda yine Avusturyalı olan *Arnold Schönberg* oniki sesli müziği ile çığır açan köklü eserler yaratıyordu.

Yüzyılın başlarında Alman tiyatrosu ünlü rejisör *Max Reinhardt*'la büyük bir gelişme sağladı. Onunla sahne dekoratif ve illüzyonist bir görünüm kazanarak operayı çağrıştırıyordu. Öte yandan bu akımlara pek de itibar etmeyen bir *Frank Wedekind* burjuva ahlâkının maskesini indiriyor, yeni bir oyun üslûbuyla dışa vurumculuğu hazırlıyordu. Şair *Stefan George* ise sanatta mükemmelliği görüyor, seçkici ve aristokratik bir inceliği yansıtıyordu. Güzelliği seven ve çirkinlikle aşağılıklardan nefret eden bir anlayışın sahibi olarak sanatı sanat için yapıyordu. Nietzsche'den de etkilenmiş olan George, üstün ve yeni insanı aramak ve biçimlendirmek istiyordu. Kendi adına bir müritler çevresi de oluşturmuştu.

*

1890 yılının ilkbaharında Berlin'de yabani çiçekler satışa sunulunca insanlar bu çiçeklerin neye yarayacağı konusunda hayretlerini gizlemiyorlardı. Ancak, zamanla çiçek Berlinlilerin zevk aldığı bir süs eşyası durumuna gelince çiçek satışları toplumsal yaşamda önemli bir yer edindi. Tren sayesinde kışın bile rivieralardan taze çiçek elde edi-

lebiliyordu. Evlerde taze çiçeklerin saklanması ve yetiştirilmesi aynı zamanda mimaride de kimi değişiklikleri beraberinde getirecekti. Örneğin çiçeğin bol ışık istemesi, evlerin içinin de aydınlık olması zorunluğunu doğuruyordu. *Biedermayer* çağında el işi yapılan mobilyalar da makineleşme sayesinde mobilya fabrikalarında yapılmaya başlanmıştı. Aynı şekilde gösterişli ama zarif olmayan perdeler mekanik tezgâhlarda dokunabiliyordu.

Yüzılın sonuna doğru burjuvanın üst tabakasının kazancı çokiyiydi. Hatta ikinci ve üçüncü kuşak oğullarına rahat bir yaşam bırakabilecek durumdaydı. Ailelerin büyük oğulları babalarının yerine fabrikanın, bankanın ya da bir şubenin yönetimini üstleniyorlardı. Buna karşın küçük oğullar ortalıkta dolaşıyordu.

Askerlik mesleği pek çokları için hâlâ eski çekiciliğini koruyordu. Bu yüzden pek çok kimse subaylık mesleğini seçiyordu. Bazı kimseler de mutlaka bir sınav başarma amacı olmasa bile akademik öğrenim görüyordu. Bunlar öncelikle kazanç getirmeyen edebiyat tarihi, sanat tarihi gibi dalları seçiyor ve bazan da doktora öğrenimi görüyorlardı. Doktor unvanı, kişilerin toplumdaki itibarlarının yükselmesine yardım ediyordu. Evin dar dünyasında sıkılmış, anne babanın koyduğu sınırlar içinde kalmış olan zengin ailelerin kızları kendilerini Berlin'in edebiyatçı kahvelerine ve Münih'in sanatçı atölyelerine atarak kapalılıktan kaçıyor ve kendilerini bohem yaşamına terkediyordu. Bir başka kesim ise drahoması sayesinde soylu birisiyle evlenmeyi tercih ediyordu. Soylular arasında kendini bohem yaşamına bırakan kadınlar da vardı. Bu tipler çağın ahlâk kurallarını hiçe sayan bir yaşam sürdürüyorlardı. Örneğin bisiklet binmekten tutun da kadına özgü olmayan pek çok şeyi yapıyorlar, böylece önyargılara ve geçmişin idealize edilmesi fikrine meydan okuyorlardı.

Bu yaşam tarzına uygun biçimde kendini gösteren ve bugün artık dışa vurumculuğun temsilcisi bir yazar olarak tanınan *Else Lasker-Schüler*, burjuva toplumunun kurallarına hiç de aldırmıyordu. Bohemliğe burjuvanın gözünde aydın

ve entellektüel kadın da dahildi. Çünkü entellektüel kadın zaten kadın hakları hareketinin bir ürünüydü. Artık 1900 yılından itibaren Almanya'da da kadınlar yüksek öğrenim görme haklarından yararlanmaya başladılar. O arada kadın geleneksel ahlâka karşı ilerici doğrultuyu temsil etmeye başladı. Helene Lange, Minna Cauer ve Gertrud Bäumer, o zamanın Almanya'sındaki kadın hakları savunucularının önde gelen temsilcileriydi. Yine bir Rus generalinin kızı olan ve İsviçre'de öğrenim görmüş bulunan *Lou Andreas-Salomé*, önce Nietzsche ile arkadaş olmuş ve daha sonra onun etkisinden uzaklaşınca Münih bohem hayatında önemli rol oynamıştı. Aslen Praglı olan genç yazar Rainer Maria Rilke ile iki kez uzun süreli Rusya gezisi yaptı. Yaklaşık elli yaşlarında iken Viyana Üniversitesi'nde *Sigmund Freud*'u dinlemek için kayıt yaptırıp Freud'la dostluk kurdu.

Birinci Dünya Savaşı öncesindeki yıllarda burjuvanın küçük bir bölümü sanatı desteklemeye başladı. Bunların bir kısmı dergileri, bir kısmı da galerileri finanse ediyorlardı. Bu bağlamda önceleri aylık dergi olarak çıkan «Die Insel» daha sonra klasikleri yayımlayan bir yayınevine dönüştü. Buna benzer daha pek çok dergi ve yayınevi kurulup, dünya edebiyatının önemli yazarları Almancaya çevirilerek yayımlandı. Bu arada Almanca, İngilizce ve Fransızcadan sonra bir kültür ve bilim dili haline gelmişti.

*

I. Dünya Savaşı 28 Haziran 1914'de Sırplar, Osmanlı Padişahı I. Murat'ı öldürmelerinin anısına bağımsızlık şenliklerini kutluyorlardı. Aynı gün Avusturya-Macaristan veliaht prensi Franz Ferdinand, Bosna-Hersek'te bulunuyordu. Ancak Sırpların büyük Sırbistan hayalleri bügün olduğu gibi o zaman da vardı ve Bosna-Hersek'i kendi egemenlikleri altına almak istiyorlardı. Buna izin verilmeyince Ferdinand karısı ile birlikte Sırp isyancıları tarafından öldürüldü.

Bu olaydan yararlanmak isteyen Viyana, Sırplarla hesaplaşmaya girme kararı alıp yapacağı harekette Almanların destek vermesini istedi. Almanya, Avusturya'nın isteğini bölgesel bir mesele olarak kalacağını düşünerek kabul etti. Avusturya'nın amacı ise Sırpları siyasi güç olarak Balkanlardan silmekti. 23 temmuzda Avusturya, cinayetin Avusturyalı memurların da katkısıyla mahkemece soruşturulmasını sert bir ültimatomla Sırbistan'dan talep etti. Bu istekler bağımsız bir ülkenin iç işlerine karışmak anlamına geliyordu. Bununla birlikte Sırbistan isteklerin bir bölümünü kabul etti, iç işlerine karışılmasını reddederek Lahey'deki uluslararası mahkemenin vereceği kararlara boyun eğeceğini bildirdi. Buna rağmen Avusturya 28 temmuzda Sırbistan'a savaş ilân etti. Avusturya'nın savaş ilânına Alman imparatorluk hükümeti tam destek veriyordu.Bununüzerine Rusya seferberlik ilân etti. Daha önce Avusturya genel seferberlik ilân etmişti. Almanya durumu savaş tehlikesi olarak görüp bir ültimatomla Rusya'dan Avusturya'ya karşı yaptığı seferberliği 12 saat içinde durdurmasını istedi. O arada muhtemel bir Alman-Rus savaşında Fransa'nın tarafsız kalıp kalmayacağını sordu. Fransa'dan net bir cevap alınamayınca 1 Ağustos 1914'te Alman temsilcisi Petesburg'da Rus dışişleri bakanına savaş ilânını verdi. Aynı gün Almanya ve Fransa seferberlik ilân ettiler; iki gün sonra Almanya Fransa'ya da savaş ilân etti.

Önce Fransa'yı halletmek isteyen Almanya, Lüksemburg'a girip Belçika'dan geçiş izni istedi. Belçika geçiş izni vermeyince Almanlar zorla geçmek istediler; bunun üzerine Belçika Almanya'ya savaş ilân etti. İngiltere, Almanya'dan Belçika'nın tarafsızlığının korunmasını istediyse de Almanya bu isteğe aldırmadı. Bunun üzerine İngiltere Almanların karşıtlarının yanında yer aldı. Böylece *I. Dünya Savaşı* başlamış oldu.

Bir gün sonra Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Rusya'ya savaş ilân etti. Japonya İngilizlerin yanında yer aldı. Osmanlı İmparatorluğu, Almanya ile Avusturya-

Macaristan İmparatorluğu'nun oluşturduğu *İttifak* devletlerine katıldı. İtalya ve Romanya önce hiçbir gruba katılmayıp tarafsız kalmayı tercih ettiler, ancak İtalya daha sonra İttifak devletlerine savaş ilân edecekti. Bulgaristan savaş sırasında İttifak devletlerinin yanında savaşa katılınca Berlin'le İstanbul arasında doğrudan ilişki kurulmuş oldu. İngilizler Çanakkale Savaşı'nda Almanların da desteğini alan Türklere karşı yenildiler. ABD, 1917 yılının nisan ayında *İtilaf* devletlerinin yanında savaşa girdi.

Eylül 1918'de Almanlar savaşın kazanılacağından ümidi kesince barış yollarını aramaya başladılar. 4 kasımda radikal solcuların desteklediği açıktan ayaklanmalar başladı. 5 aralıkta Wilson, imparatorun da çekilmesi dahil «14 maddelik» barış planını kabul etmeleri halinde Almanlarla müzakere masasına oturacaklarını belirtti. Almanya'nın orta sol partileri mutlak bir cumhuriyet isteğinde olmadıklarından, sadece parlamenter monarşinin devamından, ama bakan sorumluluğunun imparatora karşı değil parlamentoya karşı olmasını istediklerinden aslında imparatorun çekilmesine gerek bulunmuyordu. Buna rağmen Wilhelm'in danışmanları monarşinin artık kaybedildiğini ve bu nedenle kendisinin Hollanda'ya kaçmasının uygun olacağını önerdiler. Sosyal Demokrat Parti başkanı Friedrich Ebert'in de isteği üzerine II. Wilhelm 9 aralıkta Hollanda sınırını geçti, *Philipp Scheidemann* Berlin'de cumhuriyet ilân etti. İki gün sonra ateşkes imzalandı. Böylece I. Dünya Savaşı'nın ve II. İmparatorluğun sonuna gelinmiş oldu. Savaş sırasında Almanya, Osmanlı İmparatorluğu ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu 26 ülkeye karşı savaşmak zorunda kaldılar.

1918/19 kışı açlık kışı olarak anılır. Amerikalılar bir milyar dolar değerindeki beş milyon ton yiyeceği Avrupaya sevkettiler. Bu yardım 1922 yılına kadar devam etti. O arada İsveç, İsviçre ve Hollanda gibi küçük devletler de açlık çeken Alman çocuklarına yardım ediyorlardı.

Bugün geriye doğru baktığımızda o devirdeki insanların meseleleri çözerken ne denli kuvvet kullanma taraftarı olduklarını daha da iyi anlayabiliyoruz. Değişik ulusların askerlerinin vatansever duygularla ve büyük bir coşku ve heyecanla savaşa gittiklerini hayal etmek bile zordur. Ancak bu coşku ve heyecan sadece askerlerde değil en basit insandan en aydın insana kadar herkeste görülüyordu. Yüzbinlerle sayılabilecek insan askere gitmek için gönüllü olarak başvurularda bulunuyor, Avrupa'nın çeşitli ülkelerindeki yazarlar ve filozoflar savaşın başlamasını vatansever konuşmalarla kutluyorlardı. Elbetteki her ulus karşısındakine karşı haklı olduğunu düşünerek savaşa giriyordu. Savaşın başlaması sanki büyük bir baskının kalkması gibi bir etki yaratmıştı. Alman oyun yazarı *Carl Zuckmayer* «savaşa düğün şenliğine gider gibi» gidildiğini yazmaktadır. Yazar Richard Dehmel büyük bir heyecanla savaşa katıldı. Yine sosyal acımanın ve insancıllık duygularının temsilcisi Gerhart Hauptmann, savaş şiirleri yazmaya başladı. Bu bağlamda tiyatrocu Alfred Kerr de savaşı teşvik ediyordu. Artık sözler değil silâhlar konuşacak ve çözümü onlar getirecekti. Bu genel heyecan içinde az sayıdaki savaş karşıtlarının sesini duyan olmamıştır. Ernst Stadler, Reinhard Johannes Sorge, Franz Marc ve August Macke gibi ünlüler savaş meydanlarında hayatlarını kaybettiler. Savaş heyecanı ilerleyen yıllarda zayıfladı; kıtlık baş gösterdi. Savaşın kazanılamayacağı anlaşılınca savaş karşıtı bir hava esmeye başladı. Yazarlar ilk savaş karşıtı oyunlarını yazmaya başladılar. Sosyalistler de savaşa karşı mücadelelerini artırdılar. Bu durum pek çok Alman için ulusal bir felâket anlamını taşıyordu. Aslında savaş Avrupa'nın güçleri arasındaki mücadeleden başka bir şey değildi. Bir meseleyi çözmek değil, yayılmak ve egemen olmak güdüsü vardı özellikle Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Çarlık Rusya'sında. Ama savaşın çıkmasında Almanya'nın sorumlu olmadığı söylenebilir mi?

*

Edebiyatta yeni bir akım başladı. XIX. yüzyılın sonlarında Fransa'da ortaya çıkan *empresiyonizme*[1] karşı geliştirilen bu sanat anlayışına *ekspresyonizm*[2] adı veriliyordu. Almanya'da Kasimir Edschmid'in başını çektiği bu akım, güzel sanatlardan alınmıştı ve ruhsal durumların yansıtılmasına önem veriyordu. Uygarlığın başarılarına duyulan bıkkınlığı yansıtıyordu. Bir ilkellik arayışı, çocuksu bir durumun arayışı vardı âdeta bu akımda.

Gençdevrimciler 1910 yılında «*Der Sturm*» ve 1911 yılında da «*Die Aktion*» adlı dergiler etrafında toplandılar. Savaş sırasında bireysel yaşamın tehdit edildiğini görmeleri üzerine insanın doğal yaşamını tehdit eden her türlü kaba kuvvete, özellikle de savaşa karşı koymaya başladılar. «İnsan iyidir» parolasından yola çıkan ekspresiyonizm siyasi bakımdan sola meylediyor ve insancıl, savaş karşıtı zihniyetin sözcülüğünü yapıyordu. Zorlamanın ve köleleştirmenin karşısındaydı. Baskı karşısında özgürlüğü savunuyorlardı. Ancak başlangıçta bu ilkelerle kurulan devletlerde de her türlü zorbalığın ve baskının olabileceğini tahmin etmeden sosyalizmi ve komünizmi yaşama geçirmek istiyorlardı.

1. İzlenimcilik
2. Dışa vurumculuk

X. WEIMAR CUMHURİYETİ

Savaş sonunda Almanya bütün denizaşırı ilişkilerini kaybetmiş, topraklarının sekizde biriyle birlikte önemli kömür ve demir yatakları elinden çıkmıştı. Bunlara ilaveten ödenmesi gereken savaş tazminatı da yüklü bir yekün tutuyordu. Silâhlı kuvvetlerini 100 000 askerle sınırlamak ve silâhlanmasını en alt düzeyde tutmak zorundaydı. Askerlik genel ve mecburi hizmet olmaktan çıkartılmış, okulların ve derneklerin askeri eğitim vermeleri yasaklanmıştı. Savaşın gerçek galipleri ABD ile Rusya'ydı. Savaş sonunda devlet yönetimini kimlerin üstleneceği sorusuortaya çıktı. Çünkü askerler yenilmiş, burjuva kaybedilen savaştan ve imparatordan sonra sarsılmıştı. Liberal cumhuriyetçi zihniyetteki burjuvanın cumhuriyeti omuzlayacak gücü yoktu. Sosyalistler için durum daha farklıydı. Gerek Bismarck zamanında olsun, gerek II. Wilhelm zamanında olsun çok horlanmışlar ve ülkenin sadık yurttaşları olmadıkları biçiminde gösterilmişlerdi. Savaş sırasında Sosyal Demokrat Parti parçalanmıştı. Sosyal Demokrat Parti'den ayrılan «Bağımsızlar», sosyal demokratları uluslararası sosyalist prensiplere ihanet etmekle suçluyorlardı. Bu aşırı solcular *Karl Liebknecht* ve *Rosa Luxemburg*'la birlikte Alman Komünist Partisi'nde (1917) bir araya geldiler. Onlar her şeyin Rusya örneğine göre düzenlenmesini istiyorlardı. 1918 yılının kasım ayında bu parti Rus modeline uygun bir devrim denemesine kalkıştı. Ancak sosyal demokratların çoğunluğu parlamenter demokrasi yanlısı olduğu için cumhuriyeti radikal komünistlere karşı savunma başarısını gösterdi.

Sosyalist *Friedrich Ebert* cumhurbaşkanı oldu. Karl Liebknecht ile Rosa Luxenburg önderliğinde yapılan genel grevleri ve ayaklanmaları Ebert ancak ordunun yardımı ile bastırabildi. Sosyal demokrat bir hükümetin daha radikal bir işçi partisini yenebilmek için askerleri yardıma çağırması elbetteki çok düşündürücüydü. Böylece iki parti arasındaki amansız mücadele başlamış oluyordu. Weimar Anayasası 11 Ağustos 1919'da yürürlüğe girdi. Artık toplantı yeri olarak Berlin değil Weimar seçilmişti, çünkü parlamentonun Berlin'deki karışıklıklardan, gösterilerden ve ayaklanmalardan etkilenmemesi isteniyordu. Anayasa, federasyonu kabul etmekle birlikte görevlerin çoğunu merkezi yönetime bırakmıştı. Bu durum kısa zamanda özellikle Bavyera'da olmak üzere tepkilere neden oluyor ve cumhuriyete eleştirisel ya da düşmanca bakanları destekliyordu. Bireyin hak ve özgürlükleri anayasal olarak güvence altına alınmıştı. Bunun dışında «dördüncü sınıf» da anayasada güvence altına alınan haklar elde etti. Ancak anayasa tek başına bir halkın ve ulusun yaşamını canlandırmak için yeterli değildi. Alman demokrasisi daha doğduğu gün Almanların demokratik düşünme, hissetme ve eylemde bulunma bakımından çok acemi olduklarını ortaya koyuyordu. Halk siyasi bakımdan neyin değerli, neyin değersiz olduğunu bilemiyordu. Almanlar demokrasi eğitimi almamışlardı. «Weimar Anayasası» ile birdenbire gelen demokrasiyi nasıl kullanacaklarını bilemiyorlardı. Eşitlik düşüncesiyle hazırlanan seçim kanunu çok sayıda partilerin kurulmasına ve parlamentoda bir üye ile temsil edilmelerine neden olmuştu. Bu yüzden sürekli güçlü olmayan koalisyon hükümetleri kurulacaktı. Sosyal demokratlar parlamentoda en çok sandalyeye sahip olan partiyi oluşturmakla birlikte salt çoğunluğa sahip değillerdi. Bu nedenle içinde Konrad Adenauer'in de dahil olduğu demokratik zihniyetli Katolik partisinin de bulunduğu bir koalisyon hükümeti kuruldu. Altı ay sonra askerlerin desteklediği ve radikal sağcı «Alman Babavatan Partisi» lideri *Wolfgang Kapp*'ın başını çek-

tiği milliyetçi darbe denemesi yapıldı. Darbe denemesi ancak genel grevlerle bastırılabildi, çünkü askerler komünistlere karşı gösterdikleri kararlılığı milliyetçilere karşı göstermiyorlardı.

Karşıt akımlar ve ayaklanma denemeleri Weimar Cumhuriyeti'nin işini güçleştiriyordu. Cumhuriyet soylulara verilen ayrıcalıkları kaldırmakla kalmayıp, tarikatları, nişan ve madalyaları da kaldırdı. Ancak toplumda herkesin eşitliği düşüncesi başarıya ulaşmadı, çünkü işçilere karşı önyargılar hâlâ devam ediyordu. Yine devletin güçlü olması isteniyordu. Cumhuriyet genel olarak sevilmiyordu. Bu durum kendini bayrağın renginde de gösteriyordu. 1848'de Paulskirche'de kabul edilen siyah-kırmızı-altın renkleri liberal-devrimci çağrışım yaptığı için reddedildi. Burjuvanın arzusu 1871'de kurulan imparatorluğun devamı olmak yönündeydi. İmparatorluğun kullandığı renkler ise siyah-beyaz-kırmızıydı. Denizciler, imparatorluğun kullandığı renklerle Alman deniz ticaretinin büyüdüğünü iddia ediyor ve şimdi de aynı renklerin kullanılmasını savunuyorlardı. Bunun üzerine deniz ticaret filosundaki bayraklar imparatorluk renklerini kullanmaya, yanında küçük bir cumhuriyet bayrağını da taşımak koşuluyla devam ettiler. Bir Alman işçi partisinden gelişen NSDAP[1] ise sokaklarda imparatorluk bayrağının yanında *gamalı haçın* da miğferlerde taşınmasını isteyen şarkılar söylüyordu. Almanya'nın, savaşı Versailles'da masada kaybettiğini iddia edenler çoktu ve bu nedenle barış şartlarına imza koyanlar sorumlu tutuluyordu.

Fransızların 1923'te Almanları anlaşmalara uymaları için Rur bölgesine birliklerini sevkettikleri zaman *Thomas Mann*, dışardan Almanya'nın başkaları gibi bir cumhuriyet değil, sahipsiz bir ülke, ona isteyenin istediğini yapabileceği duygusuz milli bir leş yığını görünümündeolduğunu yazıyordu. Fransızların bu eylemi Almanlarda milliyetçiliğin daha bir kuvvetlenmesine neden olacaktı.

---

1 Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei

Dengelenemeyen siyasi gerilimler cinayetleri doğuruyor, huzursuzluk ve anarşi önlenemiyordu. İmparatorluk yanlısı askerler ve subaylar komünist politikacılara kötü muamele ediyor ve hatta onları öldürüyorlardı. Örneğin Karl Liebknecht ve Rosa Luxenburg 1919 yılının ocak ayında Berlin'de öldürüldüler. İki sene sonra da barış anlaşmasını imzalamaktan sorumlu tutulan merkezci *Mathias Erzberger*'i iki subay öldürdü. Yine 24 Haziran 1922'de dışişleri bakanı Yahudi asıllı *Walther Rathenau* meclise giderken aşırı milliyetçi üç kişi tarafından öldürüldü. Bu cinayet kamuoyunu ve hükümeti korkuttu; meclis cumhuriyetin korunması için bir yasa çıkardı.

Fransızların Rur bölgesini işgal ettikleri sıralarda hükümet 9 Nisan 1923 tarihinde Münih'te eski genelkurmay başkanı *Ludendoff*'la birlikte darbe girişiminde bulunan *Adolf Hitler*'le ilk kez uğraşmak zorunda kalmıştı. Hitler, «Milli Devrim» çağrısıyla gösteri ve mitinglerle faşist İtalya örneğine göre yönetimi ele geçirmek istiyordu ve bu amaçla «Berlin'e Yürüyüş» düzenlemek istedi. Ancak, polis tarafından engellendi. Ekonomi enkazın eşiğine gelmişti; para günden güne değerini kaybediyordu, fabrikalarda makineler durmak üzereydi. 1923 sonunda bir dolar 4.2 milyar Mark değerine ulaşmıştı. Bir kutu kibritin değeri milyonla ölçülüyordu.

Hükümet 1924'te Amerikalıların Dawes-Planı'nın da desteği ile savaş tazminatlarının ödenmesini yeniden düzenledi. Böylece Cumhuriyet, 1924 başında bir kez daha kurtarılmış oldu. Ancak genelkurmay başkanı cumhuriyeti koşulsuz desteklemek taraftarı değildi. Silâhlı kuvvetler başlı başına bir güç faktörüydü; hükümetin emrine sokulamıyor ve devlet içinde devlet gibi davranıyordu. Paranın değerini kaybetmesi orta sınıfın ekonomik bakımdan sarsılmasına neden olmuştu; bu sınıf cumhuriyete içten içe düşmanca bakıyordu. 1924 yılında cezaevinden çıkan Hitler'in ilk taraftarları işte bu sınıftı. Hitler tutuklu iken «*Kavgam*» adlı kitabını yazdı.

Cumhuriyetin zayıflığını gösteren bir işaret de askerlerin Saksonya eyaletinde seçilmiş sosyal demokrat bir hükümeti işbaşından uzaklaştırmalarına ses çıkaramamasıydı. Bunun üzerine sosyal demokratlar koalisyondan çekildiler.

Cumhurbaşkanı Friedrich Ebert 1925 yılında ölünce yerine Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi'nin de içinde bulunduğu sağ partiler tarafından aday gösterilen Mareşal *Paul von Hindenburg* seçildi. Bu seçim hem Almanların Weimar Cumhuriyeti'nden çok imparatorluğa bağlılıklarının bir göstergesi hem de ileride ortaya çıkacak olan diktatörlüğe giden ilk adımdı. Hindenburg seçildiği zaman 78 yaşındaydı ve halk arasında da popülaritesi yüksekti. Ancak hayatında siyasetle hiç ilgilenmemişti. Anayasa ile kendisine verilen görevleri bilmekle birlikte halka demokratik ve cumhuriyetçi bir parlamentoyu kabul ettirecek gücü yoktu. Örneğin silâhlı kuvvetleri parlamentonun mutlak emrine sokmayı beceremedi. Hindenburg'un seçilmesi, Fransızların Rur bölgesini boşaltmaları ve yavaş yavaş iyileşen ekonomi 1928/29'lara kadar sınırlı bir rahatlık sağladı. 1924 yılının mayıs ayında yapılan parlamento seçimlerinde Hitler'in nasyonal sosyalistleri % 6.6, komünistler % 12.6 oranında oy topladılar. Aynı yılın aralık ayındaki seçimlerde her iki parti de % 3.6 oranında oy kaybetti. Weimar Cumhuriyeti anayasası cumhurbaşkanına önemli yetkiler veriyordu. İstisnai durumlarda «zorunlu düzenlemeler» adı altında parlamentoya danışmadan yasalar çıkarabiliyordu. Bu yüzden de halk, devlet içinde ilk merci olarak parlamentoyu değil cumhurbaşkanını görüyordu.

1924 ile 1929 yıllarında Almanların dışişleri bakanı *Gustav Stresemann*, Almanya'nın diğer ülkelere karşı güven kazanmasında büyük rol oynadı ve 1926'da Almanya'nın Milletler Cemiyetine girmesini sağladı. Stresemann 1929'da öldü. Aynı yıl New York'ta borsa çöküşü yaşandı. Bu olayla birlikte dünya ekonomik bunalımı patlak verdi.

Nasyonal sosyalistler hemen güç kazanmaya başladı. Hitler'in 1928 yılının mayıs ayında % 2.6'lık oy alan partisi 1930 yılının eylül ayında % 18.3 oranına yükselerek ikinci büyük parti durumuna geldi. 1931 yılının başında ekonomik bunalım, cumhuriyet ve demokrasi bunalımına doğru sürükleniyordu. Şansölye, cumhurbaşkanının da desteğiyle hemen hemen iki yıl kanun kuvvetinde kararnamelerle devleti yönetti. Böylece 1930 yılında parlamentonun gücü elinden alınmış oluyordu. Hitler'in 1930 yılında anayasanın meşru olduğu yolunda yemin etmesi, milliyetçi tutucu yurttaşların güvenini kazanmasına neden oldu.

Avusturya'da durum neydi? 1867 yılında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu kurulduktan sonra bu devlet Balkanlarda önemli rol oynamaya başladı. Avusturya bu arada 1869 yılında eğitimde sekiz yıllık öğrenim mecburiyetini getirdi. Bu kararla çocukların okul öğrenimi görmesi mecburi oluyor ve devlet tarafından üstleniliyordu. Eğitim 1883 ve 1908 yıllarında yeniden reform edilecekti. 1892 yılında kız liseleri açıldı ve yüzyılın sonuna doğru kızlar da üniversitelerde okuma hakkı elde ettiler. 1886'da Viyana Teknik Üniversitesi ile daha sonraki yıllarda çeşitli alanlarda fakülte ve yüksek okullar açıldı. Viyana Tıp Okulu «tıbbın kâbesi» sözüyle ünlendi. İçerde ve dışarda büyük üne kavuşan bu okula Türkiye'den de öğrenciler gidiyordu. 1848 yılından itibaren Avusturya edebiyatı *Franz Grillparzer*, *Adalbert Stifter*, *Nestroy* ve *Marie von Ebner-Eschenbach* gibi yazarlarla temsil ediliyordu. XIX. yüzyıl sonları ile XX. yüzyıl başlarında Avusturya edebiyatında etkili olan isimler arasında *Hermann Bahr*, Yahudi asıllı Viyanalı doktor *Arthur Schnitzler* ve *Stefan Zweig* sayılabilir. *Hugo von Hofmannsthal* Avusturya sembolizminin kurucusudur. Hofmannsthal, *Richard Strauss*'a çok sayıda opera metni de yazdı. *Ödön von Horváth* oyun yazarları arasında adını duyurdu. Çağın önemli şairleri arasında Pragli *Rainer Maria Rilke*, şiirlerinde evrene olan sınırsız

sevgiyi dile getiriyordu. 1877 yılından itibaren Salzburg'da *Mozart Şenlikleri* düzenlenmeye başlandı, Viyana'da operet gelişti. «Vals kralı»nın oğlu *Johann Strauß* (1825-1899) babasının ününü sürdürüyor ve müzikli komedilerde kendini gösteriyordu. *Oskar Kokosclıka*, özellikle gençlik resimlerinde ekspresiyonizmi Avusturya'da temsil ediyordu.

1908'de Bosna-Hersek'i topraklarına ilhak eden ve I. Dünya Savaşı'nın çıkmasına neden olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun savaş sonundaki durumu Almanya'dan farklı değildi. İmparator *I. Karl*, 11 Kasım 1918'de görevini bırakmış ve 12 kasımda geçici meclis tarafından «Alman Avusturya Cumhuriyeti» ilan edildi. Ancak bu isim Paris'te imzalanan barış antlaşmasında «*Avusturya Cumhuriyeti*» olarak değiştirildi. Avusturya savaş sonunda sanayi bölgelerini Çekoslovakya'ya kaptırmıştı. Yeraltı zenginliği ve ham maddesi olmayan Avusturya bir tarım ülkesi olarak Almanya'dan daha çok dünya pazarlarına bağımlı durumdaydı. Sanayisi sadece Viyana çevresiyle sınırlıydı. Bu yüzden Avusturya'daki ekonomik bunalım 1919'dan itibaren ancak uluslararası yardımlarla geçiştirilebiliyordu. 1925'te para birimi olarak *Schilling* kabul edildi. Ancak, 1929'daki ekonomik bunalım küçük bir devlet olan Avusturya'yı diğer devletlerden daha çok etkiliyordu. Kısa zamanda yabancı krediler çekildiği için 1930 yılında Avusturya'nın büyük bankalarından biri olan «Österreichische Creditanstalt» iflas etti. İşsizlik oranı ise dünya ölçülerinin çok üstündeydi, hatta Almanya'dakinden de daha yüksekti. 1931 yılında Almanya ile imzaladığı gümrük birliğine Fransa, İtalya ve Çekoslovakya karşı çıktı. Den Haag'daki uluslararası mahkeme gümrük birliği aleyhinde bir karar aldı. Her iki Alman devleti de dış politika bakımından ağır bir yenilgiye uğramış oluyordu. Bu nedenle de gerek Almanya'daki gerek Avusturya'daki milliyetçiler, olanlardan 1919 barış antlaşmalarını sorumlu tutuyorlardı.

1931/32 yıllarında ekonomik bunalım Almanya'da had safhaya ulaşmıştı. İşsiz sayısı 6 milyona yükselmiş, halkın ancak % 50'si ücret ve maaşıyla geçiniyordu. Hükümet savaş tazminatlarının ödenmesini erteleme kararı aldı. Bu sırada Almanya'nın siyasi yaşamı ürkütücü duruma gelmişti. Bir yandan Hitler'in askeri örgütleri SA'lar[1] ve SS'ler[2], öte yandan komünistlerin "Kızıl Cephe Savaşçıları Birliği" ve çok sayıda örgütler devletin varlığını tehdit ediyordu. 1931 yılında bazı sanayiciler Hitler'i desteklemeye karar verdiler. Diğer sağ partiler de Hitler'in partisiyle birleştiler. 1932 yılında Adolf Hitler cumhurbaşkanlığı için Hindenburg'un karşısına aday olarak çıktı, ama merkezci partilerle ılımlı solcular yine 85 yaşındaki Hindenburg'u seçmek zorunluğunu hissettiler. 1932 yılı temmuz ayındaki seçimlerde Hitler'in nasyonal sosyalistleri % 37.8 ile oylarını iki katına çıkarıp parlamentonun en güçlü partisi durumuna geldi. Parlamentoda hiçbir partinin salt çoğunluğa ulaşamaması hükümetlerin sürekli olmasını da mümkün kılmıyordu. Nihayet yapılan özel bir görüşme sonunda 18 Ocak 1933'de şansölye istifa etti. Hindenburg onun yerine Hitler'i atadı. 1 şubatta parlamento feshedildi ve seçimlerin 5 martta yapılması kararlaştırıldı.

*

«Weimar Anayasasının» getirdiği yaklaşık on yıllık özgürlük ortamı kültürel alana büyük verimlik getirdi. Avrupa'nın pek çok ülkesi ve ABD yirmili yıllarda savaşa ve onun etkilerine tepki göstermeye başlamıştı. Kuşkusuz ki, bu tepki mutlak surette savaş karşıtı olma anlamına gelmiyordu, ama yayılmacılık siyasetinin Almanya'yı ne hale getirdiği de ortadaydı. Bu nedenle daha akılcı olma,

---

1. Sturmabteilung (partinin üniformalı ve silahlı birlikleri)

2. Die Schutzstaffel (önceleri SA'lardan oluşturulan Hitler'in muhafızları)

karşılıklı saygı düşüncesi ve demokratikleşme önem kazanmaya başladı. Edebiyatta, müzikte, sanatta ve mimaride yeni bir yaşam duygusu kendini gösteriyordu. Yaşamın anlamı yeniden sorgulanmaya başlandı. Acaba insan teknik ilerlemeleri birbirine saldırmak ve yok etmek için mi yapmıştı? Dünya savaşının sonunda demokratik ülkelerin verdikleri akılcı kararlar Almanların koyu milliyetçiliğini yenmemiş miydi? Akıl ve sorumluluk duygusundan gelen insancıl düşünce hem halklara ve hem de Almanlara etkili olmaya başladı. «Bir daha asla savaş istemiyoruz»[1] parolası 1924'ten beri düşüncelere egemen oldu. Oysa böyle bir sözü on yıl önce duymak mümkün değildi.

«Yirmili altın yıllar» parolası Berlin'i tiyatro, müzik ve sinema alanlarında Avrupa'da Paris ve Londra'nın yanında önemli kültür merkezlerinden biri haline getirdi. Dünyada ün yapmış Alman film, tiyatro ve orkestra yöneticilerinin ve oyuncularının sayısı bir hayli kabarıktı. Örneğin bunların arasında *Max Reinhard* yeni bir tiyatro kültürünün kurucusu olarak büyük üne kavuştu. 1917'de Hugo von Hofmannsthal, Richard Strauss ve diğerleriyle birlikte Avusturya'da *Salzburg Festivalini* yaşama geçirdi. Sanatsal bakımdan geçerli olan sahnelemelerin yanında yeni uygulamalara heves ediliyordu. *Erwin Piscator* siyasi tiyatronun propagandacısı olarak ortaya çıktı. *Bertolt Brecht*'in tiyatro yazarı olarak «Trommeln in der Nacht», «Im Dickicht der Städte» ve «Mann ist Mann» gibi ilk denemeleri Berlin sahnelerinde uygun yorumlarla oynanıyor ve buradan Alman ve Avrupa tiyatrolarına etki ediyordu. 1928'de Kurt Weill'in müziğiyle «Dreigroschenoper»,[2] Brecht'in en popüler eseri olarak sahnelendi. Richard Strauss'un müzik alanındaki yaratıcılığı yanında atonal[3] müziğin çığır açan temsilcileri olarak *Paul Hindemith* ile *Arnold Schönberg* etkili oluyordu.

---

1. Nie wieder Krieg!
2. Üç Kuruşluk Opera
3. Tonsuz, gerilimsiz müzik

Berlin kabareleri savaş sonrasında büyük bir canlılık kazandı. Özellikle *Kurt Tucholsky*'nin yazdığı metinler eleştirisel ve hicivsel sanatın örneklerini vermekteydi.

Walter Gropius'un etkisindeki mimari, amaçsal nesnelliğe yöneldi ve modern malzemenin (beton ve cam gibi) kullanımıyla bina üslûbu yeniden belirlendi; yeni bir inşaat zihniyeti ortaya çıktı. Bu esaslara göre büyük şehirlerde blok binalar, iş merkezleri, konser ve kongre salonları, spor salonları ve okullar inşa edildi. İç düzenleme bakımından yer kullanımında sadeliğe ve tasarrufa önem veriliyordu.

Edebiyat ve güzel sanatlar yukarıda da belirttiğimiz gibi ekspresiyonizmin etkisi altına girmişti. Bu akımın en önemli yönü gerçekçi renk ve biçimden vazgeçerek konuların esasında bulunan dini, sosyal ya da soyut ifadenin güçlendirilerek keskin bir biçimde ortaya çıkarılmasıydı. Güzel sanatlarda hatlar, alanlar ve renkler yansıtmanın belirleyici unsurları haline geldi. Bu akımın Alman temsilcileri arasında Emil Nolde, Heckel, Karl Schmidt-Rotluff, E. L. Kirchner, Franz Marc ve Max Beckmann bulunuyordu. Heykeltraş Rudolf Belling «mutlak Plastiğin» temsilcisi olarak II. Dünya Savaşı'ndan sonra da etkili oldu.

Mutlak ifade arzusu güzel sanatlarda olduğu gibi edebiyatta kolay gerçekleşmedi. Ekspresyonist edebiyatın önemli temsilcileri I. Dünya Savaşı'nda düşünce ile gerçek arasındaki çelişkiyi çok keskin bir biçimde yaşamışlardı. Bu bakımdan ekspresiyonizm gerilimin ifadesi olarak, yani sanatçının bilincinde ortaya çıkan çelişkilerin gerilimi olarak da anlaşılabilir. Ancak ekspresiyonizm bu gerilimi bir türlü ortadan kaldıramıyordu. Bu akım öncelikle burjuvanın materyalizmine karşı bir protestosuydu. Düşünsel ve ahlâki bakımdan yeni tip insan idealini ortaya attı. Birey kendini tekniğin kölesi olmaktan ve kişiliğini kaybetme durumundan kurtarmalıydı. Yazarlar inandırıcı karakterleri, fikirleri ve tipleri yaratıyorlardı; natüralizmin aksine çevre üzerinde durmuyorlardı. Ancak savaş öylesine sarsıcı olmuştu ki, ekspresiyonizm

belli bir biçim yaratamadan ortadan kalktı. Gottfried Benn, Georg Kaiser, Ernst Barlach ve Alfred Döblin gibi kimi yazarlar ise şiir ve oyunda zamanüstü değeri koruduular. Bununla birlikte ekspresyonizm 1920 ile 1930 yılları arasında eser veren pek çok yazara etki etti.

Avusturya'da savaş öncesinin yazarlarından *Bahr, Hofmannsthal, Schnitzler, Karl Kraus, Rilke, Werfel* ve *Anton Windgans* edebi ürünlerini vermeye devam ediyorlardı. Bu yazarların eserlerinde dünya savaşının ve monarşinin çöküşünün izlerini bulmak mümkündür. *Karl Kraus*, «Die letzten Tage der Menschheit» (1919) adlı eserinde savaşın ve savaşla birlikte ortaya çıkan olumsuzlukların gerçekçi bir tablosunu veriyordu. Çağın önemli şairleri arasında *Joseph Weinheber* de bulunuyordu. *Franz Kafka* zamanının düşünsel gerilimlerini en derin yaşayan ve onlardan en çok acı duyan yazardı. Eserlerinde hep insanın suçunu sorguladı; bu sorgulama kuşkusuz düşünce ile gerçeğin çelişkisinden ortaya çıkan bir gerilimin sonucuydu. Ayrıca yaşam korkusu ve ümitsizlik de eserlerinin hakim özelliklerindendi. Eski Avusturya'yı *Joseph Roth* «Radezkymarsch» adlı romanında yansıtırken *Robert Musil*, monarşinin son zamanlarının sorunlarıyla ve zamanın kültür bunalımıyla «Der Mann ohne Eigenschaften» (1930) adlı romanında hesaplaşmaya girmişti. Öte yandan Heimito von Doderer Avusturya'nın önemli anlatı ustaları arasında adını duyuruyordu.

O zamana kadar sadece şeref üyeliği ile yetinen «Prusya Edebiyatçılar Akademisi» durumunu yeniden gözden geçirip yaşayan yazarları üye olarak kabul etti. Yeni «Edebiyatçılar Akademisine» dahil olan önemli yazarlardan bazıları şunlardı: Hermann Hesse, Ricarda Huch, Georg Kaiser, Heinrich ve Thomas Mann, Arthur Schnitzler ve Alfred Döblin. 1929 yılında Thomas Mann özellikle «Buddenbrooklar» romanıyla Nobel Edebiyat Ödülünü aldı. Bu durumu Almanlar kendilerine karşı olan savaş düşmanlığının kültürel alanda ortadan kalkması biçiminde yorumladılar.

Genel olarak yaratıcı ve sanatçı kimseler 1918 devrimini alkışlamış ve bununla düşünsel bakımdan rahat bir ortam bulmuşlardı. Bu durum savaş öncesinde üne kavuşmuş olan Thomas Mann, Gerhart Hauptmann ve Stefan George gibi yazarlar için de geçerliydi. Ancak yirmili yıllarda 1918 gelişmelerini reddeden eğilimler de vardı. Weimar'ı ortadan kaldırmayı, Alman halkının ve yaşamının yeniden biçimlenmesini amaçlayan «tutucu devrimcilerin» düşünceleri bu yazıların içeriğini oluşturuyordu. Bunların hiçbiri Hitler taraftarı olmamakla birlikte yazdıkları yazılar Hitler'e propaganda malzemesi oluyordu.

Felsefede *Max Scheler* (1875-1928) nesnelciliğe yeniden geçerlilik kazandırdı. Ona göre değerler sabit bir dünya oluşturmaktaydı. Onlar, insanların onlara olan tavırlarından bağımsız, hakiki gerçeklerdi. Böylece psikanalizci Freud'un ve Max Adler'in bireysel psikolojisi ile ulaşılan göreceli bakışın değerlerini ortadan kaldırdı. Scheler dine de yeniden kendi değerini iade etti.

Martin Heidegger ilk eseri olan ve insanın varlığı, yani insanın varlık gerçeği ile olan ilişkisini konu alan «Sein und Zeit» büyük tartışmalara neden oldu. Bu eseriyle o varoluşçuluk felsefesinin önemli temsilcisi durumuna geldi. Onun felsefedeki önemin: Almanya dışındaki yazarlardan Fransız Albert Camus'nun ve J. P. Sartre'ın eserleri göstermektedir.

Felsefenin etkisiyle XX. yüzyılın başında mutlak bilimlerde de değişmeler oluyor ve genel bakışlara yöneliniyordu. Bu tutum değişikliği hiçbir zaman mutlak araştırmanın ödevi durumunda değildi. 1900 yıllarında fizikçiler doğada geleneksel mekanik yasaların yanında bir cismin ya da sistemin gelecekteki tutumunun şimdiki durumdan yola çıkarak belirlenemeyeceğini gösteren prensiplerin bulunduğunu anladılar. Almanya'da *Max Planck* ile *Albert Einstein'in* doğa bilimlerindeki araştırmaları sonucunda elde ettikleri yeni kuramlarıyla fizikteki dünya imajını kökünden değiştirdiler. Planck 1900 yılında *kuantum* teorisini, Einstein da 1905 yılında *görelilik* teorisini buldu. Her

iki bilim adamı da Nobel Ödülünü aldı. Bilimin artık belli alanlarla sınırlı kalmaması giderek önem kazanıyordu.

Alman sineması o zamanlar henüz sessiz film devresini yaşıyordu. Bununla birlikte gösteriden sanata doğru bir gelişme kaydedildi. Dünya film tarihinde o devirdeki Alman rejisörlerin katkılarına da yer verilmektedir.

XI. HİTLER ALMANYASI VE II. DÜNYA SAVAŞI

A d o l f H i t l e r 1914'teki savaş coşkusu 25 yaşındaki «serbest sanatçı» olan Avusturyalı Adolf Hitler'i de sarmıştı. Avusturya'nın çok uluslu devlet olmasını nefretle karşıladığı için askerlik görevinden kaçmış, savaş gönüllüsü olarak bir Bavyera birliğine katılmış ve savaşta batı cephesinde "haberci" olarak görev yapmıştı. Gösterdiği cesaretten dolayı sade bir asker olarak birinci ve ikinci derece demir haç nişanıyla ödüllendirildi. Almanların yenilgisini Pommern'de bir askeri hastanede yaşadı. Almanların zafer kazanacağına içten inandığı için yenilgiden sonra dünyası kararardı. Yenilginin ve devrimin Alman askeri ve ekonomik durumunun hatta imparatorun ve hükümetinin yetersizliğinin bir sonucu olmadığına inandığından politikacı olmaya karar verdi.

Hitler, I. Dünya Savaşı'na kadar göze batan bir varlık göstermemiştir. Genç ve sağlıklı bir kimse olarak Viyana'nın kâh erkek yurtlarında kâh gece barınaklarında işsiz güçsüz dolaşıyordu. Kendisinin daha sonraki ifadesine göre o sırada Viyana'da bir yüksek okulda mimari öğrenimi için hazırlık yapıyordu. Ancak kendisi Viyana Güzel Sanatlar Akademisi'ne alınmadı, çünkü burada öğrenim görmesi için yeterli koşullara sahip değildi. O nedenle de kendi ifadesine göre «serbest sanatçı» olarak çalışmaya mecbur bırakılmış oluyordu. Böylece siyasi sorunlarla yakından ilgilenmeye başlamış ve kendi kendini yetiştirmiştir.

Savaştan sonra Münih'e giden Hitler, «Weimar Devletine» karşı olan milliyetçi gruplara katıldı. «Alman İşçi Partisi'ne» yedinci üye olarak yazılıp kendini birahanelerde ve varoşlardaki meyhanelerde etkili bir konuşmacı olarak gösterdi. Partinin adı «Alman Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi» olarak değiştirildi. Parti programı milliyetçi ve sosyalist fikirlerin bir karışımını sergiliyordu. Programda Yahudi aleyhtarlığı çok kesin bir biçimde ifade ediliyordu. Dış politikada hedef olarak «Versailles»'dan kurtulmak ve «Büyük Alman İmparatorluğunu» kurmak alınmıştı. Devletin biçimi hakkında ise herhangi bir ifade bulunmuyordu.

Enflasyon, komünist ayaklanmalar, Rur bölgesini Fransızların işgal etmesi ve genel siyasi durgunluk Hitler'in düşüncelerine haklılık kazandırmaya başlamıştı. O, Mussolini örneğine göre Berlin'de nasyonal sosyalist bir hükümet kurabilirdi. 9 Kasım 1923'te Münih'teki ilk darbe denemesinin yeterli hazırlıklarının bulunmaması ve polisin de karşı koymasıyla başarısızlıkla sonuçlandığını yukarıda belirtmiştik. Cumhuriyet onu ve yandaşlarını oldukça hafif sayılacak bir cezaya çarptırdı. İki sene sonra insan hakları bahanesiyle tahliye edildi.

Bundan sonra dağılan partisini yeniden toparlayıp seçimlere katıldı. Ancak 1925-30 yılları arasında yapılan seçimlerde % 3 civarında oy aldı. Modern propaganda yöntemlerini de kullanarak kendini iyi bir hatip olarak gösteren Hitler, sözlerin gücü ile pek çok şeyi çözeceğine kitleleri inandırıyordu. Ancak konuşmalarında hep basit ve sade ifadelere yer veriyor ve belli ilkel düşüncelerini sık sık tekrarlıyordu. İnsanlardaki en aşağı hislere hitap ederek büyük bir idealin heyecanını uyandırmaya çalışıyordu. Amacına ulaşmak için kitlesel toplantıları yeğliyor, özellikle de toplantıları akşam saatlerine denk düşürüyordu. Askeri yürüyüşlerle onbinleri etkilemeye çalışıyordu. Bu yürüyüşlerde onun yakın zamanda iktidar olacağı vurgulanıyordu. Kitleler bu sayede histerik bir beklentiye giriyor ve onun hakkındaki tüm olumsuzluklar or-

tadan kalkıyordu. Böylece Hitler kendini büyük bir propaganda ustası olarak gösterdi.

Taraftarlarını özellikle yenilginin, enflasyonun ve ekonomik bunalımın etkilediği çevreler oluşturuyordu. Bunlar yoksullaşan küçük burjuva, köylüler, memnun olmayan küçük memurlar, zamanın gönüllü savaşçıları, subaylar, her alandaki yeteneksiz sanatçılar, işsiz akademisyenler ve öğrencilerdi. Bütün bunlar kendi yetersizliklerinin sorumlusu olarak Hitler'in gösterdiği «Versailles» ve «uluslararası Yahudilik» ile eş tutulan bir kaderin baskısı arkasında saklanmaya çalışıyordu. Hitler'in zaman zaman etkin ekonomik güçler tarafından desteklenmiş olması da kişiliğine duyulan sempatiden değil «Weimar Demokrasisine» duyulan antipatiden kaynaklanıyordu. Hitler'in başarılı olmasında ekonomik bunalımın büyük etkisi oldu. Örneğin partisinin 1928 yılındaki üye sayısı 180000 ile sınırlı iken 1930 yılından itibaren işsiz sayısı dört milyona yükselince üye sayısı de hızla yükselerek 1932'de milyon sınırına dayandı. Bununla birlikte seçimlerde oyların salt çoğunluğunu almak başarısını gösteremedi.

Hitler'in konuşmalarının özünü kapitalizmin ve Marksist bolşevizmin sebebi ile eş tutulan uluslararası Yahudilik, Almanları köleleştirmek için Yahudiler tarafından bulunduğu iddia edilen «Weimar Sistemi» ve Versailles'da yapılan anlaşma gibi konular oluşturuyordu. Böylece Yahudiler kültürün mutlak yıkıcıları, büyüklüğün somutlaşması olan ve dünya tarihini olumlu olarak biçimleyen yüce «Ari» ırkını yok etmeyi hedefleyen kimseler olarak gösteriliyordu. Hitler'in Yahudilere ve Yahudilikle ilgili olan her şeye karşı gösterdiği nefret, Yahudileri tek yanlı olarak tüm felaketlerin sorumlusu biçiminde göstermesi, propagandasını tanıyanlar arasında Yahudi karşıtlığının onun esas meselesi olmaktan çok propaganda aracı olduğu izlenimini uyandırmıştı. Bu yanılmaya çok sayıda Alman Yahudisi de düştü. Çünkü Lessing ve Goethe'yi yetiştiren bir ülkenin XV ve XVI. yüzyıl-

larda İspanya'nın yaptığından daha kötü bir şey yapacağına kimse inanmak istemiyordu.

Hitler ve taraftarları Yahudi karşıtlığından saf kan ve Ari ırkı efsanesini geliştirip sözde tarihsel ve biyolojik olarak bilimsel temellere oturtmaya çalışıyorlardı.

Hitler için iktidar olmak demek mutlak iktidar olmak demekti. Bunun için kendi düşüncelerine ters olan her şeyi yok etmeye hazırdı. 30 Ocak 1933 tarihinde şansölye olarak atanmasından sonra seçimlerin yapılmasını kabinesine kabul ettirdi. 5 Mart 1933'de kısmen serbest olan son seçimler yapıldı. NSDAP ve onun önderleri Almanya'nın o zamana kadar görmediği bir seçim propagandası yürüttüler. Radyo ve basın hemen hemen tümüyle onlara hizmet etti. Bununla birlikte nasyonal sosyalister oyların ancak % 43,9'unu almayı başardı. Ancak, Alman milliyetçileri de % 8 oy alınca koalisyon için yeterli çoğunluk elde edilmiş oldu. Bu seçimde komünistler büyük kayba uğradılar.

Şubat 1933 tarihinde parlamento binası Hollandalı van der Lubbe tarafından ateşe verildi. Failin arkasında siyasi bir destek olup olmadığı konusu bugüne kadar aydınlanmış değildir. Ama Hitler ve çalışma arkadaşları bu yangının sorumluluğunu komünistere yükleyip Almanların komünizme ve bolşevizme karşı korkularını arttırmak için kullandılar. Yine bu yangın sebep gösterilerek anayasadaki kimi temel haklar başkanın da onayı ile yürürlükten kaldırıldı. Komünist ve sosyal demokrat basın yasaklandı; komünist yöneticiler tutuklandı ve komünist milletvekilleri parlamentodan atıldı. Tüm Almanlar evleri ve mallarıyla birlikte, partiler, dernekler, birlikler polisin keyfine teslim edildi.

Hitler, parlamentonun üçte iki çoğunluğunun desteği ile «Güçlendirme Yasasını» yürürlüğe koydu. Bu yasa ile anayasayı ve parlamentoyu dikkate almadan istediği yasaları çıkarabilecekti. Aldığı yetkilerle «Önderlik sistemini» yerleştirme olanağını buldu. Arkasından eyalet parlamentoları için seçimler yapıldı ve bu parlamentolar da imparatorluk parlamentosu seçimlerindeki sonuçlara

uygun bir biçimde oluşturuldu. Eyalet hükümetleri imparatorluk valilerinin emrine verilerek eyaletlerin varlığı fiilen ortadan kaldırılmış oldu. Sendikalar kapatılıp mal varlıkları nasyonal sosyalist «İşçi Cephesine» aktarıldı. Bu önlemle nasyonal sosyalistler dışındaki bütün partilerin yasaklanması ya da kendilerini feshetmeleri taktiği yürürlüğe konmuş oluyordu. Yeni partilerin kurulması yasaklanıp NSDAP devlet partisi olarak ilan edildi. Hitler, «Güçlendirme Yasalarını» sonra iki kez daha parlamentoya uzattırtacaktı. 12 Kasım 1933 tarihinde yapılan genel seçimlerde Hitler'in partisi oyların % 92,1'ini aldı.

Hitler'in yönetimi ele almasından altı ay sonra «Weimar Cumhuriyeti'nin» temeli ortadan kalkmış oluyordu. Hitler, özgürlükcü hukuk devletini yıkışına «Millı Devrim» adını vermişti. Ancak o zamana kadar yapılan her devrim yeni bir düzen getirirken Hitler'inki öyle değildi. Demokratik devletin yerine bir kişinin diktatörlüğü sistemini getirmişti. Egemenliğinin aracı terördü; önce kendi ülkesinin insanlarına karşı terör estirmişti, daha sonra da işgal ettiği diğer ülkelerin insanlarına.

Hitler'in iktidarı ele geçirmesinden önce NSDAP'nin sokak gücü olan SA siyasi rakipleri ölüm tehdidi ve ekonomik baskı ile korkutuyordu. 30 Ocak 1933'ten itibaren ise düzenli polis teşkilatı, bu kimselerin «yardımcı polis» adı altında alınmasıyla güçlendirildi. Bunların tek görevi rakip siyasi partililerle Yahudileri keyfi olarak tutuklamaktı. Tutuklananların sayısı gün geçtikçe artıp mevcut hapishanelere sığmayınca Göring'in önerisiyle ilk toplama kampları kuruldu. Bu kamplara önceleri sadece Almanlar sevkediliyordu. Bunun arkasından *Gestaponun*[1] devlet adına infazları üslenen bir organ biçiminde oluşturulmasıyla devlet politikası partinin terör politikasına dönüştü. Nasyonal sosyalistlerin propaganda ile elde edemediklerini tutuklanma ve toplama kampları korkusu

---

1 Geheime Staatspolizei (Gizli Polis)

sağlayacaktı. 1 Kasım 1933 tarihinde çıkarılan «Devlet ve Parti Birliğinin Güvence Altına Alınması Yasası» ile tüm siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel yaşam NSDAP'nin mutlak emrine verildi.

SA'nin önderi eski yüzbaşı *Ernst Röhm,* iktidar ele geçirildikten sonra birliklerini nasyonal sosyalist bir halk ordusunun çekirdeği haline getirmek istiyordu. Ancak imparatorluk ordusunun komutanları bu plana karşı çıktılar. Parti yönetiminde SS'lerin yöneticisi ve Röhm'un rakibi *Heinrich Himmler* bulunuyordu. Hitler bu güçler arasında bir seçim yapmak zorundaydı. Parti programında başlangıçta sosyalist fikirlere de yer verilmişti. Kapitalizm karşıtı olunduğu söyleniyordu. Ne var ki, büyük sanayicilerin desteğini alan Hitler, bu düşüncesinden vazgeçti. Hayal kırıklığına uğrayan SA'lar kendilerinin ödüllendirilmesini istediler. Hitler işsizlikle mücadele programını yürürlüğe koydu, ama sanayii devletleştirmedi. Gizliden gizliye de silâhlanmaya başladı. Bu eylemleriyle imparatorluk ordusunun ve sanayicilerin desteğini aldı. Ancak SA'lar bir sorun olarak duruyordu. Hitler, 30 Haziran 1934'te Röhm ve SA'nın ileri gelen komutanlarını kendisini devirme girişiminde bulundukları süsünü vererek öldürttü. Prusya başbakanı *Hermann Göring* ve propaganda bakanı *Joseph Goebbels* bu fırsattan yararlanarak kendilerine muhtemelen karşı olacaklarını düşündükleri önemli mevkilerde bulunan pek çok kimseyi öldürttüler. Parlamento bütün bu cinayetleri «devletin nefsi müdafaası» olarak açıklıyor ve «haklı» buluyordu. Ernst Röhm'ün öldürülmesinden sonra SS'lerin ve onların önderi olan Heinrich Himmler'in yolu açılmıştı. İki sene sonra polis onun emrine verildi. Üçüncü imparatorluğun yıkılışına kadar Hitler SS'lerin ve polisin önderliğinde sayısız ve dehşet verici imha eylemlerini yürüttü.

Ağustos 1934 tarihinde imparatorluk başkanı Hindenburg ölünce Hitler kendini hem «imparatorluk şansölyesi ve hem de önder» ilan etti. Bundan sonra imparatorluk ordusunu kendisine bağlılık yemini etmekle yükümlü kıldı.

Sınırsız yetkilerini 1938 yılında imparatorluk harp bakanlığını kaldırıp yerine savunma yüksek komutasını[1] getirerek ve kendisini de silâhlı kuvvetlerin başkomutanı ilan ederek daha da artırdı.

XIX. yüzyılın başlarından itibaren yavaş yavaş belli haklar elde etmeye başlayan Yahudiler, XX. yüzyıl başlarında Almanlarla büyük ölçüde kaynaşma göstermişlerdi. I. Dünya Savaşı'nda ise cephelerde ölen, fedakârlık gösteren Yahudilerin sayısı az değildi. Einstein gibi bilim adamları, Max Reinhardt gibi sanatçılar, Bruno Walter ve Schönberg gibi müzisyenler, Kafka gibi yazarlar ve Martin Buber gibi filozoflar Yahudi Almanlar olarak uluslararası alanda Almanların başarılarına katkıda bulunuyorlardı. Bu duruma rağmen Yahudi aleyhtarlığı Almanların milliyetçi ve tutucu kesimlerinde XIX. yüzyılın sonlarından itibaren daha belirgin bir gelişme gösteriyordu. Bu gelişme Hitler'in iktidarı ele geçirmesinden itibaren daha da güçlendi. 1 Nisan 1933 tarihinde Yahudi iş yerleri, avukatları ve tabipleri genel bir boykotla sarsıldı. SA üniformalı nöbetçiler boykotu kontrol ediyordu. Meslek memurluğunun yeniden düzenlenmesi adı altında çıkarılan bir yasa ile Yahudiler memurluktan uzaklaştırıldı. Yine serbest meslek icra edenlere bir nazi örgütü altında toplanma zorunluğu getirilince Yahudilerin serbest meslek icra ederek geçinmek olanakları da ellerinden alınmış oldu. 1935 yılında çıkarılan «Nürberg Yasaları»[2] ile Yahudilerle Almanların evlenmesi yasaklandı.

Paris'te Alman elçisinin Polonyalı bir Yahudi tarafından öldürülmesine (7.11.1938) tepki olarak propaganda bakanı Joseph Goebbels, Yahudilere karşı terör eylemleri düzenledi. «Kristallnacht»[3] adı verilen 9/10 Kasım 1938 gecesi Almanya'daki hemen hemen tüm sinagoglar ateşe

---

1. Das Oberkommando der Wehrmacht (OKW)
2. Alman kanını ve şerefini koruma yasası.
3. «Kristal Gecesi» adı, parçalanan vitrinlerin dökülen camlarını anlatmaktadır.

verildı; Yahudilerin iş yerleri, evleri ve mağazaları tahrip edildi, ateşe verildı ve talan edildi; kabristanları tahrıp edilerek kadın çocuk demeden bütün Yahudilere ezıyet edildi. Bunun yanında Yahudiler bir buçuk milyar marklık kefaret ödemekle de yükümlü tutuldular. O andan itıbaren Yahudiler kültürel faaliyetlerden ve Alman okullarından men edildiler. 15 Eylül 1942 tarihinden ıtibaren de her Yahudi altı yaşına gelince göğsünde sol tarafta «Davut Yıldızı»'nın yanında el büyüklüğünde bir tabla üzerinde «Yahudi» yazısını taşımakla zorunlu tutuldu. Onlar, Ari benzeri adlarına «İsrail» ya da «Sara» eklemek zorundaydı. Hitler'in amacı bütün Yahudilerın fizıksel olarak Avrupa'da kökünü kurutmaktı. Bunun için belkı de savaş en uygun yol olacaktı.

Hitler'e sıcak bakmayan Katolik kilisesı de kısa zamanda dize getirildi. Katolık gençlik önderlerini tutuklattırıp skandal davalarla Katoliklerın kılıseye olan bağlılığını sarstı. Protestan kilisesinin başına da eski bir ordu ruhbanını atayarak resmi «ımparatorluk papazı» olarak kabul etti. Kendisine karşı olanları tutuklattırdı.

Hitler, yönetimi ele geçirdikten sonra otoban inşaatlarına hız verdi. Ne var ki, bunların stratejik anlamını önceleri pek çok kımse fark etmiyordu. O arada silâhlanmaya da hız vermiş ve ışsızlik oranını diğer sanayı ülkelerine göre büyük ölçüde azaltmay başarmıştı. Bu başarıları, durumunu sağlamlaştırıyor ve kendini nasyonal sosyalist dünya görüşüne karşı olanlara da kabul ettiriyordu. Ancak 1936 yılından ıtıbaren ekonomi polıtıkasının dışa bağımlı olduğu ortaya çıktı. Örneğin hammade ve tarım ürünlerinın dışardan ithal edilmesi gerekiyordu. Buna karşılık ihraç edecek mal yoktu. Hitler ekonomiyi savaş üzerine planlamaya başladı. «*Tereyağı yerine top!*» sloganlaştırıldı. 1935 yılından itibaren de askerlik genel ve zorunlu hizmet haline getirildi.

Hitler «Kavgam» adlı program kitabında da belırttiği gıbı yeniden büyük Almanya'yı kurmak, Versailles ant-

laşmasını kaldırmak, kolonilerini yeniden kazanmak ve özellikle Doğu Avrupa'da toprak ele geçirerek genişlemek istiyordu. Bu amaçlarını gerçekleştirmek için de iç politikasını ona göre ayarlıyordu. Komşuları ona kuşku ile baktıklarından çok dikkatli olması gerekiyordu. Önce Fransa ile bütün sorunları barışçı bir şekilde çözme niyetini gösterdi. İngiltere, Fransa ve İtalya askeri alanda eşitliği kabul etmeyince Milletler Cemiyeti'nden çekildi. Polonya ile on senelik bir süreyi kapsayan saldırmazlık antlaşması imzaladı. Böylece barışçılığını kanıtlamış oluyordu. Dış politikada ikna edici başarısını, Versailles antlaşmasına göre Sar bölgesinin halk oylaması sonucunda % 90'lık bir çoğunlukla imparatorluğa katılma kararı vermesi ile sağladı. Artık Hitler yavaş yavaş bolşevizmin düşmanı ve Batı kültürünün savunucusu görüntüsünü veriyordu; diğer ülkelerden anlayış görmeye başladı.

Bununla birlikte Almanlar 1935'lere kadar siyasi bakımdan tecrit edilmiş durumdaydılar. Ancak bundan sonra Hitler Almanya'yı yavaş yavaş dünyaya kabul ettirecekti. Önce İngilizler, Almanların donanmalarını güçlendirmelerine izin verdiler. Daha sonra Mussolini İtalya'sı ile ticari nedenlerle yakınlaşma başladı. Nihayet Almanya yeniden egemen bir devlet haline geldi. Silâhlanma ile de Avrupa'nın en güçlü ülkelerinden biri olma durumunu yakaladı. Antibolşevist tutumu Hitler'e Batı dünyasında da imkânlar sağlıyordu. İspanya iç savaşında Mussolini'nin yanında yer alarak Franco'yu cumhuriyetçilere, komünistlere ve anarşistlere karşı destekledi. Mussolini'nin güvenini kazanmak için Avusturya'ya uygulanan politikadan vazgeçti. 11 Temmuz 1936'da Avusturya'nın tarafsızlığını tanıdı.

Avusturya'nın Almanya'ya katılması, I. Dünya Savaşı'ndan sonra her iki ülkenin anayasasında da yer almıştı. Bununla birlikte Hitler'in Avusturya'ya yapmak istediği bir ziyaret için halk oylaması kararı alınınca Hitler 13 Mart 1938'de birliklerini Avusturya'ya sevk etti. Alman birlikleri Avusturya'da direnişle değil büyük bir coşkuyla

karşılandılar. Daha sonra her iki ülkede de yapılan halk oylamasında Hitler'in eylemi onaylandı. Hitler parlamentoda «Artık süpriz yok, barış bizim en büyük sermayemizdir» yollu bir de nutuk attı.

Ama Hitler, yayılmacı politikasından vazgeçmiş değildi. Çekoslovakya'daki Almanlarla ilgilenmesi Prag hükümetini huzursuz ediyordu. Avusturya olayından sonra Prag, 20 Mayıs 1938'de korkusundan seferberlik ilan etti. Çekoslovakya'daki Almanlar da Çek hükümetini tehdit ediyordu. Hatta Almanların «Heimatfront» adlı partileri ikinci büyük parti durumuna gelmişti. Hitler, 12 Eylül 1938'de Prag'dan Almanlara kendi kaderini tayin etme hakkı verilmesini istediyse de Prag onun bu isteğini kabul etmedi. Fransa ve İngiltere teyakkuz durumuna girdiler. Barışı kurtarmak için yapılan girişimlerden bir sonuç alınamadı. Münih'te *Daladier, Chamberlain, Mussolini* ve *Hitler* arasında yapılan konferansta Çekoslovakya'nın kenar bölgeleri Almanya'ya verildi(29 Eylül 1938). Böylece Çekoslovakya en zengin, askeri ve sanayi bakımdan en önemli yerlerini elinden çıkarmış oldu. Hitler büyük bir zafer kazanmıştı. Batının bu yaklaşımını bir korkaklık olarak değerlendirirken Batılılara da Çekoslovakya'nın tümüyle işgalini engelledikleri için dolayı çok kızdı. Münih Konferansı'ndan sonra orduya Çekoslovakya'nın tümünü işgal etme hazırlıkları yapılması emrini verdi. Slovakların lideri Tiso'ya Alman İmparatorluğu himayesinde bağımsız bir Slovak devleti kurdurttu. 15 Mart 1939'da ise Alman orduları Prag'a girerek Çekoslovakya'yı işgal ettiler. Çekoslovakya'ya Sovyetler Birliği de dahil hiç kimse yardım etmedi. Sıra Polonya'ya gelmişti. Hitler, Polonya'dan Danzig'in kendisine verilmesini ve Polonya'da yapılacak bir otobanla Almanya için koridor açılmasını talep etti. Polonya onun bu isteğini reddedince yapılan barışçı çözüm çağrılarına da aldırmadan 1 Eylül 1939 tarihinde birliklerini Polonya'ya sevkederek bu ülkeyi de işgale başladı. 3 ey-

lülde Fransa ve İngiltere'nin savaşa katılmasıyla *II. Dünya Savaşı* başlamış oldu.

Savaşın başlarında Alman orduları başarılar elde ederek Avrupa'nın yarısını işgal ettiler. Milyonlarca insan esir alınarak Alman silâh sanayiinde çalıştırıldı. Yahudiler savaş yıllarında 1941 yılının eylül ayından itibaren Auschwitz'deki gaz odalarında yok edilmeye başlandı. 20 Ocak 1942 tarihindeki Hitler'in «Yahudi sorununun sonuçlandırılması» talimatına uygun olarak işgal edilen ülkelerdeki Yahudiler Himmler'in emriyle SS'ler tarafından toplanarak Doğu Avrupa'ya gönderilip oralarda kurulan imha merkezlerinde, gaz odalarında öldürüldüler. Hitler yaklaşık 6 milyon Avrupalı Yahudiyi öldürttü. Öte yandan nazi rejimi ruhsal yönden hasta olan çocukları da öldürmekten çekinmiyor, siyasi, ırkçı ve dini karşıtlarını da toplama kamplarına sürmekte ya da öldürtmekte bir sakınca görmüyordu. Onun yönetimi sırasında 10 milyon insan toplama kamplarına sürüldü. 20 Haziran 1944 tarihinde Hitlere karşı kendi yurttaşları tarafından suikast girişiminde bulunulduysa da Hitler bu suikastten sağ olarak kurtulmayı başardı. Bu suikast girişiminden sonra binlerce kişi idam edildi. Müttefiklerin «koşulsuz teslim» çağrısını Almanya kabul etmeyince hem Hitler tarafından hem de müttefik güçler tarafından imha savaşı başlatıldı. Gerek asker gerek sivil kesimden 8 milyon civarında Alman da bu savaşta hayatını kaybetti. Maddi kayıplar daçok büyüktü.

Şubat 1945'te, müttefik güçlerin zaferinin arifesinde, yapılan *Yalta Konferansı'nda Roosevelt, Churchill* ve *Stalin* dünyanın yeni düzenini kararlaştırdılar. Doğu Avrupa ülkelerinde demokratik düzenin kendi iradeleri ile kabul ettirilmesi fikri başarılı olamasa da savaştan sonra Almanya'nın müttefik güçler tarafından işgal edilmesi kararlaştırıldı. Viyana Ruslar tarafından işgal edildi; Berlin'de çember daraltıldı; 30 Nisan 1945'te Hitler intihar etti. Yönetimi Hitler'in vasiyeti gereği ola-

rak Oramiral *Dönitz* ele aldı. 7 Mayıs 1945'te General *Jodl* koşulsuz teslimiyeti imzaladı. 9 mayısta savaş sona erdi.

Hitler'in ve Almanların sebep olduğu savaş kendilerine pahalıya mal olmuştu. Bolşevizmin ortadan kaldırılması hedef alınmış, ama bolşevizm daha da yaygınlaşmıştı. Almanya'yı dünya gücü yapma düşüncesi de başarıya ulaşamamıştı. Milyonlarca insan ölmüş, yaralanmış, sakat kalmış ya da yerinden yurdundan sürülmüştü.

*

Hitler'in iktidarı ele geçirmesiyle birlikte sanatın ölüm fermanı imzalanmış oldu. Daha önce değindiğimiz gibi Almanya'nın kültürel yaşamında ön plana çıkmış olan pek çok insan Almanya'yı terketmek zorunda bırakıldı. Sanatkârlar, yazarlar, bilim adamları, Yahudiler, komünistler ve değişik kesimden insanlar Hitler rejimi tarafından Almanya'dan sürülüp atıldı. 1933 yılının mayıs ayında çok sayıdaki üniversiteler gösterilerle kitapların yakılmasını organize ettiler. Kitapları yakılan ve yasaklanan yazarlar arasında Thomas ve Heinrich Mann, Bertolt Brecht, Franz Kafka, Erich Maria Remarque, Kurt Tucholsky, Alfred Döblin, Jakob Wassermann, Robert Musil, Arnold Zweig, Stefan Zweig vd. bulunuyor ve kimse bu yazarların isimlerini telâffuz etmeye cesaret edemiyordu. Yasaklı yazarların listesine her ay yenileri ekleniyordu. Bu operasyonla Almanya düşünsel bakımdan elit durumdaki insanlarının büyük çoğunluğunu kaybetti. Bunlardan bir bölümü Atatürk Türkiye'sine sığınarak oradaki özgür ortamda Türk üniversitelerinin gelişmesine katkıda bulundular. Almanya'dan kaçan yazarlar yurttaşlıktan çıkarıldı.

Almanya'da kalan ve Hitler'e hayranlık duyan yazarlar «kan» ve «toprak» ideolojisinin propagandasını yapıyor, «milli» ya da «savaşımcı» bir edebiyatı temsil ediyorlardı. Sanatın özüne «Ari ırkının» ve kuzeyin sarışın «soylu ırkının» üstünlüğüne olan inanç egemendi. Kuzey ır-

kını güçlendirmek için Himmler evli Alman kadınlarını çok sayıda erkeklerle birleştirmek istemişti. Cephede ölenlerin sayısı artınca evli olmayan kadınları ırkçı ilkelere göre seçilen SS-erkekleriyle birleştirerek çocuk elde etmek için örgütler kuruldu.

Hitler inşaatçılara yeni bir klasik biçemle bina inşa etmelerini emretti. Yapılar Yunan sütunlarıyla Roma cephe biçimleri örnek alınarak oluşturuluyordu. 1933 yılında Münih'te neoklasık «Alman Sanat Evi»ni kurdurdu. Her yıl burada resim ve plastik sanatlar sergileri açıldı. Bunlar «halka bağlı sanatın» örneklerini oluşturuyordu. Ayrıca bu binaları «Hiçbir halk kendi kültür varlıklarından daha fazla yaşayamaz» gibi veciz sözlerle de süslüyordu. Konu olarak «Alman işçisi», «Alman köylüsü», «Alman askeri» ve «Alman ailesi» seçiliyordu. Aile tablolarında mutlaka üç çocuk resmediliyordu. Plastikte sansüz yaşam gücündeki çıplak figürler devletin karşı konmaz gücünü simgeliyordu. Sivil kıyafetli insanlar artık görünmüyordu.Sanata da üniforma giydirilmişti. «Alman kadını sigara içmez» sloganı ya Hitler'in erdemlilik anlayışını ya da Göring'in döviz tasarrufu görüşünü yansıtıyordu.

XII. İKİ ALMANYA'NIN DOĞUŞU

Yenilgiden sonra Almanya'da sorumluluğu üstlenip düzeni sağlayacak, ülkeyi yönetecek ve galip devletlerin isteklerine cevap verecek merkezi bir hükümet ya da makam yoktu. Bunun üzerine İngiltere, ABD, Sovyetler Birliği ve Fransa hükümetleri Almanya'nın yönetimini eyaletler ve askeri komuta da dahil ele aldılar. Müttefik kontrol heyeti bu durumu 5 Haziran 1945 tarihinde ilan ederken bunun Almanya'nın ilhak edildiği anlamına gelmediğini de belirtiyordu.

Potsdam Konferansı'nda bir araya gelen ABD başkanı Truman, İngiliz başbakanı Attlee ve Sovyet lideri Stalin 2 Ağustos 1945 tarihinde Almanya'nın silâhtan arındırılmasını, nasyonal sosyalizmi ve militarizmi ortadan kaldırarak Almanya'yı merkezi olmayan demokratik bir yapıya kavuşturmayı kararlaştırdılar; ekonomik birliği ise devam edecekti.

Üç müttefik ülke savaş sırasında Hitler yönetimindeki Almanya'nın tamamen tahrip edilmesi konusunda anlaşmaya varmışlardı ama, tümüyle işgal edilmiş ve harabeye çevrilmiş olan Almanya'yı ne yapacakları konusunda uzlaşmaları kolay değildi. Yapılan konferanslarda bu konuda bir anlaşma sağlanamamıştı. Potsdam'da bir bakıma Yalta Konferansı'nın kararları tekrar edilmiş oluyordu. Doğu Prusya'nın doğu kısımları Königsberg'le birlikte Sovyetler Birliği'nin yönetimine terkedildi. Batı Prusya, Silezya'dan Oder-Neis'e kadar olan yerlerle Pommern Polonya'nın yönetimine verildi. Alman İmparatorluğu'nun kalan kısmı ise dört işgal bölgesine ayrıldı. Kesin düzenleme bir barış konferansında yapılacaktı. Bu düzenleme

ile Almanya'nın milli bütünlüğü ortadan kalkmış oluyordu.

Müttefik ülkeler savaş sırasında Alman savaş suçlularının bir askeri mahkemede yargılanması konusunda anlaşma sağlamışlardı. Nürnberg'deki savaş suçluları mahkemesi İngiliz, Fransız, Sovyet ve Amerikan yargıçlarından oluşturuldu. Dava üç konuda yürütüldü: Barışa karşı işlenen suçlar, savaş suçları ve insanlığa karşı işlenen suçlar. Dava 30 Eylül 1946'da sonuçlandı. Verilen kararla sanıkların on ikisi idama mahkûm edildi, yedisi hapis cezasına çarptırıldı ve üçü beraat etti. Nazi kuruluşları cinayet şebekeleri olarak kabul edildi. Üyeleri cinayetlerde suçları olmadığı konusunda kanıt getirmekle yükümlü tutuldu; aksi halde cezalandırılabileceklerdi. Müttefikler milyonlarca nazinin temizlenmesi işini ortak olarak yürüttüler. Ancak kısa zaman içinde Sovyetler Birliği'nin ve üç Batılı müttefikin farklı planları olduğu ortaya çıktı. Stalin merkezi bir yönetimle Almanya'ya etkili olmak isterken Batılı müttefikler Sovyetlerin yayılımcı siyasetine karşı Almanya'yı bir tampon ülke olarak kullanmak istiyorlardı.

Almanya'da en yüksek yönetim gücü olan müttefik kontrol heyeti, ortaya çıkan gerilimler karşısında görevini yapamaz hale geldi. Çünkü üyelerin her birinin veto hakkı bulunuyordu. 1945/46 kışında Almanya'daki ekonomik durum öylesine kötüleşti ki, Almanları kendi kendilerini besleyecek duruma getirmenin ve savaş tazminatı ödetmenin yolları aranmaya başlandı. Müttefiklerin kontrolü altında yavaş yavaş demokratik ve siyasi yaşam organize edilmeye başlandı. Demokratik partiler ve sendikalar kuruldu. 1946'da tüm işgal edilen yerlerde yerel ve eyalet seçimleri yapılmaya başlandı.

Amerikan dışişleri bakanı Byrne'ın eylül 1946'da yaptığı konuşma, Batılı güçlerle Sovyetler Birliği arasındaki anlaşmazlığı daha bir belirgin hale getirdi. Arkadan soğuk savaş başladı. 1947'de ABD başkanı Truman komüniz-

min kaydedeceği her gelişmenin ABD için tehlike oluşturduğu doktrinini açıkladı.

1946 yılı sonunda Amerikan ve İngiliz işgali altındaki yerler ekonomik bir birlik içine girmişti. Sanayi üretimi bu yerlerde 1938 yılı üretiminin % 30'una ulaştı. 1947 yılında ABD dışişleri bakanı Marshall savaşın tahrip ettiği Avrupa ekonomisini yeniden kurma planını açıkladı. Sovyetler Birliği ise bu plana engel olmak istiyordu. 1946'da nispeten zayıf olan Komünist Partisi güçlü olan Sosyal Demokrat Parti ile Sovyet işgal bölgesinde zorla birleştirilip Sosyalist Birlik Partisine dönüştürüldü (SED)[1]. Berlin'in tümünde yapılan 1946'daki son seçimde Sosyal Demokrat Parti (SPD) oyların % 48.7'sini, Hıristiyan Demokrat Birlik (CDU) % 22,1'ini, SED % 18.9'unu ve Hür Demokrat Parti (FDP) % 9.4'ünü aldı. SED aralık 1947'de yeni devletin kuruluşunu hazırlaması için bir halk kongresi topladı. Üç Batılı gücün dışişleri bakanları geleceğin Almanya siyaseti üzerine anlaştılar. Haziran 1948'de kendi işgal bölgelerinde para reformu yaptılar. Artık değeri kalmamış olan Reichsmark devalüe edilerek Alman markı geçerli para olarak kabul edildi. On Reichsmark veren bir Alman markı alıyordu. Her Batı Almana «kafa parası» olarak önce 40, sonra da 20 Alman markı verildi. Bir gün sonra da Sovyetler Birliği kendi işgal bölgesinde para reformunu yaptı.

Yapılan para reformları Berlin'in Sovyetler Birliği tarafından abluka edilmesi sonucunu doğurdu. İki buçuk milyon Batı Berlinli aylarca, Amerikan ve İngiliz nakliye uçakları tarafından kurulan hava köprüsü sayesinde beslendi. Müttefik kontrol heyeti artık toplanmıyordu. II. Dünya Savaşı'ndan üç yıl sonra Batılı güçlerle Sovyetler Birliği arasında sıcak savaş tehlikesi başgösterdi.

Batılı müttefikler kendi işgal bölgelerindeki Alman eyalet temsilcilerini Bonn'da Konrad Adenauer'in başkanlığında kurucu meclis hazırlığı çalışmaları ile görevlen-

---

[1] Sozialistische Einheitspartei Deutschlands

dirdiler. «Parlamentolar Meclisi» adı verilen bu meclisin amacı Almanya Federal Cumhuriyeti anayasasını hazırlamaktı. Devletin yapısı yine müttefiklerin arzusu doğrultusunda aşırı federatif olacaktı. Ancak SPD'nin lideri Kurt Schumacher'in güçlü savunması sonucunda merkezi hükümete gerekli hareket serbestisi verildi. Bu anayasa 23 Mayıs 1949'da yürürlüğe girdi. Anayasa aslında tüm Almanya'yı hedef almakla birlikte şimdilik Almanya Federal Cumhuriyeti'nde geçerliydi. Eylül 1949'da Batılı güçlerin işgali altındaki halk ilk federal meclisin seçimini yaptı. Eyalet meclislerinin ve federal meclisin üyelerince FDP'li Theodor Heuss ilk federal başkan (cumhurbaşkanı) seçildi. CDU'nun başkanı Konrad Adenauer bir oy fazlasıyla ilk federal başbakan (şansölye) seçildi. Kısa süre sonra Sovyetler Birliği'nin işgal ettiği bölgede seçim yapılmadan Almanya Demokratik Cumhuriyeti ilan edildi. Böylece savaştan dört yıl sonra iki Alman devleti müttefiklerinin himayesinde farklı rejimlerle yola çıkmış oldular. Aradaki fark şuydu: Batı Almanların müttefiklerini seçme hakkı varken Doğu Almanlara bu konuda soru soran bile olmamıştı. Sovyetlerin etkisi altında olan kısımda başlangıçta bütün partilerin ortak bir yaklaşımla antifaşist ve demokratik çalışması görülüyordu. Ancak hemen ardından sadece komünistlerin egemen olduğu siyasi sistem kuruldu ve ekonomik sistem toprakların, bankaların ve sanayi kuruluşlarının kamulaştırılması ile planlı ekonomiye dönüştürüldü.

Batılı güçler, kendi işgal bölgelerinde liberal hukuk devleti idealine yönelik federatif parlamenter demokrasiyi istiyorlardı. Ekonomi büyük ölçüde devletin müdahelesinden uzak, özel mülkiyete dayalı sosyal pazar ekonomisini öngörüyordu. Dünyayı Doğu ile Batıya bölen sınır eski Almanya'nın ortasından geçiyordu. Eski başkent ikiye bölünmüş ve dört işgal kuvvetinin sorumluluğu altına girmişti. Böylece ilk savaş sonrası periyodu sona ermiş oluyordu.

1945 sonrasının ilk aylarından itibaren çok sayıda Alman «*Sıfır Saat*»ten söz ediyordu. Edebiyatta savaştan sonra «Kahlschlag» edebiyatı gündeme geldi. Nasyonal sosyalistlerin işledikleri cinayetlerle ilgili olarak kolektif suç üzerine tartışılıyordu.

Mayıs 1945'te müttefik güçler 1918'in aksine tüm Almanya'yı işgâl etmişlerdi. Devlet ve ordu feshedilmişti. Hitler topyekün savaş yapmış, yenilgi de topyekün olmuştu. Sefaletin ve tahribatın suçu kime yüklenecekti? Hitler, Goebbels ve Himmler intihar etmişti. Nasyonal sosyalizmin diğer ileri gelenlerinden Göring, Ribbentrop ve Frank müttefikler tarafından tutuklanmış ve mahkeme olmalarını bekliyorlardı. Bu nedenle suçun kimde olduğu konusunun araştırılması herkesle başlayacaktı.

1945'teki durum 1818'den çok farklıydı. Çok sayıda Alman müttefiklerin savaş suçları davasını yürüterek kendilerini bu işten kurtardıklarından dolayı memnundu. Hatta büyük çoğunluk 1946'da Nürnberg mahkemesini galip devletlerin hakkı olarak kabul ediyordu. Yokluk, kitleleri yaşam kavgasına sürüklemişti. Adaleti konusunda hukukçularla tarihçilerin farklı düşüncelerde olduğu *Nürberg Savaş Suçluları Mahkemesi*'nde Almanlar, Alman Hükümeti adına işlendiği iddia edilen sayısız cinayetlerden sorumlu tutuldular. Bu nedenle Almanlar cinayetlerin ortak suçlusu durumuna gelmişti. Toplama kamplarındaki cinayetlerin, Avrupa'nın birçok ülkesinde ve Sovyetler Birliği'nde Gestapo'nun ve SS'lerin korkunç etkileri, Hitler'in ırkçı ve soykırım politikası ahlâki karşılaştırmalarla etkisini gösteriyordu. Almanya'nın son 25 yıllık siyasi gerçeğini, önemli ölçüde bu olaylar nasıl oldu sorusu belirlemekteydi.

Müttefikler, mahkemenin ardından belli yaşın üzerindeki Almanlara nazilikten arındırma uygulamasını başlattılar. Hazırlanan 131 soruya verilecek cevaplara göre kişinin nasyonal sosyalizmin suç ortağı olup olmadığı tespit edilecekti. Müttefikler zamanın parti üyeleri olan milyonlarca insanı ortak sorumlu olarak mahkeme ile be-

lirlemek istiyorlardı. Tüm işgal bölgelerindeki askeri mahkemelerde zamanın parti üyeleri, askerleri, ekonominin önderleri ve memurlar bu amaçla hesap vermeye çağrıldı. Nasyonal sosyalist olan ünlü doktorların ve hakimlerin aleyhine de davalar açıldı. Bu temizleme hareketi ile tüm nasyonal sosyalistler devletin ve ekonominin sorumlu mevkilerinden uzaklaştırılacaktı. Demokrasinin kurulması için buna gereksinim vardı. Bununla birlikte gerçek suçluların elden kaçırıldığı söylentileri de ortaya çıktı.

Sanat faaliyetleri de yavaş yavaş canlanmaya başlıyordu. I. Dünya Savaşı'ndan sonra geç ekspresiyonizm olan *dada* ile birlikte sanatın her alanı canlılık kazandı. 1918'in «yarım» devrimi, cumhuriyet uğruna radikal solcularla ve tepkilerle mücadele etmek zorunda kalmıştı. 1918/19'da «*Die Aktion*», «*Der Sturm*» ve «*Die Fackel*» adını taşıyan dergiler 1945'ten sonra «*Die Sammlung*» ve «*Der Ruf*» adı altında çıkmaya başladılar. Weimar Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında cumhuriyetin iç yapısı ile ilgili mücadele veriliyordu, şimdi ise bu durum müttefikler tarafından dikte ettirilmişti. Her şeyin yeni baştan başlanması gereğine inanılıyordu, yani *sıfır saatten*. Yavaş yavaş Almanya'dan sürgün edilmiş olanlar dönmeye başlamıştı: Zuckmayer, Brecht, Thomas Mann. Ancak Zuckmayer ile Thomas Mann İsviçre'ye gitmiş, Brecht de Avusturya vatandaşı olarak Doğu Berlin'e yerleşmişti. Bunların hepsini Almanya'dan Hitler kovmuştu. Ancak bunların kaderi Hitler diktatoryasının Almanlara verdiği ruhsal sıkıntıdan kurtulmuş değildi.

Savaş sonrası Almanya'sında yazarların elinde hazır eserler yoktu. Sadece Wolfgang Borchert'in «Draußen vor der Tür» adlı oyunu istisna teşkil ediyordu. Sürgündeki Alman yazarlarının eserleri bir çırpıda okunuyordu. Bu yazarların başında gelen Thomas Mann'ın «Doktor Faustus» adlı romanı okunan kitaplar arasında ilk sırayı almıştı. *Grup 47* yazarları kendilerini Hitler zamanın propaganda ve yalanla donatılan ve «insan dışı» olarak

nitelendirdikleri dilinden temizlemekle yükümlü görüyorlardı. Bu nedenle «Kahlschlag»dan söz ediliyordu. Bu yıllarda yayınlanan Wolfgang Borchert'in düz yazıları ve Günter Eich'in şiirleri bu üslûbun örneklerini vermektedir. Düşünsel yaşamın nazi devrinde tümüyle izole olduğu ortaya çıktı. Almanya'dan dış ülkelerle ilişki kurmak yasaktı; sansür tüm şiddetiyle sürüyordu. Sartre, Camus, T. S. Eliot, Graham Greene, Hemingway ya da Faulkner gibi yazarlar savaş sonrası yıllarda gerçek olarak tanınmaya başlandı.

Dünya siyasetindeki gelişmeler Almanlar arasında milliyetçilik üzerine yapılacak tartışmayı engelliyordu. Özgür seçimlerle ilk Alman hükümeti iş başına geçmezden önce soğuk savaş belli gerçekleri ortaya koymuştu. Alman Federal Cumhuriyeti (AFC) ile Alman Demokratik Cumhuriyeti (ADC), Doğu-Batı çatışmasının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştı. Alman Federal Cumhuriyeti'nin ekonomik büyümesi için batıdaki Almanların belli bir bedel ödemeleri gerekiyordu. Bu bedel, doğuda ADC'nin ikinci bir Alman devleti olarak kurulmasıydı. Ulusal birlik, gelişen iki devletin yeniden birleşmesi sorusu, iktidar ile muhalefet arasında, yani Adenauer ile SPD arasında Almanya Federal Cumhuriyeti'nin ilk on yılında şiddetli tartışma konusu oldu. Ellili yılların başında Batı güçleri ve özellikle ABD tarafından Almanya Federal Cumhuriyeti'ne sadece Batı ittifak sistemi içinde yeniden silâhlanmasının mümkün olacağı belirtilmişti. Savaştan beş yıl sonra ve yıkıntıların temizliği henüz ortadan kaldırılmadan yeni bir ordu kurma olanağı doğmuştu. Almanların büyük bölümü ordu ile birlikte ikinci bir demokrasi denemesinin tehlikeli olabileceği düşüncesini taşıyordu. Diğer yandan Sovyetlerin Berlin'i ablukaya almaları, egemenlik isteklerini sadece Almanya ile sınırlı tutmayacakları izlenimini veriyordu. Adenauer, yeniden silâhlanma ile kaçınılmaz bedeli Almanya'yı Batıya entegre etmek için ödemeye hazırdı. Yeni kurulacak orduyu Avrupa'nın ortak savunması içinde oluşturmaya çalışı-

yordu. Ancak, Avrupa'nın ortak savunulması anlaşması 1954'te Fransız parlamentosu tarafından reddedildi. Birkaç hafta sonra Almanya Federal Cumhuriyeti sosyal demokratların muhalefetine karşın Paris antlaşmalarını imzalayıp, 23 Ekim 1954 tarihinde *NATO* üyesi olarak Batı savunma sisteminin içinde yer aldı. 5 Mayıs 1955 tarihinde Paris antlaşmalarına göre bağımsız bir devlet oldu. Adenauer, 1957 seçimlerinde en büyük zaferini kazanarak salt çoğunluğu elde etti. Paris antlaşmalarına Sovyetler Birliği 1955 yılının mayıs ayında *Varşova Paktı*'nı kurarak cevap verdi. Almanya Demokratik Cumhuriyeti de bu pakta alındı. Bu oluşumlardan sonra Elbe'de sadece Sovyetler Birliği ile Batılı müttefikler değil, farklı paktlara ait iki Alman devletinin kuvvetleri de karşı karşıya gelmiş oluyordu. Konrad Adenauer, 1949 yılında federal başbakan olduktan sonra 14 yıl süreyle Almanya Federal Cumhuriyeti siyasetinin temel ilkelerini belirledi. Kimi siyasetçiler ve tarihçiler onun bir Katolik ve Renli olarak doğudaki Almanlara karşı anlayış göstermediğini iddia ediyordu. Sosyal demokrat muhalefetin lideri Kurt Schumacher, parlamentodaki hararetli bir müzakere sırasında Adenauer için müttefiklerin şansölyesi olduğunu ileri sürdü. Adenauer, Bismarck devrinden beri sürdürülen ve Almanya'nın Doğu ile Batıyı uzlaştırıcı olan siyasetinden vazgeçmişti. Adenauer'in gerçekten bu siyaseti terkettiği söylenebilir miydi? Bu geleneksel siyaset iki kuşak boyunca iki dünya savaşının çıkmasına sebep olmuştu. Adenauer'in yaşamı da bu süreyi içine alıyordu. Bismarck, II. Alman İmparatorluğu'nun kurulmasından sonra, emperyalist devirde, güçlü bir Almanya'nın Avrupa'nın büyük güçleri arasında batıda Büyük Britanya ve Fransa ile doğudaki Rusya arasında çıkacak anlaşmazlıklarda uzlaşmacı rol oynayabileceğini düşünmüştü. 1878'deki Berlin Koferansında bu rolü oynamıştı. Ancak Almanya, II. Wilhelm zamanında emperyalist siyaset izleyerek Bismarck'ın bu pozisyonundan vazgeçti. I. Dünya Savaşı, ABD'nin bir dünya gücü olarak Avrupa'nın sorunlarında

belirleyici rol almasına neden oldu; öte yandan Rusya, yaptığı komünist ihtilalle dünya egemenliği iddiası ile ortaya çıktı. Hitler ise serüvenci bir biçimde büyük güç politikasıyla Avrupa'ya hakim olmak ve Sovyetleri tahrip etmek yolunu seçmişti. Bu siyaset Almanların mutlak yenilgisi, Almanya'nın yerle bir edilmesi ve bölünmesi sonucunu doğurmuştu. Kalan Almanya'nın yeniden birleşmesini Adenauer kendisi için öncelikli bir sorun haline getirmiyor, çünkü bu sorunu Almanya'yı Potsdam'da ayıran müttefiklerin çözmesi gerektiğini düşünüyordu. Bu düşüncelerle Adenauer, Almanya Federal Cumhuriyeti'ni Batının ittifak sistemine, *NATO*'ya, *Batı Avrupa Birliği*'ne ve *Avrupa Ekonomik Topluluğu*'na entegre etmeye çalışıyordu. Bu nedenlerle de ikinci bir Alman devletinin kurulması bedelini ödemeye hazırdı, çünkü Federal Almanya kendi başına bunu engelleyecek durumda değildi. Batılı müttefiklerinin desteğini aldığı süre içinde Doğu Almanya'ya karşı propaganda savaşı yürütüyor, devlet olarak onu tartışılır duruma sokup tanınmaması için mücadele veriyordu. Adenauer'in bu siyasetine SED-Hükümeti'nin serbest seçimle oluşmamasından dolayı geçerliliğinin olmaması, 1953 yılındaki işçi ayaklanması ve sürekli Doğu Almanya'dan Batı Almanya'ya kaçışların Doğu Almanya rejiminin popülaritesini kırması yardımcı oluyordu.

Savaş sonrasında karaborsa müthiş boyutlara ulaşmıştı; tüm yasaklara rağmen yiyecek, sigara, içki ve günlük ihtiyaç maddeleri ya yüksek fiyattan, ya da takasla elde ediliyordu. Amerikan askerlerine dağıtılan sigaralar illegal yoldan karaborsaya girip mal değişiminin temel birimi haline gelmişti. Karaborsada her şey bulunabiliyordu. Ludwig Erhard'ın yönetimindeki sosyal pazar ekonomisi, özel mülkiyete ve rekabete dayanıyordu. Bu sistem 1948 yılında yapılan para reformu ile desteklenerek ekonomiye canlılık getirdi. Karaborsa günden güne ortadan kaybolmaya başladı. Yeniden kurulmak için büyük enerji sarfediliyordu; materyalist olunacağı endişesiyle eleştiri-

ler de yükseliyordu. Savaş sonrası Avrupa'sının yoksulluğu karşısında kimi devletlerde güçlenmeye başlayan komünist eğilimleri kapitalizm için tehlikeli gören ABD, ekonomik yardım programı olan Marshall-Planı'nı geliştirdi. 1948 yılının sonbaharından itibaren 1.56 milyar dolarlık Marshal Planı yardımı alan Almanya, ekonomisinin ilk büyük sermaye ihtiyacını karşıladı. Kore Savaşı, Almanya ekonomisinde yüksek konjonktür yarattı ve dünya pazarlarına dönmesini kolaylaştırdı. Almanya, doğuda kaybettiği bölgelerden gelen 10 milyon civarındaki mülteciyi ekonomik sürecine intibak ettirdi. Ayrıca 1961'deki Berlin Duvarı'nın inşasına kadar ADC'den gelen yaklaşık üç milyon sığınmacıyı de ülkesine yerleştirdi. Mülteciler Batı Almanya'nın sosyal yapısını etkilemekle birlikte AFC, ADC'de olduğu gibi bir değişikliğe gitmedi. Örneğin toprak reformu ve sanayinin devletleştirilmesi gibi uygulamalar yapılmadı. Altmışlı yıllara kadar devam eden hızlı ekonomik büyümenin modern sosyal politikalarla desteklendiği söylenemez. Gelişmenin meyvası toplumun tüm katmanlarına sürekli yükselen bir refah biçiminde yansımıyordu. «Ekonomik mucize» nasyonal sosyalizmin ve savaşın arkada bıraktığı sosyal sorunları da ortaya çıkardı. Örneğin savaştan zarar görenlerin bakımı, yeniden iyileştirme, sürgüne gidenlerin entegrasyonu ve konut açığının kapatılması gibi. Ludwig Erhard'ın sosyal pazar ekonomisi pazara önem verip okul, üniversite, yol yapımı, şehirlerin ıslahı ve çevre kirliliği gibi alt yapı hizmetleri olan devlet görevlerini ihmal ediyordu. Öte yandan bu hızlı büyümede sendikaların ücret politikasında gösterdikleri büyük anlayışın da rolü vardı. Ellili yılların başlarındaki yemek, giyinmek ve konut gibi ihtiyaçlara gösterilen yönelmeler, tam istihdamla her sene ücretler artıp, girişimciler büyük paralar kazanmaları ve hayat standardının yükselmesiyle ellili yılların sonuna doğru seyahat ve tatile yöneldi. Otomobil, televizyon ve buzdolabı normal ihtiyaçlar olarak sayılmaya başlandı. Ortaya tam bir tüketim toplumu çıkmıştı. Sosyal demokrat

muhalefet, hükümetin resmen birleşme siyaseti ile Batıya entegre olma siyaseti arasındaki çelişkiyi Alman halkına göstermeye çalışıyordu. Ancak yapılan seçimler hükümetin izlediği siyasetin onaylandığını gösteriyordu. İspanya, İtalya, Yunanistan ve Yugoslavya'dan sonra altmışlı yılların başından itibaren Türkiye'den de işçi alınarak ekonomik büyümeye daha da hız kazandırıldı. Kimya sanayii dünyada birinci sıraya yükseldi. Arkasından makine üretimi, elektroteknik, otomobil sanayii ve taşıt araçları üretimi izledi.

1950 ile 1960 yılları arasındaki yüksek ekonomik konjonktürün hızı altmışlı yılların ortalarında kesildi. 1963 yılında Konrad Adenauer federal başbakanlıktan çekildi ve yerine o zamana kadar ekonomi bakanlığını yürüten *Ludwig Erhard* seçildi. 1964'te ekonomik büyüme belli bir ilerleme göstererek yabancı işçi sayısı milyon sınırının üstüne çıktı. Ancak 1965 yılında konjonktürde gerilemeler kaydedilmeye başlandı ve ilk büyük ekonomik bunalım 1966'da Erhard zamanında yaşandı. Aynı yıl CDU ile SPD arasında *Kurt Georg Kiesinger*'in federal başbakanlığı ve Willy Brandt'ın dışişleri bakanlığı altında büyük koalisyon kuruldu. Bu koalisyonun amacı sadece belli sorunları çözmekti. Anayasanın pek çok maddesi bu koalisyon zamanında değiştirildi.

Savaş sonrasında yüksek öğrenim reformu tartışmaya açıldı. Doğu Berlin'de kalan Humboldt Üniversitesi'ni terkeden öğrenci ve öğretim elemanlarının özgür bilim ve özgür üniversite istekleri doğrultusunda 1948 yılında Batı Berlin'de «*Freie Universität*» (FU) kuruldu. Altmışlı yıllarda arka arkaya yeni üniversiteler açılmaya başlandı: Bochum(1965), Konstanz (1966), Regensburg (1967); arkasından Düsseldorf, Bremen, Augsburg, Mannheim, Dortmund, Bielefeld, Osnabrück, Oldenburg, Passau ve Bayreuth üniversiteleri kuruldu.

Toplumun düşünen entellektüel kesimi olan azınlık, üniversiteler ve yazarlar bu «ekonomik mucize» topluma eleştirisel bakıyordu. Özellikle güdümlü yazarlar olarak

ortaya çıkan *Grup 47*, eserlerinde geçmiş nazi devriyle ve Batı Almanya'nın refah toplumunun ortaya koyduğu görüntülerle eleştirisel bir hesaplaşmaya girmişti. Savaş sonrasının ünlü yazarlarından *Grup 47* adı altında toplananlar şunlardı: *Hans Werner Richter, Heinrich Böll, Günther Eich, Günter Grass, Hans Magnus Enzensberger, Peter Weiss, Martin Walser, Sigfried Lenz, Uwe Johnson* ve *Walter Jens.* Hans Magnus Enzesberger, Paul Celan ve Avusturyalı Ingeborg Bachmann Alman şiirinin bu sıradaki önemli ustalarıdır. 1966'daki büyük koalisyonun kurulmasından ve savaş sonrasında doğan kuşağın üniversitelere girmesinden sonra bir huzursuzluk baş gösterdi. Aynı zamanda ortaya çıkan konjonktür gerilemesi, Almanların 1965'lere kadar dünyayı toz pembe görmesinden kaynaklanıyordu. Huzursuzluk öğrenci lideri olan radikal solcu *Rudi Duschke*'ye yapılan 1968 yılının nisan ayındaki suikastla doruğa ulaştı. Bu durumu Adenauer yaşayamadı, çünkü o, 1967'de 91 yaşında ölmüştü.

Yıkıntılar arasında yeni tiyatro binaları inşa edildi. Yeni binalara yeni rejisörler, yeni orkestra şefleri, yeni bestekârlar taşındı; yeni oyunlar oynanmaya başlandı. Bu tiyatrolarda Carl Sterheim'in, Ferdinand Bruckner'in, Bertolt Brecht'in, Carl Zuckmayer'in, Georg Kaiser'in, Ernst Barlach'ın ve Hans Henny Jahn'ın eserleri sahneleniyordu. Çağdaş dünya oyunlarının yanında İsviçreli oyun yazarları *Friedrich Dürrenmatt* ve *Max Frisch*'in oyunları da bu sahnelerde oynanıyordu. Operalarda Paul Hindemith, Boris Blacher, Carl Orff ve Werner Egk sahneleniyordu. Doğu Berlin'de Bertolt Brecht 1949'da «Theater am Schiffbauerdamm» tiyatrosunu (*Berliner Ensemble*) kurdu. Avusturyalı orkestra şefi Herbert von Karajan Berlin Filarmoni Orkestrası şefliğini üstlendi(1954).

Resim sanatında eski eğilimler devam ediyordu. 1945'te eski büyüklerden Max Beckmann, Willi Baumeister, Carl Hofer, Emil Nolde, Karl Schmidt-Rottluff, Erich Heckel ve Avusturyalı Oskar Kokoschka aktif olarak sanatlarını sürdürüyorlardı.

1969 seçimlerinden sonra *Willy Brandt*, SPD ile FDP'nin oluşturduğu küçük koalisyonun federal başbakanı oldu.

SPD ile FDP'nin kurduğu koalisyon hükümetiyle birlikte Adenauer devri sona ermiş oluyordu. Almanya Federal Cumhuriyeti'nin kurulmasından yirmi sene sonra sosyal demokrat bir federal başbakan Almanya'yı yönetiyordu. Aynı yıl yine bir sosyal demokrat olan *Gustav Heinemann* cumhurbaşkanı seçilmişti. Adenauer, 14 yıllık yönetimi sırasında gerekli reformları yapmış, Almanya'yı Batı ile ve özellikle Fransa ile barıştırmıştı. ABD yanlısı bir siyaset güden Adenauer, Batı Avrupa'nın birleşmesi. ve *Avrupa Ekonomik Topluluğu*'nun (AET) güçlenmesi için çaba harcamıştı. Ancak, Doğu Almanya ile birleşme siyaseti başarılı olmamıştı. O arada Doğu Almanya da Berlin Duvarını örerek (1961) ekonomik bakımdan güçlenip saygın bir duruma geldi. Demokratik Almanya, diğer Varşova Paktı üyeleri gibi halk demokrasisi ile yönetiliyordu, yani başka tabela partileri bulunsa bile devlet partisi olan SED tarafından yönetiliyordu. Alman Demokratik Cumhuriyeti Devleti'nin yurttaşları çok özel durumlarda Batı'ya geçebiliyordu. ADC makamları sadece kendi yurttaşlarını sıkı kontrol ve gözetim altında tutmuyor, Batı'dan gelenleri de aynı uygulamaya tabi tutuyordu. ADC yurttaşları çok sayıda temel haklardan yoksun bırakılmıştı.

Willy Brandt 1970 yılının mayıs ayında Demokratik Almanya ile ilişki kurma girişimlerini başlattı. *Brand/Schell* koalisyonu 1972 seçimlerinde büyük zafer kazandı. Sosyal liberal koalisyon dış politikada ağırlığı doğu ülkeleri ile ilişkilerde yumuşama esasına yöneltti. 1972'nin sonunda iki Almanya arasında temel anlaşma imzalandı. Bu anlaşma, iki devlet arasındaki özel ilişkileri düzenliyordu. SSCB, Polonya, Çekoslovakya ve Demokratik Almanya ile saldırmazlık anlaşmaları imzalandı. II. Dünya Savaşı sonunda ortaya çıkan gerçekleri Almanya

Federal Cumhuriyeti kabul etmiş oluyordu. 1973 yılında her iki Alman devleti de Birleşmiş Milletler'in üyesi oldu. 1974'te her iki ülkede karşılıklı temsilcilikler açıldı. 1974'ün mayıs ayında Willy Brandt, Demokratik Almanya'nın casusu Guillaume olayı üzerine istifa etti. Yerine *Helmut Schmidt* federal başbakan oldu.

Brandt/Schell hükümetinin Doğu siyaseti, 1969-74 yıllarında Doğu ile Batı arasında savaş sonrası ortaya çıkan gerilimi büyük ölçüde yumuşatmayı başardı. Bununla birlikte Hitler sonrası Almanyası ikiye bölünmüş, topraklarının bir bölümünü kaybetmiş ve Doğu ile Batı arasındaki gerilimin odak noktası haline gelmişti. Çünkü NATO'nun ve Varşova Paktı'nın birlikleri karşılıklı olarak kurulmuş olan iki Alman devletinde konuşlandırılmıştı. İki Alman devleti arasında yapılan anlaşmalarla seyahat ve ziyaret gibi bazı alanlarda kolaylık sağlanmışsa da serbest dolaşımdan söz etmek mümkün değildi. Ayrıca Berlin'in bölünmesi durumunda da bir değişiklik olmamıştı. Bu durum hem II. Dünya Savaşı'nın müttefikleri ve hem de her iki Alman devleti tarafından tanınıyordu. 1975 yılında Helsinki'de yapılan *Avrupa Güvenliği ve İşbirliği Konferansı*'nda bu statü mevcut sınırların güvenliği ve ülkelerin içişlerine karışmamayı içeren sonuç senediyle Arnavutluk dışındaki bütün Avrupa ülkeleri, SSCB, ABD ve Kanada tarafından tanınmış oldu. Seyahat, ailelerin birleştirilmesi, bilgi ve düşünce alışverişi gibi konularda kolaylıkların sağlanmasına çaba harcanacaktı.

Batı Berlin'de yaşayan iki milyon Alman, kendilerinin Batıya dahil olduğunu düşünüyordu; devletler hukukuna göre Batı Almanya'ya dahil olmasalar bile ahlâki ve siyasi bakımdan özgürlükçü demokratik seçim yapan Almanya Federal Cumhuriyeti'ne dahildiler. Savaş sonrasında Berlin'in dört sektöre ayrılmasıyla Doğu-Batı arasında huzursuzluk kaynağı olacağı müttefikler tarafından düşünülmemişti.

1974 yılında *Walter Scheel*'in federal başkan seçilmesiyle yerine partide ve hükümette *Hans-Dietrich Genscher*

geçti. Böylece sosyal-liberal koalisyon yönetime devam ediyordu. Ancak 1973 yılında ortaya çıkan petrol bunalımı ile birlikte Alman ekonomisi de sarsıntı geçirdi. Ayrıca hükümet terörle de uğraşmak zorunda kaldı. Çevrecilik ve nükleer enerji aleyhtarlığı yaygınlaştı. Ekonomik bunalım sosyal devlet olma koşullarını da tehdit ediyordu. 23 Mayıs 1979'da *Karl Carstens* federal başkan seçildi. Sorunların çözümünde farklı düşünceleri izleyen koalisyon partileri, ortaklıklarının da sonuna geldiler. 17 Eylül 1982'de koalisyon dağıldı. Sosyal demokrat Helmut Schmidt'in azınlık hükümeti 1 Ekim 1982'ye kadar devam etti. Aynı gün hür demokratlar, birlik partileri ile *Helmut Kohl*'un federal başbakanlığında koalisyon hükümetini kurdular. Ancak, 1982 seçimleri ülkedeki üç partili sistemi sarsıp dördüncü bir partiyi de meclise sokmuştu, «*Yeşilleri*». İşsizlik sorunu devam ediyordu, bu yüzden bir kısım Türk işçilerinin ülkelerine dönmesini sağladılar. 25 Ocak 1987'de yapılan seçimlerde birlik partilerinin oy kaybetmelerine rağmen hür demokratların oylarını artırmaları, koalisyonun bozulmadan devam etmesini sağladı.

Almanya kaydettiği gelişme ile «sınıfsız bir toplum» yaratamamıştı, oysa Ludwig Erhard 1965 yılında böyle bir topluma ulaşacaklarını iddia ediyordu. Helmut Schmidt on yıl sonra kendi toplumlarının klasik bir sınıf toplumu olmadığını, ama ülkesinde bazı kimselerin iktisadi ve sosyal gelişme şansı bakımından, gelir ve servet dağılımı bakımından sıkıntıları bulunduğunu belirtiyor ve eski sınıf toplumunun yaşayan kalıntılarının da ilerici toplumsal politikalarla adım adım değiştirilmesi ve ilgili kimseler lehine iyileştirilmesi gereğine işaret ediyordu. Kendi sosyal ölçüleri içinde Batı Almanya nüfusunun altı milyonu yoksul sayılır. Yani ülke nüfusunun % 10'u. Ancak bu oranın 1990 yılındaki birleşmeden sonra % 25'lere yükselmiş olacağı kuşku götürmez.

Almanya'daki kültürel hareketler ve akımlar genelde protesto ve durgunluk arasında, altmışlı yılların devrimci hareketleri ile seksenli yılların restorasyonu arasında gi-

dip gelmiştir. Ancak restorasyonla yakın geçmişte gerici yönelmeler değil eski geleneksel değerlerin korunması anlaşılmaktadır. Altmışlı yıllarda gençlik artık çağ dışı kalmış olan ve antidemokratik yapıdaki üniversitelere karşı harekete geçti. Öğrencilerin demokratik üniversite isteği ile ortaya çıkan durum «parlamento dışı muhalefet» kavramını gündeme getirdi. Bu arada yeni üniversiteler açılarak üniversite yasaları reform edildi; yapısal değişikliklere gidildi.

Almanya bugün enstitü ve resmi kurumların dışında 10 binin üzerinde genel ve yüzlerle sayılacak bilimsel özel kütüphaneye sahiptir. Kütüphanelerin toplam cilt sayısı 80 milyonu aşmıştır. Bunlardan Münih'teki «Bavyera Devlet Kütüphanesi» ile Berlin'deki «Staatsbibliothek Preußischer Kulturbesitz» en büyük kütüphanelerdir. Frankfurt'ta her sene düzenlenen Uluslararası Kitap Fuarı ülkenin kültürel yaşamına büyük katkı sağlamaktadır.

Edebiyat alanında altmışlı yıllardan itibaren toplumsal bilincin değişmesi etkili oldu. Yazarın toplum karşısındaki sorumluluğu yeniden sorgulanıp edebiyatın siyasi etkisi tartışılmaya başlandı. Bu değişikliğin çarpıcı örneğini Peter Handke «Grup 47» yazarlarının eserlerini «betimleme edebiyatı» olarak eleştirmesi ile veriyordu (1966).

Yıllar itibariyle olay yaratan eserler şunlardır: Ingeborg Bachmann: «Das dreißigste Jahr»(1961); Uwe Johnson: «Das dritte Buch über Achim», Alexander Kluge: «Lebensläufe», Peter Weiss: «Fluchtpunkt» (hepsi 1962); Heinrich Böll: «Ansichten eines Clowns», Günter Grass: «Hundejahre», Siegfried Lenz: «Stadtgespräche», Max von der Grün: «Irrlicht und Feuer» (hepsi 1963); Helmut Heissenbüttel: «Textbuch 4», Jürgen Becker: «Felder», Alexander Kluge: «Schlachtbeschreibung» (hepsi 1964); Hubert Fichte: «Das Waisenhaus», Wolfgang Hildesheimer: «Tynset» (hepsi 1965); Günter Eich: «Anlässe und Steingärten», Oskar Maria Graf: «Gelächter von außen», Peter Handke: «Die Hornissen», Martin Walser: «Das

Einhorn», Erich Fried: «und Vietnam und» (hepsi 1966); Paul Celan: «Atemwende», Peter Huchel: «Die Sternenreuse» (hepsi 1967); Siegfried Lenz: «Deutschstunde», Günter Eich: «Maulwürfe», Erika Runge: «Bottroper Protokolle» (hepsi 1968); Günter Grass: «Örtlich betäubt», Peter Härtling: «Das Familienfest», Günter Wallraff: «13 unerwünschte Reportagen», Dieter Wellershoff: «Die Schattengrenze» (hepsi 1969). Doğu Almanya'nın kadın yazarı *Christa Wolf* «Der geteilte Himmel» adlı eserinde iki sevgilinin parçalanmış Almanya'daki sorunlarını ele almakta ve ADC'deki toplumsal gelişmeyi eleştirisel bir yaklaşımla yansıtmaktadır.

1970'li yıllardan itibaren Willy Brandt'ın daha çok demokrasi isteğine koşut olarak edebiyatta bir canlanma ve pragmatist yaklaşım gözlenmeye başlandı. Siyasi ve toplumsal güdümlülükten öznel yaklaşımcı, hatta geçmişe yönelik, savaş ve savaş sonrasını hatırlatan anlatımlara, tarihsel konuların işlenmesine yönelindi. Bu arada önemli yazarlar kimlik bilincini daha çok ön plana çıkarıyorlardı. Kadın yazarlarda otobiyografik anlatımlar gündeme geldi. Bu yazarlar kadın hakları hareketi ile ilgili olarak kadın edebiyatının yeni bir biçimini ortaya koymaya çalışıyorlardı.

1970 yılından itibaren bu alanda yazılmış eserlerden sırasıyla şu örnekleri verebiliriz: Luise Rinser: «Eine Art Tagebuch 1967-1970», Arno Schmidt: «Zettels Traum» (1970); Heinrich Böll: «Gruppenbild mit Dame» ve Walter Kempowski: «Tadellöser und Wolff» (1971); Günter Grass: «Aus dem Tagebuch einer Schnecke», Peter Handke: «Der kurze Brief zum langen Abschied», Herbert Rosendorfer: «Deutsche Suite», Walter Kempowski: «Uns geht's noch Gold» (hepsi 1972); Max von der Grün: «Stellenweise Glatteis», Peter Schneider: «Lenz», Walter Höllerer: «Die Elephantenuhr» (hepsi 1973); Heinrich Böll: «Die verlorene Ehre der Katharina Blum», Peter Härtling: «Eine Frau», Stefan Heym: «5 Tage im Juni» (hepsi 1974); Karin Struck: «Die Mutter» ve Verena Stefan: «Häutungen»

(1975); Peter Handke: «Die linkshändige Frau», Peter Härtling: «Hölderlin», Wolfgang Koeppen: «Jugend» (hepsi 1976); Günter Grass: «Der Butt», Karin Struck: «Lieben», Peter Handke: «Das Gewicht der Welt», Otto Jägersberg: «Der letzte Biss», Elias Canetti: «Die gerettete Zunge» (hepsi 1977); Martin Walser: «Ein fliehendes Pferd», Walter Kempowski: «Aus großer Zeit», Siegfried Lenz: «Heimatmuseum», Wolfdietrich Schnurre: «Der Schattenfotograf», Hans Magnus Enzensberger: «Der Untergang der Titanic» (hepsi 1978); Heinrich Böll: «Fürsorgliche Belagerung», Horst Binek: «Zeit ohne Glocken», Nicolas Born: «Die Fälschung», Max von der Grün: «Flächenbrand», Gabriele Wohmann: «Paarlauf», Peter Rühmkorf: «Haltbar bis Ende 1999» (hepsi 1979); Hans Werner Richter: «Die Flucht nach Abanon», Günter Grass: «Kopfgeburten oder Die Deutschen sterben aus», Elias Canetti: «Die Fackel im Ohr» (hepsi 1980); Rudolf Hagelstange: «Das Haus oder Balsers Aufstieg», Walter Kempowski: «Schöne Aussicht», Stefan Heym: «Ahasver», Hannelies Taschau: «Erfinder des Glücks» (hepsi 1981); Horst Binek: «Erde und Feuer» ve Ingeborg Drewitz: «Eis auf der Elbe» (1982). Heinrich Böll 1972 yılının, Elias Canetti de 1981 yılının Nobel Edebiyat Ödülü'nü aldılar.

Tiyatro da altmışlı yıllarda tarihsel ve çağdaş konularla politize ediliyordu. Berlin'deki Serbest Halk Sahnesi'nde 1963 yılında Erwin Piscator'un yönetiminde Rolf Hochhut'un ilk oyunu olan «Stellvertreter» sahnelendi. Eserde Vatikan'ın nasyonal sosyalistlerin «Yahudi sorununa kökünden çözüm» yaklaşımı karşısındaki tutumu konu ediliyor. Altmışlı yıllardaki dökümanter tiyatronun öncülerinden olan yazar, Vatikan'ın nazi Almanya'sındaki insan kıyımında sorumluluk payının bulunduğunu savunuyor. Yine Piscator'un yönetiminde Heinar Kipphard'ın «In der Sache J. Robert Oppenheimer» oyunu 1964'te sahnelendi. Dökümanter tiyatronun bir örneğini teşkil eden oyunda bir atom fizikçisinin bilimsel çalışma-

sıyla ilgili sorumluluğu konu ediliyor. Peter Weiss, Frankfurt'taki Auschwitz Davasını 1965 yılında «Ermittlung» adlı eserinde canlandırdı. Yine aynı yazar ABD'nin Vietnam Savaşını 1968'de «Vietnam Discurs» adlı oyununda yansıttı. Günter Grass ise 17 Haziran 1953 yılında Doğu Berlin'de meydana gelen işçi ayaklanmasında Bertolt Brecht'in oynadığı rolü 1966'da yazdığı «Die Plebejer proben Aufstand» adlı oyununda, öğrenci huzursuzluklarının seyrini de 1969 yılında «Davor» adlı oyununda canlandırdı. Rolf Hochhut, İngiltere'nin ve Churchill'in Dresden bombardımanındaki rolünü 1967 yılında «Soldaten» adlı oyununda yansıttı. Tankred Dorst, 1918/19 Alman devriminden sahneleri «Toller» adlı oyununda ve Hans Magnus Enzesberger de Küba Devrimini 1970 yılında «Das Verhör von Habana» adlı oyununda işledi.

Yetmişli yıllardan itibaren sahnelerden siyasi oyunların ağırlığı kalktı. Daha çok günlük çalışma hayatının sıkıntıları, halk oyunlarının sosyal eleştiri yapan üslûbuyla yansıtılmaya başlandı. Bu gelişme Peter Handke'nin 1966'daki «Publikumsbeschimpfung», 1967'deki «Kaspar» adlı oyunlarıyla ve Rainer Werner Fassbinder'in ilk eserlerinden olan ve ilk kez yabancı işçileri konu alan «Katzelmacher» adlı oyunuyla başladı. Bu bağlamda yazılan diğer önemli oyunlar arasında Martin Sperr'in «Jagdszenen aus Niederbayern» (1966), Franz Xaver Kroetz'in «Wildwechsel» (1970), «Stallerhof» (1972), «Wunschkonzert» (1972) ve «Mensch Meier» (1978) adlı oyunları bulunmaktadır. Öte yandan Tankred Dorst'un «Die Eiszeit», Doğu Alman Ulrich Plenzdorf'un «Die neuen Leiden des jungen W.» (1973), Martin Walser'in «Sauspiel», Peter Weiss'in «Der Prozeß» (1975) ve Tankred Dorst'un «Merlin» (1981) adlı oyunları tiyatro edebiyatının başarılı örnekleridir.

İsviçre'de savaş sonrası Alman tiyatro edebiyatına en büyük katkıları şüphesiz *Max Frisch* ve *Friedrich Dürrenmatt*, yazdıkları çok sayıda oyunlarla yaptılar. Dürrenmatt'ın «Der Besuch der alten Dame» (1955) ile

«Die Physiker» (1961) oyunları, Frisch'in «Biedermann und die Brandstifter» (1958) ile «Andorra» (1961) oyunları en çok sahnelenen oyunlar arasında yer almaktadır.

II. Dünya Savaşı sonrasında Avusturya edebiyatında da yeni yazarlar kaleme sarıldı. Romancı Gerhard Fritsch ile oyun yazarı Fritz Hochwälder ilk akla gelenler arasındadır. Yukarıda da sözünü ettiğimiz Ingeborg Bachmann, anlatı ve oyunlarıyla toplumun tepkisini çeken Thomas Bernhard, Peter Handke, Ilse Aichinger, Michael Scharang, Peter Turrini, Elias Canetti, Elfriede Jelinek, Christine Nöstlinger, Brigitte Schwaiger, Barbara Frischmuth, Alfred Kolleritsch gibi oldukça tanınmış çağdaş yazarlar da bulunmaktadır.

Almanya'nın belli başlı yerleşim merkezleri, tiyatro ve diğer kültürel etkinlikler bakımından büyük gelişme göstermiştir. Alman filmi 1979 yılında *Rainer Werner Fassbinder*'le yeni film anlayışını sürdürmektedir. Fassbinder, Almanların film yapımında ismini dünyaya duyuran bir rejisörüdür. Önemli film festivalleri arasında bulunan «Berlin Altın Ayı» festivalı her yıl Şubat ayında düzenlenmektedir. Alman edebiyatının önemli eserleri ya film haline getirilmiş ya da televizyon dizisi yapılmıştır. Almanya müzeler bakımından da oldukça zengindir.

XIII. İKİ ALMANYA'NIN BİRLEŞMESİ

1985 yılında Sovyetler Birliği'nde *Mihail S. Gorbaçov*, Komünist Partisi birinci sekreterliğine atandı. Gorbaçov, 1986 yılında iktisadi reformlardan söz etmeye başladı ve 1987'de bu reformları geniş biçimde halka açıkladı. Gorbaçov, Batı ile yumuşamaya ve işbirliğine önem veriyordu. Bunun kanıtı olarak ABD ile bir dizi antlaşmalar imzaladı. Toplumun çeşitli kesimlerinde yapılmasını öngördüğü değişimler için *yeniden yapılanma* (prestroyka) ve yönetimde *açıklık* (glasnost) kavramlarını ortaya attı. Gorbaçov'un yumuşama siyaseti Varşova Paktı ülkelerinde bağımsızlık ve demokratik yönetim gibi istekleri açığa çıkardı. Bu bağlamda ADC yurttaşları Batı Almanya ile birleşmek için yönetime karşı büyük baskı uygulamaya başladı. 11 Eylül 1989 tarihinde Macaristan'ın Avusturya sınırını açması, ADC yurttaşlarının bu yolu kullanarak Batı'ya geçmesine yardımcı oldu. 30 Eylül 1989'da üç bini aşkın ADC yurttaşı Prag'daki AFC elçiliğine sığınarak Batı'ya geçmek olanağını elde etti. Aynı durum Varşova elçiliğinde de yaşandı. 9 Ekim 1989'da yüzbinlerce ADC yurttaşı Sosyalist Birlik Partisi'ne karşı «Biz halkız» diye gösteri yaptı. 18 Ekim 1989'da baskılara dayanamayan Sosyalist,Birlik Partisi'nin lideri ve devlet başkanı *Erich Honecker* istifa etti. 9 Kasım 1989'da yeni ADC yönetimi sınırı açtı; insanlar Berlin'deki «utanç duvarını» parçalamaya başladı. 24 Aralık 1989'da ADC yönetimi zorunlu değişimi ve batılı ziyaretçilere koyduğu vize zorunluluğunu kaldırdı. 18 Mart 1990'da ADC'nde ilk serbest seçimler yapıldı ve Başbakanlığa Lothar de Maizière getirildi. 1 Temmuz 1990'da para-ekonomi ve sosyal birlik

antlaşmaları yürürlüğe girdi; ADC'nde Alman markı (DM) kullanılmaya başlandı. 16 Temmuz 1990'da SSCB iki Almanya'nın birleşmesini onayladı. 23 Ağustos 1990'da Halk Meclisi ADC'nin AFC'ne katılmasını kararlaştırdı. 31 Ağustos 1990'da iki Almanya'nın birleşme antlaşması imzalandı. 12 Eylül 1990'da **2+4** müzakereleri yapıldı ve birleşen Almanya'ya tam bağımsızlık verildi. ***3 Ekim 1990***'da ADC'nin AFC'ne katılması yürürlüğe girdi. Almanya yeni sınırlar: içinde artık 16 eyaletten oluşuyordu. 14 Ekim 1990'da yeni eyaletlerde eyalet seçimleri ve 2 Aralık 1990'da Almanya'nın bütününde genel seçimler yapıldı. 1991 yılının temmuz ayında Alman parlamentosu parlamentonun ve hükümetin Berlin'de yerleşmesine karar verdi. Birleşmeden sonra Berlin de tek bir şehir haline geldi.

İki Alman devletinin kurulması kültürlerde de farklı yönelmeler sergiliyordu. Almanlar kendi dillerini ve kültürlerini diğer milletlere öğretip tanıtmak için büyük çaba harcıyorlardı. Örneğin 1932 yılında Münih'te kurulup naziler tarafından kaldırılan *Goethe Enstitüsü*, 1952 yılında tekrar kuruldu. Bu enstitü gerek Almanya'da gerek Almanya dışındakı şubelerinde yabancılara Almanca öğretmektedir. Almanya dışı kültürel ilişkilerle Stuttgart'taki «Institut für Auslandbeziehungen» dışında «Alman Akademik Değişim Kurumu», «Inter Nationes», «Alman Sanat Heyeti», «Humboldt Vakfı» ve «Carl Duisburg Derneği» bulunmaktadır.

Bugün birleşik Almanya'nın 79 milyonu aşkın nüfusu ve 356 954 km^2 lik yüzölçümü bulunmaktadır. Başkent Berlin olmakla birlikte hükümetin yerleşim yeri Bonn'dur. Nüfusu 3.3 milyonla en kalabalık olan Berlin'i 1.5 milyonla Hamburg ve 1.2 milyonla Münih şehirleri izlemektedir. Belli başlı şehirlerinden diğer on tanesinin nüfusu ya yarım milyon ya da yarım milyonun üstündedir.

Bibliyografya

Die soziale Bewegung im Deutschland des neunzehnten Jahrhunderts, hrsg. von Karl Josef Rivinius. Unter Mitarb. von Dieter Dowe, Moos, München 1978.

Fragen an die deutsche Geschichte: Ideen, Kräfte, Entscheidungen von 1800 bis zur Gegenwart[14], Dt. Bundestag, Referat Öffentlichkeitsarbeit, Bonn 1988.

Friedell, Egon: Kulturgeschichte der Neuzeit, Ungekürzte Sonderausgabe in einem Band, Beck, München 1979.

Friedhelm Forwick (Hrsg.): Eigentum und Freiheit, Originalausgabe, dtv, München 1972.

Johann, Ernst u. Berthold Spangenberg: Deutsche Kulturgeschichte. Die Zeit von 1860 bis zur Gegenwart, Nymphenburger, München 1984

Lesebuch zur deutschen Geschichte, Hrsg. von Bernhard Pollmann, Bde.: I,II,III, Cronik Verlag, Dortmund 1984.

Schulz, Klaus: Aus deutscher Vergangenheit. Ein geschichtlicher Überblick[5]. Huber, München 1976

Schulz, Klaus: Deutsche Geschichte und Kultur. Bilder aus 2000 Jahren, Max Huber Verlag, Ismaning (1972)

Störing, Hans Joachim: Kleine Weltgeschichte der Philosophie[11], Stuttgart u.a. 1970

Tenbrock, Robert-Hermann: Geschichte Deutschlands, Max Huber Verlag, München 1965.

Voigt, Paul: Expressionismus, Deutsche Malerei zwischen 1905 und 1920, DuMont Buchverlag, Köln 1979.

Weischedel, Wilhelm: Die philosophische Hintertreppe, Ungekrüzte Ausgabe, dtv., München 1975.

Zöllner, Erich/Therese Schüssel: Das Werden Österreichs. Ein Arbeitsbuch für österreichische Geschichte[7], ÖBV, Wien 1990

Hüseyin Salihoğlu, 1940 yılında Fındıklı'da doğdu. Rize Lisesi'ni ve A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdikten sonra Viyana Üniversitesi Felsefe Fakültesinin Germanistik Enstitüsü'nde doktora öğrenimini tamamladı. 1973 yılında Hacettepe Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne asistan olarak girdi. 1979'da doçent oldu. Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde, Kara Harb Okulu'nda, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde, Anadolu Üniversitesi ile Gazi Üniversitesi'nin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde konuk öğretim üyesi olarak çalıştı. 1988 yılında Alman dili ve edebiyatı profesörlüğüne yükseltilerek Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı öğretim üyeliğine atandı.

Yazarın bir «Almanca Test Kılavuzu» kitabı ile Alman dili, edebiyatı ve kültürü üzerine makaleleri bulunmaktadır.

İMGE
kitabevi

Prof. Dr. HÜSEYİN SALİHOĞLU

ALMAN KÜLTÜR TARİHİ

Alman Kültür Tarihi, özellikle İmparator II. Wilhelm zamanından başlayarak yakın ilişkilerde bulunduğumuz ve son kırk yıl içinde ilişkilerimizin değişik boyutlar kazandığı Almanya'nın siyasal, toplumsal, düşünsel ve kültürel gelişmesinin geniş bir özetini vermektedir.

Üniversitelerimizin Alman Dili ve Edebiyatı, Alman Dili Eğitimi bölümlerinde yürütülen eğitim deneyimlerinden yola çıkılarak, dil ve edebiyat tarihinin, siyasi tarihten soyutlanmasının olanaksız olduğu düşüncesiyle yazılan eser, yalnızca bu alanda eğitim görenler için değil, Avrupa'nın biçimlenmesinde öteden beri önemli rol oynamış olan bu ülkeyi tanımak isteyenler için de oldukça faydalı olacaktır.

KAPAK RESMİ: Ernst Ludwig Kirchner,
Berlin-Brandenburger Tor

ISBN 975-533-069-0

